

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TANZİMAT DÖNEMİ TÜRK ROMANLARINDA MEKTUBUN İŞLEVİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜŞRA ÖZMEN

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. YAKUP ÖZTÜRK

BİLECİK, 2021

10298690

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TANZİMAT DÖNEMİ TÜRK ROMANLARINDA MEKTUBUN İŞLEVİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜŞRA ÖZMEN

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. YAKUP ÖZTÜRK

BİLECİK, 2021

10298690

BEYAN

“Tanzimat Dönemi Türk Romanlarında Mektubun İşlevi” adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

BÜŞRA ÖZMEN

11.06.2021

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırmalar Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte beyan edilmelidir.			
DESTEK ALINMIŞTIR	☐	DESTEK ALINMAMIŞTIR	☒
Destek alındı ise;			
Destekleyen Kurum:			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;			

ÖN SÖZ

Bu tez, insanlık tarihinde haberleşmeyi sağlayan yazılı araçlardan biri olan mektubun, Tanzimat dönemi Türk romanlarında yaygın kullanımı üzerine bir incelemeyi amaçlamıştır.

Tezin birinci bölümünde mektubun tanımı, tarihçesi, Türk edebiyatındaki yeri, Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemleri arasındaki kullanımı ele alınmıştır.

İkinci bölümde Ahmet Midhat Efendi, Namık Kemal, Samipaşazade Sezai, Şemsettin Sami, Nabizade Nazım, Mizancı Murad, Mehmet Celâl, Mustafa Reşid ile Türk edebiyatının kadın yazarlarından olan Fatma Aliye Hanım ve Emine Semiye'nin romanları incelemeye dâhil edilmiştir. Romanlar, Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemleri arasındaki yılları kapsamıştır. 1872 yılında yazılan Taaşuk-ı Talat ve Fitnat romanıyla başlamış Servet-i Fünun'a kadar geçen sürede Tanzimat yıllarının seçilmiş eserleri ele alınmıştır. Romanlar incelenirken kronolojik sıraya uyulmuştur. Ayrıca romanların geçtiği İstanbul'un semtleri hakkında dipnotlarda bilgi verilmiştir. Tanzimat yazarlarının seçilmiş romanlarında mektubun işlevi irdelenmiştir. Mektubun insanlar arasındaki haberleşme ihtiyacını karşılamasının yanında değişik işlevlerde kullanıldığı görülmüştür. Bu bölümde aşk, af dileme, iç dökme, hasret, red, düşmanlık, pişmanlık, hile, asker, eğitim, aile, davet, intihar, ölüm, sırlar, itiraf, mahremiyet, ayrılık gibi konularda yazılan mektupların romanlardaki işlevleri incelenmiştir.

Lisans eğitimimden bu yana desteğini esirgemeyen, bu çalışmada teşvikleriyle beni yüreklendiren, bilgilerinden istifade ettiğim saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Yakup ÖZTÜRK'e değerli katkı ve emekleri için en içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Yüksek Lisans Savunma Sınavı'nda jürimde bulunan Prof. Dr. Muharrem DAYANÇ'a çalışmamın son haline gelmesindeki değerli katkıları adına şükranlarımı sunarım. Dr. Öğr. Üyesi Erdem DÖNMEZ'e de Tez Savunma Sınavı'nda değerli tavsiyelerini esirgemeyip bana yol gösterdikleri için teşekkürü bir borç bilirim. Eğitim hayatımda görüşlerinden istifade ettiğim kıymetli hocam Prof. Dr. Oktay Selim KARACA'ya şükranlarımı arz ederim. Üniversite eğitimim boyunca daima desteğini gördüğüm ve beni lisansüstü eğitime teşvik eden Dr. Öğr. Üyesi Erol GÜLÜM hocama çok teşekkür ederim. Her zaman olduğu gibi bu çalışmada da hem maddî hem de manevî desteklerini ve sabırlarını esirgemeyen sevgili annem ve babama teşekkür ederim.

ÖZET

TANZİMAT DÖNEMİ TÜRK ROMANLARINDA MEKTUBUN İŞLEVİ

Mektup, insanlık tarihinde haberleşmeyi sağlayan yazılı araçlardan biridir. Doğal bir üslupla yazılan mektuplarda içtenlik, samimiyet ve mahremiyet ön plandadır. Tanzimat döneminde halkın yaygın haberleşme aracı olan mektup, diğer edebî türlerle iç içe kullanılmış, böylece romanlara dâhil olmuştur. Karakterlerin kullandığı bir tür hâline gelmiştir. O yıllarda geleneksel toplum yapısı kadının sosyal hayatta geri planda kalmasında etkili olmuş ve mektup türünün kadınlar arasında yaygın kullanılmasını sağlamıştır. İç dökmek, mahremiyetini anlatmak, duygu ve düşüncelerini paylaşmak isteyen kadın, mektup tekniğini sıkça kullanmıştır. Mektup, öznel duygu ve düşüncelerin aktarılmasıyla itiraf dili hâline gelir. Böylelikle mektup türü romanlarda varlığını hissettirir. Romanın anlamlı hâle gelerek boyut kazanmasını sağlar. Olay örgüsüne canlılık katar. Fatma Aliye Hanım, Emine Semiye gibi Tanzimat'ın kadın yazarları eserlerinde mektuba yer vermişlerdir. Bunun yanında Ahmet Midhat Efendi, Namık Kemal, Samipaşazade Sezai, Nabizade Nazım, Mizancı Murad, Mehmed Celâl, Mustafa Reşid gibi yazarlar da haberleşme aracı olarak mektubu romanlarına almışlardır. Roman kahramanları aşklarını, duygu ve düşüncelerini, bunalımlarını, intihara meyletme durumlarında yaşadıklarını, cephede savaşan askerlerin durumunu, düşmanlıklarını ve nefretlerini anlatmak istediklerinde mektubu tercih etmişlerdir. Teknolojinin gelişmediği dönemlerin iletişim araçlarından olan mektup, romanda canlı bir organizma görevi alıp konuşmayan öznenin dili hâline gelmiştir. Romanda kurgunun daraldığı yerlerde yazar tarafından aniden ortaya çıkan mektup olayların akışını değiştirmiştir. Artık romanın bir kahramanı olarak yer almıştır. Mektup ve Tanzimat dönemi Türk romanının ele alındığı çalışmada romanlarda yer alan mektupların işlevleri açıklanacaktır. Aşk, intihar, mahremiyet, çekingenlik, savaş gibi konular hakkında mektuplardan bilgi edinilip romana kattığı işlevleri gösterilecektir.

Anahtar kelimeler: Mektuplar, Tanzimat, Türk romanı

ABSTRACT

THE FUNCTION OF LETTER IN TANZİMAT PERİOD TURKISH NOVELS

Letter is one of the written tools that enable communication in human history. Sincerity, genuineness, and privacy are important in letters written in a natural style. Letter, which was a common communication tool during the Tanzimat (Reorganization) Period, was intertwined with other genres, and thus letters were involved in novels. It became a genre used by the characters. In those years, women kept in the background in social life due to the traditional society structure, and because of that letters were widely used among women. A women who wanted to sign, talk about her privacy, and share her feelings and thoughts, frequently used the letter technique. Letter became the language of confession by carrying subjective feelings and thoughts. Thus, letter could be seen in novels. It makes the novel meaningful and gain dimension. It adds vivacity to the plot. Female writers of Tanzimat, such as Ms. Fatma Aliye and Emine Semiye, included letters in their books. In addition, authors such as Sir Ahmet Midhat, Namik Kemal, Samipasazade Sezai, Nabizade Nazım, Mizancı Murad, Mehmed Celâl, Mustafa Rashid used letters in their novels as a communication tool. Roman hereos preferred letters when they wanted to Express their love, feelings and thoughts, their depression, their suicidal tendencies, the status, hostility, and hatred od soldiers fighting on the front line. Letter which was one of the communication tools of periods when technology was not developed, became the language of the subject who acts as a living organism in the novel and who does not speak. The letter, suddenly appeared in the novel, changed the course of events when the fiction was limited. It became a protagonist of the novel. The functions of the letters in the novels will be explained in this study, which focuses on the letter and Turkish novels of the Tanzimat Period. The functions added to the novels by the letters will be shown by using the information about love, suicide, privacy, timidity, and war gotten from the letters.

Key words: Letters, Tanzimat, Turkish novel

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
1. GİRİŞ.....	1
2. MEKTUBUN TANIMI VE TARİHÇESİ.....	10
2.1.Mektubun Tanımı ve Tarihçesi.....	10
2.2.Mektup ve Edebî Eser İlişkisi.....	14
2.3.Türk Edebiyatında Mektup.....	17
2.4.Tanzimat'tan Servet-i Fünun'a Kadar Yeni Türk Edebiyatında Mektup.....	24
3. TANZİMAT ROMANLARINDA MEKTUBUN İŞLEVİ.....	32
3.1. Aşk Dile Getiren Mektuplar.....	32
3.2. Af Dileme Mektupları.....	44
3.3. İç Dökme Amacıyla Yazılan Mektuplar.....	51
3.4. Hasreti Anlatan Mektuplar.....	55
3.5. Emir Veren Mektuplar.....	60
3.6. Red Mektupları.....	65
3.7. Tehdit, Düşmanlık, İntikam Mektupları.....	75
3.8. Pişmanlığı Dile Getiren Mektuplar.....	82
3.9. Hile, Kandırma, İftira ve Suçsuzluğun açığa Çıktığı Mektuplar.....	84
3.10. Asker ve Devlet Hakkında Bilgi Veren Mektuplar.....	92
3.11. Eğitim, Resim, Sanat, Kültür Hakkında Bilgi Veren Mektuplar.....	98
3.12. Aile Mektupları.....	103
3.13. Davet Mektupları.....	118
3.14. İntihar Haberi Veren Mektuplar.....	126
3.15. Sırları Açıklayan Mektuplar.....	130
3.16. Çaresizlik ve Teselli Bildiren Mektuplar.....	132
3.17. Tedbir Bildiren Mektuplar.....	135
3.18. Gerçek Olmayan Haberler Veren Mektuplar.....	136
3.19. Gerçeküstü Valıklara Yazılan Mektuplar.....	140
3.20. İtiraf Mektupları.....	141
3.21. Çöpçatanlık İşlevi gören Mektuplar.....	145
3.22. Yardım ve Dostluk Mektupları.....	147
3.23. Gerçeklerin Saklandığı Mektuplar.....	149
3.24. Sitem ve Beddua İçerikli Mektuplar.....	150
3.25. Haberleşmeyi Sağlayan Mektuplar.....	152
3.26. Mahremiyeti ve Çekingenliği Açıklayan Mektuplar.....	153
3.27. Ölüm Haberi Veren Mektuplar.....	156
3.28. Zaman Kazanmak Amacıyla Yazılan Mektuplar.....	158

3.29. Ayrılık Haberi Veren Mektuplar.....	159
3.30. Sağlık Durumunu Anlatan Mektuplar.....	160
4. SONUÇ.....	164
KAYNAKÇA.....	169

KISALTMALAR

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

C: Cilt

S: Sayı

ss.: Sayfa

Yay.: Yayınları

Haz.: Hazırlayan

Çev.: Çeviren

1. GİRİŞ

Mektup, Arapça “ketebe” kökünden türetilmiş olup “yazılı şey, yazı” anlamına gelir. Bir şeyi haber vermek, sormak istediklerini iletmek, duygularını aktarmak için zarfa konulup posta yoluyla ulaştırılan kâğıt anlamında da kullanılır. Eski çağlarda, teknolojinin gelişmediği dönemlerde duman ve hiyeroglif gibi yöntemlerle haberleşme sağlanırken yazının icadıyla kâğıtlara yazılarak birbirinden uzakta yaşayan insanların haber alması kolaylaşır.

Dünya medeniyetlerinin pek çoğu mektubu haberleşme vasıtası olarak kullanır. Eski Mısır’da firavunların diplomatik mektuplarının yanı sıra dilekçeler ve şahsî görüşlerini bildirmek için mektubu kullandıkları bilinir. Yunan medeniyetinde sofistler ve hitabet hocaları tarafından yazılan mektup, sonraki yıllarda azizlerin haberleşmek için kullandıkları bir tür olur. Eski Yunan’daki kent devletleri merkezle olan diplomatik ilişkilerini mektuplar yoluyla sağlarlar. Roma medeniyeti de Akdeniz’de kurduğu egemenliği mektuplarla yazılı hâle getirir. Posta sisteminin kurulmasıyla siyasî ilişkilerde önemli bir yere sahip olan mektupların ulaşımı kolaylaşır. İngiliz toplumunda mektup siyasî ilişkilerin aracı olmak yerine mahrem meselelerin aktarılmasında kullanılır. Daha çok aile bireyleri arasındaki haberleşmeyi sağlar. Fransa’da ise dinî ve bilimsel konulardaki mektuplar yer edinir. Mektuplar gazetenin yerini alır ve haber iletmek, dönemin salon konuşmalarını aktarmak için kullanılır. Alman toplumunda da dinî konulu mektuplar yazılır. Aşk şiirleri mektup şeklinde ifade edilir. Amerikan edebiyatında toplumsal ve politik konuların yanı sıra duygu ve düşüncelerin ifade edildiği mektuplar vardır.

İlk Türk Devletlerinden olan Göktürklerden günümüze kadar varlığını sürdüren Türk Edebiyatı zengin içerikli eserleriyle yapısını korur. Orhun Âbideleri Türk Edebiyatının mihenk taşlarındandır. Bunun yanında aynı öneme sahip Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tunyukuk Âbideleri de vardır. Bu eserler devlet adamlarının Türk halkına yazdıkları açık mektupları oluşturur. Türk kültüründen, töresinden, medeniyetinden bahseden taşların Türk edebiyatının ilk açık mektup örnekleri olduğunu görürüz.

Karahanlılar döneminde yazılmış olan Divân ü Lügati’t Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü’l Hakayık, Divân-ı Hikmet gibi eserler devlet yönetimi, yönetilen halk, İslam, töre, gelenek gibi pek çok konudan bahseder. Türk toplumuna ve yöneticilerine yazılmış açık mektup örneklerinin bu eserlerle günümüze kadar varlığını devam ettirdiği düşünülür.

Şahsî mektup anlamına gelen ihvâniyat ise din adamlarının yazdığı mektupları kapsayan Münşeat Mecmualarını içinde barındırır. Tasavvuf edebiyatı sûfilerin mektuplarını

içine alır. Klasik edebiyat da mektup örnekleri açısından zengindir. Fuzulî, Zaîfî, Tokatlı Kâni gibi şairler eserlerini mektup tarzında yazarlar.

Görüldüğü gibi dünya medeniyetlerinde mektup ilk olarak diplomatik ilişkilerde görülür, daha sonraki yıllarda din adamlarının yararlandığı bir tür hâline gelir. Türk toplumunda devlet adamlarının halkına yazdığı açık mektuplar Türk tarihi, sosyal, kültürel, siyasî hayat hakkında önemli bilgiler verir. Mektubun yaygınlaşmasıyla aileler ve bireyler arasında mektuplaşma artar. Aşk, duygu ve düşünce gibi mahrem konular mektuplarda yer almaya başlar. Kısaca mektup genel ve topluma yazılan konulardan, bireyler arasındaki mahrem konularla sınırlandırılır. Böylece mektup mahremiyet özelliği taşımaya başlar.

Mektup, Batı edebiyatında 17. ve 18. yüzyıllarda gelişim gösterir. Bu yıllarda da Osmanlı Devleti yüzünü Batı'ya döner. Osmanlı Devleti'ndeki yenilik hareketlerine bakılırsa siyasî, sosyal ve kültürel alanlardaki değişimler edebiyat alanında da yansımaları bulur.

Siyasî anlamda reform hareketleri yapılırken yenilik hareketlerine karşı çıkanlar da vardır. Avrupa'dan alınmak istenen yeni hayat ve Osmanlı'nın geleneksel hayatı çatışma yaşar. Ancak Osmanlı aydınları ve yöneticileri Batı'nın kültüründen etkilenirler. Avrupalı devletlerin siyasî, sosyal, kültürel ve askerî alanlardaki gelişiminden yararlanmak için İslâmiyet'e aykırı olmayan yenilikler alınır. Bu yenilikler toplumun üst kesiminden başlayıp alt kesime kadar etki eder. Ancak Batı'dan neyin nasıl alınacağını bilmemesi, yeniliklerdeki iyi ve kötü ayrımının yapılamaması yenileşme hareketlerinin başarılı olmasını engeller. Modernleşme çabalarının başarısız olması toplumdaki aydın kesimin yanlış etkilenmesine sebep olur. Böylece alafrangalaşan yeni bir tip ortaya çıkar. Alafrangalaşma "Yanlış Batılılaşan", Batı'yı yanlış anlayan dejenere insan tipini oluşturur. Fransız modası toplumda yaygınlık kazanır. Batı'nın taklit edildiği bir yaşam tarzıyla karşılaşılır.

Yenileşme hareketleri arasında bilim, teknoloji ve eğitim alanlarında da Batı örnek alınır. Eğitim ve öğretimde çağa uyulması fikri ortaya çıkar. Batı tarzında eğitim veren okulların yanı sıra medreselerin de çağın eğitim anlayışına uygun olması için çaba gösterilir. Mekteb-i Maarif-i Adliye, Harbiye, Tıbbiye, Darülmuallimin, Darülmuallimat, Darülfünun, Galatasaray Sultanîsi gibi Batılı eğitimin örnek alındığı okullar açılır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi eğitim alanındaki reform hareketlerindendir. Eğitim kurumlarını kategorilere ayırır. Bu yıllarda meslek okullarına da önem verilir. Batılı devletlerin ve azınlıkların baskısıyla yabancı okullar açılır. Bu okullar kendi dillerinde, dinlerinde eğitim verirler, Osmanlı Devleti aleyhine çalışır ve devleti tehlikeye düşürürler. Böylece yabancı okullar

sorunu ortaya çıkar. Misyonerlerin de okullarda faaliyet göstermesiyle kendi fikirlerini öğrencilere öğretmek isterler. Batılı devletler Osmanlı'nın içişlerine karışmaya açtıkları okullarla devam ederler. Bu durum Osmanlı'nın yıkılışını hızlandırır. Gazeteler de bu dönemde yayın hayatına girer ve halkın bilinçlenmesi amaçlanır. Beyoğlu gibi alafranga eğlence yerlerinin olduğu bölgeler önem kazanır. (Karabulut, 2008: 386)

Osmanlı Devleti'nde yaşanan siyasî, sosyal, kültürel alanlardaki değişimler edebiyata da yansır. Batı edebiyatı özellikle Fransız edebiyatı örnek alınır. Tanzimat birinci dönem sanatçıları Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal eserlerinde toplumsal faydayı savunurlar. Tanzimat ikinci dönem sanatçıları Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamid Tarhan, Samipaşazade Sezai sanat için sanat anlayışını izlerler. Halkın dilinden uzak, ağır bir dil kullanan sanatçılar Batı'daki Romantizm akımının etkisindedirler. Batı'daki roman, tiyatro gibi edebî türler Tanzimat edebiyatına dâhil edilir.

Romanlardaki kahramanlarda Batı özentiliği ağır basar. Hürriyet, esaret, cariyelik gibi konular ele alınır. Kahramanlar da günlük hayatta olduğu gibi Fransız modasıyla ilgilenirler. Alafranga ve şık olmak için bastonla gezerler, konuşmalarında Fransızca kelimeler kullanırlar. Müzik dersleri alma, piyano, resim gibi sanatları öğrenmeye başlarlar. Batılı yaşam dans ve balolarla da kendini gösterir. Kahramanlar Avrupa'da eğitim görürler. Alafrangalaşan, kendi kültürüne yabancılaşan dejenere tipler yazarlar tarafından aşağılanarak okuyucuya mesaj verilir. Yanlış batılılaşmadan eserlerde bahsederler ve yabancılaşan bu tipler zor durumda kalıp sefil hayat sürerler. Doğu-Batı çatışması ve Batı'yı taklit günlük hayatın her safhasında yer alır.

Tanzimat romanı Batı'yı taklit eden özellikleriyle varlık kazanırken mektuba da yer verir. Mektup kahramanlar arasında kullanılır, bazen romanların tamamını kapsar bazen de yardımcı unsur olarak yer alır. Çalışmada yer alan örneklerde mektup, Tanzimat dönemi Türk romanına yardımcı unsur olarak katkı sağlar. Kahramanlar haber almak, sormak, istemek, duygularını ve düşüncelerini, aşklarını, hasretlerini, mahrem konuları vb. aktarmak için mektubu kullanırlar.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Tanzimat'la birlikte Batılılaşma hareketleri görülse de geleneksel ve kapalı toplum yapısı kendini gösterir. Geleneksel ve kapalı toplum yapısı kadının sosyal hayatta geri planda kalmasına sebep olur. Evden çıkmayan, okuma-yazma bilmeyen kadın, duygu ve düşüncelerini paylaşamaz.

Osmanlı'da geleneksel aile yapısı incelenecek olursa evlilik, kadının eğitimi ve iş hayatı erkeklere göre farklılık gösterir. 19. yüzyıla kadar erkek çocuklar kızlara göre daha geniş eğitim alırlar. Kız çocukları ise bazı eğitimli kadınlardan bilgi edinirler. Bu eğitimler dinî bilgiler ve dikiş dikme gibi ev işlerini ilgilendiren konularda olur. Zengin aileler ise çocuklarına özel öğretmenler tutarlar. Osmanlı'da kadın iş hayatında aktif rol oynamaz. Kadınlar ev ve çocuk bakımıyla ilgilenirler, dikiş gibi işleri kendi aile atölyelerinde yaparlar. Yenileşme hareketleriyle kadın sosyal hayatta daha çok yer alır. Zengin ailelerin konaklarında köleler ve cariyeler çalıştırılır. Köle ve cariyeler, efendilerine sadık olurlar ve onlar için çalışırlar. Ancak köle alım-satımının yasaklanmasıyla bazı aileler onları evlerinde bulundurmaya devam ederler.

Batı toplumlarında kadın her zaman erkekten geri planda kalır. Sosyal ve ekonomik konularda söz sahibi değildir. Ancak İslâmiyet'te kadın ve erkek eşit tutulur. Aydınlar kadınların sosyal hayatta geri planda kalmasını geleneklere bağlarlar. Kadın haklarını toplumun bilmemesi, bilen kadınların da haklarını isteyememesi kadının toplumsal hayatta gelişimine engel olur. (Kurnaz, 2013: 73-77)

Toplumda okuma-yazma oranının artmasıyla toplumun kültür seviyesi yükselirken kadınlar edebî alanda ifade alanı bulmaya başlarlar. Ailelerinden, eşlerinden saklı olarak okuma-yazma öğrenen kadın ilgi duyduğu alanlarda yazılar yazar. Fatma Aliye Hanım bu konudaki en belirgin örneklerden biridir. 19. yüzyıldaki devlet adamlarından biri olan Ahmet Cevdet Paşa, çocukları Fatma Aliye ve Emine Semiye'nin eğitimiyle yakından ilgilenir. Onlara tarih, felsefe, hukuk, din konularında dersler verir. Böylece Türk edebiyatının ilk kadın yazarları arasında yer alırlar.

Ev dışında varlık gösteremeyen kadın ev dışındaki ve içindeki insanlarla iletişim kurmak için mektubu kullanır. Duygularını, düşüncelerini, acılarını, sevinçlerini, öfkelerini kâğıda dökerler. Bu mektuplar bazen bir muhataba yazılır bazen de iç dökme aracı olarak kullanılıp muhatapları mektup yazarı olur.

Hristiyanlarda kişilerin işledikleri günahı papaza itiraf etmesiyle günah çıkarma yapılmış olur. Ancak İslam dininde günah çıkarma, din görevlisine ya da başka birine işlenen günahları anlatma gibi bir durum yoktur. İnsanlar suçlarını affettirmek için Allah'a yalvarırlar. Kendileri hakkında bir sırları varsa bunu başkalarıyla paylaşmak istemezler. Sorunlarını kendi iç dünyalarında çözmeye çalışırlar. Ancak insanoğlu içinde biriktirdiği günahları, suçları, sırları ve sorunları paylaşma ihtiyacı duyar. Başka insanlara anlatmak

istememezse yazmayı tercih eder. Mektup bu durumlarda yardımcı olur. İnsanların mahrem konularını mektuba yazmaları, mektubu iç dökme aracı olarak kullanmalarını sağlar. Kendi kendilerine yazdıkları bu mektubu başka insanlardan saklarlar. Onları yırtarlar ya da yakarlar.

İnsanların sırlarını mektuplarda saklamasıyla mahremiyetin korunması amaçlanır. Romanda da kahramanın mahremiyetini korumak amacıyla kendisine yazdığı mektup sadece okuyucu ile paylaşılır.

Mektup yazmak ile söylemek arasında olgunlaştırma açısından bir fark vardır. İnsanlar gelişi güzel her şeyi söylerler. Ancak mektubu düşünerek, düşünceleri olgunlaştırarak yazarlar. Söylerken kırıcı olma, unutmaya ihtimali de vardır. Mektup düşünerek yazılınca bu ihtimaller ortadan kalkar. Mektup yazılırken özen gösterilir. Gelişi güzel mektup yazılmaz.

Mektup yazarı mevkii olarak kendinden yüksek mertebede bulunan birine yazarken saygı ifadeleri kullanır. *Arnavutlar Solyotlar* romanında Rüstem, Paşa'ya yazdığı mektuba “Velinimetim paşa efendimiz hazretleri!” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 261), Fotos, Paşa'ya yazdığı mektuba “Paşam!” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 301), *Felatun Bey ile Rakım Efendi* romanında Margaret ve Jean, Rakım'a yazdıkları mektuba “Aziz hocamız!” (Ahmet Midhat Efendi, 2018: 62) şeklinde saygı ifadeleriyle başlarlar.

Bir arkadaş, dost, yakınına sevgisini, saygısını ve aile bağlarını göstermek için kullanılan ifadeler de mektuplarda yer alır. *Refet* romanında Şule'nin dayısından aldığı mektup “Sevgili kızım!” (Fatma Aliye Hanım, 2012: 116), Şule dayısına yazdığı mektuba “Dayıcığım!” (Fatma Aliye Hanım, 2012: 178), *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanında Mansur, Zehra'ya yazdığı mektuba “Hemşirem Hanımefendi!” (Mehmet Murat, 2016: 152), *Muhadarat* romanında Fazıla, Şefik'e yazdığı mektuba “Kardeşim! Şefik'çiğim!” (Fatma Aliye Hanım, 2014: 224), *Bikes* romanında Müstakim, Müstefid'e yazdığı mektuba “İnsaniyet perverim” (Emine Semiye, 2019: 15), *Hayal ve Hakikat* romanında Vefa gazeteye yazdığı mektuba “Muharrir Efendi Hazretleri!” (Ahmet Midhat Efendi ve Fatma Aliye Hanım, 2017: 33) ifadeleriyle başlarlar.

İki sevgilinin birbirine hitapları ise aşk, sevgi ve saygı ifadeleriyle olur. *Kafkas* romanında Kaplan Bey, Katerina'ya yazdığı mektuba “Hayal-i hüsn-i cemali gece gündüz mabihî'l-iştigalim olan Katerina dö Branoviç hazretleri” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 39), *Çengi* romanında Cemal, Melek'e yazdığı mektuba “Gerçekten melek gibi büyümüş olan Melek Hanım!” (Ahmet Midhat Efendi, 2018: 107) şeklinde sevdiğini ve sahiplendiğini gösteren ifadelerle başlarlar.

Resmî kurumlara yazılan mektuplar ise *Cellat* romanında Simon Garas, Zaptiye Nezareti'ne suçluyu bildirmek için yazdığı mektuba “Zaptiye Nezaretine” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 260), *Kafkas* romanında hükümetin Sohunkale'ye yazdığı mektuba “Sohunkale hükümet-i askeriye ve mülkiyesine” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 93) ifadeleriyle başlarlar. Saygı ve resmiyet bildiren ifadeler yer alır. Ancak *İntibah* romanında Âli Bey, Mehpeyker'e yazdığı mektuba “Hanım!” (Namık Kemal, 2018: 117) şeklinde başlar ve karşısındaki muhatabını küçümsediğini, ona duyduğu nefreti gösterir. *Vah* romanında Necati, Ferdane hakkında söylenen yalanlara inanır ve ona karşı nefretini, hayal kırıklığını göstermek için “Allah'tan bulunuz hanım” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 238) ifadeleriyle anlatır. *Zehra* romanında ise Suphi, Ürani'ye yazdığı mektuba “Benim canımdan ziyade sevdiğim” (Nabizade Nazım, 2015: 149) ifadeleriyle başlar ve mektubunda af diler, yalvarır, hasretini anlatır. *Süleyman Muslî* romanında Süleyman, Şeyhülcebel'e yazdığı mektuba “Sahibu'l-avatıf ve'l-ihsan Hand Alaeddin-i Azimü'l-cebel tavvelallahu ömrehu” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 306) şeklinde dua ederek başlar.

Mektup yazarı muhatabına saygısını, sevgisini, hayal kırıklığını, hasretini, nefretini mektuba başlarken ifade eder. Ancak bir hitap kullanmadan da mektup yazıldığı görülür. *Sergüzeşt* ve *Cinli Han* romanlarındaki mektuplarda ise hitaplar kullanılmadan açıklanmak istenen konudan bahsedilir.

Mektuplar bir muhataba iletilmek için yazılır. Yazar mektubu iç dökme aracı olarak kullandığında muhatabı yine kendisidir. Bu mektuplarda muhatabın adını vermez ancak okuyucu yazılma amacını bilir.

Mektup yazarı, bir yakınına yazıyorsa muhatabın adını belirtir. *Yeryüzünde Bir Melek* romanında Arife mektubuna “Şefikim” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 93), *Vah* romanında Ferdane mektubuna “Necati” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 253) ifadeleriyle başlar. Bu ifadeler mektubun muhatabının kim olduğunu belirtir. Mektup, başkasının eline geçmeden muhatabıyla buluşur. Ancak yazar mektubuna başlarken muhatabın adını yazmayı unutabilir ya da tercih etmez. *Karnaval* romanında Zekâî, Hesna'ya aşkını anlattığı mektubuna muhatabı olan Hesna'nın adını yazmaz. Resmi, mektupta Hesna'nın adının olmamasına dikkat eder. Mektubu Şehnaz Hanım'a verirler. Mektup, muhatabın değişmesiyle romanda çöpçatanlık işlevi görür ve muhatabın adının olmaması kahramanı zor durumda bırakır.

Mektubun sonunda yazarın imzasının bulunması da önemlidir. Mektubun kimden geldiğinin bilinmesi için gereklidir. *Zehra* romanında Suphi, Ürani'ye yazdığı mektubunda

bağlılığını göstermek maksadıyla “Bende-i sadıkınız Suphi” (Nabizade Nazım, 2015: 150), *Dürdane Hanım* romanında Ulviye, Mergub Bey’e yazdığı mektubunda mahlasını kullanarak “Ulviye –Nam-ı diğer- Acem Ali Bey” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 149) imzasını atar. *Arnavutlar Solyotlar* romanında Çavillas, Ali Paşa’ya yazdığı mektupta düşmanlığını bildirmek için “Ben ki senin yeminli düşmanın Çavillasım” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 69), *Cellat* romanında Tonak ailesi, Simon Garas’a mektubunda “Tonak Familyası” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 268) şeklinde imzalarını yazarlar. *Kafkas* romanında Kaplan Bey, Katerina’ya mektubunda imzasında adını “İmza Timutaşzade Kaplan” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 39), *Yeryüzünde Bir Melek* romanında Arife, Şefik’e mektubunda kendini acındırmak için “Hasta Arife” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 96) imzalarını kullanırlar.

İnsanlar mektubu uzaktaki yakınlarından haber almak için kullanırken aynı köşkte yaşayanların birbirine mektup yazmaları ise o dönemde kadın ve erkek ilişkilerindeki mahremiyet ve çekingenlikten kaynaklanır. İki sevgilinin birbiriyle konuşması uygun olmaz ve aralarında mektuplaşma başlar. Kahramanlar birbirinin yüzüne söyleyemeyeceklerini yazarak anlatmak isterler.

Mektuplar bireylerin mahremiyetlerinin açığa çıkmasına da sebep olur. Kimseye anlatamadıklarını yazan kişiler, mektubun başkasının eline geçmesiyle ifşa olur. İnsanlar arasındaki çekingenlik de mektup yazılmasını sağlar. Özellikle kadın ve erkeklerin toplumda serbest konuşamaması, mektupla haberleşmeyi gerekli kılar. Bu ilişkilerin kapalı olması çöpçatanlığı da gerektirir. İnsanların ilişki kurması araçların göreviyken romanlarda bu görev mektuplara verilir.

Roman yazarı olay örgüsünün tekdüze olduğunu düşündüğünde kahramanın bir mektupla karşılaşmasını sağlar. Böylece mektup, romanda bilinmeyenleri ortaya çıkarır ve olayın akışını değiştirir. Olay örgüsündeki tekdüzeliği kırar. Bazen de olay örgüsüne başlarken bir mektuptan bahseder. Okuyucunun bu mektup sayesinde merak duygusu artar. Olay örgüsündeki entrika unsurunun sağlanmasında da kullanılır. Romanlardaki tekdüzelik entrikayla kırılırken mektuplar bunun açıklanmasında yardımcı olur.

Romanlarda çeşitli konularda mektuplarla karşılaşılır. Dönemin toplumunu anlatmak isteyen yazarlar, özellikle aşk, intihar, cephe ve askerler, sırların açığa çıkması gibi konulara mektuplarda yer verirler.

Tanzimat döneminde Kafkasların durumu, Osmanlı-Rus savaşı gibi siyasî ve askerî konular romanlarda yer alır. Özellikle savaşlardaki askerlerin durumu, cephe gerisinde

yaşananlar, komutanların fikirleri ve birbiriyle anlaşmazlıkları, devlet sırları ve hamleleri gibi pek çok konu romanda mektuplar yoluyla okuyucuya aktarılır. Kahramanlar sırlarını anlatamayacakları durumlarda onları mektuplarda saklarlar ve yazarlar okuyucunun merak duygusunu artırmak için bir anda ortaya çıkarırlar.

Mektuplar bazen insanlar arasındaki nefreti ve düşmanlığı anlatmak için de kullanılır. Kahramanlar istediklerinin yapılmamasıyla düşmanlık ilan eden mektuplar gönderirler ve intikam almak için planlar yaparlar. İntikam planları yine romandaki olay örgüsünün değişmesinde etkili olur.

Tanzimat aydınları arasında intihar fikrinin ön planda olması eserlere de yansır. Kahramanlar ekonomik sorunlar, şiddet gibi durumlar için intihar etmezler. Aşklarına karşılık bulamayan ve amansız hastalığa yakalanan kişiler intiharı tercih ederler. Kahraman için intihar bir çıkış yoludur. Romanlarda kadın kahramanlar aşklarına karşılık bulamadıklarında intiharı seçerler. Ancak intihar, erkeklerin de tercih ettiği bir çıkış yolu olarak karşımıza çıkar.

Tanzimat toplumunda karşılaşılan pek çok intihar vakası eserlere de yansır. Yazar, olay örgüsünü değiştirmek, okuyucuda merak ve heyecan oluşmasını sağlamak için kahramana intihar kararı aldırır. Kahraman intiharını saklar ve yazdığı mektup ile intiharın açığa çıkmasını sağlar.

Sonuç olarak mektup, teknolojinin gelişmediği dönemlerde yüzyıllar boyunca insanoğlunun yazılı haberleşme kaynaklarından. Mektuplar diplomatik ilişkilerden siyasî, sosyal, kültürel hayatın her alanında yer alır. Osmanlı'nın geleneklere bağlı kapalı toplum yapısı özellikle Tanzimat dönemindeki yenilikleri kabullenmemesiyle belirginlik gösterir. Batı'dan gelen yeniliklere karşı çıkan halk, halktan kopuk yenilik hareketleri Osmanlı'nın gelişememesini beraberinde getirir. Sosyal hayatta kadının geri planda olması da bu kapalı toplum yapısının aksaklıklarından biridir.

Tanzimat döneminde siyasî, sosyal, askerî, kültürel alanlardaki değişimler kendini edebî alanda da gösterir. Batı'dan gelen yeni edebî türler Türk edebiyatının zenginleşmesinde önemlidir. Özellikle roman türüyle yeni karşılaşan yazarlar bu türü denemeye başlarlar, aynı zamanda toplumdaki aksaklıkları da bu türle yansıtır. Toplumda haberleşme aracı olarak kullanılan mektup, romanlardaki kahramanların da kullandığı bir tür olarak yer alır. Sosyal hayatta geri planda kalan kadın, okuma-yazma öğrenerek mektubu önce haberleşme aracı daha sonra duygu, düşünce, mahremiyet, aşk, dertleşme gibi amaçlarla kullanır. Özellikle kadın yazarların daha çok kullandığı mektup, eserlerde de yine aynı konular etrafında yazılır.

Mektup ve Tanzimat dönemi Türk romanının ele alındığı bu çalışma mektupların olay örgüsündeki işlevini açıklamayı amaçlar. Haberleşmenin kaynağını oluşturan mektubun, edebî türler içinde özellikle romanlardaki yerini inceler. Mektup-roman tekniğinden farklı özellikler gösteren bir çalışmadır. Mektuplar, olay örgüsünde gerektiği yerlerde kullanılır. Olay örgüsünün tamamına değil, bir kısmına müdahale eden mektuplar ele alınır. Bu yönüyle seçilen romanlar, mektup-roman tekniğiyle yazılan romanlardan ayrılır. Ancak Tanzimat döneminde adından söz ettiren mektup-romanların bir kaçına da yer verilir. Çalışmada ele alınan romanlar ise kronolojik sırayla incelenir.

Çalışma Şemsettin Sami'nin 1872'de yazdığı *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanıyla başlar. Namık Kemal'in *İntibah*, Mustafa Reşid'in *Bir Çiçek Demeti*, Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeşt*, Mehmed Murad'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*, Mehmed Celâl'in *Mükâfat* ve Nabizade Nazım'ın *Zehra* romanları çalışmada yer alan eserlerdir. Ahmet Midhat Efendi'nin *Felatun Bey ile Rakım Efendi*, *Yeryüzünde Bir Melek*, *Çengi*, *Kafkas*, *Süleyman Muslî*, *Karnaval*, *Dürdane Hanım*, *Vah*, *Cellat*, *Bahtiyarlık*, *Cinli Han*, *Hayret*, *Arnavutlar Solyotlar* ve *Taaffüf* romanları ele alınır. Ahmet Midhat Efendi'nin manevî kızı Fatma Aliye Hanım ile birlikte yazdıkları *Hayal ve Hakikat* romanı da yer alır. Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım'ın *Muhadarat*, *Refet* ve *Levayih-i Hayat* romanları kadın yazarların yazma faaliyetlerini göstermesi bakımından önemlidir. Fatma Aliye Hanım'ın kardeşi Emine Semiye'nin *Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikaye* ve *Bîkes* romanları da incelemeye dâhil edilir.

Bu çalışmada Servet-i Fünûn'a kadar geçen sürede yer alan eserler incelenir. Tanzimat yıllarının yaygın haberleşme aracı olan mektubun edebî türlerden olan romandaki yansıması incelenir. Mektubun haberleşme ihtiyacını karşılamamanın dışında başka işlevlerinin olduğu fikri öne çıkar. Mektubun haberleşmenin yanı sıra insanlar arasındaki iletişimi sağladığı, kişilerin duygu ve düşüncelerinin aktarımını gerçekleştirdiği ve dönemin yapısı hakkında bilgi vermeyi amaçlayan bir tür olduğu gösterilir.

2. MEKTUBUN TANIMI VE TARİHÇESİ

2.1. Mektubun Tanımı ve Tarihçesi

Mektup kaynaklarda benzer tanımlar ile verilir. Türk Dil Kurumu’nun Güncel Türkçe Sözlüğü mektubu “Bir şey haber vermek, sormak, istemek veya duyguları bildirmek için birine çoğunlukla posta yoluyla gönderilen, zarfa konulmuş yazılı kâğıt, name” (TDK, 2020) olarak tanımlar. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat’ta “mektûp (a.i.c.: mekâtîb): 1. yazılmış, 2. mektup” (Devellioğlu, 2012: 702) şeklinde açıklar.

Kısaca Arapça “ketebe” kökünden türetilen “yazılı şey, yazı” anlamına gelen mektup, insanlar arasında haberleşmeyi sağlayan, duygu ve düşüncelerin aktarımını gerçekleştiren iletişim yollarındandır. (Kaplan, 1999: 1) Mektubun ortaya çıkışı yazının icadına kadar gider.

Yunancada “yollanan yazı” anlamına gelen *epistole* mektubun kullanılmaya başlandığı ilk yıllarda ortaya çıkar. Yunanlılar mektuplarını tahtadan ya da mumdan yaptıkları tabletler üzerine yazarlar, daha sonra *papyrus* kullanırlar. Dönemin tanınmış şahsiyetlerine atfedilen mektupların çoğu sofistler¹ ve hitabet hocaları tarafından yazılır. Devrin sonraki yıllarında ise azizler mektubu haberleşme aracı olarak kullanırlar. Eski Yunan’ın kent devletlerinden oluşması merkezle yürütülen diplomatik ilişkilerin mektuplarla sağlanmasını gerekli kılar. (Sinanoğlu, 1964: 1)

Roma medeniyeti Akdeniz üzerinde kurduğu egemenlik ile siyasî anlamda önemli bir yere sahiptir. Romalıların Akdeniz’deki egemenliği mektup yazmayı mecburî hâle getirir. Çünkü “iş, görev, öğrenim dolayısıyla dışarıda bulunanlar başkentle ilişkilerini mektupla sağlardı.” (Varinlioğlu, 1974: 392) Postacılık seyyahların yürüttüğü bir iş olmasının yanında sonraları Augustus posta sistemini kurar. Posta sistemi eyaletler ve Roma arasındaki ana yollarda siyasî ilişkilerin daha hızlı ilerlemesi için kurulur. Özel mektupların ise daha sonra yapılan düzenlemeler ile ulaşımı sağlanır. Cicero (İ.Ö. 106-43), Horatius (İ.Ö. 43- İ.S. 17), Seneca (İ.S. 4-65), Genç Plinius (62-113), Fronto ve Marcus Aurelius arasındaki mektuplaşma Statius, Symmachus ve Ausonius gibi Roma edebiyatının önemli isimleri yazdıkları mektuplarla ün kazanırlar. Roma edebiyatında mektup, hicivden sonra en gelişmiş tür olarak yer alır. (Varinlioğlu, 1974: 392-393)

¹ Sofist kelimesi Yunanca *sophos* (bilge, becerikli, zeki) sözcüğünden türetilen *sophistes*’ten gelir. M.Ö. 5. yüzyılda para karşılığında felsefe öğreten gezginlerdir. Öğrenmeyi ve öğretmeyi meslek hâline getirmişlerdir. Dönemin sosyal ve siyasî hareketleri eğitime verilen önemi gösterir. Bu hareketler sofistlerin dönemlerinde etkili olmalarını sağlamıştır.

Diğer ülkelerde olduğu gibi mektup, İngiliz edebiyatında da iletişim yollarından biridir. İngiliz toplumunda daha çok aile bireyleri arasındaki haberleşmeyi sağlamak maksadıyla ele alınmış bir türdür. Bu dönemde yaşamış Paston, Cely, Stoner adlı üç ailenin mektuplaşmaları örnek olarak verilebilir. Bahsi geçen mektuplarda şahısların kişiliği, aile çevreleri doğal bir üslupla aktarılır. (Göktürk, 1974: 513-516)

19. yüzyılda okur-yazar sayısı artar. Posta hizmetlerinin gelişmesiyle mektubun günlük hayatta kullanımı yaygınlaşır. 19. yüzyılın Romantik yazarları olan William Wordsworth (1770-1850), Samuel Taylor Coleridge (1722-1834), Shelley (1792-1822), John Keats (1795-1821), Robert Southey gibi isimler de duygularını okuyucuya mektuplar yoluyla açarlar. Yine Charles Dickens'ın (1812-1870) hayal dünyasını anlattığı mektuplar ile yazar ve tarihçi Thomas Carlyle (1795-1881) ve eşi Jane Welsh'in (1801-1886) mektupları da vardır.

Fransa'da, İngiliz edebiyatının aksine, 14. ve 15. yüzyıllarda mektup daha çok dinî ve bilimsel konularda yazılır. Mektup türü Fransız edebiyatında gazetelerin kullanım azlığında haber iletmek, düşünceleri paylaşmak ve salon konuşmalarını aktarmak için kullanılır. Montaigne, Pasquier, François de Sales gibi 16. yüzyılın anılan isimleri de bu türü kullanır. Fransa'da mektup türünün 17. yüzyılda gelişim gösterdiği bilinmektedir. Bu mektuplar daha çok siyasî ve tarihî içerikli belgelerdir.

Fransız edebiyatında 17. yüzyılda mektup türünün temsilcisi olarak Madame de Sévigné anılmaktadır. Evlendikten sonra yanından ayrılan kızına yazdığı mektuplar değerini kaybetmeden günümüze kadar ulaşmış örneklerdir. Bu mektuplarda hasretlerini, acılarını, sevgisini dile getirir ve hayatla ilgili gözlemlerini kızı ile paylaşır. Bahçesini, ağaçlarını, önemsiz olayları içtenlikli bir dille anlatır. Mektuplar hem konu hem de kullanılan üslup açısından yazarının kültürünü ve kişiliğini gösterir. Özel mektupları onun kişisel dünyasını yansıtmış olmakla birlikte yaşadığı dönemin atmosferini geleceğe aktardığı için önem arz eder. Madame de Sévigné'nin kızı Madame de Grignan'a yazdığı bir mektup örneği şöyledir:

“Madame de Grignan'a

Paris, Pazartesi, 9 Şubat 1671

Kızım, gönderdiğim yüzüğü siz nasıl almışsanız, ben de mektuplarınızı öyle alıyorum; onları okurken gözlerimden yaşlar boşanıyor; kalbim ortasından çatlıyacak gibi oluyor; sanki bana küçültücü sözler yazmışsınız, veya hasta imişsiniz, veya başınıza bir kaza gelmiş gibi; yok, tam aksine; beni seviyorsunuz, yavrucuğum, ve bunu bana öyle bir söyleyişiniz var ki, dayanamıyorum, iki gözüm iki çeşme oluyor. Hiçbir aksilik çıkmadan yolumuza devam ediyorsunuz; beni sevindirebilecek bu en güzel haberi alınca da, bakın ne hale geliyorum. Demek aklınızdan beni geçiriyorsunuz, beni düşünüyorsunuz, bunun sözünü ediyor ve duygularınızı, söylemekten hoşlanmadığınız halde, yazmayı uygun buluyorsunuz. Duygularınız bana ne şekilde erişirse erişsin, ancak benim sevdiğim gibi sevmesini bilenlerin anlıyacağı bir şefkat, bir hassasiyetle karşılanıyor. Bende duyulabilecek şefkatlerin en derinini uyandırıyor sunuz; beni düşünüyorsanız, sevgili kızım, bilin ki ben de durmadan sizi

düşünüyorum; dindar kimselerin devamlı Tanrı düşüncesi dedikleri bu; işte dinî ödevini tam yapan bir kimsenin Tanrı'yı böyle düşünmesi gerekirdi.

(...)

Cumartesi Mme de Villars'da bütün gün senden bahsetmekle, ağlamakla vakit geçirdim; duygularımı iyi anlıyor. Dün Monsieur d'Agen'in vaazına ve akşam duasına gittim; Mme de Puisieux'ye, Monsieur d'Uzés'e, ve Mme du Puy-du-Fou'ya gittim. Mme de Puy-du-Fou size pek çok sevgiler gönderiyor. Kürklü bir mantonuz olsaymış içi rahat edecekmış. Bugün dış mahalleye gideceğim, baş başa bir akşam yemeği yiyeceğiz. Benim karnavalımın şenlikleri işte bunlar.

(...)

Mektuplarımı ne vakit aldığınızı bana bildirin. Bunu birazdan kapatıp dış mahalleye gideceğim.”
(Çev.: Sarıgöllü, 1964; 215-217)

Madam de Sévigne'nin mektuplarına bireysel konular, aile meseleleri hâkim olurken, 18. yüzyılda Voltaire ve Diderot siyasî, sosyal ve felsefî konuları aktarırlar. Topluma ışık tutacak olan bu konular mektup edebiyatının oluşmasına katkıda bulunur. 17. yüzyıl mektubun “altın çağı” olarak adlandırılırken Voltaire ve Diderot'nun mektupları geleneğin sürdürülmesini sağlar. Daha sonraki yıllarda Mérimée, Flaubert, Stendhal ve Proust gibi güçlü isimler takipçileri olurlar. Jean Jacques Rousseau'nun yazdığı mektup-roman örnekleri ve Mallarmé'nin mektupları dünya edebiyatının en güzel mektup örnekleri arasında sayılmaktadır. (Kefeli, 2002: 15) 19. yüzyılda Flaubert ve Balzac Fransız edebiyatının en önemli mektup yazarı olarak bilinmektedir.

Alman edebiyatında da Fransız edebiyatında olduğu gibi din konulu mektuplar yazılmaya devam edilir. Mektup daha çok din adamları arasında haberleşme aracı olarak kullanılır. Ayrıca din adamları Allah'a mektup yazıp hayranlıklarını dile getirirler. Şahısların duygu ve düşüncelerini aktarmak için mektubu kullanmaları ise bu dönemden sonradır. Dergilerdeki şiir-mektuplar aşk şiirlerinin mektup şeklindeki biçimini oluşturur. 16. yüzyılda günlük hayat, 17. yüzyılda ince ve duygulu anlatım tarzıyla Fransız edebiyatının mektuplardaki tesiri devam eder. 18. yüzyılda yaygınlık kazanan mektup, Romantizm akımıyla birlikte “iç dökme” aracı olarak kullanılır. Alman edebiyatında türün önemli temsilcileri arasında Goethe, Schiller, Lessing, Hölderlin, Novalis, Nietzsche, Rilke, Zweig, Hesse, Kafka, Carolin Schlegel ve Bettina von Arnim gibi yazarları saymak mümkündür. (Kefeli, 2002: 16-17) 19. yüzyılda Hebbel, Richard Wagner, George, Hugo von Hofmannsthal gibi sembolistler öne çıkar.

Mektup, İngiliz edebiyatında olduğu gibi, Amerikan edebiyatında da 18. yüzyılda önem kazanır. Toplumsal ve politik konuların tartışıldığı bir tür hâline gelir. Devlet adamlarının mektuplarının yayımlanması da önemlidir. Söz gelişi, John Fitzpatrick, Abraham Lincoln ve Thomas Jefferson gibi devlet adamlarının mektupları derlenir. Ayrıca Benjamin

Franklin (1706-1790), Michel Guillaume Jean Crèvecoeur, Edgar Allan Poe'nun eserlerindeki mektuplar ve Waldo Emerson ile Carlyle'nin mektuplaşmaları önemli eserler olarak edebiyatta yer edinir. (Göktürk, 1974: 565-566)

Rus edebiyatı Avrupa ülkeleri kadar zengin mektup örnekleri içermez. 19. yüzyılda Rus edebiyatının önde gelen isimleri olan Tolstoy, Belinski, Dostoyevski ve Gorki gibi edebiyatçılar eserlerinde mektubu kullanırlar. Bu mektuplar da diğer yazarların ele aldığı konuları içerir. Felsefe, halkın eğitilmesi, sosyal tenkid gibi konuların yanı sıra bireyi ilgilendiren meselelere de yer verilir.

İtalyan edebiyatında mektup kullanımı diğer ülke edebiyatlarına nispeten daha azdır. Yazarlar eserlerini mektup dışındaki türlerde verirler. Mektubu ise haberleşme ihtiyacını karşılamak üzere kullandıkları bilinmektedir. 14. yüzyılda İtalyan edebiyatında mektup Petrarca ile başlar. Petrarca yazdığı mektuplarda Hümanizmin yayılmasını sağlar. Rönesans'ta prensler diplomatik ilişkilerde mektubu kullanırlar, böylece mektup diplomatik tarzdaki klasik şeklini alır. İtalyan edebiyatında mektup türünü kullanan yazarlar ise Dante, Petrarca, Salutati, Tasso, Caterina da Siena, Machiavelli, Sarpi, Galilei'dir. (Ermumcu, 1964: 51-52)

Mektubun tarihçesine bakıldığında her ülkenin kendi edebiyatına mahsus birtakım özellikleri içinde barındırdığı görülür. Mektuplar her edebiyatta farklı zamanlarda gelişim gösterdiğinden konularında da değişiklik yaşanır. Ancak mektup türleri değişmeyen özellikler gösterir. Bütün milletlerin edebiyatında mektup türleri ortak sınıflandırılmaya çalışılır.

Mektup türlerinde konu sınırlaması yoktur. Şahısların duygularını, düşüncelerini, hayallerini, üzüntülerini, acılarını dile getirdikleri bir “iç dökme” aracı olarak karşımıza çıkar. Bütün hayatı içine alabilen mektup, insanların hem iç dünyalarını hem de dünyaya bakış açılarını yansıtır.

Söz gelimi, Orta Çağda söz sanatının (Ars dictiminis) kurallarına göre düzenlenen mektuba bu sanat, edebî ve estetik güzellik kazandırıyordu. Klasik zamanlara göre mektuplar iş ve aile konuları, özel veya genel konular olarak sınıflanıyordu. (Ermumcu, 1964: 51)

Özel mektuplar birbiriyle oldukça yakın ilişkiler kuran insanlar arasında kaleme alınır. Her konuda yazılabilen bu mektup türüyle kişilerin düşünceleri, eğitimleri, zevkleri gibi hemen her şey dile getirilir.

İş mektupları ticari kurumlar arasında yazılan mektuplardır. Resmî mektuplar ise resmî kuruluşların birbiriyle ya da vatandaşlarla yaptıkları yazışmalardır. Ciddi ve resmî bir anlatım tarzı benimsenir.

Edebî mektuplar, edebiyatçıların kendi hayatlarını, mahrem dünyalarını, iç dünyalarını oluşturan duygu ve düşüncelerine, dünyaya bakış açılarına, kültürlerine, kişiliklerine malzeme sunan mektuplardır. Bu mektuplar edebiyat alanındaki kişilerin hayatları, düşünceleri, edebî kişilikleri hakkında bilgi edinmede yardımcı olurlar:

“Mektuplar tarihi, içtimai, askerî, siyasi, dinî-tasavvufî fikrî-felsefî ve edebî konularda dönemlerine, kişilere, kişiler arasındaki ilişkilere, sanat eserlerinin arka planındaki çok defa bilinmeyen oluşum safhalarına ışık tutan dolayısıyla monografik/biyografik araştırmalarda önemli kaynaklardan birini teşkil etmektedir.” (Okay, 2004: 17-18)

Böylece mektuplar zaman geçtikçe kültürel miras olarak gelecek nesillere aktarılır.

Açık mektuplar ise bir düşüncenin, görüşün açıklanmasında gazete ve dergilerde yayımlanan mektuplardır.

2.2. Mektup ve Edebî Eser İlişkisi

Mektup, insanlar arasında haberleşmeyi kolaylaştırmak için ortaya çıkmış edebî bir tür olmasının yanında edebiyata yeni bir boyut kazandırır. Ayrıca mektup türü diğer edebî türlerin katı kurallarından uzak olup onlardan ayrılır.

Edebiyatçılar, mektubu korkusuzca yazma imkânı bulurlar. Mahrem bilgilerin sadece karşısındaki tarafından bilineceği düşüncesi yazma endişesini ortadan kaldırır, tedirginliği azaltır. Bazen kim tarafından yazıldığı bilinmeyen isimsiz mektuplar, yazarının kimliğinin gizlenmesiyle mektup yazarının daha kolay yazmasında etkili olur. Yaşamdaki gerçekleri, duygu değişimlerini, “insan ruhunun en karanlık noktalarının” (Kefeli, 2002: 32) aydınlığa kavuşmasını sağlar. Duygu-akıl çatışması ve bunların tahlilleri mektuplar yoluyla aktarılır. Yazarların düşüncelerini mektup yoluyla dile getirmeleri okuyucunun ilgisini çeker. Ayrıca mutluluklarını ve hüznlerini anlatmaları mektuba sığındıklarının kanıtıdır.

Edebiyatçıların mektupları, yazanı ve muhatabı arasında kaldığı müddetçe mahrem nitelikler taşır. Ancak mektuplar yazıya geçirildikleri andan itibaren 3. kişiler tarafından okunma ihtimali ile karşı karşıya kalırlar. Yıllar sonra edebiyat tarihçilerinin açığa çıkardıkları mektuplar ise, mahremiyet özelliğini kaybederler ve artık kamuya ait olurlar.

Kimi zaman roman, tiyatro, hatırat, günlük gibi edebî türlerde mektup bir teknik olarak kullanılır. Mektup bu edebî türler içinde olayların akışını değiştiren, karakterlerin daha ayrıntılı tanınmasını sağlayan, mahremiyetin ve tesadüflerin açığa çıkması gibi olay

örgüsünde kırılmalara sebep olan kısaca entrikaya ait bir unsur olarak görev alır. Ayrıca kaç-göç olayları, kadın ve erkek ilişkileri, karakterlerin başarı ve başarısızlıkları, bilinmeyen olayların açığa çıkması gibi rollerinin yanında uzak ayrılıkların hafifletilmesi de mektuplar sayesinde olur. Böylece mektup, edebî türler açısından hem zenginlik kaynağı olur hem de olayların akışında, karakterlerin tahlilinde yardımcı unsur olarak görev alır.

Okuru olay örgüsünün içine sokarak olayların hareketlenmesinde öncülük eden mektup; aşk, entrika, mahremiyet, çekingenlik, şaşırma gibi durumlarda kullanıldığı türlere zenginlik kazandırır.

Mektup, dünya edebiyatında yazılmaya başlandığı ilk yıllarda siyasî ve sosyal hayatı yansıtan bir tür olarak kullanılır. İnsanların mektubu “iç dökme” amacıyla kullanması 16. yüzyılda başlar. Daha önceleri mektup sadece haberleşme için kullanılır, bir anlamda gazetenin yerini tutar. (Tuncel, 1974: 9) O yıllarda tarihî belge niteliği kazanır ve henüz edebî türler içine dâhil edilmez.

Mektup, 17. yüzyıldan sonra tarihî belge özelliğini yitirir ve bir edebî tür olarak gelişim gösterir. Bu dönemde neredeyse dünya ülkelerinin edebiyatlarının tamamında yer edinmeye başlayan mektubun özellikleri belirginleşir. Bu özellikler şöyledir: Özentiye düşmeden, yapmacıksız, içtenlikli mektup yazmak, her mektubun yazarının kişiliğine ve mizacına göre değişmesi. (Tuncel, 1974: 11)

18. yüzyılda Romantizmin tesiriyle mektup insanların birbirleriyle duygu, hasret, aşk, ruhî bunalımlarını dile getirmelerinde yol gösterici olur. Salon edebiyatının² yaygınlaşmasıyla birlikte toplumsal hayatla ilgili hemen her şey mektuplar yoluyla aktarılır. Salonda yaşananlar, dedikodular, haberler mektuplara zenginlik katar. Emel Kefeli’ye göre bu salonların dedikoduları ya da aşk hikâyeleri mektuplarda yaşar ve toplum hayatı tüm zenginliği ile mektuplara yansır. Düşüncelerini bu tür ile yaymak isteyen düşünürler mektubu roman, hikâye, eleştiri hatta deneme gibi edebî türlerde de kullanmaya başlarlar. Bu eğilim 18. yüzyılda ve daha sonra da Romantikler arasında hızla yayılır. (Kefeli, 2002: 10)

² 18. yüzyılda Romantizm akımının etkisiyle insanlar yaşadıkları duygu-akıl çatışmalarını, karşılık bulamadıkları aşklarını, hasretlerini tüm içtenlikleriyle anlatırlar. Bu yüzyılda kültürlü, soylu kadınların Paris’teki salonlarda edebiyat, sanat, ideoloji gibi konular üzerindeki konuşmaları döneme damgasını vurur. Ayrıca soylu kadınlar salonlardaki dedikoduları ve aşk hikâyelerini anlatırlar, dönemin toplum yaşamı hakkında geniş bilgi edinilmesinde yardımcı olurlar. Bütün bu konular soylu kadınların mektuplarına yansır. Kent yaşamı, edebiyat çevreleri ve bu çevrelerdeki tartışmaları, saraya dair her şeyi, şenlikleri, dönemin modasını bu mektuplarda bulmak mümkündür. Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız Kefeli, Emel (2002), Anlatım Tekniği Olarak Mektup, Kitabevi 180, İstanbul, s. 10

İngiliz edebiyatındaki Paston, Cely, Stoner adlı üç ailenin kuşakları arasında haberleşme için yazılan mektuplar zamanla edebî yönleriyle anılmaya başlayan eserlerdir.

Paston Letters, 15. yüzyılda Paston ailesinin kuşakları arasında tarihî ve sosyal meselelerini dile getirdikleri mektuplardır. Sade ve özentisiz dilin hâkim olması mektupların günümüze ulaşmasında etkilidir. Cely Papers ise Cely ailesinin mektuplaşmalarından oluşur ve sosyal meselelerin aydınlatılmasında öncüdür. İngiliz edebiyatının ünlü ismi Thomas More, Londra Kulesi'nde tutsak olduğu yıllarda kızı Margaret'e bir kömür parçasıyla mektup yazar. Bu mektup bir edebiyatçının kaleminden çıkan ilk özel mektuplardan biri olması dolayısıyla önem taşır. (Kefeli, 2002: 13)

İngiliz edebiyatında mektup, altın çağını 18. yüzyılda yaşar. Bu yüzyılda Romantizm akımının etkisiyle birlikte “ben” kavramı öne çıkar. Mektuplardaki “ben” kavramı ifade şeklindeki özgünlük, sırların açığa çıkması, duygu ve düşüncelerin aktarılması açısından önem kazanır. Böylece yazılan her mektupta duygu, düşünce ve sırlar “ben” bakış açısıyla ele alınır.

Rus edebiyatının mektup türü açısından zengin örneklerle sahip olmadığı söylene de Romantik edebiyatta adı anılan Puşkin ve Lermantof'un yakınlarına yazdıkları mektuplardan bahsedilir. Mektup denildiğinde Rus edebiyatının anılması gereken en önemli ismi Tolstoy'dur. Daha çok eleştiri alanında tanınan Belinski'nin 19. yüzyılda çağdaşlarına yazdığı mektuplar, tenkid tarihi açısından yol gösterici eserlerdir. Dostoyevski'nin mektup şeklinde yazılmış romanı *İnsancıklar* kahramanın iç dünyasını ortaya koyar. Gorki de eserlerinde muhteva ve üslup açısından devrin en güzel mektup örneklerini verir. (Kefeli, 2002: 18)

Dünya edebiyatlarında mektup ve edebî eser ilişkisi yazarların konuyla ilgili eserlerinden örnekler verilmesiyle açıklanır. Türk edebiyatındaki örneklerle bakıldığında Tanzimat yıllarındaki eserler ön plana çıkar.

Tanzimat yıllarında mektuplar çoğu zaman kadın yazarlar tarafından yazılır. Sosyal hayat içinde geri planda kalan kadınlar, eğitim hayatında da yer edinemezler. Kadınların yalnızlıklarını, sıkıntılarını, bunalımlarını hafifletmek için istediklerinde mektuba sığındıkları görülür. Kadın yazarlar, gizli ve mahrem duygularının ilgi çekiciliği noktasında okurlarını eğitmek isterler. Kadınların ekonomik özgürlüklerini kazanmaları, evlilik temaları, iletişim kopukluğundaki yalnızlığa çözüm, acılarını ve dertlerini paylaşma, sosyal hayatta kendisine yer edinme gibi konularda yazarlar kadın okuyucuların sesini duyurma çabaları içindedirler.

Kadınlar sosyal hayatta geri planda kaldıkları yıllarda mektubu hem iç dökme aracı hem de yazma faaliyetlerini sergiledikleri bir tür olarak kullanırlar. Özellikle Tanzimat döneminde mektup, kadın sesinin duyulmasını ve sosyal hayata baktığı pencereyi oluşturur.

Sonuç olarak mektup, edebî türler içinde kullanılır. Mektup tekniğinin roman türü içinde ele alınması onun olay örgüsündeki önemini gösterir. Roman türü içinde mektuplar iki şekilde kullanılır: Birini, romanda peşpeşe gelen mektuplar, diğerini ise romanın genelinde ve gerektiği yerlerde kullanılması oluşturur. (Tekin, 2015: 247)

Mektup-romanlar, bir veya birden fazla kahraman tarafından yazılan mektuplardan oluşur. Yazar, olay örgüsüne müdahale etmeden kahramanların yazdığı mektuplarla anlatımı sağlar. Kahramanların duygularını anlatmalarına imkân sunar. Bundan başka olaylara hareketlilik katar.

Mektup tekniği, kısıtlı imkânlar sunmasına rağmen, yeni anlatım tarzlarının oluşmasında, bireylerin tanıtılmasında kullanılan bir tekniktir. (Tekin, 2015: 248) Mektup tekniği, katı kurallardan sıyrılmış olmasına rağmen, farklı türlerle bir arada kullanılır. Anlatıma yenilik katar. Romanda bireylerin tanıtılmasında kullanılan bir teknik olarak yer alır.

2.3. Türk Edebiyatında Mektup

Türk edebiyatında mektubun ilk örnekleri Asya Türk Devletleri'ne kadar gider. Hatta Türk edebiyatındaki Orhun Âbideleri birer mektup örneğidir.

Göktürkler, Asya'daki Türk İmparatorluğu'nun 6-8. yüzyıllar arasında hüküm süren Türk devletlerindendir. Orhun Âbideleri ise Göktürk Devleti'nin hâkimiyet sürdüğü yıllarda dikilir. Orhun Nehri etrafında bulunan âbideler içinde en önemli olanları Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tunyukuk Âbideleridir. Orhun harfleriyle yazılan âbideler Türk tarihinde keşfedilen en mühim yapılardandır.

Orhun Âbideleri yalın üslubu ve hitap tarzıyla Türk milletine yazılan açık mektup özelliği gösterir. Bahsi geçen üç âbide de Türk kültürünü, töresini, medeniyetini, askerlik düzeni gibi pek çok konuyu kapsamaktadır. Türk kültür hayatı açık mektup olarak yazıya geçirilir, Çin Devleti ile ilişkilerden bahsedilir ve Türk yazı dilinin en önemli örnekleri bu eserlerde yer alır.

Karahanlılar 11-12. yüzyıllarda bir geçiş dönemi yaşamasının yanı sıra Türk dilinin önemli evrelerinden birini oluşturur. Bu dönemde Arap ve Fars dillerinin etkisiyle Türk dili

zenginleşir. Divân ü Lügâti't Türk, Kutagdu Bilig, Atabetü'l Hakayık, Divân-ı Hikmet Karahanlı Türkçesinin somut hâle geldiği eserlerdir. Bu eserler daha çok devleti yönetenlere ve yönetilen halka İslamı ve İslam algısını anlatmak, töre, gelenek, ekonomi, felsefe, köken bilgisi gibi konuları öğretmek amacı taşırlar. Bunun yanı sıra devlet adamının yapması gerekenleri, Türk boylarının nasıl yönetilmesi gerektiğini anlatan topluma yazılmış açık mektuplardır.

Türk edebiyatında mektup, inşa adı verilen düzyazı türleri içinde yer alır. Nesir yazarı anlamına gelen münşiler, mektuplarını “münşeat” adlı kitaplarda toplarlar. Bunlara örnek Selçuklular döneminde neşredilen münşeat mecmualarında yer alan “ihvâniyat” türüdür.

İhvâniyat, arkadaş, eş dost mektupları ve şahsî mektup anlamına gelir. Bu tür belgeler resmî yazıları içinde barındırsa da daha çok şahsîdirler. Belgelerin içindeki mektupların bir kısmı gönderilmiş, bir kısmı ise gönderilmemiş olup onu yazanın görüşlerini içeren örneklerdir. Mektupları yazmaktaki amaç, devrin düşünce tarzını eleştirmek ve doğru olanı göstermektir. Bu mektuplarda ideal insan anlatılır. Bu insanın özellikleri iyi bir mizaca sahip olma, Allah'a sığınma ve devlete sadakattir. Münşeat mecmualarında Arapça ve Farsça çok iyi kullanılmalı, dilin özelliklerine, dönemin sanat ve edebiyat anlayışına hâkim olmak gerekmektedir. Mektubun geneline tevazu hâkimdir. Kelimeler özenle seçilir. Muhatabın mevkiine uygun saygılı bir üslup kullanılır. Mektubun sonunda ise iyi niyetler belirtilir, bunlar dua, ayet ve hadislerle desteklenir. Daha çok tarihçilerin kullandığı bu mektuplar dönemin düşünce anlayışını, yazar kişinin şahsî özelliklerini, devletin yönetim şeklini gösteren resmî belgelerdir. Bu mektuplar özel olsalar da mahremiyet özelliği göstermezler. (Gülbüz, 2013: 47-54)

İhvâniyat türünü içinde barındıran münşeat mecmuaları ise mektup türlerinin bir başka örnekleridir. Ele geçen münşeat mecmualarına bakıldığında ise ulema ve din adamları tarafından yazılanların sayıca az olduğu görülür. Sadece mektuplardan oluşan Mektûbât-ı Şeyh Aziz Hüdaî, Mektûbât-ı Niyâzi-i Mısri gibi eserler mektûbatta³ toplanırlar. Fakat az sayıdaki bu eserlerin dil ve üslup açısından kusursuz bir şekilde yazıldığını görmek mümkündür. Ancak bu eserler, hem tarihî açıdan hem de edebiyat tarihine kaynaklık etmesi bakımından önemlidir. (Kefeli, 2002: 19)

³ Tamamı mektuplardan oluşan mektûbât ulemalar ve din adamları tarafından kaleme alınıp, savundukları görüşlerle ilgili derin bilgiler veren eserlerdir. Bağlı oldukları geleneklerin kaynakları konumundadırlar.

Tasavvuf edebiyatı düşünöldüğünde ise sôfilerin mektuplaşmaya önem verdikleri bilinmektedir. Bu mektuplar genellikle “irşat” aracı olarak yazılırlar. Çoğu kez tasavvufi konular ve fikir alışverişleri için kullanılan mektuplar dervişlerin rüyalarını iletmelerinde de kullanılır. Ünlü Türk sôfilerinden Mevlana Celâleddîn-i Rûmî’nin kaleme aldığı Mektûbât’ı⁴ yakınlarına, çocuklarına ve müridlerine yazdığı mektuplardan oluşur. (Turan, 2006: 151)

Türk kültür ve edebiyatında mektup, ariza, kaime, şukka, nâme, uhuvvetnâme, meveddetnâme, muhabbetnâme, tezkire, varakpare, kâğıt gibi kelimelerle de adlandırılır. Mektup türlerinin, yazanın ve gönderilenin, kişiliğine ve mevkiine göre anlamları değişir. Ariza ve şukka alt basamakta olan kişiden üst mevkiideki kişiye, uhuvvetnâme, meveddetnâme, muhabbetnâme ise kardeşlik ve sevgi duyguları ile bağı olunan kişilere yazılan mektuplardır. Varakpare “kâğıt parçası” anlamında alçakgönüllölük belirtirken; kâğıt, geniş anlamda halk dilinde yazılan mektup anlamına gelir. Nâme ise aşk mektupları için kullanılır. Konularına göre ise mektuplar arzıhal, tebriknâme, tehniyenâme, taziyenâme, cevapnâme, teşekkür, takriz, davetnâme, niyaznâme, tezkire, müzekkere gibi isimler alır. Tehniyenâme ve tebriknâme kutlama; taziyenâme başsağılığı dilemek için yazılan mektuplardır. Takrizler birinin kitabını övmek için kısa olarak yazılırlar. (Gökyay, 1974: 20)

Türk edebiyatında mektupların konularına göre ayrılması buna bağı olarak da mektup isimlerinin çeşitlilik göstermesi ayrıntıya verilen önemi gösterir. Böylece mektubun Osmanlı toplumunda yaygınlık kazandığı bir gerçektir. Yazan kişi ile mektup arasında kurulan bağı anlatır.

Batılılaşmanın tesirini gösterdiği ilk yıllarda düzyazı yazarken kullanılan özelliklerin tamamı mektuplar için de gerekli görülür. Bunun için inşâün-nesr (düzyazı kurmak) (Gökyay, 1974: 17) bilim dalı güzel yazı yazmak için neler yapılması gerektiğini ele alır. Bu alanda hutbeler ve risaleler incelenir, büyük şahsiyetlerin yaşayışları, eserleri, verdikleri öğütler örnek alınır.

Mektup-eleştiri olarak incelenebilecek eserler de vardır. Fuzulî, Klasik edebiyatın önemli isimlerinden biridir. Türkçe, Arapça ve Farsça eserler veren Fuzulî’nin dili oldukça zengindir.

Fuzulî, 16. yüzyılın aydın tabakasının benimsediğı dili şiir ve nesirlerinde kullanır. Mektup-eleştiri türünde verdiği eserlerde şahsî hayatıyla ilgili bilgiler verir. Fuzulî’nin

⁴ Eser Abdölbaki Gölpınarlı tarafından Farsçadan Türkçeye çevrilmiştir.

mektup-eleştiri niteliğindeki incelemesi 16. yüzyılda yazdığı Şikâyetnâme⁵ adlı eseridir. Evkaftan maaşını alamaması üzerine yazdığı mektubu sosyal tenkid niteliğindedir. (Sis, 2016: 413-433) Ayrıca Fuzulî'nin *Leylâ ve Mecnun* adlı mesnevisi Mecnun'un Leyla'ya kırınglığını dile getirmek için yazdığı mektup türüne örnektir:

“Ey ahde vefası olmayan yâr
Agyarıma gül olan bana hâr
Tenhaliğa mı getürmedün tâb
Kim eyledin arzu-yı hem-hâb
Târoldu mu olduğun neşimen
Kim eyledin anda şem ‘ruşen
İncitti mi derd-i dil mizacın
Kim oldu tabibe ihtiyacın
Pejmurde mi oldu serv-i dîlcû
Kim cehdile vermek istedin sû
Bed-hâh mı etti kasd-i gülzâr
Kim böyle uruldu rahne-i hâr
Ne bîm ile hıfz-ı gevherettin
Mucib ne idi beni unuttun
Terkim kılıp özge yâr tuttun
(...)
Ey canım içinde cana düşmen
Her nice ki düşmüşüm sana ben
Âyin-i kadimini unutma
Bin yâr tut özge huy tutma
Gayrile olanda şad-ü hurrem
Takrîbile yad kıl bizi hem
Nakşet bu Murabba'ı harire
Gör anı bize getir zamire” (Haz.: Tansel, 1964: 390-391)

⁵ Divan edebiyatının altın çağı olarak adlandırılan 16. yüzyıl metinlerinden olan Şikâyetnâme mektup türünün ilk örnekleri arasında sayılmaktadır. Ayet, hadis ve manzum parçalardan oluşan eser, sanatlı bir üslupla kaleme alınır. Fuzulî, Bağdat'ın fethi sebebiyle başarı gösteren padişah ve devlet adamlarına kasideler yazar. Bunun sonucunda şaire evkaftan dokuz akçe miktarında maaş bağlanır. Maaşı almak istediğinde çıkarılan zorluklara karşı devrin nişancısı Celalzade Mustafa Çelebi'ye şikâyetini dile getiren bir mektup yazar. Mektup, Fuzulî'nin en önemli eserlerinden biri olmanın yanında devrin devlet dairelerinin işleyiş, aksaklık, yozlaşmasına dair önemli bilgiler verir. Şikâyetnâme, “Nişancı Paşa Mektubu” adıyla da anılır. Nişancı Paşa Mektubu/Şikâyetnâme 9 beyitlik ve 7 beyitlik iki Türkçe mesnevi, 3 Türkçe kıt'a, “Nazm” başlığında 3 Farsça beyit, 2 Arapça mısra, 1 Farsça mısra, 11 Arapça cümleden oluşur. Mektubun “Selâm verdüm rüşvet degüldür deyü almadılar, hüküm gösterdim fâidesüzdür deyü mültefit olmadılar.” biçimindeki bölümü ünlüdür. Fuzulî'nin bulunup yayımlanan beş Türkçe mektubu vardır. Bu mektuplar Dr. Abdülkadir Karahan tarafından “Fuzulî'nin Mektupları” adıyla yayımlanır.

Klasik Türk şiirinde Fuzulî dışında Zaîfî'nin de yazdığı mektup örneği vardır. Zaîfî, Rüstem Paşa'ya yazdığı mektupta⁶ hayat mücadelesini samimi bir üslupla anlatır. Ayrıca Tokatlı Kâni'nin yazdığı mektuplar ve Refik Bey'in *Letaif-i İnşa* adlı eseri hiciv tarzında yazılmış mektup örneklerini göstermektedir.

Edebiyat tarihi açısından tanınmış kişiler arasında yazılan mektuplar belli bir kalıba uyularak yazılırlar ve kültürel değerleri gösterirler. Orhan Şaik Gökyay'dan edindiğimiz bilgilere göre kâğıdın baş ve orta yerine bir “Hû” (O) yazılır ve bu “ism-i âzam” kısaca Allah'ın en büyük adı anlamına gelir. “O” zamiri Allah'ın bütün adlarını içine alır. (Gökyay, 1974: 20)

“Elkab” denilen kısımda gönderilenin mevkiine uygun sıfatlar kullanılır. “Elkab” gelenek olmanın yanında, işlerin düzene bağlı olarak yürütüldüğü toplumlarda, kurallara bağlı ve herkesin yerini belirten bir yöntemdir. “Dibâce” ise konuya girilmeden önce mektubun gönderildiği kişiye hâl hatır sorulduğu ve dua edildiği kısımdır. Daha sonra asıl konu anlatılır, dualar ve saygı bildiren kalıplaşmış ifadelerle mektup son bulur. (Gökyay, 1974: 20)

Bu bilgiler ışığında eski bir mektup örneği Eski Bosna Beylerbeyi İbrahim'den Kanije Beylerbeyi'ne yazılır:

“Hû

İzzetlü ve rifatlı ve müriüvetlü ve saadetlü oğlum Paşâ-i Âlişan Hazretlerinin izz-i huzûr-ı şerif-i şeref-efzâları savbına

Dürer-i daavât-ı sâfiyat ithafından sonra inha-i muhibbâne budur ki bu canibi muhipleri ahvalinden tefahhus-ı şerif tecvîz buyurulursa Elhamdü Lillâh-i Taâlâ vücudumuz sıhhatte mevcut olup devletlü ve şevketlü padişahımız hazretlerinin devam-ömr ü devletleri ve ırz u namûs-ı saltanatları daavâtiyle cenâb-ı şeriflerinin dua-ı hayırları meşgul ve dîdar-ı şerifleri müşahedesi arzusunda idiğimiz reyb ü iştibah buyurulmaya.

(...)

Lûtuflarından bu canib muhiblerin kalb-i şeriflerinden ayırmayıp mektub-ı şerifleriyle sıhhat ve selametiniz ahbârın yazup bildüresiz. Mektub-ı şerifleri vürûdı izdiyâd-ı muhabbet idüğü bilâ-reybdır. Baki ömr ü devlet ve kadr ü rifat ber-devam bâd.

Muhibb-i muhlis İbrahim Mirmîran-ı Bosna sâbık” (Haz.: Gökyay, 1974: 54-55)

Geleneksel kurallara uygun olarak bu mektup en eski mektup örnekleri arasında yer alırken daha sonraki yıllarda bu kurallar yıkılır. Kuralların kırılmasıyla mektuplar daha rahat bir tarzda yazılmaya başlanır.

Taşlıcalı Yahya Bey'in *Yusuf u Züleyha*'sı da hem kurallardan sıyrılan hem de beyitlerle yazılmış mektup örneklerindendir:

⁶ Orhan Şaik Gökyay'dan edindiğimiz bilgilere göre mektup müderrislik makamında bir iş istemek üzere yazılır. Ayet ve hikmetli sözlerden oluşan eser Zaîfî'nin çektiği sıkıntıları dile getirmesi açısından önemlidir. Alaylı bir dil kullanılırken devrin özellikleri ve Zaîfî'nin eğitim ve mesleği ile ilgili bilgiler mevcuttur.

*“Elinde hame aldı yazdı nâme
Dedi ey şefkat eden hâs-ü ‘âme
Garibe zulm elini eyle kotah
Ki sultan-ı selâtin oldu Allah
Fesada varsa mu’zînin dimağı
Söyünür eşg-i çeşmiyle ocağı
Müşevveş oldum evlâdım gamından
Kesildim zevk-ı âlem âleminden
Bana oğlumu gönder kılma mahbus
Nebî neslinden olmaz düzd-i menhus
Hazer kıl eylerim der ile bir ah
Yıkılır tahtın al ahile nâgâh
Sarayın kapusu benzer hababa
Varır bir bâd-i ah ile haraba
Kuru buhtan ile yaşım akıtma
Halâs et oğlumu canım acıtma
Seni bu itibar-i kesret almış
Diriğa dünyevî işgale salmış
Cihana açma ayn-i itibarı
Bekâdır salikin dâr-ül kararı
Odur âlemde sultan-ı hired-mend
Ana halk düşmeye divane manend
Otağın sayebanı çoktur amma
Örümcek ağıdır ma’nîde gûya
Çıkar var ise sende ayn-ı illet
Benim evlâdına kılma ihanet
Halâs et âl’ime âletme zinhar
Yıkılmış hatırımlı yıkma tekrar
Edip evlâdına mektubu teslim*

Dedi eylen Aziz-i Mısr’a ta’zim” (Haz.: Tansel, 1964: 391)

Ayrıca Şeyh Galip’in *Hüsn ü Aşk*’ında ve Keçecizade İzzet Mola’nın *Mihnet-keşan*’ında mektup yardımcı unsur olarak görev almaktadır.

İsmail Safa’nın kardeşi Vefa’ya 1887 yılında yazdığı mektup-şiir elli üç beyitten oluşur. Mektubun baş kısmında kardeşine hitap eder:

*“Bana seyrek yazıyorsun mektup,
İleride olacaksın mahcup.
Hani sık sık yazarım ben derdin,
Bana vaktiyle nasıl söz verdin?*

*Kavlimiz neydi bizim evvelden
Ne diyordun bu taraflarda iken?
Sen Vefa'sın, bu vefasızlık ne?
Maniın, ma'zeretin var mı yine?
Yine mi kesret-i meşguliyet
Oluyor mucib-i mes'uliyet?
Ma'zeret bulmak ise iş... O kolay!*

Ne demek postayı kesmek iki ay?" (Haz.: Tansel, 1964: 393)

Türk edebiyatında mektup zengin içeriklere sahiptir. Ulema ve din adamlarının mektupları müridlerine yol göstermek için; edebiyatçıların mektupları ise fikirlerin, hislerin, sosyal ve kültürel meselelerin ele alınmasıyla türün içerik olarak çeşitlilik göstermesini sağlarlar. Halk edebiyatındaki mektuplara bakıldığında ise bu mektupların, taşranın merkezle, köy ve kasabanın da şehirle haberleşme ihtiyacını karşıladığı görülmektedir. Bu biçimde yazılan mektuplar halk tarafından yazılmış ya da başkalarına yazdırılmış olabilir. Manzum ve mensur biçimde de yazılırlar. (Köktürk, 2006: 48-49)

Halk mektuplarının yanında asker mektuplarından da bahsetmek gerekmektedir. Orhan Şaik Gökyay'ın "Tanzimat Dönemine Değın Mektup" adlı yazısından hareketle bu mektupların ne tarihte ne de edebiyat tarihinde adı geçmeyen şahıslar tarafından kaleme alındığı bilinmektedir. Dil ve üslup anlayışı bakımından anlatılmak istenenler en samimi duygularla ifade edilir.

Sonuç olarak Türkler, tarih sahnesine çıkmalarıyla birlikte mektup türünün ilk örneklerinde hitabet güçlerini gösterirler. Orhun Âbideleri başta olmak üzere Karahanlı ve Selçuklu dönemlerine ait eserlerde halkı bilinçlendirmek, hesap vermek ve hesap sormak için yazılan metinlerin hepsi Türk milletine yazılmış mektuplar olarak karşımıza çıkarlar. Gelecek nesillere aktarılan bu mektuplar, Türk tarihi açısından sosyal, kültürel, siyasî anlamda önem arz eder. Türk ve dünya edebiyatlarına bakıldığında daha çok kadın yazarların kullandığı bir türdür. Mektup türü kurallarından sıyrılıp daha özgür bir şekilde yazılır. Yazarın sorunlarından ayrılıp, kendisine ait bir dünya sunması diğer edebî türlerden daha çok mektuba sığındığını gösterir. Türk edebiyatında Tanzimat'tan önce mektup örneklerinde toplumsal ve kültürel meseleler, ferdî fikirler ve hisler ele alınır. Mektup türünün okuyucuda merak duygusunu ön plana çıkarması çeşitli vesilelerle insanların bilgilendirilmesi konusunda yardımcı olur. Yazarlar özellikle o dönemde kadın okuyuculara geniş bir bakış açısı sağlarlar.

2.4. Tanzimat'tan Servet-i Fünun'a Kadar Türk Edebiyatında Mektup

Batı edebiyatında mektup, 17. ve 18. yüzyıllarda gelişim gösterir. Bu gelişimin en büyük nedeni salon edebiyatının zenginliğidir. Bilindiği üzere salon edebiyatı yaşananları, dedikoduları, dönemin modasını yansıtır, mektup ise zengin salon edebiyatının haberleşme ihtiyacını karşılar. Tanzimat'tan sonra (1839) Türk edebiyatında Batı özellikle Fransız edebiyatı hem toplumsal gelişmelerde hem de edebiyatta tesirini açığa çıkarır. Siyasî alanda etkili olan Fransız tesiri kendisini sosyal, kültürel ve eğitim alanlarında da gösterir. Bu alandaki gelişim ve değişim edebiyat alanında olduğu gibi yazı ve konuşma dilini de etkiler. Türk edebiyatına roman, tiyatro gibi edebî türler dâhil olur, var olan türler de Batı edebiyatının şekillerine benzetilir. Mektup da bu türler gibi gelişim gösterir. Türk edebiyatında mektup türünün en zengin örnekleri Tanzimat'tan sonra verilmeye başlanır. (Tansel, 1964: 398-399) Mektup alanındaki zengin örnekler siyasî alandaki gelişim ve değişimlerin etkisiyle verilir. Siyasî ve edebiyat alanındaki kimi isimlerin sürgün edilmesi birbirinden uzaktaki insanlar arasındaki yakınlaşmayı sağlayacak olan mektuplar iletişimi kolaylaştırır. Böylece edebî alandaki tartışmalar mektuplar yoluyla sağlanır.

Türk siyasî ve kültürel hayatı pek çok alanda Batı'yı örnek alırken, sanatçılar da edebiyat alanındaki yenilikleri Türk edebiyatına kazandırır. Hem eserler tercüme ederler hem de kendileri yeni eserler ortaya koyarlar.

Tanzimat'tan sonra kaleme alınan ilk mektup örnekleri Akif Paşa'ya aittir. 1846'da resmî bir dil kullanılarak yazılan *Münşeat-ı Elhac-ı Akif Efendi*, münşeatlardaki klasik mektup örneklerine benzer niteliktedir. 1885'te yayımlanan *Muharrerat-ı Hususiye-i Akif Paşa* kitabı ise sürgündeyken yaşadığı sorunları, acıları anlattığı mektuplardan oluşur. (Demiray, 1974: 89)

Namık Kemal sürgün hayatı yaşadığı yıllarda edebî tenkidlerini mektuplar yoluyla aktarma imkânı bulur. Fevziye Abdullah Tansel tarafından yayımlanan 4 ciltlik *Namık Kemal'in Hususî Mektupları* ve Ömer Faruk Akün'ün tenkid ettiği *Namık Kemal'in Mektupları* adlı eserler Namık Kemal'in sanat anlayışını ve fikirlerini yansıttığı zengin içerikli mektuplardan oluşur. Meşrutiyet'in ilanı, millet meclisi ve kanunlar hakkındaki fikirlerini veren *Usûl-i Meşveret Hakkında Mektuplar* adlı eseri içeriğindeki mektuplar açısından önemlidir. Ayrıca Voltaire'nin Namık Kemal üzerindeki tesirini gösterir. (Kefeli, 2002: 24-25) Namık Kemal *Ramazan Mektubu*'nda, İstanbul'un Ramazan ayı boyunca yaşadığı sosyal hayatın çarpıcı noktalarına değinir. Böylelikle şehir hayatını ilk defa

edebiyatın malzemesi yapar ve Türk edebiyatının tanımadığı yeni bir Batılı tarzın ilk örneğini vermiş olur. (Basiretçi Ali Efendi, 2017: X) Eski ve yeni şiir gibi edebî meseleler üzerine kaleme aldığı *Tahrib-i Harabat* mektup tarzındadır. Ziya Paşa'ya hitaben yazdığı *Harâbat* ise Divan şiiri antolojisi üzerine bir mektuptur. *Mecmua-i İrfan Paşa* yeni şiirler üzerine, *İrfan Paşa Mektubu* Tanzimat dönemi meseleleri ve *Mes Prisons Muahezesi* ise Magosa hatıralarından oluşan mektup türündeki eseridir. (Tansel, 1964: 400) Namık Kemal'in mektupları genel olarak kelime seçimleri, söz sanatları, güzel konuşma, sözün doğru ve yerinde söylenmesi gerektiğini temel alır. Edebî metinler üzerine düşünür, hatalarını gösterir. Bu konular ekseninde Namık Kemal'in Ebuzziya Tevfik'e çok sık mektup yazdığı bilinmektedir. (Üstünova, 1996: 245-270)

Tanzimat edebiyatında mektuplarıyla adından söz ettiren Abdülhak Hâmid Tarhan'ın 2 cilt olarak yayımlanan *Mektuplar* adlı eseri Namık Kemal'e, Recaizade Mahmut Ekrem'e, Murat Bey'e, Samipaşazade Sezai'ye yazdığı ve onlardan aldığı cevaplardan oluşur. Duygularını samimi bir dille ifade eden Abdülhak Hâmid'in yazdığı mektuplar edebî açıdan zenginlik gösterir. (Demiray, 1974: 89)

Muallim Naci, Osmanlı şiirinin mahremiyeti ile ilgili görüşlerini Şeyh Vafî ile ele alır ve mektuplarını *Şöyle Böyle* adlı eserde toplar. Beşir Fuad'ın *Victor Hugo* adlı monografisi üzerine Muallim Naci ile Beşir Fuad arasındaki mektuplaşmalarda yazarların şiir, sanat eseri, dil gibi mevzuları üzerine görüşlerini bildirir ve mektuplar *İntikad* adıyla yayımlanır. Muallim Naci ve Ahmet Midhat Efendi'nin *Muhâberât ve Muhâverât* adı ile yayımlanan mektuplaşmaları yazarın hayatı, kişiliği, şiirle ilgili görüşlerini aktarır. Yine Muallim Naci'nin açık mektup olarak ele alınabilecek *Mektuplarım* adlı eseri hitap edildiği kişilerin bilinmediği mektuplardan oluşur. (Tansel, 1964: 400)

Recaizade Mahmut Ekrem'in tercüme ettiği *Mes Prisons* kitabı üzerine yazdığı ve mektuplardan oluşan *Mes Prisons Muahezesi* de Tanzimat sonrasında kaleme alınan mektup tarzında yazılan eserlere örnektir.

Burada, Ebuzziya Tevfik ve Recaizade Mahmut Ekrem mektuplaşmasına bir örnek verilebilir:

“Beyim efendim hazretleri

Rebi' için istida ettiğim manzumeleri havi olan tezkerenizi aldım.

'O kadar güzel şeyler değilse de orijinaldir. Bilmem siz nasıl bulursunuz?' demişsiniz. Benden şiir hakkında hiçbir fikir sual etmeyin, çünkü şiirden anlamam. Bir neşideyi güzel buldum mu benim için ömrümün son demine kadar andan aldığım zevki hiçbir muhaze mahv edemez. Ama o şiir hadd-i zatında şiir değilmiş, orasını varsın şiir ile tevaggul edenler düşünsün. Benim beğenebildiğim bir neşide

gönlümün sevdiği bir dilber gibidir. Malûm a, insan bir güzeli görünce sever, yoksa kitapta mâna tettebbu' eder gibi mülâhazat-i dîradûr ile sevmez, ve bir kere sevdikten sonra andan bir ressam-i melâhat-âzmâ bin noksan bulsa hiçbirisini kabul ettiremez. Çünkü insan sevdiği bir şey için kimsenin reyine müracaattı hatırına bile getirmez.

(...)

Çok söyledim, başınızı ağrıttım. Bu cihetle, iki mânasıyla de, haltıyatıma affınızı istida ile nihayet vermekten başka çarem kalmadı. Baki el'emrû limenlehül'emr.

Selh-i Cemaziyelulâ 1302 (17 Mart 1885) Galata

Biraderiniz Ebüzziya Tefîk" (Haz.: Tansel, 1964: 452-453)

Ahmet Midhat Efendi'nin Corneille'in *Le Cid* adlı trajedisini tercüme etmesiyle Sait Bey ile aralarında yaşanan tartışmalar mektuplar yoluyla devam eder ve bu mektuplar *Sait Beyefendi Hazretlerine Cevap* adıyla yayımlanır. Ahmet Midhat Efendi'nin matematik, politika, ekonomi gibi konuları ele aldığı *Hall'ül-Ukad* eseri mektuplardan oluşur. Nazım Bey'e hitaben *Schopenhauer'in Hikmet-i Cedidesi* ve İsmail Hakkı Bey'e roman hakkındaki düşüncelerini iletmek için *İhbar-ı Âsara Ta'mim Enzar* kitaplarında da mektuptan faydalanır. (Tansel, 1964: 400) *Tasarrufat-ı Kimyeviye-i Tabiiye Hakkında Bir Sual ve Cevap*, Beşir Fuad Bey'e Mektup adlı makaleleri ve Tanzimat sonrasında ilk mektup-roman örneği olan *Felsefe-i Zenan* eserlerinde mektup türünden yararlanır. (Kefeli, 2002: 23)

Ahmet Midhat Efendi kadının eğitimi ve kadın yazarların tanınmasına önem verir, özellikle Fatma Aliye Hanım'a yazdığı mektuplarda bu konuya dair görüşlerini anlatır. Oradaki 19 mektup, *Fâzıl ve Feylosof Kızım Fatma Aliye'ye Mektuplar* adıyla yayımlanır. Ahmet Midhat Efendi'nin mektuplarında ele aldığı konular ise edebiyat meseleleri, kadının eğitimi, fikrî ve felsefî konular, İslamiyet'e bakış ve Fatma Aliye'nin yazarlığı gibi meselelerdir. Ahmet Midhat kadın yazarların çoğalmalarını istemenin yanında Fatma Aliye'yi dönemin diğer kadın yazarlarından daha kabiliyetli bulur. Sadece Fatma Aliye değil, Fitnat Hanım, Şair Nigar Hanım, Makbule Leman Hanım ile de mektuplar yoluyla iletişime geçer, dönemin bütün kadın yazarlarını takip ederek yazma konusunda onların yanında olduğunu gösterir. Mektuplarıyla Ahmet Midhat kadın yazarları yönlendirmeye çalışır, ancak bir bakıma onları kısıtlar. Kadınların erkek yazar kontrolünde eserler meydana getirmelerini ister. (Koç, 2012: 191-216)

Tanzimat'ın ilanıyla Osmanlı'da pek çok alanda Batı tesiri görülür, özellikle edebiyat alanında yazar ve şairler Batılı türleri edebiyata dâhil ederler. Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hâmid, Muallim Naci, Ahmet Midhat Efendi gibi Tanzimat sonrasında adı anılan önemli yazarlar Batı'dan gelen edebî türleri denerler ve mektup türüne oldukça önem verirler. Dönemin haberleşme ihtiyacını karşılayan mektuplar, yazarlar arasında da iletişim kurulmasını sağlar, eserleriyle ilgili tenkidleri, siyasî düşüncelerini, lisan,

eski ve yeni şiir hakkındaki görüşlerini mektuplar aracılığıyla aktarırlar. Ailelerine, dostlarına yazdıkları özel mektuplar, mektubun en samimi hâlini yansıtır. Özel mektuplarında yazarların hayatlarıyla ilgili her şeye rastlanırken, edebî değeri yüksek yazılar edebiyata kazanmış olur. Yazarların tenkidlerini dile getirdikleri mektuplar ise dönemin edebiyat anlayışını ortaya koyar. Siyasî, kültürel, psikolojik değeri olan mektuplar yazarların edebiyat anlayışlarını ve dönemi ortaya koyan belge niteliğindeki eserlerdir.

Mektupların halk arasında yaygınlaşmasıyla açık mektupların yanı sıra şehir mektupçuları görülür. Şehir mektupçularının amacı, İstanbul'daki hayatın anlatılması, şehrin sorunlarının, güzelliklerinin, toplumsal, siyasal yapısının halka aktarılmasıdır. Sosyal hayatın içinde insanı ilgilendiren olumlu ve olumsuz bütün meseleleri içine alan şehir mektubu, toplum için faydalı ya da zararlı olanları mektubun muhatabına aktarır. Toplumdaki bozukluklar için fikirler öne sürer. Bu durum ise sosyal faydayı amaçlar. Şehir mektubu, toplumdaki hemen her konuyu içine alır. (Basiretçi Ali Efendi, 2017: X)

Şehir mektupçuluğuna Namık Kemal'in Tasvîr-i Efkâr gazetesinde yazdığı *Ramazan Mektubu*, Basiretçi Ali Efendi'nin Basiret gazetesindeki mektupları⁷ ve Ahmet Rasim'in *Şehir Mektupları* örnek olarak verilebilir.

17. ve 18. yüzyıllarda Batı'yla tanışan yazarlar aralarında şahsî ve edebî mektuplar ön planda olur. 19. yüzyılda Tanzimat'ın ilanıyla siyasî alanda gelişmeler yaşanır.

TDK Güncel Türkçe Sözlüğü Arapça kökenli tanzîmat kelimesini “idarî işlerin düzeltilmesi için alınan önlemlerin ve uygulamaların tamamı” (TDK, 2020) olarak açıklar. Aynı sözlük “Tanzimat”ı özel ve tarihî anlam olarak “Sultan Abdülmecit zamanında, 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayunu adıyla anılan bir fermanla ilan edilen, yönetimi iyileştirme tasarısı ve bu iyileştirmenin yapıldığı dönem” (TDK, 2020) şeklinde belirtir. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat'ta “Tanzîmât: (a.i. tanzîm'in c.): 1. düzeltmeler, düzenlemeler, düzen vermeler, yoluna koymalar; nesir ve nazım olarak yazmalar. 2. Sultan Abdülmecit zamanında, 1839 yılının 3 Kasım günü Gülhane'de okunan ve Gülhâne Hatt-ı Hümayunu adı altında anılan pâdişah fermanı olup Büyük Reşit Paşa tarafından îlân edilen ıslahât tasarısı ve bu ıslahât devri (dönemi).” (Devellioğlu, 2012: 1204) biçiminde tanımlar.

Bu tanımlar ışığında “düzeltmeler, düzenlemeler” anlamına gelen tanzimat; 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Batı'ya yöneldiği dönemi gösterir. 19. yüzyıldan önce Osmanlı'nın Batı'ya yönelmesini sağlayan sebepler arasında devletin siyasî, sosyal, askerî,

⁷ Basiretçi Ali Efendi'nin mektupları İstanbul Şehir Mektupları adıyla Nuri Sağlam tarafından toplanır.

eğitim, bilimsel, teknolojik ilerlemeler karşısındaki geri kalmışlığı, savaşlardaki yenilgiler ve toprak kayıpları vardır.

1 Temmuz 1839'da Abdülmecit 17 yaşında tahta çıkar. Mustafa Reşit Paşa, ıslahat programının yürürlüğe konmasında, Abdülmecit'i ikna eder. Batı'dan aldığı destekle Tanzimat Fermanı'nı hazırlar. (Çetin, 2017: 5)

Türk tarihindeki büyük değişimi gösteren Tanzimat Fermanı, vatandaşların kanun önünde eşit olduğu, can, mal ve namus güvenliğinin sağlanacağı, askerliğin düzenli yapılacağı gibi konuları kapsamaktadır.

Orhan Okay Türkiye'de batılılaşmanın, özel mânasıyla ve özellikle resmî literatürde Tanzimat'la başladığı fikrini ileri sürer. (Okay, 2014: 11) Yani Osmanlı ile Batı arasındaki yakınlaşmayı sağlayan Tanzimat'tır. Ayrıca Meşrutiyet yönetimi için de uygun ortamı hazırlar.

Fransız Devrimi ile ortaya çıkan milliyetçilik akımına, Osmanlı Devleti Tanzimat Fermanı ile engel olmaya çalışır, ancak bu önlemler gayrimüslimlerin pek çok alanda yetki sahibi olmalarını önleyemez. Tanzimat'ın ilanıyla birlikte gayrimüslimler eğitim, hukuk gibi alanlarda söz sahibi olmaya başlar.

Batılı toplumlar Tanzimat Fermanı'yla Osmanlı'nın içişlerine daha kolay müdahale ederler. Bu durum onların fermana olumlu yaklaştıklarını gösterir. Ancak fermana karşı çıkan bir kesim de vardır. Muhalif kesimi “denetimlerin sıkılaştırılacağından korkan taşra yöneticileri, mültezimler ve ruhban sınıfı” (Karabulut, 2008: 28) oluşturur. Fermanın ilanıyla hukuk ve eğitim alanlarındaki değişimler, mahkemelerin Müslüman ve gayrimüslim heyetlerden oluşması gibi önemli gelişmeler yaşanır. Gayrimüslim ve azınlıklara verilen bu haklar Müslüman halk tarafından tepkiyle karşılanır. Böylece Tanzimat'a verilen tepkilerden birini gayrimüslim nüfusa verilen yetkiler, diğerini ise padişahın yetkilerinin sınırlanması oluşturur.

1861'de tahta çıkan Abdülaziz iktidarını istemeyen gençlerin oluşturduğu “Yeni Osmanlılar”, anayasa yapmak, meşrutiyet yönetimini kurmak, millet meclisi açmak için teşkilatlanır. Yeni Osmanlılar, Ziya Paşa, Namık Kemal, Şinasi, Mehmet Bey, Nuri Bey, Reşat Bey, Ayetullah Bey gibi gençlerden oluşur. İtalya'da kurulan Carbonari Derneği'nden etkilenirler ve Avrupalı devletlerin tesiriyle hareket ederler. Meşrutî rejimi talep eden ve Osmanlılık fikrini benimseyen Yeni Osmanlılar, II. Abdülhamit'in tahta çıkmasıyla faaliyetlerine son verirler.

Tanzimat'tan 17 yıl sonra 1856'da Islahat Fermanı ilan edilir. Tanzimat Fermanı'yla verilen yetkileri yeterli görmeyen gayrimüslim halk, yeni haklar elde etmek için Islahat Fermanı'nın yürürlüğe konmasını hedefler. Bütün halkın can, mal ve namus güvenliği, vergilerin düzenli alınması gibi konuların yanında gayrimüslimlere ibadet, devlet memurluğu, okul açma yetkisi gibi ayrıcalıklar tanınır. Bu ayrıcalıklar gayrimüslimlerin dolayısıyla Avrupa'nın Osmanlı'nın işlerine müdahale ettiğini gösterir. Yaşanan bu gelişmeler imparatorluğun dağılmasını hızlandırır.

1856-1876 yılları arasında ise Osmanlı devlet adamları toprak bütünlüğünü koruyarak, imparatorluğu güçlendirmek isterler. Ancak ekonomik ve askerî alandaki gerilemeler ve Avrupa'nın devletin işlerine karışması, güçlenmeyi engeller.

Avrupa'daki gelişmelere ayak uydurmak “zorunda” kalan Osmanlı ister Batı'yı benimsesin isterse Batı'ya karşı çıksın Batı reformlarına göre hareket eder. Batı'yı savunan ve ona karşı çıkan fikirler ileri sürerler.

23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet ilan edilir. Kısa süren bu dönem yerini sansür ve sürgün yaşanan yıllara bırakır. II. Meşrutiyet'ten sonra siyasî fikirleri içeren gruplar ortaya çıkar. Bu gruplar Batıcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük, İslamcılık ve Anadoluçuluk gibi akımlar etrafında gelişir.

Tanzimat'ın ilanıyla yaşanan siyasî gelişmelerin yanı sıra edebî alanda da değişimler görülür. Tanzimat'la gelen Batılılaşma hareketlerinin edebiyat alanındaki yeri incelenir.

Osmanlı Devleti Batılılaşmaya karşı çıksa da geri kalmışlığından dolayı bu harekete katılmaya mecburdur. Batılılaşma hareketi siyasî, askerî, eğitim, bilim, teknoloji alanlarının yanında kültür, sanat, edebiyat, yaşam tarzı gibi pek çok alanda da varlığını hissettirir.

Edebiyat hayatla iç içe olan bir sanattır. İnsan hayatına tesir eder. Toplum ve toplumdaki gelişmelerden de etkilenir. Batılılaşma hareketleriyle birlikte muhteva, biçim ve üsluptaki değişimler edebiyata yansır. 19. yüzyılda şekil, kurgu, teknik, üslup ve içerikte eski edebiyata göre farklılıklara rastlanır.

Tanzimat yıllarında Türk edebiyatında yer almayan roman, tiyatro, eleştiri, çeviri gibi yeni türlerle karşılaşılır. Şiir ve hikâye gibi eski türler de Batılı tekniklerle yenilik kazanır. (Çetin, 2017: 21) Ancak yeni türler geleneksel olanla birlikte kullanılır. Klasik edebiyatın soyut anlamına karşılık bu dönem edebiyatına somut benzetmeler, gerçekçi konular dâhil olur. Dönemin siyasî gelişmeleriyle edebiyatta konular siyasî ve sosyal gelişmeleri yansıtacak şekilde verilir. Tanzimat dönemi Türk edebiyatı, toplumsal faydayı öne çıkarır. Halkın

anlayacağı dil kullanılmaya başlanır ve yazı dili, konuşma diline yaklaştırılır. Batı edebiyatında görülen Klasizm, Romantizm, Realizm ve Natüralizm gibi akımlar dönemin sanatçılarına tesiri altına alır. Edebiyata giren yeni türler gazetelerde yayımlanarak halka ulaştırılır. Eğitim, bilim, siyasî ve sosyal ilişkiler gazetelerde yer alan konulardır.

Tanzimat'ın edebiyata yansımalarını Orhan Okay şöyle açıklar:

“Tarihlerinde tam bir isabet olmasa bile her ikisi de Batılılaşmaya bağlanan siyasî Tanzimat ve Tanzimat edebiyatı arasındaki yirmi yıllık ara, edebiyatın siyaseti sürükleyici olmadığını, aksine siyasetin arkasından gittiğini gösterir. Nitekim edebiyatımızda Batılılaşma'nın bu ilk devresi (yaklaşık 1859-1885 arası) diğer edebî devrelere kıyasla aşırı bir sosyal-siyasî karaktere sahiptir.” (Okay, 1992: 167-171)

Batı kaynaklı türlerden olan roman ve hikâye ilk örneklerini 1870-1876 yılları arasında verir. Artık sosyal meseleler roman türü aracılığıyla okuyucu ile buluşturulur. “Esaret, evlilik, kadın, tahsil, Batı'yla karşılaşan Osmanlı'nın problemleri” roman türüyle edebiyata girer. (Okay, 1992: 167-171) Romanlar halkın kolaylıkla ulaşabileceği gazetelerde tefrika hâlinde yayımlanır.

Batı kökenli yapılan edebî yenilikler bu dönem edebiyatı içinde izlerini yansıtır. Tanzimat Edebiyatı, Avrupaî Türk Edebiyatı, Edebiyat-ı Cedîde⁸, Batı Tesirindeki Türk Edebiyatı gibi isimlerle anılsa da Batı kökenli bir edebiyatı anlatır.

Tanzimat şair ve yazarları iki edebî nesle ayrılırlar. Şinasi, Namık Kemal gibi isimler birinci nesli, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hâmit gibi isimler ise ikinci nesli meydana getirirler. Birinci nesil toplumsal faydayı, ikinci nesil şahsî faydayı savunur.

Bu dönemde roman ve hikâye birlikte kullanılan terimlerdir. İlk olarak tercümeler yapılır, okuyucuya bilgi verme amacı ve Türk kültürüne uygun olan konulara önem verilir. Alafranga, esaret, aşk ve evlilik, tabiat gibi konular yer alır. Yazarlar eserlerinde toplumsal faydayı ele alırlar.

Tanzimat dönemi Türk romanının gelişimi diğer türlere göre 10 yıl geç başlar. Batı kökenli yeni bir tür olmasıyla yazarlar bu türü yerli ve klasiğin etkisiyle birlikte kullanırlar. Fransız edebiyatının ve Romantizm akımının tesiri görülür.

⁸ 1896-1901 yılları arasındaki edebî topluluğu oluşturan Servet-i Fünun hareketi için kullanılır. Servet-i Fünun dergisi etrafında toplanan şair ve yazarların başlattığı akımın adıdır. Şiir, roman, hikâye türünde ferdî konuları ele alırlar. Tefrik Fikret, İsmail Safa, Hüseyin Cahit, Halid Ziya, Mehmet Rauf, Cenab Şahabeddin gibi şair ve yazarların Recaizade Mahmut Ekrem'in etrafında toplanmalarıyla başlar. Yeni Zelanda'ya kaçma isteğiyle toplumdan uzaklaşırlar. Hayal kurarak eser verirler. İçerik olarak, melankolik, marazi hassasiyetleri vardır. Tabiat ve tasvire önem verirler. Yeni kelimeler türetilir, devrik cümleler içeren eserlerinde Fransızcanın tesiri ortaya çıkar. Yeni nazım şekilleri kullanırlar. Daha detaylı bilgi için bakınız Okay, M. Orhan (2014), Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı, Dergâh Yayınları, s. 139-145

Dönemin siyasî olaylarını yansıtan Tanzimat dönemi Türk romanı, toplumsal meselelere yer verir. Osmanlı toplum yapısı, aile düzeni, ev hâli, düşünce tarzı, eğitim romanlarda okuyucuya anlatılır. Bilhassa dönemin yaygın haberleşme aracı olan mektuplar, romanlarda önemli bir yer tutar. Teknolojinin gelişmemesi, mektup dışında haberleşme ihtiyacını karşılayan araçların yaygın olmaması, mektubu özel ve önemli bir yere getirir. Okuma-yazma oranının artmasıyla birlikte özellikle Osmanlı kadını toplumda mektubu iç dökme aracı olarak kullanır. Kadın yazarların çok kullandığı bir tür olarak karşımıza çıkar.

Roman kahramanlarının haberleşmeleri, dönemin toplum hikâyesini, çekingenliklerini, mahremiyetlerini, gizli aşklarını, husumetlerini mektuplar aracılığıyla öğreniriz. Bazen sırların ifşa edilmesiyle okuyucunun merak duygusunu artıran, bazen entrikaların ortaya çıkmasını sağlayan mektup, romanlarda konuşmayan, anlatmayan insanın dili olur.

17. yüzyılda bireylerin duygu ve düşüncelerini ifade etmesinde mektuplar etkili olur. Mahrem olan, kişinin duygu ve düşüncelerini aktaran mektup, onların özel itiraflarını içerir. Mektuplarda olaylar anlatılır, böylece olay örgüsü okuyucuya aktarılır. Romanlar mektup tekniği açısından ya tamamen mektuplardan oluşabilir veya gerektiğinde kullanılabilir. (Tekin, 2015: 244-248)

Çalışmamızda incelenen romanların bir kısmını mektuplar oluştururken tamamında da mektuplardan yararlanıldığı görülür. Olay örgüsü ve kahramanın anlatımlarında, gerektiği yerlerde kullanılan mektupları içeren romanlar incelenir.

3. TANZİMAT ROMANLARINDA MEKTUBUN İŞLEVİ

3.1. Aşk Dile Getiren Mektuplar

Kadının sosyal hayatta kendine yer edinme çabaları, okur-yazar oranının artması ve eğitim anlayışının gelişmesi mektup türünün yaygınlık kazanmasını sağlar. Evde zaman geçiren kadın önce okumaya sonra da yazmaya ilgi gösterir. Kapalı kapılar ardında kalan kadın anlatıcı konumundadır. Özellikle eş seçimi, evlilik, çocuk eğitimi gibi konularda ön planda olan kadın, dertleşme ve iç dökme ihtiyacını mektuplarla sağlar.

Kadın artık sevgilisine mektup yazar, ataerkil baskılara karşı çıkarak kabuğunu kırar. Böylece aşk, evlilik, eğitim konularındaki fikirlerini söylemekten çekinmez. Kadın yazarların okuyucu kitlesini de çoğunlukla kadınlar ve genç kızlar oluşturur. Böylelikle kadınların, aşkları, tutkuları, acıları, hayalleri dile getirilir. Okuyucuya bu eserlerde kendini bulma imkânı tanınır. Kadın yazarların, okuyucularının kadınlar olması eserlerin kadın gerçekliğine yakın olması ön plana geçmesini sağlar. Kadınların tecrübeleri, yaşadıkları baskılar, üzüntülerin dile getirilmesi okuyucunun ilgisini çeker. Mektup anlatım tekniği birbirinden uzakta bulunan iki kadına yazma imkânı tanır. Kadın kendini ifade etmeyi ve yazma çabasını mektuplarla gösterir. Erkek anlatıcının bu dönemde kadına ait konuları ele alması da kaçınılmazdır. Erkek yazarlar kadının sesi olur ve kadına dair konulara eğilir. Fakat bu eserlerde erkek yazarların ele aldıkları konuları anlatma konusunda çekingen kaldıkları görülür.

Aşk denildiğinde bilhassa kadının akla gelmesi, o dönemde kadın erkek ilişkilerinin toplumda yaygınlık göstermemesi, kadının geleneğin dışına çıktığında toplumda nefretle karşılanması Tanzimat dönemi Türk romanında yaygın olarak ele alınan konular arasındadır. Tanzimat dönemi Türk romanı okuyucusuna bilgi vermeyi amaçladığından kadının eğitilmiş, ahlaklı, zeki, bilinçli olması gibi konularda toplumu bilinçlendirmek istediği görülür.

Kadın erkek ilişkilerinin aşka dönüşmesi, aşkın ilan edilmesi, kapalı toplum yapısı içinde yer alan kadının ev içinde bulunduğu dönemlerde duygu ve düşüncelerini mektuplar yoluyla anlatmasını sağlar. Mahremiyet ve çekingenliğin ön planda olması dönemin iletişim aracı olarak mektubun kullanılmasını mecburî hâle getirir. Mektubun öznel ve içten olması, kişiye ait duygu ve düşünceleri içine almasıyla; okuyucunun merak duygusunu canlı tutar. Kahramanlar birbirinden gelecek mektubu heyecanla beklerler. Bu heyecanı okur da hisseder.

Yeryüzünde Bir Melek, İntibah, Karnaval, Bir Çiçek Demeti, Mükâfat romanlarında aşkı dile getiren mektuplara rastlanır. Bir erkeğin bir kadına aşkını ilan etmesi, evlilik teklifi alan bir kadının sevincini paylaşması gibi konular mektuplarla açıklanır.

Ahmet Midhat Efendi, edebiyat aracılığıyla toplumu bilgilendirmeyi amaçlar. “Hâce-i Evvel”, “kırk beygir gücünde yazı makinesi” gibi adlandırmalarla eserlerini oluşturur. Edebiyatın topluma, dine ve devlete hizmet etmesi amacındadır. Yazı hayatında pek çok eser verir.

Ahmet Midhat Efendi, *Yeryüzünde Bir Melek* romanını 1875 yılında yazar. Romanda yasak aşk konusu ele alınır. Raziye’nin istemediği bir evlilik yapması, Şefik ile mektuplaşmalarını ve kafes arkası konuşmalarını mecburî kılar. Müslüman kadının adının yasak aşkta anılmasını istemeyen yazar, daha sonra yazdığı eserlerinde Müslüman kadınları bu konu içinde ele almaz. Hristiyan kadınları tercih eder. (Okay, 2017: 235)

Yazar, romana başlarken büyük yangından sonra Sirkeci⁹ ve Cağaloğlu’nu¹⁰ tasvir eder, soğuk bir kış gecesinde yaşananları anlatmaya başlar. Sokakta gezinen, fesi, bıyıkları, kaşları kar içinde kalan Şefik, cumbalı bir odada Raziye ile konuşmaya başlar. Yazarın “herifin mecnun veyahut hırsız olmadığını anladık. Yürek hırsızıymış!” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 7) diyerek tabir ettiği Şefik ve Raziye’nin buluşmaları anlatılır.

Yazarın geriye dönüş tekniğini kullandığı bu romanda Şefik ve Raziye’nin ailelerinden, onların aşkına ve hatta yaşadıkları güne kadar olan zaman söz konusu teknikte sağlanır.

Şefik, İstanbul’da ulema arasında Hacı Hafız Mehmet Singapurî adıyla şöhret bulmuş bir adamın oğlu, Raziye de Mehmet Hulusî Efendi’nin kızıdır. İstanbul’a seyahat etmek için gelen Singapurî’nin misafirliği uzun sürünce Mehmet Hulusî’nin evindeki cariye Safiye’yle evlendirilir. Şefik ve Raziye’nin çocuklukları birlikte geçer. Şefik, babasının vasiyeti üzerine Paris’e tıp eğitimi almak amacıyla gider. Raziye’ye birkaç mektup atan Şefik, dikkatini eğitimine verir. Raziye, Şefik’le ayrılıklarının üçüncü yılında, iki eşi ölmüş 35 yaşındaki İskender Bey’le babasını isteği üzerine evlendirilir.

Şefik, İstanbul’a dönünce Mehmet Hulusî’nin ölümü ve Raziye’nin evlendiği haberini alır, döndüğü için pişmanlık yaşar. Arkadaşına bergamut şekeri almaya giden Şefik, Raziye’den “İskender Bey’in zevcesi” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 55) ve “ırz ehli, edepli

⁹ Sirkeci, Bahçekapı, Sarayburnu ve Cağaloğlu arasında bulunur. Osmanlı döneminde Bab-ı Âli’ye yakın olan semt, Sirkeci Garı’nın kullanılmasıyla önem kazanır.

¹⁰ Fatih sınırları içinde bulunur ve Bab-ı Âli’nin çevresinde yer alır.

bir hanım” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 55) olarak bahsedildiğini öğrenir. Raziye’yi takip ederken hastalanır ve ona bez satan kadınla mektup gönderir. Mektuplaşmanın ardından cumba altındaki sohbet başlar.

Şefik, doktorluk mesleğini icra eder. Hastalar ondan memnun kalırlar ve hastalanıp onu görmek isteyecek kadar severler.

Bir gün Aksaraylı Arife Hanım’ı, tedavi etmek için evine gider. Kocas 16 yaşındayken vefat eden, zengin ve birçok aşığı olan Arife’nin, Lâ Bey’e gönül hastalığına tutulduğu anlaşılır. Şefik, Lâ Bey’le görüşmeye gider ve Arife’nin mektubundan onun nasıl biri olduğunu öğrenir. Arife ve Raziye arasındaki farkı anlar ve Raziye’yi “yeryüzünde bir melek” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 89) olarak adlandırır.

Şefik, bir müddet sonra üzeri yazılı olmayan bir mektup alır. Arife’nin uşağının getirdiği bu mektubu tereddüt ederek okur:

“Şefikim!... Eyvah! Acaba size Şefikim diye hitap etmeye hakkım var mıdır? (...) Şefikim, ben yine hastalandım. Hem de asıl şimdi hastalandım. Acınacak derece hastayım. Siz bana ilaç değil dert verdiniz.

(...)

Ah! Mektubu şuraya kadar yazdıktan sonra aklım başıma geldi! Ben ne yapıyorum? Siz bana bu suretle beyân-ı hâl ve arz-ı iştiyâk eylemiş olsanız, nisvaniyetim hasebiyle hicabımdan lâl kesilmek veyahut gönlüm incizap eylemiş olsa bile yine temkin ve teennide bulunmak lâzımken bilâkis ben size ilân-ı mafizzamîr ediyorum?

(...)

Nasıl Şefikim? Bugün veyahut yarın bir lahzacık bana kendinizi gösterebilir misiniz? Sokağımdan geçerken görsem yine razıyım. Baki her kusurumun affını rica ederim efendim.

Hasta Arife” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 94-96)

Arife, mektubunda Şefik’in aşkıyla hastalanıp, dertli olduğunu anlatır. Şefik’in aşkına karşılık vermemesine rağmen gönlündeki aşkı ilan ettiğini açıklar. Şefik olmadan vakit geçirmemeyi arzu eder. Mektubun sonunda “Hasta Arife” imzasıyla aşkının verdiği dertle bitap düştüğünü göstererek kendisini acındırmayı amaçlar. Mektup, Şefik için kendisi sevmese de ona âşık olan bir kadının gönlünden dökülen hislerini, aşkını ve çaresizliğini göstermesi bakımından değerlidir. Şefik, mektubu okuduktan sonra Arife ve Raziye arasında kalıp Raziye’yi seçer. Mektubu yırtarak içinde bulunduğu durumdan kurtulmak ve Arife’ye olan nefretini göstermek ister. Bu mektup romanın ilerleyen kısımları için önemlidir. Arife, aldığı red cevaplarıyla intikamı amaçlar ve romandaki entrika unsuru sağlar.

Şefik, Arife’nin aşk mektubuna red cevabı verir. Ancak Arife, Şefik’in Raziye’ye olan aşkını öğrenir. Cumba altındaki görüşmede Arife’nin uşağının getirdiği mektupla tehdit edilen Şefik ve Raziye, ondan kurtulmanın yolunu bulmaya çalışırlar. Şefik hastalarına bakmak için

bir ev tutar ve burada Raziye'yle görüşmeye başlar. Neşe adındaki Arap aşçı, Şefik ve Raziye'nin mektuplarını Arife'ye ulaştırır.

Şefik ve Raziye, Neşe'nin evinde buluştukları bir gün, onların masum olduğunu gören aşçı her şeyi itiraf eder. Şakir Ağa'nın mahallede bu buluşmadan bahsetmesi üzerine ağalar, beyler Neşe'nin evine giderler. Suçlamalar üzerine Raziye kocasından ayrılır, Şefik ise üç yıl Vidin Kalesi'nde küreğe konur. Şefik, cezasını çekerken Arife'den ve arkadaşı İsmail'den mektuplar alır. Raziye'nin ahlaksızlığını öğrenir ve İsmail'den bunu tetkik etmesini ister. Arife'nin Raziye hakkında söylediği yalanlara inanır. Raziye'yi unutan Şefik, cezasının bitmesiyle İstanbul'a döner. Kırım Savaşı'nda askerleri ziyarete giden Şefik, bir evden su içerken Raziye'yi görür. Şefik'in öldüğünü düşünen Raziye, başından geçenleri anlatır. O günden sonra Şefik ve İsmail, Raziye'nin suçsuzluğunu kanıtlarlar. İsmail'in sevdiği Cevriye'nin Raziye'ye benzerliği sebebiyle Arife'nin oyunlarına dâhil olduğunu öğrenirler. Raziye'nin suçsuzluğunun açığa çıkmasıyla Şefik'le evlenirler. Düşkün durumda olan Arife, yalanlarının açığa çıktığını öğrenince kendisini bir duvardan atar ve ölür.

Tanzimat dönemi yazarları arasında yer alan Namık Kemal, modernleşme hareketi içinde değişik türlerde eserler verir. Toplumsal sorunları ele aldığı eserlerinde tarih anlayışını açıklar.

Namık Kemal, *İntibah* romanını Magosa'da sürgünde olduğu 1873-1876 yılları arasında "*Son Pişmanlık*" adını vererek yazar. Daha sonra Maarif Vekâleti yazara danışmadan "*İntibah yahut Sergüzeşt-i Âli Bey*" adıyla yayımlar ve denetleyerek romanın bazı bölümlerini sansürler. Toplumsal sorunları eserlerinde ele alan yazar, romanında kendi düşüncelerini ve hayat felsefesini yansıtır. Romanda aşk hikâyesi içinde, sosyal hayatta kadın ve erkek eşitsizliği, kölelik, toplumsal ahlak, kadının ötekileştirilmesi ve bir aile faciası yansıtılır. (Sevim, 2016: 73)

Yazar, romana Çamlıca¹¹ tasviri ile başlar. Mesire yerini, baharın gelmesiyle ağaçların ve çiçeklerin rengârenk oluşunu tasvir ettikten sonra asıl konuya girer.

Âli Bey, 21-22 yaşlarında İstanbul'da¹² yaşayan, birkaç dil bilen, kültürlü bir gençtir. Babasının vefatıyla umudunu kaybeder ve annesinin isteğiyle Çamlıca'daki eğlence âlemine

¹¹ Çamlıca, Üsküdar'ın doğusunda yer alır ve mesire yeri olarak kullanılır. Büyük Çamlıca ve Küçük Çamlıca tepelerinden oluşur. İki tepe arasındaki bölgeye Kısıklı adı verilir. Osmanlı döneminde padişahların ava çıktıklarında dinlenmek için yaptırdıkları av köşkleri bulunur. II. Mahmut döneminde hanedan için köşkler ve konaklar yaptırılır. Tanzimat şair ve yazarlarının ilgi gösterdikleri bir yer olarak da bilinir. Eserlerinde Çamlıca'dan mesire yeri olarak bahsederler ve Çamlıca tasvirleri ön plandadır.

¹² Suriçi kastedilir.

katılır. amlıca'da arkadaşlarının arabalara yaptıkları işaretleri öğrenir ve bunları kendisi de yapmaya başlar. Bu işaretlerle Mehpeyker adındaki genç ve güzel bir kadınla tanışır.

Mehpeyker, Âli Bey'in tersine ahlaken zayıf bir ailede yetişen, hileyi iyi bilen biridir.

Âli Bey, bunu arkadaşı Atıf Bey'den öğrenir. Ancak Mehpeyker, onu yalanlarıyla kandırır, içki ve eğlence hayatına alıştırır. Âli Bey'in annesi oğlunu bu hayattan kurtarmak için Mesut Bey'den aldığı tavsiyelerle eve Dilâşub adında genç, güzel ve ahlaklı bir cariye alır.

Mehpeyker, geçimini sağladığı Abdullah Efendi'nin kötülüklerini düşünerek, ona Âli Bey'den bahseder. Abdullah Efendi'yle yaptığı görüşmeleri Âli Bey'den saklayarak onu kandırmak ister. Fakat Âli Bey bu yalanlara inanmaz. Böylelikle genç adam, annesinin isteğiyle Dilâşub'u kabul eder. Âli Bey, Mehpeyker'den aldığı mektupları cevapsız bırakır. Mehpeyker'in intihar edeceğini bildirdiği mektuba cevap verir:

"(...) Ben gönlümü verecek masum bir gönül buldum. (...)" (Namık Kemal, 2018: 117-118)

Âli Bey, mektubunda Dilâşub'a olan aşkından bahseder. Mehpeyker ve Dilâşub arasındaki farkı gördüğünü açıklar. Dilâşub'a olan aşkını kendisi gibi "masum" olarak tarif eder. Mehpeyker'in kötülükleri karşısında Dilâşub'un masumiyeti Âli Bey'i etkiler ve ona âşık olur. Âli Bey'in Dilâşub'a aşkını anlatan bu mektup, romanda tek olması açısından önemlidir. Mehpeyker'in bu aşk karşısında bir cariyeye yenilgisini gösterir. Mektup, romanda aşkın anlatılması ve aşk karşısında entrikanın sağlanmasında etkilidir. Olay örgüsünün gelişmesini sağlar.

Mehpeyker mektubu alınca Abdullah Efendi'yle plan yaparak Âli Bey'den intikam almak ister. Dilâşub'un beyden gizli aşkını anlatmak için yazı yazarken yakalanması ve Mehpeyker'in onun vücudundaki izleri öğrenmesiyle Abdullah Efendi dedikodu çıkarır. Dedikoduları öğrenen Âli Bey hastalanır ve Dilâşub'u evden kovar. Esirci, Dilâşub'u Mehpeyker'e satar ve genç kadın orada eziyet görür. Âli Bey tekrar içkiye başlar, Abdullah Efendi'nin çalışanlarıyla arkadaş olur. Genç adamın eğlenmek için gittiği evde Dilâşub da bulunur. Dilâşub, beyi öldüreceklerini öğrenir ve ona haber verir. Âli Bey karakola gider. Dilâşub, beyin paltosunu giyer ve onu, bey zannedip öldürürler. Dilâşub'un suçsuz olduğunu öğrenen Âli Bey, Mehpeyker'i öldürür. Mesut Efendi, Dilâşub'u Âli Bey'in annesinin yanına defneder. Âli Bey de altı ay sonra kederinden ölür.

Ahmet Midhat Efendi, *Karnaval* romanını 1881 yılında yazar. Bu roman, Batılı eğlence kültürünü gösteren karnaval ve baloları ele alan ilk eserdir. Yazar, “Beyoğlu dünyasının çok canlı bir tasviri” (Okay, 2017: 429) olan balo ve karnavalları anlatırken alafranga tipleri Felâtun ve Rakım’ı yaşatarak ele alır.

Roman, dönemin eğlence yerleri olan baloları, karnavalları ve burada bulunanların kıyafetlerinin, danslarının, eğlencelerinin anlatımıyla başlar. Baloların anlatımından sonra kahramanların hayatlarından bahseder.

Uzleti Efendi, 60 yaşında, zengin ve Zekâi Bey adında oğlu olan bir efendidir. Oğlunun eğitimiyle ilgilenir ve hocalardan özel dersler almasını sağlar. Kibirli bir bey olan Zekâi, babasının izniyle Resmi Efendi’yle arkadaşlık yapar.

Resmi Efendi, “Baba Resmi” olarak tanınır ve babasının ölümüyle ağabeyinin serveti tüketmesi üzerine eldeki son evi satarak annesiyle yaşar. Komşularından, ders çalışan efendilerden eğitim alır ve Fransızca öğrenir. Annesinin vefatıyla birlikte besleme olan Hesna’yı, Bahtiyar Paşa’nın kızı Şehnaz’a arkadaş olması için gönderir. Resmi, Rum, Fransız, Alman, İngiliz ve Moskof lisanlarını bilir. Sütannesiyile yaşarken pek çok işle uğraşır.

Bir gün Hamparsun Ağa’nın kilisedeki orgunu onarır ve karşılığında onun dostluğunu kabul eder. Hamparsun Ağa, Beyoğlu’nda yaşayan, 47-48 yaşındayken 17-18 yaşında mektepte terbiye görmüş genç bir kızla evlenir. Ağa, Madam’ın isteğiyle evinde balolar verir. Hamparsun ailesi Zekâi’yle tanışır. Zekâi, kendisi gibi zeki, genç, güzel ve zengin birine Madam’ın gönül vereceğini düşünür. Ona aşkını ilan ettiği bir mektup gönderir ve red cevabı alır. Ancak Madam’ın mektubu yırtmaması, iade etmeyip saklaması Zekâi’ye ümit verir.

Zekâi, Resmi vasıtasıyla Bahtiyar Paşa’yla da tanışır. Ancak Hamparsun ailesinden gördüğü ilgiyi bulamaz. Bahtiyar Paşa, 45-50 yaşlarında, dört eşi olan Cezayirli biridir ve alafranga yaşam sürdürür. Kızı Şehnaz’ın eğitimi, müzik, raks dersleri ve oda hizmetiyle farklı hizmetçiler ilgilenir. Şehnaz, kötü huylu, çirkin biridir. Hesna gibi güzel, ağırbaşlı, başarılı bir kızı sevmez. Resmi’yi de ciddi olduğu için sevmez. Zekâi’nin davranışlarını beğenir. Ancak Zekâi, Şehnaz’ı kandırır. Konakta yaşayanlar arasında aşk karmaşasına Zekâi de katılır ve burada yaşayan genç kızlara ilgi gösterir.

Resmi, Hamparsun Ağa’yla sohbet etmeye gittiğinde hizmetçi Küpeliyan’la Madam hakkında konuşur. Madam ile Zekâi’nin arasında aşk olduğunu düşünür. Zekâi ise Resmi’nin Hamparsun ailesiyle dostluğunu kıskanır, Belalı Nizami’nin metresi olan Elena’ya ilgi duyar ve Madam’ı kıskandırmak ister.

Zekâî, Bahtiyar Paşa'nın konağındaki kadınlara ilgi göstermeye devam eder. Hesna'ya bir mektup yazar:

“Gönlümün hissiyatı artık men'i kabil olamayacak dereceye vardı, ömrümü ömrünüze katmazsam bu cihanda mesut olamayacağım tahakkuk eyledi. İşte hâk-ı pay-ı ulyanıza her şeyi arz ederek merhametinizi temenni ediyorum. Her neye karar verirseniz kulunuzca makbuldür. (...) Bir kere taraf-ı ismetinizden bir cevap-ı şafi alırsam tertibat-ı sairenin kâffesine müsaraaat edeceğim.” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 160-161)

Zekâî, mektubunda Hesna'ya aşkını açıklar ve olumlu bir cevap bekler. Bu mektupta muhatabının adını kullanmayıp sadece imzada kendi adını yazar. Romadaki tek aşk mektubunu oluşturur. Aşkını, içten duygularını anlattığı bu mektubu Sofi'nin Hesna'ya vermesini ister. Resmi'den mektup aldığını düşünen Hesna, imzada Zekâî'nin adını görünce üzülür. Resmi'ye mektuptan bahseder. Mektupta muhatabın adının bulunmadığını görünce Resmi, mektubu Şehnaz'a verir. Aşk mektubunun muhatap değiştirmesiyle Zekâî ve Şehnaz'ın aileleri evlenmelerini ister.

Yazar, bu kısımdan sonra Beyoğlu¹³ ve Galata'daki¹⁴ baloları anlatır. Resmi ve Madam'ın gizlice gittikleri baloya Zekâî ve Elena'da katılır. Resmi'nin yanında Madam'ın olduğunu düşünen Zekâî, şüphelerini Hamparsun Ağa'ya açar. Madam'ın Zekâî'nin yazdığı aşk mektubunu göstermesiyle suçsuzluğu açığa çıkar. Böylece Madam ve Resmi geceleri görüşmeye başlarlar. Zekâî'den Madam ve Resmi'nin baloya gideceğini bildiren mektubu alan Ağa, baloda kavga çıkarır. Şehnaz gizlice gittiği baloda yaşananları görür ve eve geç gider. Bunun üzerine Hesna suçlanır ve evden gönderilir.

Ağa'nın Madam hakkındaki şüpheleri artınca bir gece odayı basar ve Resmi'yi yakalar. Resmi pencereden atlar. Ağa, aldatıldığını öğrenince Madam'ı döver ve evden kovar. Madam da terzilik yapmaya başlar. Bu esnada Zekâî ve Şehnaz evlenirler.

Zekâî, Uzleti Efendi'nin paralarını alır, Elena'yla Avrupa'ya kaçar. Nizami, Darüşşifa'da tedavi olur ancak içkiye tekrar başlayıp cami minaresinden atlar ve ölür. Hamparsun Ağa, evlendiği genç ve güzel kızın sevgililerini öğrenince bu acıyla ölür. Katolik mezhebine göre Ağa'nın malları Madam'a kalır. Madam, rahibe cemiyyetine girer. Zekâî, borçlarını ödemek için Şehnaz'ın mücevherlerini alır ve Paşa'ya yakalanınca Şehnaz'dan ayrılır. Resmi ve Hesna'nın evlenmesiyle roman son bulur.

¹³ Beyoğlu, Paris'in taklit edildiği bir bölgedir.

¹⁴ Galata, önceleri Müslümanların az sayıda bulunduğu bölgelerden biridir. Yüksek Kaldırım'dan Beyoğlu'na çıkılan bölgedir ve “Pera” ya da “Karşı Yaka” olarak adlandırılır. İstanbul'da 15-18. yüzyıllarda “karşıya geçmek” ifadesiyle Haliç'ten Galata'ya gitmek kastedilirdi.

Tanzimat dönemi Türk edebiyatının sanatçılarından olan Mustafa Reşid, edebiyatta kadın unsuruna değer veren yenilikçi yazarlardandır. Eserlerinde kadınlar, erkeklerle aynı hak ve değere sahip olarak yer alır. Mektubu edebî eserlerin yapı unsurları arasına dâhil eder. (Özarslan, 1994: 17-97)

Mustafa Reşid, *Bir Çiçek Demeti* adlı romanını 1885 yılında yazar. Ersin Özarslan hazırladığı tez çalışmasında bu eser hakkında “*Türk edebiyatında, mektubun yapı unsuru olarak kullanıldığı, kitaplaşmış ilk edebî eser olması bakımından da önemlidir.*” (age, s. 100) ifadelerini kullanır. Esere başlamadan önce Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hâmid, Ali Sedad ve Samipaşazade Sezai’nin eser hakkındaki görüşleri yer alır. Recaizade Mahmut Ekrem bu eserin hanımlara hitaben yazıldığından bahseder. Kadınların toplumdaki ve edebî alandaki öneminden bahsedip, eserde bu konunun başarılı bir şekilde ele alındığını anlatır. Abdülhak Hâmid eserde kadının öneminin anlatıldığından bahseder. Kadının, çocukların ve gençlerin yetişmesindeki önemini vurgularken, cemiyetin kadınlara muhtaç olduğunu izah eder. Kadın ve erkeğin birbirini tamamlayan yapısını kalp ve akıl benzetmeleriyle açıklar. Kadın ve erkeğin toplumda hiçbir konuda ayrılmaması gerektiğini vurgular. Bu eserle kadının eğitimi ve aldığı eğitimle yetiştirdiği nesillerin durumu hakkında bilgi verildiğini dile getirir. Ali Sedad eserin kadınlar açısından önemini ve Mustafa Reşid’in bu eseriyle ileri mertebelerde görüleceğini aktarır. Samipaşazade Sezai ise kadının hukukunun gasp edilmemesini ve medenî olmayı tavsiye eder. Kadınların cahil kalması cemiyetin cahil kalması olacağından kadının eğitime dikkat çeker. Mustafa Reşid eserine başlamadan önce okuyucularına eserin yazılma amacından bahseder ve “hanım kızlara” seslenir. Böylece hem diğer yazarların eser hakkındaki fikirlerini hem de kendi yazma amacını açıklayarak eserin önemini okuyucuya aktarır.

Roman, “Bir Büyük Valide Tarafından Hafidesine” adlı mektupla başlar. Bu mektupta valide, torununa nasihatlerde bulunur ve hayata hazır olması için bilgi verir. Yazarın genç kızlara hitaben yazdığı bu eser evlenme, eş seçimi ve çocuk yetiştirme hususlarında bilgi verir. Bu düşünceler validenin yazdığı mektupta yer bulur.

Bu mektuptan sonra roman, Lam Hanım ve Nun Hanım’ın sekiz mektubu ile devam eder. Birbirinden uzakta yaşayan Lam Hanım ve Nun Hanım iki yakın arkadaştır. İki arkadaşın birbirine yazdıkları bu mektuplar haberleşmenin kaynağını oluştururken yazarın genç kızlara nasihat etmek istediği evlilik, eş seçimi vb. konuları da ele alır. Evlilik hakkındaki düşüncelerini iki farklı görüş olarak Lam Hanım ve Nun Hanım aracılığıyla aktarır. İki arkadaşın mektuplarından ilkinin “Lam Hanım Tarafından Nun Hanım’a” başlığı oluşturur.

“Kıymetli Kardeşim,

Dünkü Cuma günü havanın letafetinden kemaliyle istifade için biz de Kâğıthane'ye gittik. Bu güzel günü herkes bir başka yolda alkışlıyordu.

(...)

İlk defa olarak dün gördüğüm bir bey akşama kadar bizi takip ederek harf endazlığa ve sair güne tecavüzata cüret etti. Nihayet arabamızın penceresinden içeriye bir kâğıt parçası attı. O kâğıtta şu sözler yazılı idi:

‘Melek,

Ben ...nın oğluyum. Kim olduğunuzu bilmediğim hâlde hüsn ve cemalinize meftun oldum.

(...)

Kâğıdın mealini valideme anlattım. Babasının taravetçe şöhreti hasebiyle muvafakat imasını emr eyledi.

(...)

Beyefendi her ne kadar çirkin ve otuzu geçkin ise de mevkii ve sureti beni mesud edebileceğini validem ile beraber herkes temin ediyor. Bugün yarın görücülerin vüruduna muntazır.

(...)” (Mustafa Reşid, 2012: 22-24)

Lam Hanım, mektubunda Kâğıthane gezisi esnasında aldığı aşk mektubunu anlatır. Mektup içinde mektup bulunur ve Lam Hanım kendisine âşık olan bu beyin maddî durumunun iyi olması açısından kendisine münasip olduğunu düşünür. Zengin olmasının evlilik teklifini ve aşkını kabul etmesinde etkili olduğunu açıklar.

Nun Hanım aldığı bu mektuba evlilik hakkındaki görüşlerini bildirdikten sonra dağda gezi yaptığı esnada bir çiçek demeti ve içinde komşu beyin bıraktığı mektubu bulur. “Nun Hanım Tarafından Lam Hanım’a” başlığını taşıyan bir mektup yazar:

“Kardeşim,

Dünkü gün sana yazdığım cevapnâme'yi gönderdikten dört saat sonra tuhaf bir şey oldu. Mademki yekdiğerimizden hiçbir şey gizlemiyoruz. Bunu da beyana müsaraat ederim: Bermutad akşamüstü dağa çıkmış idim. Her gün oturduğum mahle takarrüb edince gayet güzel bir demet sümbül gördüm. Taaccüb ettim.

Bunu acaba oraya kim koydu diye düşünür iken demetin ortasına sokulmuş bir kâğıt parçası gözüme ilişti. Derhal alıp baktım, üstünde şu satırlar yazılı idi:

‘Hanımefendi,

Bu demeti şu suretle size takdim etmek ve bahusus içine bir de mektup koymak, adeta nazaran terbiyesizlik sayılsa da tabiat nokta-i nazarından bakılırsa, ilan-ı aşk maksadıyla ittihaz olunabilecek tedabir meyanında bundan daha edebanesi bulunamaz zan ederim.

Hanımefendi! ‘Aşk’ kelimesini görür görmez mahal-i ismet birtakım sözler söyleyeceğimi hükme zahib olarak mektubumu yırtıp atarsanız pek büyük bir haksızlık etmiş olursunuz. Çünkü size söyleyeceğim sözler şu birkaç kelimeden ibarettir: ‘Ben senin cisminden ziyade ruhuna aşıkım.’

(...)

Yarın sabah bu demetin yerine başka bir demet bırakır iseniz refakatinize layık olduğumu anlayarak validemi devlethanenize gönderirim.

(...)

Bu mektup ile o çiçek demetinin dünkü mektupta zikri sebkat eden ... bey tarafından bırakılmış olduğunu söylemek zaidir sanırım. (...) Bahçeden bir demet çiçek toplayıp dağa çıktım. Fakat her zamanki gibi orada çok durmadım. Demeti bırakıp avdet ettim.

İki saat sonra ... beyin validesi bize gelerek validemle tenhada görüştü. Gittikten sonra anladığıma göre tezvic maddesini açmış.

(...)” (Mustafa Reşid, 2012: 32-34)

Nun Hanım, mektubunda iç içe geçmiş iki mektuba yer verir. Komşu beyden aşkını anlatan mektup alıp bunu Lam Hanım’a anlatır. Nun Hanım’ın aşk anlayışına göre ruha önem verilir ve bu düşüncelere münasip bir teklif almış olur.

Yazar, Lam Hanım’ı tanımadığı ancak zengin olan bir beyle evlendirirken, Nun Hanım’ı kendi yaşam tarzına uygun bir beyle evlendirerek okuyucuya bilgi verir. Böylece doğru evliliği Nun Hanım üzerinden anlatır. Aradan dört yıl geçtikten sonra Lam Hanım evliliğinde başına gelen felaketleri mektuplarla anlatırken, Nun Hanım mutlu evliliğini göstermek ister. İki arkadaşın buluşup birlikte yaşamaya başlamalarından sonra olay örgüsü “Nun Hanım’ın Mülahazatını Yazdığı Defterden” başlığıyla bir defter aracılığıyla aktarılır. Lam Hanım ve Nun Hanım’ın çocuklarının birlikte eğitim alması ve terbiyeleri bahis konusu olur. Nun Hanım, Lam Hanım’ın vefat haberini verir ve kızı Fe Hanım’ın köşkte kaldığından bahseder. Lam Hanım’ın kızı Fe Hanım ile Nun Hanım’ın oğlunun evliliğine karar verilir. Yazar, bu evlilikte de kendi anlayışını gösterir.

Bu defterden alınan bilgilerden sonra bir valide ve pederin gelin olacak kızlarına evlilik ve çocuk yetiştirme konularındaki nasihatleri iki mektupla anlatılır. Yazar, bu mektuplardaki fikirleri desteklemek amacıyla “Hakim-i Meşhur (Jan Jak Ruso)’nun Bir Tezkiresi” başlıklı yazısından yararlanır. Tezkirede Jean Jacques Rousseau, gelinlik şeridi imal ettiği genç kıza evlilik ve çocuk yetiştirme konularında nasihatlerde bulunduğu mektubu yer alır. Bu mektuptan sonra “Fe Bey Tarafından Mim Bey’e” başlığında bir mektup bulunur:

“Azizim,

Burada ne kadar şairane vakit geçiriyorum bilseniz. Bu güzel mevkii size nasıl tarif edeyim? Gözünüzün önüne bir köyceğiz getiriniz ki üç büyük dağın arasına sığınmış, arkasını pek dilnişin bir meşe zara dayamış bulunsun; önünden bir nehir geçsin; nehrin öte tarafında bulunan çayırdaki koyunlar otlasın, kuzular melesin, çobanlar garip garip kaval çalsın; haftada birkaç günde köyün genç kızları kollarını omuzlarına, bacaklarına diz kapaklarına kadar sıvayarak nehrin kenarında çamaşır yıkar iken birtakım âşıkane şarkılar okusun...

(...)

Bahçenin en mürtefi bir noktasından etrafı temaşa ediyorum. Bu köyde bizim köşke yakın bir köşk daha vardır ki geceleri görünüşü ve bahusus reng-i semaviyesinin ziya-yı kemer içinde kesb ettiği manzara sahihan pek dilrubadır.

Hâlâ bazı münevver gecelerde o köşkün balkonuna çıkan ve ekseriya açık saçık bir hâlde bulunan kıızı görsen mutlaka çıldırırın.

(...)

Evvelki gün su kenarında gezer iken kendisine tesadüf ettim. Mürebbiyesi de yanında idi. Az kaldı, ayaklarına kapanıp ilan-ı aşka cüret edecektim.

(...)” (Mustafa Reşid, 2012: 59-66)

Fe Bey, mektubunda komşu köşkte yaşayan genç kıza duyduğu aşkı anlatır. Genç kıızı tetkik ettikten sonra kendisine uygun olduğunu düşünür. Daha sonra “Fe Bey Tarafından Mim Hanım’a” adlı mektup yer alır.

“(…)

Gözlerinin rengi aks etmiş denilecek derecede tatlı mai bir kâğıda yazdığın mektup geldi, müştakını buldu. ... ya vasil olduğunu, orada ne suretle vakit geçirdiğini yazıyor ve benim ne hâlde bulunduğumu soruyorsun. Hâlimi sana nasıl tarif edebilirim?

(…)

Fakat haydi biraz tarife çalışayım:

Sen gideliden beri hiçbir yerde duramıyorum, muttasıl geziyorum. Hiçbir şey beni eğlendiremiyor. Her şey canımı sıkıyor.

(…)” (Mustafa Reşid, 2012: 67-69)

Fe Bey, mektubunda Mim Hanım’dan ayrıldıktan sonra hüznü vakit geçirdiğini anlatır. Mim Hanım’a duyduğu aşkı anlatmasında hasreti ön planda olur. Ona yakın olma isteğini ve aşkını içten duygularla belirtir.

Romanın sonunda yer alan “Bir Çiçeğin Nalesi”, “Bir Sünbül Demeti Arasına Konulan Name”, ve “Bir Çiçek Demeti Arasına Konulan Name” başlıklarında âşıkların maşuklara hediye ettiği çiçekler ve bu çiçekler üzerindeki aşkı anlatan sözler yer alır. Romanda yer alan Lam Hanım ve Nun Hanım’ın mektupları bir hikâyeyi oluştururken diğer mektuplar ve çiçekler arasındaki mektuplar ilk hikâyeyi destekler niteliktedir. Yazar, asıl görüşlerini Lam Hanım ve Nun Hanım’ın hikâyesinde aktarır.

Tanzimat dönemi yazarlarından olan Mehmet Celâl, özel hayatında yaşadığı Anna’ya aşkı ve karısının ölümü gibi olayları romanlarına yansıtır. Kendisini içkiye verir, perişan bir hayat sürer. (Daşcıoğlu, 1995: 1-6)

Mehmet Celâl’in *Mükâfat* romanı 1895 yılında yazılır. Yazar, eserlerinde hassas yapısını ortaya çıkarır.

Roman, Ahmet Bey ve kıızı Hâdiye’nin hayatlarının anlatılmasıyla başlar. Fakir bir ailenin oğlu olan Ahmet Bey, devlet memurluğunda çalışır ve karısının ölümüyle Hâdiye’yle birlikte yaşar. Hâdiye ve komşuları Şevket Bey, çocukluklarını birlikte geçirirler ve büyüdüklerinde de birbirlerini severler.

Şevket Bey, kız kardeşi Edibe Hanım ve eniştesi Fâzıl Bey’le birlikte yaşar. İki aile Taşdelen’de¹⁵ yemek yerken, Şevket ve Hâdiye’nin bakışlarını fark ederler. Ahmet Bey bu

¹⁵ Taşdelen, Çekmeköy’e bağlı bir bölgedir.

duruma çok kızar. Edebe Hanım ve Fâzıl Bey'in isteğiyle Büyükkada'ya¹⁶ giden Ahmet Bey'den kızı Hâdiye'yi isterler. Ahmet Bey evliliğe izin vermez ve Hâdiye'yi bırakıp evine gider. Ahmet Bey'in içkiye başlamasıyla Şevket Bey, Fatin adındaki arkadaşını görevlendirir. Şevket Bey, Fâzıl Bey'e durumu mektupla bildirir. Şevket, Ahmet Bey'in kiradaki dükkânını işleten Kirkor'un para yardımını yapmasını ister. İçkiden hastalanan Ahmet Bey hastaneye kaldırılır ve Fatin onun yanında olur. Şevket, Ahmet Bey'e bir mektup gönderir:

"Efendim Hazretleri!

Nazarınızda ne kadar menfûr olduğumu biliyorum. Fakat nefrete şâyân olduğuma itimâd edemiyorum.

(...)

Fakat heyhât! En acı gözyaşları akıtarak, yemin ederim ki Taşdelen'e gittiğimiz geceden beri görmediğim, daha doğrusu görmek istemediğim kızınızı düşünmemek için dimağı parçalamak, kuvve-i müfekkiremi mahvetmek lazım!

(...)

Şevket" (Mehmet Celâl, 2014: 168)

Şevket, mektubunda Hâdiye'ye olan aşkını içten ve samimi olarak anlatır. Hâdiye'yi düşünmeden duramadığını ve evlenmek istediğini açıklar. Ahmet Bey, Şevket'in mektubundan sonra kendisi için yapılan iyilikleri de öğrenir ve onunla konuşmayı kabul eder. Şevket ve Hâdiye'nin yanında yaşamaları şartıyla evliliklerine izin verir.

Edibe Hanım'ın evinde kalan Hâdiye, Ahmet Bey ve Şevket'in gelmesine çok sevinir. Aynı gün içinde de nikâhları kıyılır.

İncelemeye dâhil edilen romanlar aşkı dile getiren mektupları ele alır. Bu mektupların ortak özelliği kadın ve erkek kahramanların aşkını ifade etme aracı olarak kullanılmasıdır. *Mükâfat*'ta Şevket'in, *Bir Çiçek Demeti*'nde Fe Bey'in mektupları iki erkek arasında yazılan mektupları oluşturur. İki erkeğin sevgililerine duydukları aşkı anlatan bu mektuplar diğer mektuplardan farklılık gösterir. *Yeryüzünde Bir Melek*'te Arife'nin mektubu, kadın kahramanların aşkını dile getirmek için kullandıklarını gösterir. Kadınların mektup yazmalarının yaygınlık göstermeye başlaması ve kadının aşkını anlatma arzusu toplumda yerini belirleme çabalarının sonucudur. Kadının okuma-yazma öğrenip, toplumda varlık kazanma amacı romanlarda yer alan konulardandır. Kadın mektuplarındaki belirleyici unsur "kadın ağzı"ndan yazılmasıdır. Mektup anlatım tekniğinin kadına "yazma fırsatı" tanınması kendini ifade etme çabasını gösterir. *Bir Çiçek Demeti*'nde Lam Hanım ve Nun Hanım'ın iç içe geçen mektuplarında karşı cinsten aldıkları aşk mektupları bulunur. Biri cismine olan aşkını anlatırken diğer mektupta ruhanî aşktan bahsedilir. Mektuplarda eş seçimine verilen

¹⁶ Büyükkada, Adalar ilçesinin merkezidir. Bizanslılar, Büyükkada'yı sürgün yeri olarak kullanırlar. Köşkleri, konakları ve eğlence yerleriyle tanınır.

önemi anlatırken fikirlerin karşılıklı olarak tartışıldığı bir duruma dönüşür. *İntibah*'ta Âli Bey'in ve *Bir Çiçek Demeti*'nde Fe Bey'in mektupları sevdikleri kadınlara duydukları aşkı anlatır. Âli Bey, aşkını dolaylı yolla açıklamış olur. Fe Bey ise muhatabına aşkını anlatırken mektup anlatım tekniğini kullanır.

Sonuç olarak romanlarda yer alan mektupların ortak özelliği aşk mektubu olmasıdır. Bu mektuplar muhatapları maşuklar ve dostlar olsa da ifade edilme biçimi olarak mahrem duygunun paylaşıldığını gösterir. Samimi olarak yazılan mektuplar, kahramanların aşklarını itiraf ettiklerini açıklar. Aşk mektupları samimiyet, saklı kalan duyguların açığa çıkması, aşkın itirafı gibi amaçlarla yazılır. Sevgiliye yazılan aşk mektupları muhataba gönderilirken, dostlara yazılan mektuplar içinde sevgililere duyulan aşktan da bahsedilir. Birbirinden uzakta olan iki arkadaşın, aşk gibi mahrem bir duyguyu birbirlerine anlatmaları da toplumdaki yaygın iletişim aracı olan mektubun kullanımı gösterir.

3.2. Af dileme Mektupları

Mazeret, “istenilmeyen bir hâlin oluşuna yol açan kaçınılmaz sebep, özür, bahâne” (Devellioğlu, 2012: 681) anlamına gelir. Mazeretnâme ise muhataptan özür ve af dilemek maksadıyla yazılan mektuplardır. Mazeret bildirmek amacıyla yazılan mektuplar, hatayı telafi edip unutturmayı ve üzüntüyü anlatmayı amaçlayan yazılardır. (Çakır, 2005: 571)

Mektubun toplumda yaygın olarak kullanılmaya başlamasıyla mahrem konular mektuba dâhil edilir. İnsanoğlu hatalarından dolayı duyduğu pişmanlığı ve af isteğini mektup kullanarak gerçekleştirir. Gündelik hayatta yapılan hataların affının istenmesi kurmaca eserler olan romanlarda yansımaları bulur. Romana gerçeklik duygusunu, hataların sonucu olarak pişmanlık, özür ve af dileme istekleri katar. Yazar, kahramanın hata yapmasına, hatalı davranmasına müsaade ederek okuyucunun eserde kendinden bir parça bulmasını sağlar. Zira okuyucu kendisini anlatmayan, pişmanlığını, hatalarını, af dileme isteğini görmediği bir eserden zevk alamaz.

Kahramanın yanlışlarını fark edip af dilemesi erdemli bir davranış biçimini gösterir. Okuyucuya yol gösteren bir eser hâlini alır. Nitekim yazar hayatından verdiği örneklerle, çevresini gözlemlediğinde karşılaştığı bu duyguyu eserinde mektup anlatım tekniğini kullanarak ele alır.

Mazeretnâme, arkadaş, dost ve yakınlardan, hata ve yanlışın itiraf edilmesinden sonra özür dilenmesi maksadıyla yazılır. Böylelikle mesafe bakımından bir hayli uzakta yaşayan

kahramanların yüz yüze söyleyemeyecekleri gerçekleri yazarak daha kolay ifade etmeleri mektup anlatım tekniğinin kullanılmasını yaygınlaştırır.

Hristiyanlıkta Tanrı'dan başka kişi ve kurumların günah bağışlama yetkisine sahip olması “günah itirafı” adı verilen dinî merasimle yapılır. Birey işlediği günahı itiraf ederek af diler. Ancak Müslümanlıkta böyle bir merasim yer almaz. Tanrı ve birey arasına hiçbir kişi ve kurum giremez. Böylece bireyler af dilemek için Tanrı'ya yalvarırlar. Bu durumda yaşadıklarını da yazıya dökme ihtiyacı hissederler.

Mazeretnâmelerin yazılma amacı bu şekilde açıklanırken edebî eserlerden olan romanlarda kullanılması insanoğlunun kendisini bulma çabasıdır. Yüz yüze söylenemeyen, rahatça ifade edilemeyen mazeretler mektuplar yoluyla açıklanır.

Af dilemek amacıyla yazılan mektuplar *Yeryüzünde Bir Melek*, *Vah*, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*, *Mükâfat* ve *Zehra* romanlarında varlık gösterir.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Yeryüzünde Bir Melek* romanında Şefik, Arife'yle hastalarından biri olması sebebiyle tanışır. Bu tanışmanın ardından Arife'nin Lâ Bey'e gönül hastalığına tutulduğu anlaşılır. Bunun üzerine Şefik, Lâ Bey'i bularak durumdan bahsetmek ister. Lâ Bey'den Arife'nin pek çok aşığının bulunduğunu öğrenir. Arife'nin Lâ Bey'e aşkında ısrarcı davrandığını gönderdiği mektuptan anlar. Lâ Bey, Arife'nin mektubunu Şefik'e gösterir:

“*Taş yürekli kâfir! Hâlâ mı merhamet etmeyeceksin? Hâlâ mı barışmayacaksın?*”
(Ahmet Midhat Efendi, 2000: 79)

Arife, mektubunda pek çok kez af dilediğini ancak Lâ Bey'in barışmamakta ısrarcı olduğunu anlatır. Lâ Bey'in merhamet etmesini ve barışmayı dileyen Arife, bir bakımdan da af dilemiş olur. Ancak Lâ Bey, Arife'den kurtulmak istediği için mektubu cevapsız bırakır ve Şefik'i dikkatli olması için uyarır.

Ahmet Midhat Efendi, *Vah* romanını 1882 yılında yazar. Bu macera, entrika ve aksiyonun çok olduğu bir romandır. Yazar, üç erkeğin arasında kalan bir kadının etrafında olay örgüsünü geliştirir. Bu yönüyle Gustave Flaubert'in *Madam Bovary* romanına benzer.

Yazar, romana verdiği isim olan “vah” kelimesinin kullanımını anlatarak başlar.

Roman, Üsküdar'a uğrayan Anadolu vapurunu anlatır. Yolcular arasında Necati Efendi ve Behçet Bey bulunur. Vapurda, giyim kuşamında ve tavırlarında serbest olan bir

kadın vardır. Behçet, bu kadını takip eder. Hoca Kutbettin Efendi'den Arapça ve Farsça dersleri aldığını öğrenir. Hanımın dönüşünü bekler ve evini öğrenir.

Behçet Bey, 26-27 yaşlarında, Mekteb-i Sultanî'yi bitirmiş, ahlaklı bir delikanlıdır ve babasından kalan mirasla geçinir. Necati Efendi ise 30'larının ortasında, yazara göre zeki olduğu yüzünden anlaşılan biridir. Maliye Nezareti'nde memurluk yapar. Tahsil görmez fakat övüldüğünü duyduğunda hocalardan dersler alır. Behçet ve Necati, vapur yolculukları esnasında sohbet ederken arkadaş olurlar.

Behçet, hizmetçisi Petraki'nin kız kardeşi Despino'nun bohçacı olmasını kullanarak, takip ettiği güzel hanımı bulması için görevlendirir. Despino, bu güzel kadının Ferdane Hanım, eşinin Talat Bey olduğunu, hanım ne kadar güzelse beyin ona nazaran çirkin olduğunu görür. Talat Bey, hanıma “Samurkaş” olarak hitap eder.

Öğrendiklerini Necati'ye anlatmak isteyen Behçet, aldığı bir mektupla Necati'yi hapisten kurtarmaya gider. Necati'nin tiyatrodan ve Millet Bahçesi'nde Samurkaş adındaki bir hanımı rahatsız edenlerle kavga ettiği için hapse düştüğünü öğrenir. Kıskançlığıyla tanınan Talat Bey, Necati'den şikâyetçi olur. Şahitler sayesinde Necati serbest bırakılır. Ferdane, Despino'yla ahabplığını artırır ve evliliğiyle ilgili her şeyi anlatır.

Ferdane ve Talat, küçük yaşta nikâhlanırlar. Talat, çiçek hastalığı geçirince Ferdane'nin kendisini istemeyeceğini düşünür. Ancak Ferdane evli kalmak ister. Kıskançlığı artan Talat Bey, Millet Bahçesi'ndeki olayı planlar.

Ferdane, Necati'ye teşekkür etmek ister ve bir mektup yazar. Aralarında mektuplaşma başlar. Necati de cevap olarak af dilediği mektubu yazar:

“Hanımefendi Hazretleri!

(...)

Evvela pek memnun oldum. Zira vatanımızda bu derecelerde kemalat-ı edebiye ve insaniye sahibi bir kadın görmek terakkiyat-ı medeniye âşığı olan bir adam için bittabi mucib-i memnuniyettir.

(...)

Binaenaleyh gösterdiğiniz âsâr-ı teveccühe teşekkürden ziyade ettiğim küstahlıktan dolayı affımı istirhama müsaarat eylerim efendim.

Necati” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 116-117)

Necati, mektubunda Ferdane'nin edepli davranışı ve medeniyet anlayışını över. Ferdane'nin ahlaklı, faziletli hâlini övdükten sonra kendi adına özür diler. Millet Bahçesi'nde Ferdane'yi rahatsız edenlerle yaptığı kavgadan dolayı kendisini “küstah” olarak adlandırır ve af diler. Bu kavgayı kendisi gibi edepli, ahlaklı birine yakıştırmaz. Mektubun amacı Ferdane'nin karşısında küçük düşmesi sebebiyle özür dilemek istemesidir. Hatasını anlayıp

özür diler ve kendi içinde rahatlama yaşayacağını düşünür. Necati bu mektupla münasebeti kesmek ister ancak karşılıklı mektupların yazılmasıyla münasebet devam eder.

Despino, mektupları ulaştırırken Necati'ye hanımın fotoğrafını getirir. Buluşmak için haberleşirler ve Despino, Behçet'in evine gider. Mektubu ve fotoğrafı Behçet'in evinde düşürür. Behçet, görüşmeyi öğrenir ve konuşmalara şahit olur. Necati ve Ferdane mektuplaşmaya devam ederler ve birbirlerine olan aşklarını öğrenirler. Behçet, fotoğrafları sanatını öğrenir ve Ferdane'ye mektup gönderir. Necati'nin gördüğü hizmetten ister ancak cevap alamayınca hanımın fotoğraflarını alafranga hâle getirir. Necati bu fotoğrafları görünce hanımın iffetinden şüphe duyar ve münasebeti bitirmek ister. Necati'nin mektubunun, Talat Bey'in eline geçmesiyle Ferdane'yle boşanırlar. Ferdane'nin suçsuzluğu ve Behçet'in fotoğrafları kopyaladığı açığa çıkar. Behçet tutuklanır. Talat Bey vefat eder. Bütün gazeteler Ferdane'nin suçsuzluğunu yazar. Üç ay sonra Ferdane ve Necati evlenirler.

Tanzimat dönemi Türk edebiyatı sanatçılarından olan Mehmed Murad, edebiyat ve tarih alanlarında eserleri bulunan yazarlardandır. Eserlerinde sosyal ve siyasî meseleleri ele alır.

Mizancı Murad ismiyle tanınan Mehmed Murad, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanını 1890-1891 yıllarında yazar. Eser, millî roman olma özelliği gösterir. Sosyal ve siyasal tenkidleri ele alana roman, köyü konu edinen ilk eserler arasındadır. Mehmed Murad, kendi düşüncelerini kahramanları aracılığıyla aktarır. Yazar, romanda Osmanlılık ve İslamcılık fikirlerini yansıtır.

Roman bir vapur yolculuğuyla başlar. Boğaziçi ve İstanbul'un latif manzarasını görmek isteyen yolcular vapurun güvertesinde toplanırlar ve İstanbul Boğazı'nı birbirlerine gösterirler. İstanbul'a ilk defa gelen Mansur Bey de yolcular arasında bulunur. Mansur Bey, ilk defa geldiği İstanbul'da kültürün değiştiğini, öğrendiği kültürü görememenin hüznünü yaşar.

Roman bu kısımdan sonra geriye dönüş tekniğiyle Mansur Bey'in hayatını ve ailesini anlatır.

Mansur Bey'in babası Ebu'l Mansur, Cezayir'de Fransızlara karşı gelir ve şehit olur. Amcası Ahmetü'n Nasır ise ailesinde şehit düşenler olsa da Fransızlarla iş birliği yapar, onların itimadını, servet ve mevki kazanır. Amcasının kızı Zehra'yla birlikte Ahmetü'n Nasır'ın evinde yaşarlar ve birlikte eğitim alırlar. Mansur, Fransa'ya eğitim almaya gider.

Mektebi bitirince İstanbul'da Şeyh Salih Efendi'nin yanında yaşar. Yazar, Salih Efendi'yi ve ailesini anlatmaya başlar.

Salih Efendi, iki evlidir. İsmail ve Sabiha adlı çocukları vardır. Zehra da onlarla birlikte yaşar. Mansur ise onları ziyaret etmeye gider.

Mansur, Mekteb-i Tıbbiye'de hastalarla ilgilenirken Hariciye Nezareti'nde de çalışır. Arkadaşı Mehmet Efendi, annesi, kardeşi Fatma Hanım ve Mansur aynı evde yaşarlar. Hariciye Nezareti'ndeki çalışmaların devlet dairesine uygun olmamasından dolayı Mansur işi bırakır.

Mansur, Salih Efendi'yi ziyarete gittiğinde bu misafirlikten Zehra rahatsız olur. Bu esnada aralarındaki konuşmaların Zehra'yı rahatsız etmesi çocukluklarında yaşadıkları anlaşmazlıklardan gelir. Mektebe birlikte gittikleri zamanlarda kavga etmeleri ve olayın yaşanma zamanında da tekrar karşılaşmaları Zehra'yı rahatsız eder. Mansur, af dilemek için bir mektup yazar:

"Hemşirem Hanımefendi,

Çocukluk hâliyle size karşı icra etmiş bulunduğum terbiyesizliğim kadar dünyada hiçbir şey kalbimi mustarip etmemiştir. On seneden beri vicdanımda ukde bulunan bu mahcubiyetten kurtulmak üzere damen-i affınıza sarılmak en birinci emelim iken bugün dahi terbiye görmemiş mektep çocuğu gibi bilmeyerek diğerini icra etmiş bulundum. Bugünkü kusurumu cemiyetten uzak yaşadığıma ve bütün bütün başka bir maksatla söylemiş olduğuma binaen affedeceğinizi bildiğimden, öbür kusurumu affettirmek üzere her nevi mücazata hazır bulunduğumu biraderane arz eder ve şayan olduğum hâlde lütfen ve şimdiye kadar çektiğim ıstıraba merhameten affolunduğumu mübeyyin tebşir cevabınıza muntazır olduğumu ilave eylerim, hemşirem efendim." (Mehmed Murad, 2016: 152-153)

Mansur, mektubunda çocukluklarının birlikte geçtiği zamanlarda yaptıkları kavgalardan dolayı özür diler. Ziyarete geldiği gün de ona karşı terbiyesizlik yaptığını düşünür ve bunun için de affını ister. Zehra'nın eğitimine engel olduğunu düşünür, bunun pişmanlığını yıllarca yaşar. Mektubunda mahcubiyetten kurtulmak için içtenlikle konuşur. Zehra ise kendisinin eğitim almadığını düşünen Mansur'a Fransızca cevap yazmayı düşünür. Ancak onun mahcubiyetten kurtulmasını istemediği için mektubu cevapsız bırakır. Mektubu İsmail'e vererek böyle mektupları getirmemesini ister.

Yazar, bu kısımdan sonra Zehra'nın hayatını anlatmaya başlar.

Mansur ve Zehra çocukluklarında anlaşamazlar ve dersleri çekişmeli geçer. Zehra tek başına eğitim almaya karar verir. Ders aldığı muallimenin zabıt oğlu, ona aşkından bahseder. Bunun üzerine Zehra ve annesi İstanbul'a giderler. Annesi vefat eder. Sabiha'yla eğlence yerlerinde gezerler. Buradaki işaretlerden rahatsız olan Zehra, evden dışarı çıkmamaya karar verir.

Salih Efendi'nin yeni haremi Müzeyyen Hanım'dan oğlu olur. Müzeyyen Hanım'ın kardeşi Raşit Efendi, seyis İbrahim ile iş birliği içindedir. Saliha, Mansur'la nişanlanmayı düşünür. Cariyesi Nesrin'i yaşlı bulunca Zehra'nın işlerini görmesi için verir. Zehra da Fatma Hanım'la arkadaş olur. Mansur, Sabiha'nın eğlence yerlerindeki edepsizliğini görünce Zehra gibi olmasını tavsiye eder. Zehra ve Fatma bu konuşmaları öğrenirler ve odasına girip Mansur'un defterini okurlar. Zehra, defteri gördüğüne dair not bırakır. Raşit Efendi, Kâzım Bey'le Sabiha'yı buluşturur ve evlenmek istediklerini öğrenir. Salih Efendi de Sabiha'nın evliliğine izin verir.

Mansur, İsmail'le gittiği panayırda arabalara yapılan işaretlere kızar. Eve dönerken arabadan atlar. İbrahim, arabayı denize sürer ve Mansur'u öldürmek isterken İsmail ölür. Sabiha'nın düğünü ertelenince hamile olduğu açığa çıkar. Raşit Efendi, Sabiha'yı zehirlemek için üç ilaç verir. Nesrin, zehirleri yakalar. Raşit Efendi ve İbrahim, Mansur, Zehra ve Nesrin'i öldürmek isterken İbrahim pencereden düşerek ölür. Mansur, Raşit Efendi'nin İsmail'in öldüğü yerde ceza almasını ister. Böylece Raşit Efendi denize düşerek ölür.

Mehmet Efendi, Naime'yle tahsili bitince evlenmeye karar verir. Fatma ve Nuri Bey evlenirler. Mansur Manisa'ya gider, okul açar. Mehmet Efendi, Zehra, Fatma, Nuri ve Naime köye giderler. Ahmet Şunudî, Beyrut'taki okula müdür olur. Mansur, Zehra'nın aşkını öğrenince evlenirler. Sabiha da vefat eder.

Romanın son kısmı mektuplardan oluşur. Yazar olayları mektuplar üzerinden anlatır.

Mansur, köyde okul ve ip fabrikası açar. 93 Harbi başlayınca cepheye katılır. Cepheden, askerlerin durumundan haberler verir. İstanbul'da posta ve telgraf sistemi ile okullardaki eğitimden bahsedilir. Mansur, oğlu olduğunu ve evraklarını ona verdiğini açıklar. Son mektuptan bir buçuk ay sonra Mansur şehit olur.

Tanzimat dönemi Türk romancılarından Mehmed Celâl'in *Mükâfat* romanında Ahmet Bey içki yüzünden hastalanır. Fatin, Ahmet Bey'in yanında olur. Masraflarını karşılar. Tedavi bitip Ahmet Bey evine dönünce Şevket, af dilediğini bildiren bir mektup gönderir:

"Efendim hazretleri!

(...)

Hayât-ı beşeriyyede insanı behiştî saflara gark eden bir muhabbetin pîş-i ihtîşâmından çocuk gibi titremek, insan sevdiğini hayatından daha muazzez bilmek, bu cihân-ı fânîde bir âlem-i lâhûtî gösteren muhabbeti takdîs etmek kabahat ise, mücerred bu kabahati affettirmek için size karşı bir izdivâc teklifinde bulunmam.

(...)

Kerîmeniz Emirgân'da yalıda, hemşiremin taht-ı himâyesinde yaşıyor. Beni affetmezseniz onu olsun mâzur görün.

Şevket'' (Mehmed Celâl, 2014: 168)

Şevket, mektubunda Hâdiye'yle evlenmek istediğini bildirir. Ancak Ahmet Bey'in karşı çıkması sebebiyle kendisini affettirmek için evlilikten vazgeçmeyi kabul eder. Ahmet Bey'den af diler. Kendisini affetmezse, Hâdiye'yi affetmesini ister.

Ahmet Bey ise bu mektubun samimiyetine güvenir ve Şevket'in kendisi için yaptığı iyilikleri düşünüp gençleri affeder. Şevket ve Hâdiye'nin evlenmesine izin verir.

Tanzimat dönemi Türk romancılarından Nabizade Nazım, çocukluğu sokaklarda geçen yazarlardandır. Şiir, hikâye, roman, ansiklopedik lugat yazarak eserler verir.

Nabizade Nazım tek romanı olan *Zehra*'yı 1886 yılında yazar. Roman, kahramanların psikolojisini anlatmasıyla öne çıkar. Realist natüralist nitelikte yazılan eser, kadının kıskançlığını anlatır. "Kıskançlığın romanı" olarak anılır ve İstanbul'dan kesitler vererek tulumbacıları tasvir eder. (Özdemir, 2015: 129)

Roman, Boğaziçi'nin ilkbahardaki tasviri ile başlar. Suphi ve Zehra'nın hayalleri anlatılır. Yazar, geriye dönüş tekniğini kullanarak Suphi ve Zehra'nın hayatlarını aktarır.

Suphi kibar büyüyen, eğitimine ve terbiyesine önem verilen bir delikanlıdır. Annesi Münire Hanım'la yaşar. Şevket Efendi'nin yanında çalışır. Şevket Efendi, kızı Zehra'nın kıskançlığını anlatır ve Suphi bu duruma çok üzülür. Zehra ve Suphi evlenirler. Zehra'nın mizacı değişir. Zehra, bir gün gördüğü iki sevgiliyi Suphi zanneder ve yaşadığı kıskançlıktan utanır. Münire Hanım'ın Sırrıccemal adında güzel bir cariyeye almasıyla Zehra'da kıskançlığın etkisi görülür. Sırrıccemal'e kötü davranınca Suphi çok üzülür. Sırrıccemal'in hamile olmasıyla Suphi ve Zehra boşanırlar. Zehra, intikam almak için Habibe Molla'yla plan yapar. Suphi, Ürani'yle tanışır ve eğlence âlemine başlar. Sırrıccemal'in bebeği ölür ve intihar eder. Suphi, Ürani'yle sosyete hayatı yaşarken iş yerini Muhsin'e bırakır. Zehra, Muhsin'le evlenir. Ürani, parası bitince Suphi'yi kovar. Suphi, onu unutamaz ve mektup yazarak bu durumu ona anlatır.

"Benim canımdan ziyade sevdiğim,

Bendeniz, sizin en edna bir kulunuzum ve sizi can u gönülden seviyorum. Mehabetinize muhtaç kaldım. Sevdiğim, artık bu kadar eziyet yetişir ve beni bu kadar huzurunuzdan tard etmeyin. (...) Merhamet! Bendeniz gecemi gündüzümü senin yoluna feda etmişim ve gözümden senden başka asla hiçbir kimse, Huda alim yok. (...) Ben sizsiz yaşayamayacağım. Billahi verem olacağım, telef olacağım. Sonra benim vebalimi çekersiniz ve bendenizi çok ararsınız.

(...)

Bende-i sadıkınız

Suphi'' (Nabizade Nazım, 2015: 149-150)

Suphi, mektubunda Ürani'nin kendisini terk etmemesini, affetmesini ister. Çektiği eziyetleri anlatır. Sefil hayat sürmesi karşısında Ürani'nin merhamet edip, kendisini affetmesini ve eski günlerdeki gibi yaşamayı diler. Ancak Ürani'nin Türkçe bilmediğini mektup cevapsız kalınca anlar. Mektuptan ümidini keser.

Suphi, sefil bir hayat sürerken tulumbacılarla tanışır ve onlarla çalışmaya başlar. Yanan bir evi söndürmeye gittiklerinde ateşin arasında kalır ve yaralanır. Suphi, iyileşince içki âlemine başlar, Ürani'yi sevgiliyle görünce onları öldürür. Mahkeme, Suphi'nin öldürdüğüne dair delil bulamayınca serbest bırakır, ancak bu cinayetin cezasız kalmaması için Trablusgarb'a gönderilir.

Zehra, yaşananlardan pişman olur. Muhsin'den olan erkek çocuğu ve daha sonra Muhsin ölür. Münire Hanım'ın sokaklara düşüp öldüğünü öğrenir. Bu acılara dayanamayan Zehra da hastalanıp bir süre sonra ölür.

Romanlarda kahramanların hataları karşısında pişmanlık duyup özür dilemek için yazdıkları mektuplar, onların samimi duygularının çekingen tavırlarıyla birleşmesi durumunda ortaya çıkar. *Yeryüzünde Bir Melek, Vah, Turfanda mı Yoksa Turfa mı?, Mükâfat* ve *Zehra* romanlarında kahramanların af dileme mektupları bulunur. Geçmişte yapılan hataların sonuçlarını acı, hasret ve yalnızlıkla öderler. Muhataplarının yüzüne söyleyemeyecekleri bu özürler onların iç dünyalarındaki sıkıntıları oluşturur. Mektup yazarak mahrem konulardan bahsederler ve af dileme gibi başka insanlara açıklayamayacakları duygularını anlatırlar. Samimi olarak anlattıkları bu duygular onların iç rahatlamalarını sağlar. Söyleyeceklerini unutma ihtimali yaşamadan düşünerek mektuba dökerler. Mektubun kullanımının yaygınlaşması af dilemek için yazılmasını da sağlar.

3.3. İç Dökme Amacıyla Yazılan Mektuplar

Tanzimat dönemi Türk romanı dönemin sosyo-kültürel yapısını ve kadın erkek ilişkilerini barındırır. Bu eserlerde kadının toplumdaki konumu hakkında bilgi sahibi olunur. Siyasî ve sosyal hayatta haklarının ne olduğunu bilmeyen veya bu hakların varlığını bildiği hâlde hakkını savunamayan kadın ön plana çıkar. Okuma yazma bilmeyen, hakkını arayamayan ve savunamayan, eğitim düzeyi düşük kadın, siyasî hayatta olduğu gibi sosyal hayatta da erkek üstünlüğünü kabul eder.

Ahmet Midhat Efendi, eserlerinde kadınlara yazma imkânı sunarak edebî alanda kadının yazı faaliyetleri göstermesinde öncü olur. Özellikle kadınları nesir yazmaya teşvik

eder. Hem öğrencisi hem de manevî kızı olan Fatma Aliye’yi nesir yazmaya özendirir ve onu yazma konusunda yönlendirir.

Bu minvalde edebî alanda geri planda kalan kadının yerini erkek yazarlar doldurmaya çalışır ve eserlerinde kadının sesi olmayı amaçlarlar. Fakat kadının mahrem konularına girmek istemeyen yazarlar bu konuda gerçekçi bir tavır alamazlar. Böylelikle edebî alanda kadın yazarlara ihtiyaç duyulduğu gerçeği ile karşılaşılır.

Kadın, okuma-yazma öğrenmesiyle ev içinde kapalı kapılar ardında, iç dünyasında ve aile hayatında yaşadıklarını anlatma ihtiyacı duyar. Özellikle duygularını, düşüncelerini, aşklarını, acılarını, hasretlerini, mahremiyetini mektuplar aracılığıyla anlatırlar. Bu mektuplar kadının iç dökme aracı hâline gelir. Kadın yalnızlığını bu türle paylaşır, mahremiyetini ve çekingenliklerini samimi olarak kâğıda dökme imkânı bulur.

Romanda kadın karakterin iç dökme amacıyla yazdığı mektupların yanı sıra erkek karakterler de içinde bulundukları çıkmazdan, pişmanlıktan dolayı dile getiremeyecekleri mahrem konularda yazmayı tercih ederler. Hristiyanlıkta “günah çıkarma” ritüelinde işlenen suçlar itiraf edilirken, İslam dininde günahlar kişi ile yaratıcı arasında kalır. Nitekim bu durum insanoğlunun yazmaya ihtiyaç duymasına sebep olur ve İslamî kültürde bu ritüelin yerine yazma imkânı verilir. Bu imkânla iç dökme, yazarak terapi niteliği gösterir.

Tanzimat yıllarında çok kullanılan bir tür olan mektup, eserin düğümünü çözen, okuyucunun merakını ve heyecanını artıran bir araç hâlini alır. Bunun yanı sıra iç dökme amacıyla kullanılması da okuyucunun eserde kendisinden bir parça bulmasını sağlar.

İncelemede ele alınan romanlarda iç dökme amacıyla yazılan mektuplara rastlanır. Bu mektuplar *Bir Çiçek Demeti*, *Hayal ve Hakikat*, *Zehra* romanlarında yer alır.

Tanzimat dönemi sanatçılarından olan Mustafa Reşid’in *Bir Çiçek Demeti* romanında Lam Hanım ve Nun Hanım istedikleri eşlerle evlendikten dört sene sonra mektuplaşmaya tekrar başlarlar. “Lam Hanım Tarafından Nun Hanım’a” başlıklı mektupta Lam Hanım iç dökme amacıyla şu mektubu yazar:

“Sevgili Hemşireciğim,

Eyyvah! Dört sene evvel haber verdiğin musibet geldi çıktı. Üç seneden beridir hayatı bir azap elim olmak üzere telakki etmekteyim.

(...)

Şimdiye kadar çektiğim ezalardan seni haberdar etmemekliğim vaktiyle nasihatlerini dinlemediğim için teselliyetnamelerine nailiyete kendimde istihkak göremediğimden neşet etmiştir.

(...)

Beyefendi iki odalıkla da iktifa etmedi. Ala Freng'e çalgı çaldırmak, dans ettirmek bahanesiyle eve birçok Frenk kızları getirtti götürttü. Hasılı Beyoğlu'nda kadın kıyafetinde ne kadar haydud varsa hepsi birer ikişer hanemize girip çıktılar. Beyin mallarını yağma ettiler.

Hakikat-i mevsukaya nazaran beyin bunlardan başka üç tane de kapatması varmış. Hâlâ Beyoğlu'nda ettiği rezaletler sefahatler kabul tarif değildir. Ben bunlara tahammül edemeyerek birkaç kere ıtlakımı talep ettim. Fakat beyin yüzünde fikr-i âlimaneye delalet eden istihza amiz handelerden başka bir şey göremedim. Her yere müracaat ettim. Bir türlü kurtulmak müyesser olamadı.

(...)

Evet hemşireciğim, kumar dahi fahişelerle ittifak ettiğinden servetimiz gayet hazin bir surette bize veda eyledi. Bir haftadan beri on bin lira kadar borçlu olduğumuz tahakkuk etti.

(...)

Şimdi düştüğümüz darika-i sefaletten kurtulmak için ne yapmak lazım gelirse beyan et. İcrasına hazırım. Hiç olmazsa bir teselliyetnâme muntazırım.” (Mustafa Reşid, 2012: 37-39)

Lam Hanım, mektubunda evlendikten sonra eşiyle yaşadığı sorunları anlatır. Kocasının pek çok kadınla münasebeti olduğunu ve eğlence âleminde borçlandığını açıklar. Bu mektupla Lam Hanım, yaşadıklarını, aile hayatındaki sorunlarını iç dökme amacıyla yazar. Mektubun yazılma amacı aile hayatındaki sorunları dile getirilirken aynı zamanda iç dökme maksadıyla rahatlamasını sağlar.

Bu mektuptan sonra Nun Hanım'ın mektubuna Lam Hanım cevap verir ve “Lam Hanım Tarafından Nun Hanım'a” başlığını taşır:

“Vefa-yı mücessem,

(...)

Şimdi anladım ki ekser insanlar iyi gün dostu imişler; dostlukları menfaat ümitlerinin hitam bulduğu noktadan ileriye geçemiyormuş.

Bir zamanlar hemen her gün bizi ziyarete gelen dostlar idbar-ı teveccüh ettiği günden beri bir kere bile hanemize gelmediler. Hatta sokakta tesadüf ettikleri zaman ru-gerdan alarak selamı da deruhte ettiler!

(...)

İmza

Lam” (Mustafa Reşid, 2012: 42-43)

Lam Hanım, mektubunda borç içinde yaşadığı zamanlarda dostlarından hiçbirini yanında görememenin hüznünü anlatır. Dostlarına ihtiyaç duyduğu kötü günlerinde yalnız kalmanın üzüntüsünü yaşar. Nun Hanım'a anlatarak iç dökme ihtiyacını giderir.

Kadın yazarlarımızdan Fatma Aliye Hanım, Ahmet Cevdet Paşa'nın kızıdır ve iyi bir eğitim almıştır. Edebiyat, coğrafya, tarih, felsefe ve Fransızca okuyarak dönemin kadınları arasında bilgi açısından onlara yol gösteren bir örnek olur.

Ahmet Midhat Efendi ve Fatma Aliye Hanım'ın birlikte kaleme aldıkları *Hayal ve Hakikat* romanı 1891 tarihlidir. Fatma Aliye Hanım, romanın ilk kısmı olan “Vedat” başlığını, Ahmet Midhat Efendi ise “Vefa” ve “İsteri” başlıklarını yazar. “Vedat” ve “Vefa” başlıkları

birer mektupla başlar. “İsteri” başlığı ise Vedat hakkındaki psikolojik durumu hastalık olarak ele alır. Bu hastalık hakkında bilgi verir.

Roman Vedat’ın yazdığı mektupla başlar:

“Sevgili Kardeşim!

Şu satırları sana ...'nın tepesinde büyük bir ağaç altında yazıyorum. (...) Yanımdaki sepetin içinde kâğıt ve kalemi, koynumda da geçen gün aldığım mektubunu çıkararak bir yandan bunu okuyup bir yandan da şu varakayı yazmaya başladım. Memnuniyetini mucip olacağını bildiğim cihetle her şeyden evvel sana sıhhatimi arz ederim. Hamdolsun bir ay evvelki zaafım yoktur. Doktor müteşekkîr görünüyor. Lakin ah görüyor musun kardeşim! Şu bir anda bütün âlâm ve ekdarımı unuttu. Kendimi tamamiyle birkaç sene evvelki hâl içinde buldum. Bununla beraber inkâr edemem ki keder, mihnet de beni evvel ki kadar mustarip etmiyor. Evvelki kadar acı acı şeyler düşünmüyorum, evvelki kadar yüreğim çarpıyor! Bilmem bunun sebebi nedir? Mihnetle ülfet mi ettim? Yoksa beynimde düşünecek kuvvet, kalbimde mecal-i hareket mi kalmadı? Of! Gel kardeşim, seni görmeye pek muhtacım!

Hemşiren Vedat” (Ahmet Midhat Efendi ve Fatma Aliye Hanım, 2017: 17-18)

Vedat, mektubunda hastalığının durumunu, hissettiği çaresizlik ve ruh bunalımını aktarıp iç döker. Birkaç sene evvel yaşadığı ruh hâline döndüğünü anlatır. Arkadaşına ihtiyaç duyduğundan bahseder.

Yazar, bu mektuptan sonra Vedat’ı anlatmaya başlar.

Vedat, sütannesini ve onun kızı Meveddet’ten başka kimsesi olmayan bir kızdır. Kendisini okuma-yazma ve el işlerine verir. Annesini 8, babasını 13 yaşındayken kaybettiğinden komşuları Hüseyin Sabri Efendi’nin yaptığı babalık ile hayatına devam eder. Hüseyin Sabri Efendi, oğlu Vefa ile Vedat’ın nişanlanmasını ister. Bir kış boyunca nişanlı dururlarken, Hüseyin Sabri Efendi vefat eder. Vefa, babasından ayrılmanın acısını seyahat ederek geçeceğini düşünerek Vedat’tan izin ister. Vedat bu duruma çok üzülür, Vefa’nın başkasını sevdiğini düşünür. Onu unutmak ister ancak her zaman haber bekler. Sütanne Vefa’nın insafa gelmesini istese de Vefa münasebetin kesilmesini arzu eder. Vedat, Vefa’nın düşüncesini öğrenince hastalanır. Doktor Hami Efendi, kızı gibi gördüğü hastayı tedavi eder. Doktor Hami Efendi’nin başka bir doktoru tavsiyesi üzerine Vedat, kendisini istemediğini düşünür. Hasta yatağında Vefa’nın hayalini gören genç kız vefat eder.

Vefa ise bu ölüm haberi üzerine gazeteye bir mektup gönderir. Geçekleri anlatır.

Vefa, babası Hüseyin Sabri Efendi’nin isteğiyle Vedat’la nişanlanır. Ancak Vefa, Mekteb-i Tıbbiye’ye devam etmek ister. Hüseyin Sabri Efendi’nin ölümüyle düğün ertelenir. Vefa da Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye’ye girer. Vefa, Vedat’la evlenmekten vazgeçer. Vedat’ın isteri hastalığı sonucu vefat ettiğini açıklayan Vefa, olayların gerçekte oluşunu anlatır.

Yazarın hystérie hastalığı hakkında verdiği bilgilerle roman son bulur.

Tanzimat dönemi Türk edebiyatı yazarlarından Nabizade Nazım'ın *Zehra* romanında Suphi'nin Ürani'ye yazdığı mektup, duygularını anlatarak iç dökme ihtiyacını gösterir:

“Benim canımdan ziyade sevdiğim,

(...) Âh neydi o sürdüğümüz ömürler! Şimdi ise han köşelerinde sürünüyorum. Gece gündüz hasret-i ittifakınızdan ciğer-süzan ediyorum ve durmayıp ağlıyorum. Artık yetişir, merhamet! Baki, güzel gözlerinizden öperim ve merhamet ediniz.

Bende-i sadıkınız

Suphi” (Nabizade Nazım, 2015: 149-150)

Suphi, mektubunda çektiği eziyetleri anlatarak iç döker. Böylece Ürani'nin kendisini affetmesini ister. Hislerini çekinmeden anlatarak iç dünyasını açar.

Sonuç olarak mektubun iç dökme amacıyla kullanılması iç dünyalarındaki hislerinden bahsettiklerini gösterir. Özellikle kadının toplumda geri planda kalması ve duygularını yazarak ifade etmesi iç dökme ihtiyaçlarını kanıtlar. *Bir Çiçek Demeti* ile *Hayal ve Hakikat*'te kadınların mektubu iç dökme amacıyla kullanmaları buna örnek teşkil eder. Yalnızlığını paylaşmak isteyen kadın çekingen tavırları sebebiyle açıklayamadığı hislerini mektuplarla anlatır. Mektubu göndermeyecekmiş gibi hislerini ve iç dünyalarında yaşadıklarını aktarırlar. Mahrem konularla doldurulan bu mektupları sonunda yakın gördükleri dostlarıyla paylaşırlar. Böylelikle okuyucu da bu mektupları okuma imkânına sahip olur. *Zehra*'daki mektup ise farklıdır. Bir erkek kahraman tarafından yazılan mektup, iç dökmeye erkeklerin de ihtiyacı olduğunu gösterir.

3.4. Hasreti Anlatan Mektuplar

Hasret, “ele geçirilemeyen veyâ elden kaçırılan bir nîmete üzüлp yanma, iç çekme, inleme; üzüntü, iç sıkıntısı, keder, zahmet; eseflenme, göreceği gelme, özleyiş” (Devellioğlu, 2012: 386) olarak tanımlanır. İnsanoğlunun arkadaş, dost ve sevgili gibi kendisini yakın hissettiği bir insanın ondan uzakta olması hasretini artırır. Uzaktaki yakınlarını göremediği zamanlarda onlarla iletişim kurarak hasret gidermek ister. Tanzimat yıllarında ise bu iletişimin yaygın kaynağı mektuplardır. İnsanlar mektuplar aracılığıyla sevdiklerini yanlarında hissederler. Hasreti anlatan mektuplar hem sevinç hem de hüznü barındırır. Onlarla haberleşmenin sevincini yaşarken yan yana olamamanın verdiği hüznü kâğıda dökerler.

Sevdikleriyle hasret gideren insanoğlu, bazen de manevî anlara hasret duyar. Özellikle geçmişte unutulmayan anları hatırlar ve hasretini, samimi duygularla yazıya aktarır. Hasretin anlatıldığı bu mektuplarla geçmiş ve dostlar yâd edilir.

Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat, Kafkas, Zehra romanlarında hasreti anlatan mektuplara yer verilir.

Şemsettin Sami, *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanını 1872 yılında yazar. Talat ve Fitnat'ın aşkını anlatan roman kadın erkek ilişkilerinden bahseder. Görücü usulüyle evlilik, kadının eğitimi gibi konuları ele alır.

Roman, Talat'ın anne ve babasının evliliğinin anlatılmasıyla başlar. Saliha Hanım ve dadı Ayşe Kadın, Talat'ın evliliği üzerine konuşurlar. Görücü usulüyle evlenmeyen Saliha Hanım, geriye dönüşlerle evliliğini anlatır.

Saliha beş yaşındayken mektebe gider, okuma-yazma öğrenir. Mektepten arkadaşı Rıfat Bey'le ders çalışıp sohbet ederler. Rıfat'ın annesi Kâmile Hanım'ın terbiyesi ve babasının sarhoş bir adam olduğu Saliha'nın ailesinde bilinir. İki çocuk birbirleriyle evlenmezlerse kendilerini telef edeceklerini bildiren bir sözleşme imzalarlar. Saliha, mektepten ayrıldıktan sonra görüşemeyen iki çocuk, haberleşmeyi mektuplarla sağlarlar. Gülzar'ın vasıtasıyla mektupları ulaştırırlar. Saliha, Rıfat'ın mektubuna cevap olarak hasretini bildirdiği mektubu gönderir:

“Candan azizim Rıfat'ım,

Mektubunuzu aldım. Dünyalarca memnun oldum. (...) ‘Mektuplaşma kavuşmanın yarısıdır’ derler. Kavuşmak ne büyük şey, kavuşmak... Ah, mektuplaşma da onun yarısı değil mi ya? Ah Rıfat'ım, senden ayrı hâlim nedir, hiç tarif istemez.

(...)

Saliha” (Şemsettin Sami, 2018: 31)

Saliha, mektubunda Rıfat'la görüşemedikleri için hasret duyduğunu anlatır. Kavuşacakları günü hasretle bekler. Bu hasreti de mektuplaşarak azaltmak ister. İki gence göre “mektuplaşma kavuşmanın yarısıdır” ve kavuşma ise onlar için hasretin azalması ve bitmesidir.

Saliha, 16 yaşındayken Ahmet Bey'le evlenmesi istenir. Dadısına sözleşmeyi gösteren Saliha, durumu Rıfat'a bildirir. Rıfat'ın iç güveyi girmesini isteyen Saliha, ailesinin kabul edeceğini düşünür. Ancak Kâmile Hanım kabul etmez. Saliha ve Rıfat kendilerini telef edeceklerini bildiren mektuplarını yazarlar ve bunu Saliha'nın annesi görür. Evlenmelerine müsaade ederler. Rıfat Bey'in ölümüyle Saliha Hanım'ın Talat'a düşkünlüğü artar.

Talat, mektebi bitirince kalemde çalışır. Bir gün tütününden satın aldığı Hacı Baba'nın kızı Fitnat'a âşık olur. Hacı Baba, Emine Kadın ve Fitnat birlikte yaşarlar. Şerife Kadın da

Fitnat'a dikiş nakış öğretir. Fitnat'ın annesi, kızı 18 yaşına gelince verdiği muskayı okumasını vasiyet eder.

Talat, kılık değiştirip Râgıbe adını kullanır ve Şerife Kadın'dan dersler alır. Fitnat ve Râgıbe birbirlerine ders öğretmeye başlar. Fitnat, Râgıbe'yi sokakta görüp beğendiği çocuğa benzetir.

Yazar, Üsküdar'da yaşayan Ali Bey'i anlatmaya başlar. Ali Bey, 16 yıl önce eşini evden kovar ancak pişman olur. Karısının başkasıyla evlenip vefat ettiği haberini alır. Şerife Kadın'ın vasıtasıyla Ali Bey, Fitnat'la evlenmek ister. Hacı Baba kızının zengin biriyle evleneceğine memnun olur. Fitnat kabul etmez ancak nikâhları kıyılır.

Râgıbe, Fitnat'ın evleneceğini öğrenince gerçek adının Talat olduğunu açıklar. Fitnat'ın günden güne zayıflamasıyla Hacı Baba kızını evlendirmeyeceğini söyler. Ancak onu kandırarak gizlice Ali Bey'in evine götürmeye karar verir. Üsküdar'da birkaç ay geçirecekleri haberini veren Fitnat, Talat'tan mektup alır:

"Fitnat'ım,

İki haftadır görüşemiyoruz. (...) Ardından şiddetli bir sıtmaya yakalandım. Yirmi dört saat sıtma üzerimden düşmedi. Ateş gibi yanıyordum. Sonra kendimi kaybettim. (...) Fitnat'ım ne hâlde bulunduğunuzu çabuk yaz. Mektubu Şerife Kadın'a ver de ben gönderir, alırım. Ah Fitnat'ım ah!.. Bu hastalığımda mümkün ola idi de, bir defa yastığımın ucunda buluna idin!.. Ah!..

(...)

Râgıbe" (Şemsettin Sami, 2018: 120-121)

Talat, mektubunda hastalığından bahseder ve Fitnat'ı merak ettiğini yazar. Fitnat'ın Ali Bey ile evleneceği haberinden dolayı merak içindedir. Fitnat'a kavuşmayı arzu eder. Fitnat'la görüşmemek, ona kavuşamamaktan dolayı hasret çeker.

Fitnat'ı düğün konvoyuyla Üsküdar'a getirirler. Kendi düğünü olduğunu anlayan Fitnat bayılır ve ona Serfiraz yardım eder. Ali Bey, Fitnat'ı eski karısına benzetir. Fitnat ise Talat'ı sayıklar. Mektup yazarak Talat'ın gelmesini ister. Fitnat, Ali Bey'i babası gibi sever. Ali Bey, Fitnat'ın boynundaki muskayı merak eder ve okumaya başlar. Muskayı okuduktan sonra Fitnat'ın kendi öz kızı olduğunu öğrenir. Fitnat'ın yanına gider ve kızını kanlar içinde bulur. Talat da kılık değiştirerek gelir. Fitnat ve Talat ayrılık acısına dayanamazlar ve ölürlər. Ali Bey çıldırır, altı ay sonra ölür. Saliha Hanım ağlamaktan kör olur, Emine Kadın da ölür.

Ahmet Midhat Efendi, *Kafkas* romanını 1877 yılında yazar. Yazar, Kafkaslarda bulunan Abaza halkının direnişini anlatır. Romanın konusunu 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı oluşturur. Yazar, romanı tamamlayamaz ve bunun sebebi bilinmez. Ancak Osmanlı Devleti ve

Rusya arasındaki ilişkilere zarar vereceği düşüncesiyle devamının yazılmadığı romanın sonundaki dipnotta belirtilir.

Roman, Dö Brano ailesinin anlatımıyla başlar.

Sohumkale'ye Moskof muhacirlerinden Dö Brano ailesi göç eder. Gospodin dö Brano meşhur tüccarlar arasına katılır ve Gürcü bir kızla evlenir. Dö Brano ailesinin Katerina dö Branoviç adında güzel, ahlaklı, akıllı bir kızı vardır. Özden adındaki sütninesi onun yanında bulunur. Katerina, Kaplan Bey adlı bir gence kavuşma düşüncesiyle yaşar.

Kaplan Bey 22 yaşında, Rusya'da eğitim almış bir gençtir. Sohum'a gidince Gospodin dö Brano'nun evinde misafir olur. Katerina'yla şiir ve nesir konularıyla ilgilenirler. İki genç birbirinin dikkatini çeker. Kaplan Bey'in Müslüman, Katerina'nın Hristiyan olması evlenmeleri için uygun olmaz.

Kaplan Bey, uşağı Saatgiray'la Katerina'ya bir mektup gönderir:

"Hayal-i hüsn-i cemali gece gündüz mabihi'l- iştigalim olan Katerina dö Branoviç hazretleri, Müddet-i iştîyak yirmi güne takarrüp eylediğinden ve bundan ziyade tahammül vüs' ü iktidarımın haricine çıktığından zülal-i muvanesetinizle teskin-i hararet-i tahassür için hemen binip yola çıktım. Saatgiray'ı kendimden bir saat evvel şu mektupla size gönderdimse de hâk-i payinize bir an akdem vusul için birkaç kıymetli atı çatlattım mertebesinde mecburiyetim olduğundan eğer Saatgiray'dan evvel kendim gelirim mucib-i istigrah olmamalıdır. Pederiniz Gospodin dö Brano'ya dahi başkaca bir mektubum vardır.

(...)

İmza

Timurtaşzade Kaplan" (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 39)

Kaplan Bey, mektubunda Katerina'yı görmek için Sohum'a geleceğini anlatır. Mektubunu gönderdikten sonra gelecek olsa da Katerina'ya duyduğu hasretle daha erken kavuşmayı diler. Katerina'yı gördüğünde hasretin son bulacağına inanır.

Kaplan Bey gelince Katerina'yla sohbet ederler. Katerina, Kaplan Bey'in Esmacan'la evlenmesini söyler. Ancak Esmacan'ın Rus dilini bilmemesi ve Kafkas geleneklerine bağlı olması sebebiyle Kaplan Bey onunla evlenmek istemez. Rusya'nın yaptığı savaşlarda Kafkasların isyan edeceğini düşünen Gospodin dö Brano, Katerina'nın Kaplan Bey'i ikna etmesini ister. Sohumkale kumandanından gelen mektupla Gospodin dö Brano Kafkasya'nın ahvalini konuşmaya gider. Hükümetten gelen mektubu okuyarak Kafkasya hakkında görüşürler. Katerina'nın Kaplan Bey'i ikna ederek Rusya tarafına çekmesine karar verilir. Kumandanın emir subayı Selim Kamaro toplantıda konuşulanları Kaplan Bey'e aktarır. Katerina ve Özden de Kaplan Bey'in evinde misafir olurlar. Kaplan Bey, Katerina'nın isteklerini yerine getirir. Kaplan Bey'in annesi Şirinşah konuşmaları Takü'ye tercüme ettirir

ve oğlunu Moskof olmakla suçlar. Kaplan Bey, devletini ve vatanını korumak için beylerle yaptığı görüşmeleri anlatır. Katerina'yı Esmacan'ı unutmak için sevdiğini, vatanından vazgeçmediğini söyler.

Kaplan Bey savaşa katılacağı için Esmacan onun kılıçlarını giydirebilir. Bu durum geleneklere göre iki gencin evleneceğini gösterir.

Roman, bu kısımdan sonra Esmacan'ı anlatır.

Esmacan 16-17 yaşındayken Yunus Kesahur ile evlenmek için Guşamah'ın evine kaçarlar. Bir gece Moskof-Kazaklar zenginlerin malını yağmalamak için köyü basarlar. Yunus, Moskoflarla tartışınca yaralanır. Esmacan'ın ağabeyi Canbert Bey nikâhı kıymaya gelir. Yunus ölür. Esmacan, Yunus'un mezarında Kaplan Bey'i görür. Kaplan Bey, Esmacan'a aşkını anlatır ancak red cevabı alır. Bey, cariye Seher'e olanları anlatır ve Esmacan'la arasında vasıta olmasını ister. Seher de Kaplan Bey'i sever. Esmacan ile Seher arasında Kaplan Bey'in sözü geçmez. Ancak Seher, Kaplan Bey'e Esmacan'ın Moskof terbiyesi gören bir adama varmayacağı haberini getirir. Seher, beyin başka bir kızı severek Esmacan'dan intikam almasını ister ve kendisini seveceğini düşünür. Kaplan Bey, humma geçirir ve iyileşince Seher'in fikrini uygun bulur. Esmacan'dan intikam almak için Katerina'yı sever. Bunun üzerine Seher, verem olup ölür.

Roman, olayın yaşanma zamanına döner.

Esmacan, Kaplan Bey'in kılıç kuşanmasına gider. Hem vatanın kurtarılması hem de Yunus'un intikamının alınmasını ister. Beyler, Moskoflarla savaşa başlar. Hartaba ve Samurkaş Bey, savaşı barış yoluyla çözmek için konuşurlar. Hartaba, savaştan vazgeçmelerini ister. Samurkaş Bey, Hartaba'ya kendisini tanıtır. Roman burada tamamlanmadan bırakılır.

Tanzimat dönemi Türk edebiyatı yazarlarından Nabizade Nazım'ın *Zehra* romanında Suphi'nin Ürani'ye yazdığı mektup geçmişe duyulan hasreti açıklar:

“Benim canımdan ziyade sevdiğim,

(...) Ah, o latif günlerimizi düşündükçe billahi'l-azim çıldıracağım. Âh neydi o sürdüğümüz ömürler!

(...)

Bende-i sadıkınız

Suphi” (Nabizade Nazım, 2015: 149-150)

Suphi, mektubunda çektiği eziyetleri, hasretini anlatır. Ürani'yle geçirdiği eski günlere hasret duyar. Eski günleri hasretle anarken şimdi yaşadığı hayatla karşılaştırma yapar. İçinde bulunduğu zamandan memnun olmaması onun geçmiş güzel günlere hasretini artırır.

Sonuç olarak hasreti anlatan mektuplar kahramanların üzüntü, iç sıkıntısı, keder ve zahmet çekme gibi duygularını samimi olarak anlatmalarını sağlar. *Kafkas* ile *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ta ele alınan mektuplar sevgililerin kavuşamaması sonucunda hasret çektiklerini gösterir. Ayrılık acısı yaşayan sevgililerin birbirinden uzakta bulunmaları sebebiyle mektupla yakınlaşmayı amaçladıklarını anlatır. Mektuplarla hasret giderirler. İç sıkıntılarını, üzüntülerini, hasretlerini anlatmada mektubu araç olarak kullanırlar. *Zehra*'daki mektup ise eski günlere duyulan hasreti anlatır. Eski güzel günler ve yaşanan zaman arasında karşılaştırma yapılarak o günlere geri dönme isteği duyulur. Ele geçirilemeyen ve elden kaçırılan güzel günlerin kıymetini anlayan kahramanlar bu günlere duydukları hasreti mektuplarında kederli olarak anlatırlar. Mektuplar, sevgiliden ayrıldıklarında hasretlerini anlatmada ve eski günlere kavuşma isteklerini bildirir. Çekilen hasretin samimi ve içten bir üslupla anlatılmasını sağlar.

3.5. Emir Veren Mektuplar

Emr kelimesi “iş buyurma, buyruk, buyrultu (ağızdan veyâ yazı ile)” (Devellioğlu, 2012: 249) anlamına gelir. İnsanlar kendisinden yüksek mevkiide bulunan ya da kendilerinden daha baskın yapıya sahip insanlardan emir alırlar. Her konuda onların etkisi altına girerler. Kendilerinden üstün olan bu insanlardan emir alınması kaçınılmazdır.

Tanzimat romanı iyi ve kötü gibi zıtlıklardan oluşur. Bu zıtlıklar romanın olay örgüsünün gelişmesini ve entrika unsurunun sağlanmasında etkilidir. Özellikle aşk ve tarihî konulu romanlarda emirler, buyruklar yer alır. Olay örgüsünü bu emirler şekillendirir. Okuyucunun ilgisini çekmek amacıyla emirleri yazılı olarak mektuplarla ulaştırırlar. Emirleri açıklayan mektuplar merak ve heyecan duygusunu amaçlar.

Romandaki baskın karakter isteklerinin yapılması için emir verdiğini mektuplarla yazılı olarak bildirir. Böylelikle iyi kötü zıtlığı emir veren ve emir alan kahramanlar arasında şekillenir. Emirlerin yerine getirilmesi de yazılı olarak muhataba aktarılır. Mektubu alan muhatap emri kabul edip yerine getirebilir veya karşı çıkarak olay örgüsünün gelişimini değiştirir. Emirlerle karşı çıkarak olay örgüsünün karmaşık bir hâl almasını, düşmanlık, intikam, tehdit gibi durumlar entrikanın oluşmasını sağlar.

Emir veren mektuplara örnek olarak *Yeryüzünde Bir Melek*, *Kafkas*, *Süleyman Muslî*, *Dürdane Hanım* romanları gösterilebilir.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Yeryüzünde Bir Melek* romanında Şefik, Vidin Kalesi'ne gider. Burada İsmail'den ve Arife'den mektuplar alır. Arife'nin intikam aldığını bildirdiği

mektupta Raziye hakkında yalan bilgiler bulunur. Şefik'in bunlara inanmasıyla İbrahim Bey, İsmail'e mektup yazarak durumu tetkik etmesini ister:

“(...) Eğer ümit eylediğim veçhile bu haber mahza Şefik Efendiyi bîzar etmek için düzme bir şeyse bunu güzelce tahkik eyledikten sonra o Raziye Hanımı hemen derleyip toparlayıp buraya göndereceksiniz. (...) Bize dostluğunuzu bu yolda göstereceksiniz. Eğer bunu beceremezseniz fi-mâ-ba'd dost diye isminizi bile kale almayacağım.

(...) (İbrahimm Edhem)” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 228)

İbrahim Bey, mektubunda Raziye'nin durumunu tetkik etmesi için İsmail'e emir verir. Raziye hakkındaki haberlerin yalan olduğunu düşünür. İsmail'in tetkik etmesiyle Raziye suçsuz ise göndermesini arzu eder. İsmail'in bu emri dostlukları için yerine getirmesini ister. Böylelikle Şefik ve Raziye'yi bu durumdan kurtarmayı planlar.

Tanzimat dönemindeki önemli yazarlardan Ahmet Midhat Efendi'nin *Kafkas* romanında Rus ileri gelenlerinin oluşturduğu meclis, Kafkasya'nın durumunu görüşmek üzere toplanır. Bu toplantıda Rusya Hükümeti'nden emir mektubu gelir. Kafkasya'yı ele geçirmek için yapılması gerekenlerden bahseden bu mektup, dönemin savaş hamlelerini ve devlet içinde verilen emirleri açıklar:

“Sohumkale hükûmet-i askeriye ve mülkiyesine.

Osmanlı ile açtığımız muharebede galebemize şüphe yoksa da Kafkasya'nın bazı tafralarından gelen haberlere göre orası Rusya hükûmeti için endişeye mucip olacak bir hâldeymiş. Bunun için gayet mütebassırane hareket ederek tedkikata girişmeli. Her nerede zerre kadar isyan emaresi görünürse erbabanı derhâl tutup en eziyetli ölümlerle öldürmeli. (...) Cümleden ziyade çalışılacak şey Müslüman beylerini ele almak olup bunun için ne kadar para lazımsa vaat etmeli. Hangi rütbe iktiza ederse, vermelidir. Beyler elde oldukça Kafkasya yerinden kımlıdanamaz.

(...)” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 93)

Rusya hükümeti, mektubunda Kafkasya'yı ele geçirmek için tedkikat yapılmasını, isyan edenlerin eziyetle öldürülmesini, Müslüman beyleri ele almak için para vaad edilmesini ve rütbe verilmesini emreder. Meclis, hükümetten gelen emirleri yerine getirmek için kararlar alır. Katerina'ya Kaplan Bey'i ikna ederek Rusya tarafına çekmesi için görev verirler. Mecliste yer alan Selim Kamaro adındaki Abaza zabıt Ruslara sadık gibi görünse de Kafkasya'nın kurtuluşunu düşünür. Meclisteki kararları Kaplan Bey'e anlatarak kurtuluş için plan yaparlar.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Süleyman Muslî* romanı 1877 yılında yazılır. Tarihî roman özelliği gösterir ve maceraları kaleme alır. Haçlı Seferleri'nden ve Hasan Sabbah'la fedailerinden bahseden ilk roman olma özelliğine sahiptir. İstanbul, Şam, Musul gibi geniş bir coğrafyadan sahneler sunar.

Roman, yazarın hayalî konuşmalarıyla başlar. Muharrir ve muhatap arasında geçen konuşmalarda muharrir, muhatabın boş zamanlarında kitap okumasını tavsiye eder. Okunacak kitaplar arasında kendi yazmış olduğu *Süleyman Muslî* romanından bahseder.

Romanın ilk bölümü Haçlı topluluğunun âdet ve usûllerini anlatır, tarihî bilgiler ise okuyucuları bilgilendirmek için verilir.

Kerek adlı köy birçok kez Müslümanlardan Frenklere, Frenklerden Müslümanlara geçer. Frenklerin eline geçtiği zamanlarda 16-17 yaşlarında Babtisten adındaki bir çocuk Arap ordusuna casusu olarak gönderilir. Karşılığında da Mariya Konstanse ile evlenmeyi ister. Babtisten, Arap orduları hakkında malumat ve savaş hilesi toplar. Düşman ordusunun Hristiyan kılığında karşılarına çıkacağını öğrenince pusuya yatarlar. İki Hristiyan ordusu karşı karşıya gelir ve savaş bir saat kadar sürer. Babtisten'in iki orduyu kandırarak savaşa sebep olduğu anlaşılır. Bu savaştan Mariya'nın haberi olduğu düşünülür ve mahkemeye verilir. Mariya, Şövalye Alfons Bondi'nin davacı olmasını kabul etmez. Kendisini ve arkadaşı Delakondo'yu kandırarak evleneceğini söyleyen Şövalye ceza alır. Mariya ise ölünceye kadar tövbe etme cezasıyla kilisenin bahçesine gömülür ve halk tarafından taşlanır, hakaretlere maruz kalır. İki Arap, Mariya'yı buradan kaçıtır.

Süleyman adındaki bir çocuk, annesi ve babasının ölümüne sebep olan Osman Şemrî'den intikam alınmasını ister. Dervişin bu adamın ölüm haberini vermesiyle intikamının alınmasına sevinir. Mısır'da askerliğe başlayan Süleyman, Melik Salih'in Sadeddin Dımışkî'ye hile yapmasını sağlar. Nablus güvercinleriyle Baalbek güvercinlerini değiştirerek gelen mektupları öğrenen Salih kumandan, bu fikri verdiği için Süleyman'a teşekkür eder.

Mariya, Şeyhülcebel'in Alamut Kalesi'ne getirilir. Şeyhülcebel, Mariya'nın aradığı kız olmadığını ama dünya cennetinde kalmasını ister. 3-4 ay sonra Mariya'nın bulunduğu kaleye gelen Süleyman'a Şeyhülcebel verdiği mektuptaki görevi yerine getirirse karşılığında Mariya'yı verebileceğini söyler. Şeyhülcebel'in Süleyman'a verdiği mektup emirlerini içerir:

“Arz-ı Filistin'de ... sancağında ... karyesinde sakın La Roka familyası nezdine gitmeli. Orada Margerit isminde bir kız vardır ki eşkâl-i saîresinde kat-ı nazar fakat gerdanı altında siyah üzüm kadar bir beni vardır. Ne yapmalı yapmalı o kızı kapıp kale-yi Alamut'a getirmeli. Buna muvaffak olursan Margerit benim ve Mariya senin olur. Buna muvaffak olamazsan ben Margerit'ten mahrum kalacağım gibi sen de Mariya'dan mahrum kalacaksın.” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 260)

Şeyhülcebel, mektubunda Süleyman'ın Margerit'i getirmesini emreder. Süleyman emri yerine getirme karşılığında Mariya'yı kurtaracağı düşüncesiyle kabul eder. Süleyman'ın kendisinden yüksek mevkiide bulunan Şeyhülcebel'den aldığı emir mektubu, tarihî

romanlarda bulunan fedailerin efendilerine sadık olma ve onun emirlerini yerine getirme isteklerini gösterir.

Süleyman, Şeyhülcebel'in istediği kız Margerit'i bulup Mariya'yı kurtarmak için Melik Salih'ten yardım ister. Ondan tavsiyenâme alır.

Yazar, bu kısımdan sonra Margerit'ten bahseder.

Margerit, Leon di Burkinyon yerine Latin İmparatoru Rober di Kortney ile evlenerek konum elde etmek ister. Rober di Kortney'in Rozali ile yakınlaşması, Margerit'in de kâtip Teodor'a âşık olmasına sebep olur. Rober di Kortney ile Rozali, Margerit'ten kurtulmak için yaptıkları planı Yahudi sihirbaza anlatırlar. Margerit'in ölümünü düşünürler. Süleyman, Yahudi sihirbaz kılığına girerek Margerit'e benzeyen kızı öldürüp Margerit'i Alamut Kalesi'ne götürür. Mariya'yı köyüne bıraktıktan sonra Şeyhülcebel'in yanına dönmek için kaleden ayrılır. Mariya'yla Konya'ya yerleşirler. İki yıl sonra Şeyhülcebel'den kaleye dönmesini istediği mektubu alır. Margerit ise Şeyhülcebel'in ahlaksızlığını anlatan mektup gönderir. Süleyman, zaman kazanmak için sağlık durumunun iyileşmesi gerektiğini mektubunda bildirir. Süleyman, yanına asker olarak Alamut Kalesi'ne gider. Şeyhülcebel'in oğlu Rükneddin'e babasının suikast düzenleyeceğini bildiren mektup göndererek aldığı yardımlarla kaleye girer. Süleyman, Şeyhülcebel'i öldürür, Margerit ise Teodor'un yanına gider.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Dürdane Hanım* romanı 1882 yılında yazılır. İstanbul'daki telefon kullanımı ilk defa Dürdane Hanım romanında bahsedilir. Olay örgüsünde telefona yer verilmesi ve olayların telefon üzerinden ilerlemesi Türk roman tarihinde bir ilki gösterir. Ahmet Midhat Efendi'nin dönemin güncel ve teknik olaylarını romanında yansıtmaya da önemlidir.

Yazar, romana meyhaneleri, işret meclislerini ve içkileri anlatarak başlar.

Meyhanede mavnacı kıyafetli, 35 yaşlarında genç olduğu düşünülen Sohbet Ağa'dan bahsedilir. Yanına hırsızlık ve yan kesicilik yapan Papazoğlu adında bir Rum gelir. Papazoğlu, Acem Ali Bey adındaki mirasyediyi gözüne kestirdiğini anlatır. Bu esnada yanlarına gelen Acem Ali Bey, Papazoğlu'nun hırsızlık niyetini anlar ve kendisine yaklaşmamasını ister. 19-20 yaşlarında olan Acem Ali Bey, yaşı küçük ve vücudu nahif olsa da güçlü bir gençtir.

Bir gün Acem Ali Bey ve Sohbet Ağa otele eğlenmeye giderler. Sohbet, Ali'yi uyurken inceler ve kız olduğunu fark eder. Bu durumu anladığını ona açıklamaz.

Roman bu kısımdan sonra Ayşe Ede adındaki genç kadının kaçırılmasını anlatır. Zaptiyeye haber verilir ancak beş gün sonra ebe evine döner. Doğum için gittiğini anlatır. Ayşe Ebe, ev halkına kaçırılma hikâyesinden bahseder. Sohbet Ağa ve yanındaki adamların Dürdane Hanım'ın gizli olan hamileliği için doğuma götördüklerini anlatır. Onlara yardım edenin Mergub Bey'in dostu olduğunu düşünürler. Ebe iyilik yapan bu adama âşık olduğunu ancak eve geldiğinde bu adamın kız olduğunu öğrenir.

Romanda Ulviye Hanım anlatılmaya başlanır. Mısır'da yaşayan Ulviye Hanım, eşi vefat edince İstanbul'a gelir. 27-28 yaşlarında güzel ve terbiyeli bir kadındır. Ulviye Hanım, Halvetî Efendi'nin yalısına yakın oturur ve efendinin kızı Dürdane Hanım'ı izler. Dürdane Hanım'ı gözetlemek için erkek kılığına girer. Bir gece Dürdane Hanım'ın odasını gözetlerken genç kadının yanında bir erkek görür. Eve yerleştirdiği telefonla onları dinler. Dürdane'nin hamile olduğunu, Mergub Bey'in çocuğu öldürmek istediğini öğrenir. Ulviye, Acem Ali Bey kılığına girer. Dürdane'nin intikamını almak ister. Mergub Bey'in mirasyedi olduğunu, Bağlarbaşı'na¹⁷ müdavim bulunduğunu öğrenince onu görmeye gider. Mergub ve Ulviye mektuplaşıp görüşmeye başlarlar.

Ulviye, Mergub'a hakkında bildiklerini anlatır. Dürdane'yle evlenmesini ister, onu tehdit eder. Acem Ali Bey, Sohbet Ağa'ya durumu anlatır. Ebeyi kaçırma planı yaparlar.

Sohbet Ağa, Acem Ali Bey'e kendi hayatını anlatmaya başlar. Bir paşa tarafından büyütülür ve Lütfiye Hanım'la nişanlanır. Sohbet 8-9 yaşından beri altın biriktirir. Paşa'nın Cemal adındaki kötü huylu hizmetçisi, altınları görünce ona ilan-ı aşk eder. Sohbet'in karşı çıkmasıyla Paşa'nın altınlarını çaldığı yalanını söyler. Paşa'nın altınlarını çalan Cemal olsa da suç Sohbet'e atılır ve Sohbet hapse girer. Hapisten çıkınca Cemal'i öldürür, Vidin'e sürülür ve oradan kaçıp İstanbul'da sandalcılık yapmaya başlar. Acem Ali Bey, bu öğrendiklerinden sonra Dürdane için plan yapar. Sohbet'in Mergub'la tanışıp, yaşananları öğrenmesini ister. Acem Ali Bey, Sohbet'in şık bir bey olarak Mergub'un yanına gitmesini ister. Emirlerini anlattığı mektubu gönderir:

"Mergub Bey şık ve terbiyeli bir adam olduğundan, kendisine Sandalcı Sohbet Ağa gibi değil, zengin ve terbiyeli ve kâmil bir Sohbet Beyefendi gibi muamele edeceksin. Senin dediğin gibi dünyada her şey ve bilhassa beylik, efendilik dahi parayla olacağından, bu mektuba leffen sana beş kâime daha gönderiyorum. Bunları kumbaraya vaz' ve hifzetme! İktizası olan yere sarfet!" (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 120)

Acem Ali Bey, mektubunda Sohbet'in zengin ve terbiyeli bir bey olarak Mergub'un karşısına çıkarak onu tetkik etmesin emreder. Sohbet Ağa'nın, bey ve efendiler gibi

¹⁷ Bağlarbaşı, Üsküdar sınırlarında bulunur.

giyinmesini ister. Böylelikle Mergub hakkında bilgi almasının kolay olacağını düşünür. Mektubu uşakla hanımın gönderdiğini söylemesini ister ve kendisini tanıyıp tanımadığını öğrenmeyi amaçlar. Sohbet'ten haber beklerken Dürdane'nin oğlu Ataullah'la ilgilenir.

Sohbet, Mergub Bey ve Memduh Bey hikâyesini anlatır. Mergubyalılar önünde balık avlarken Dürdane ile tanışır ve âşık olurlar. Dürdane akrabası Memduh Bey'le nişanlı olduğundan ancak onu sevmediğinden bahseder. Mergub, Dürdane'yle evlenmek ister. Memduh, Dürdane'nin ayrılmasıyla intihar etmeyi düşünür. Mergub, Dürdane'nin aşkından usanır ve hamile kalınca onunla evlenmek istemez. Sohbet, Memduh Bey'in Dürdane'yi sevdiğini öğrenir. Bu esnada Dürdane, Mergub'la evlenmek istediğini bildirir ancak red cevabı alır.

Ulviye kılık değiştirerek Sohbet Ağa'yla görüşmek için Kılıç Ali Paşa Camii'ne¹⁸ gider. Mergub'un evine giderler. Acem Ali Bey, gönderdiği mektupla Mergub'u Dürdane'nin evine götürür. Mergub, çocuğu Ataullah'ı görür. Dürdane, Mergub'dan intikam almak için kendisini zehirler. Sohbet Ağa, Mergub'u öldürmek ister ancak Dürdane'nin ölmesini istemediği adamı öldürmeyi Acem Ali Bey kabul etmez. Bu vakadan altı ay sonra Mergub Bey, 15 günlük evliyken evlendiği kızın eski aşığı tarafından intikam alınarak öldürülür. Cenazeye Ulviye Hanım ve evlendiği Sohbet Bey katılır.

İncelenen romanlarda *Yeryüzünde Bir Melek* ve *Dürdane Hanım*'da arkadaşların birbirine gönderdikleri emir mektupları bulunur. Bu mektuplar, olayların ve kişilerin tetkik edilmesi amacıyla yazılırlar. *Kafkas* ve *Süleyman Muslî*'de kahramanların kendilerinden yüksek mevkiide bulunan kişilerden aldıkları mektuplar yer alır. Bu mektuplar Rusya hükümeti ve Şeyhülcebel'den gelir. İstenilenlerin yapılması resmî bir üslupla ifade edilir. Emirlerin yerine getirilmesi, şartlarıyla açıklanır. Kahramanların mektuplarda emredilen hususları yerine getirdikleri görülür. Böylelikle emir mektuplarının üslubu, hitap tarzı ve konuları belirtilir. Dönemin siyasî konularının yanı sıra şahsî konuları da ele alınır. Emir mektupları okuyucu açısından merak ve heyecan yaratmasıyla önemlidir.

3.6. Red Mektupları

Tanzimat döneminde haberleşmenin en yaygın kaynağı mektuplardır. Toplumda okuma-yazma oranının artması ve kadının sosyal hayat içinde kendisine yer edinme çabaları mektubun kullanımını yaygınlaştırır. Aşkların, acıların, sevinçlerin, hasretlerin, duygu ve düşüncelerin ifade edilmesini gerekli kılar. Ayrıca isteklerin bildirilmesine de imkân tanır.

¹⁸ Kılıç Ali Paşa Camii, Tophane'de bulunur ve Mimar Sinan tarafından 1580 yılında yapılır.

Kadınların aşk hikâyelerinde başrol olması da aşk mektuplarının yazıldığını gösterir. Kadın, sevgilisine hislerini anlattığı mektuplar yazar. İsteklerin bildirilmesi ve aşkların açıklanmasıyla muhataptan istenilen cevaplar beklenir. Ancak muhatap istekleri kabul etmeyerek red cevabı verdiğinde mektupları tercih eder. Kahraman, başkalarının isteklerini yerine getiremeyeceğini bildirirken, karşısındaki insanı kırmamak, üzmemek ve red cevabı verirken utanmamak amacıyla mektubu seçer. Zira red cevabı muhatabın hayal kırıklığına uğramasına sebep olur. Ayrıca sosyal hayat içinde kadın erkek ilişkilerinin yüz yüze yapılamaması, red cevabının aşığı kırmaması, sözlerin kırıcı olmadan düşünerek açıklanması ve unutmaya ihtimalinin ortadan kalkması için mektup anlatım biçimi seçilir. Red cevabı üzüntü, öfke ve intikam hislerine sebep olur. Bu durum mektup kullanımının yaygınlaşmasını ve romanlarda da tercih edilmesini sağlar. Böylece entrika unsuru sağlanır.

İncelemede ele alınan *Yeryüzünde Bir Melek*, *Felatun Bey ile Rakım Efendi*, *Dürdane Hanım*, *Cellat*, *Hayret*, *Taaffüf* romanlarında red cevabı verilen mektuplara rastlanır.

Tanzimat dönemi Türk edebiyatının sanatçılarından Ahmet Midhat Efendi'nin *Yeryüzünde Bir Melek* romanında Şefik, Arife'den aşkını anlatan bir mektup alır. Şefik, mektubun arzuhalci tarafından yazılmayıp, bir kadının yüreğinden dökülenler olduğu kanaatini getirir. Bu sebeple Arife'nin kalbinden dökülen hislerin olduğu bu mektubu önemser. Bir cevap yazmak gerektiğini bilen ancak ne yazılacağını bulamayan Şefik, günlerce Arife ve Raziye arasındaki farkları düşünür. Bunun üzerine Şefik, Arife'nin aşkını reddeden bir mektup yazar:

“İffetli hanımefendi hazretleri,

(...)

O mâniin vücuduyla beraber yine emr-i âlilerine ittiba ve imtisal edecek olsam beni terbiyeli ve insaniyetli bir adam diye kıyas buyurmuş olduğunuz hâlde en terbiyesiz en insaniyetsiz hem de en yalancı en alçak adam ben olacağım. O hâlde teveccühât-ı âliyenizi de bütün bütün kaybedeceğim. Eğer şu hakikati arz edersem hiç olmazsa teveccühünüzü zayi etmeyip muhafaza eylemiş olacağımdan işte doğruyu hâkpâ-yı âlînize arz ederek istibka-yı teveccüh-i devletleri niyazıyla iktifaya mecbur oldum. Her hâlde lütf-ı mürüvvet yine efendimiz hazretlerindir.

Şefik” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 102)

Şefik, mektubunda Arife'nin kendisini terbiyeli olarak tarif ettiğini ancak kıymetinin olmadığını anlatırken, kendisini terbiyesiz ve yalancı olarak tanıtır. Arife'nin aşkına layık olmadığını bildirdiği bu mektupta onun aşkını reddeder. Kendisi hakkında söylediği sözlerle Arife'yi bu aşktan vazgeçirmek ister. Şefik, Arife'nin aşkını reddettiği bu mektubu göndermeden bir mektup daha alır. Mektupta Arife'nin evine davet edilir. Bunun üzerine Şefik, mektuba ilave yazar:

“Efendim hazretleri,

(...)

Bunu da başka teşekkürle beraber yukarıki arizam her ikisine de cevap olabileceğinden her hâlde tekrar istibka-yı teveccühât-ı seniyyeleriyle hatm-i güftâr eylerim.

Şefik” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 103)

Şefik, mektubunda Arife’nin daveti için teşekkür eder. Daveti kabul edemeyeceğini bildirir.

Ahmet Midhat Efendi’nin *Felatun Bey ile Rakım Efendi* romanı 1875 yılında yazılır. Yazarın hayatından izler taşıyan roman alafrangalık, cariyelik, Doğu-Batı karşıtlığı gibi konuları ele alır. Yazar, Felatun Bey ve Rakım Efendi tiplerini, pek çok romanında yer alan idealleştirilen ve alafrangalaşan iki tip üzerinden anlatır.

Roman, Felatun Bey ve Rakım Efendi’nin hayatlarının anlatımıyla başlar.

Mustafa Merakî Efendi’nin Felatun Bey ve Mihriban Hanım adında iki çocuğu olur. Eşi vefat eder. Alafranga olduğu için Beyoğlu’nda yaşar. Felatun Bey, Mekteb-i Rüştîye’ye gider ve Fransızca öğrenir. Beyoğlu’ndaki modayı yakından takip ederler ve yeni çıkan her şey bu ailede görülür. Felatun Bey devlet dairesinde memurluk yapar. Ancak her gün seyir yerlerine gidip alafranga bir hayat yaşadığı için işe gidemez. Yeni çıkan yayınları merak eder ve kitaplarına kendi markası olan A. ve P. harflerini bastırır.

Rakım Efendi, Tophane koruma memurunun oğludur ve Valide Rüştîye Mektebi’nde eğitim alır. Hariciye Kalemi’ne kendisini kabul ettirir. Fransızca dersler alır ve kitap çevirir. Bir gün Rakım, Çerkez olan cariyeye bir kıza acıyarak onu satın alır. Dadısı bu kızı çok sever ve kendisine can yoldaşı olacak bu kıza Canan adını verir. Rakım, Ziklas ailesinin Jean ve Margaret adlı kızlarına Türkçe öğretir. Aynı gün Canan’a da ders vermeye başlar.

İngiliz kızlara ders verdiği gün Felatun Bey’le karşılaşır. İngiliz kızları imtihan eden Felatun Bey, onların hiçbir şey öğrenemediklerini söyler. Rakım’ın yaptığı açıklamalarla Felatun’un hataları ortaya çıkar.

Madam Jozefino, Canan’a piyano dersleri verir. Bir gün Rakım, İngiliz kızlara derse giderken Felatun’un üstüne mayonez dökülmüş olarak görür. Ziklas ailesinde yemeğe kalır ve aşçının mayonezin döküldüğünü söylemesi üzerine Rakım şüphelenir ancak kimseye söylemez. İkinci gün akşamı İngiliz kızlar, Rakım’ı yemeğe davet ederler. Yemekte Felatun’un da bulunacağını bildirirler. Aşçı, Rakım’a sarılarak mayonezi dökmemesini ister. Rakım’ı görünce Felatun’u sevdiğini itiraf eder. Felatun, akşam yemeğinde Rakım’ı küçük

düşürmek ister ancak Baran T. doğruları anlatır. Felatun, Margaret’le dans ederken pantolonu yırtılır ve utanarak oradan ayrılır.

Rakım’ın Ziklas ailesinde bulunduğu bir akşam yemeğinde İngiliz kızlar mayonez meselesini anlatırlar. Mistery Ziklas’ı aşçı zanneden Felatun Bey üstüne mayonez dökmemesini söyleyince aile her şeyi öğrenir ve Felatun’u evden kovarlar.

Felatun, Polini’yle eğlence âlemine başlar. Mihriban ise bir askerle evlenir ve onun terbiyesiyle düzgün bir hayat sürer.

Jozefino ve Rakım, Kâğıthane’de¹⁹ eğlenmek isterler. Ev halkıyla gezi yapılır. Jozefino, Canan ve Rakım’ın evlenmelerini diler. Ziklas ailesi de alaturka ev görmek isteyince Rakım’ın misafiri olurlar. İngiliz kızlar esir olan Canan’ı kıskanırlar. Jean, Canan’ı düşünür ve hastalanır. Margaret’e gönderdiği mektupta Rakım’ı görmek ister. Ziklas, Rakım’ın Jean’la evlenmesini arzu eder. Rakım ise cariyeye evli olduğunu söyler ve teklifi kabul etmez. Margaret, Jean’ın yanına giderken hastalıktan Canan’ın sorumlu olduğunu anlatır. Aynı vapurda Felatun Bey de memuriyete gider.

Ziklas ailesi Rakım’a kızlarının hastalığını bildirirler. Bu mektupta Jean’ın Rakım’ı görmek istediğini ancak bu isteği reddettiklerini bildirirler:

“İşte oğul, size malumat-ı lazıme-yi verdim. Fakat evime gelir de kızı ziyaret ederseniz korkarım ki hastalığı nükseder.” (Ahmet Midhat Efendi, 2018: 196)

Ziklas ailesi, mektubunda Jean’ın iyileşmeye başladığını haber verir. Ancak Rakım’ı gördüğünde hastalığın nüks edeceğini düşündükleri için Rakım’ın gelmesini istemezler ve daveti reddederler.

Jean ve Margaret, tanıdıkları beylerin evlenme isteklerini kabul ederler. Rakım’ın ise altı ay sonra oğlu olur.

Ahmet Midhat Efendi’nin *Dürdane Hanım* romanında Dürdane, Mergub Bey’le evlenmek istediğini bildirir. Mergub Bey ise Dürdane’nin aşkından usanır ve hamile olması sebebiyle evlenmek istemez. Mergub, birkaç gün sonra teklifi reddeden bir mektup yazar:

“Efendim! Teklifinizi kabul edebilmek için âleme maskara olmayı göze aldırmahtım. Buna ise cesaretim yoktur. Binaenaleyh şimdiye kadar birlikte geçirmiş olduğumuz zamanlardan dolayı hâk-i pâ-yi devletinize arz-ı teşekkürât-ı bî-nihâye ile ba’demâ kulunuzu af buyurmaları rica olunur.” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 143)

¹⁹ Kâğıthane, İstanbul’un Avrupa bölgesindeki bir ilçedir ve Haliç’e kısa bir kıyısı bulunur.

Mergub Bey, mektubunda âleme maskara olmak istemediği için Dürdane'nin evlilik teklifini kabul etmez, aşkını reddeder. Dürdane aşkına karşılık alamayınca Mergub'dan intikam almak için plan yapar.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Cellat* romanı 1884 yılında yazılır. Alexander Dumas'nın Monte Cristo Kontu adlı eserine naziredir. Macera romanı olan *Cellat*, siyasal ve ekonomik konulara değinirken, psikolojik tasvirlerle de yer verir.

Yazar, romana Napolyon'un ve kurduğu hükümetin anlatılmasıyla başlar. Kısaca romanın oluş tarihi, Napolyon'un hâkimiyet yıllarını oluşturur.

Napolyon'un siyasî hayatının anlatılmasından sonra roman kahramanlarının bu yıllardaki hayatlarından bahsedilir. Napolyon'un istifa ettiği yıllarda Tonak ailesinin hayatı anlatılır.

Paris'te yas kıyafetine bürünen Stéphanie ile Madam Tonak, Léon ile karşılaşır ve Madam'ın kocası Paul Tonak'ın iflas ettiğini anlatırlar. André Gaujaphau adındaki genç Léon'un kadınları rahatsız ettiği düşüncesiyle kavga edip serkomiserliğe giderler. Léon, cinayet suçundan üç sene prangaya mahkûm edilir. Tonak ailesi, André'ye teşekkür etmek ister ancak onu bulamayacaklarını düşünürler.

Stéphanie, 22-23 yaşında güzel, ahlaklı bir kızdır. Paul Tonak babasıdır ve ahlaksız biridir. Léon, Tonak ailesinin kızıyla evlenerek zengin olmayı düşünür ancak Paul Tonak iflas eder. André'ye teşekkür etmek için yemeğe davet ederler ve onunla vakit geçirmeye başlarlar. Bir müsamereye giderler ve Paul Tonak, Napolyon'un gönderdiği mektubu düşünür. Paul Tonak, Napolyon'un yardımıyla hazineden paralarını alıp, borçlarını öder. Stéphanie ve André'nin evlenmesi için izin ister. André'yi Fransız ordusu neferliğine alır. André gönderdiği mektupta görevi reddeder:

“Azizim Matmazel!

Hiçbir veçhile sizi aldatmayacağımı defaatle temin etmişken, dün gece bugün için gelirim diye babanıza verdiğim sözle sizi aldattığıma pek müteessifim. Ben huzur-ı imparatoriye çıkamam. Sebebi politikaca bir özür değildir.

(...)

Sözü bitirmeden şunu da arz edeyim ki, benim için en büyük bahtiyarlık sizi bahtiyar görmekten ibaret bulunmakla, eğer arzunuza muvafık ve size layık bir koca ile bahtiyar olursanız onu da herkesten ziyade safvet-i kalple tebrik ve tehniye edecek ben olacağım kemal-i itminanla inanınız.

André” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 94-95)

André, mektubunda Napolyon'un karşısına çıkamayacağını onun verdiği görevi yerine getiremeyeceğini bildirerek reddeder. Stéphanie ile evlenemeyeceğini de bildirir. André'nin mektupta aile ismini yazmaması Stéphanie'nin şüphelenmesine sebep olur.

Yazar, bu kısımdan sonra Simon Garas'ın hayatını anlatmaya başlar. Simon Garas, 75 yaşındadır ve cellatlık yapar. Léandré Garas adlı oğlu avukat olsa da yazarlığı tercih eder. Simon Garas'ın karısı ve oğlu yıllar sonra cellat olduğunu öğrenirler. Karısı evi terk eder ve iki yıl sonra yaşlı bir kadından gelen mektupta öldüğü haberi verilir. Léandré ise babasının cellat olması sebebiyle kendi adını kullanmaz.

Simon Garas, ertesi gün yapılacak idamı gazeteden okur. Bu haber Paul Tonak'ın parasının çalındığını anlatır. Muharrir, Pierre Tolkash'ın suçsuz olduğunu yazar. Suçsuz olduğu çıkmazsa Paul Tonak'ın katil, Stéphanie'nin katil kızı olacağı yazılır. İmparator idamı erteler. Gazete haberinden sonra Simon Pankar firar eder. Pierre Tolkash'ın suçsuz olduğu anlaşılır. Mahkemeye Simon Pankar'ın gönderdiği mektupta Paul Tonak'ın paralarına ne yapıldığı yazılır. Simon Pankar ve Pierre Tolkash'a ceza verilir. Julier Kafer adındaki kadın, imparatora risaleyi André adındaki gencin yazdığını söyler. Simon Pankar'ın evraklarını ele geçiren André'nin risaleyi yazdığı açığa çıkar.

Simon Garas, Léandré'nin André Gaujaphau adını kullandığını öğrenir. Léandré de André Gaujaphau'nun kendisi olduğunu itiraf eder. Léandré, Tonak ailesiyle münasebetini anlatır ve onlarla bir baloya gider. Baloda Napolyon Avrupa'ya savaş ilan edeceğini açıklar. Simon Pankar, Stéphanie'yi rahatsız eder. Simon Pankar'ın baloda Grouchy ve Bourmant'la görüştüğü ortaya çıkar. Napolyon buna inanmaz, Grouchy ve Bourmant'ı savaşa gönderir ve kazanırlar. Paul Tonak, imparatorun işleriyle ilgilenir. Simon Pankar'ın kızıyla evlenmesini istemez. Simon Pankar, Tonak'ı hapse attırır. André, Tonak'ı kurtarır. Simon Pankar, hafiyeleleri André'yi bulmakla görevlendirir. André, Stéphanie'ye babasının cellat olduğunu anlatır. Tonak'tan bir mektup alır ve onun suçlarını öğrenir. Tonak ailesi, André ve Stéphanie'nin evlilik kararını kutlarlar. André babasına haberi vermek için giderken Léon onu silahla vurur. Simon Pankar, zaptiyeye Léon'un André'yi vurduğu haberini verir. Tonak ailesi de Simon Garas'a André'nin vurulduğunu anlatan mektup gönderirler. Simon Pankar'ın Léon'u zehirlediği ve hapishanede öldüğü öğrenilir.

Simon Garas intikam almak için Simon Pankar'ı öldürür. Simon Garas idam edilir. André, Stéphanie ve Tonak ailesi İtalya'ya giderek evlilik hazırlığı yaparlar.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Hayret* romanı 1885 yılında yazılır. Roman Hintli bir ailenin başından geçenleri anlatır. Bu olaylar bir senet ve bir mektupla başlar.

Roman, bir otelde Fasharoz adlı genç bir Hintli tarafından gösterişli düzenin anlatılmasıyla başlar. Bu odaların biri Hint'in en büyük, en zengin vekillerinden Safa Kok Sanc, kızı Mihriban, oğlu Rızavend ve eşi Akasof ile sonbaharı İstanbul'da geçirmek için gelen bir aileye verilir. Bir gece yaşlı adam uykudayken yedi genç para istemek için odasına gizlice girerler. İhtiyarın el yazısıyla bir kâğıt yazıp imzalamasını isterler. İhtiyarı öldürmeyi düşünürlerken bir ses duyarlar ve bu ses onlara öldürmemelerini söyler. Bu esnada yardımcılarının gelmesiyle hırsızlar kaçarlar.

Roman, aile bireylerinin anlatılmasıyla devam eder. Mihriban 20'li yaşlarında güzel, naif bir kızdır. Rızavend 14 yaşında güzel, ahlaklı bir gençtir. Anneleri Akasof güler yüzlü bir kadındır. Kaymakam Bey ve Ömer Onbaşı hırsızları yakalamak için yola çıkarlar. Azmi ve Ciyanni dışındaki hırsızlar yakalanır. Olayın dördüncü gününde Prense bir mektup gelir. Mektupta yazılanları sadece Prens bilir ve okuyunca sapsarı kesilir. Yazar, romanın Prens'in imzaladığı senet ve gelen mektup üzerine kurulduğunu açıklar. Ancak romanın sonuna kadar senette ve mektupta ne yazıldığı açığa çıkmamaktadır.

Prens ve ailesi Napoli'ye doğru yola çıkarlar. Acem Hokkabazı Mirza İsmail'in görünmeyen ruhlardan mektuplar alıp, onlara mektuplar gönderdiği haberi halk arasında yayılır. Tiyatroda bir kız seçer ve istediklerini ona yaptırır. Halkın seçtiği ve Mihriban'a âşık olan Mösyö Sarpson'un resmini çizer. İkinci oyunda Safa Kok Sanc'ın imzaladığı senet ve herkesten gizli olarak aldığı mektubu ortaya çıkarır. Senette kızının din değiştirmesine izin verdiğini, mektupta da kızının evleneceği eş adayının servetin tek varisi olacağını açıklar. Senet ve mektuplarda yazılanların açıklanmasıyla romandaki entrika bu iki unsur üzerine kurulur.

İkinci oyunda gerçeklerin açığa çıkmasıyla Sarpson'u kimse görmez. Üçüncü oyuna katılan Hintli aile Sarpson'un sanıldığı kadar zengin ve soylu olmadığını öğrenirler. Safa Kok Sanc'ın imzaladığı senetin Sarpson tarafından imzalandığını ruhlara açıklar. Prense ait senet ve mektup tiyatrodan açığa çıkar.

Mihriban, gezi esnasında Mirza İsmail'le karşılaşır. Sarpson'un adının Yakovastıyan olduğunu öğrenir. Sarpson kendisini herkese farklı bir isimle tanıtır. Prense, hırsızlık için gelen Azmi'nin Mirza İsmail olduğu ortaya çıkar. Medyumluk ve vantrilok²⁰ sanatını yaparak

²⁰ Vantrilok, karnından konuşan demektir. (TDK, 2021)

Prensın sırlarını açığa çıkarır. Hırsızlık yaparken Prensın imzaladığı senetin altına Azmi, cüzdanını koyar ve yazılar cüzdanın içindeki kâğıda geçer. Azmi, hırsızların kamalarını mukavvalarla değiştirir. Hırsızlık esnasında bilinmeyen sesleri de Azmi vantrilok sanatıyla çıkarır. Adliyede Sarpson hakkında malumat vermeleri istenen Hintli aile, onun başka bir adının da Karlos Melkan olduğunu öğrenirler. Hintli aile ve Mirza İsmail Paris’e mahkemeye giderler. Mirza İsmail hayatını ve Sarpson’dan intikam alma isteğini yolculukta Mihriban’a anlatır. İsmail Azmi Bey, İstanbullu bir Türk’tür ve çok para harcadığı için evi terk eder. Mösyö Sanço adındaki hokkabaza çırak olur. Mösyö Sanço sokakta bulduğu Anj ismindeki kızı yetiştirir. Mirza İsmail’i ailesi reddedince Mösyö Sanço’nun oğlu olarak kalır. Zengin bir Lord, Anj’la evlenmek ister. Anj ise Azmi’yi eş adayı olarak görür. Anj, Lord tarafından kaçırılır. Matmazel Karolin adını alarak Amerika’da yaşar ve tiyatroyla ilgilenir. Azmi, Anj’ı ikna eder ve Mösyö Sanço’nun yanına giderler. Lord’un Sarpson olduğunu öğrenirler. Hikâyenin kalan kısmını Azmi, tiyatrodan anlatır. Mihriban ise ailesiyle ilgili kısmı tiyatrodan bahsetmemesini istediği bir mektup gönderir. Azmi red cevabı verdiği bir mektup yazar:

“(…)

Binaenalâzalik ervâh-ı gaibeyi emir ve irâde-i ulyâlarına muti ettirmek derecelerinde kuvvetim olmadığımı kemâl-i ta’zîmle hâk-pây-i fehâmetlerine arz eyleyerek bu babda bendelerinin mazur tutulmayı dahi başkaca rica ederim.” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 357-358)

Azmi, mektubunda ruhları itaat ettiremeyeceğini açıklar ve Mihriban’ın isteğini reddeder. Mihriban aldığı mektubun üzerinde “Hokkabâz-ı Meşhûr İranî Mirza İsmail Han Hazretlerine” yazılı olduğunu görünce şaşırır. İsmail Azmi’nin Mihriban’ın isteklerini kabul edeceğini ancak hokkabazın söyleyeceklerini bilmediğinden bahseder. Böylelikle Azmi, mektuplardaki hitapların sebep olacağı vakaları anlatmak ister.

Tiyatrodan halk ruhlarına mektup yazar. Azmi, Anj’ın hayatını anlatmaya devam eder. Anj ve Lord görüşmeye başlarlar. Lord, Mihriban’a âşık olduğu yalanını söylediğini onun menfaatlerinden yararlanacağını açıklar. Lord, Anj’la evlenmek ister. Anj, Azmi ve Mösyö Sanço kaçarlar. Lord, Mösyö Sanço’yu öldürür. Anj, Azmi’nin de öldüğünü düşünüp teslim olur. Anj’ı kaçıran Lord, istediklerini yapmayınca onu öldürür.

Tiyatro bitince Azmi, hikâyeyi Mihriban’a anlatır. Firar esnasında Azmi, yaralandığını, Anj ve Mösyö Sanço’nun ölümüyle intikam almak istediğini belirtir. Sarpson hapishaneye alınır. Azmi, Sarpson’u görmeye gider ve ona zehir götürür. Sarpson’un zehir içerek ölmesini ister. Sarpson işlediği cinayetleri mektubunda itiraf eder. Bu itirafları fonograf makinesine kaydeder. Azmi, bu olayları Prese anlatır ve hapishaneye giderler. Sarpson’un içtiği zehrin etkisiyle Anj’ı sayıklayarak öldüğünü öğrenirler. Sarpson’un ölümünden iki

buçuk sene sonra Azmi ile İslamiyet'i kabul eden Hintli kız Mihriban, Hidayet Hanım adını alarak evlenirler. Safa Kok Sanc da vefat eder.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Taaffüf* romanı 1895 yılında yazılır. Ahmet Midhat Efendi, bir konağın içinde yaşanan olayları anlatır. Râsih Efendi, Sâniha ve Tosun arasındaki münasebeti Venüs ve Minerva heykellerinin mitolojik anlamlarını düşünerek benzetme yapar. Venüs, aşkı ve güzelliği, Minerva, hikmeti temsil eder. Yazar, Venüs ve Minerva heykellerini kullanarak yaptığı benzetmesinde “Kadın kısmı asıl Minerva füyuzatıyla mütefeyyiz olmalı. Venüs'ü kendi yanına uğratmamalı.” (Ahmet Midhat Efendi, 2018: 124) der.

Roman, Râsih Efendi konağının tasvir edilmesi ve konakta yaşayan aileden bahsedilerek başlar. Râsih Efendi'nin Sâniha Hanım'la evlenerek iç güveyi girmesiyle konak, “Râsih Efendi Konağı” olarak anılır.

Sâniha Hanım, çalışma odasında Râsih Efendi'nin dostu Şık Tosun'un resmine bakarak bir mektup yazar. Çocuğunun sesini duyunca telaşla mektubu yırtar, resmi yakar. Râsih Efendi, mektup parçalarını görünce Tosun'un hain, Sâniha'nın ise zavallı olduğunu düşünür. Râsih Efendi, cariye Peyker'in daha önce mektup parçalarını yaktığını öğrenir ve ondan kendisine yardım etmesini ister. Sâniha'nın mektuplarını görmeyi arzu eder ancak hanımın haberinin olmamasını söyler.

Romanın bu kısmından sonra geriye dönüş tekniği kullanılır. Sâniha Hanım ve ailesinin hayatlarından bahsedilir. Sâniha Hanım'ın babası Dâniş Bey Mısır'dan İstanbul'a taşınınca, kızı için bir konak yaptırır. Konağa tedavi için gelen Doktor Fratenberg, Sâniha'nın eğitimiyle ilgilenir. Sâniha'ya Fransızca öğretmek onu bu kültürle büyütür. Annesi Seniha Hanım ise kızının Türkçe öğrenip kendi kültürüyle yetişmesini ister. Dâniş Bey'in vefatıyla Doktor Fratenberg konağın hazinesini idare eder. Doktor Fratenberg'in ölümüyle de Sâniha evlenmeye karar verir. Yaz mevsimini geçirmek için Büyükada'ya giderler. Burada Madam Miryal ve kızları yaşar. Râsih, Sâniha'yı görünce evlenme isteğini Madam Miryal'e açar. Râsih ve Sâniha evlenirler, bir oğulları olur. Evlendikten üç sene sonra Sâniha, sinir buhranı ve iç sıkıntısı yaşar.

Râsih, İstanbul'un mesire yerlerine kitap okumaya gidince Tosun Bey'le tanışır. Tosun Bey eğlenmeyi sever. Tosun'un, Râsih'in konağına misafirliği artınca Sâniha'yla piyano, nota, güfte ile uğraşırlar. Tosun, Sâniha'ya aşkından bahseden mektuplar yazar.

Râsih, parçalarını bulduğu mektupta Sâniha'nın kocasının değişiminden şikâyetçi olduğunu öğrenir. Kocasının kendisiyle ilgilenmediğini ancak Tosun'un da muhabbetinden

emin olamadığını belirtir. Râsih, mektupta yazılan düzeltilmesi mümkün olmayan durumların olmadığına sevinir, derdin dermanını bulmak için aydınlık yolların olduğunu düşünür. Sâniha'nın Tosun'un resmini yaktığını bilse daha çok sevinecektir ancak bundan haberi olmaz. Akşam yemeğinde eğlenceli bir aile vardır. Râsih, Sâniha'nın 7-8 aydır can çektiğini ancak mektup parçalarıyla da son nefesini aldığını düşünür. Râsih ve Peyker, Sâniha ile Tosun arasındaki mektupları kâhya hanım ve kocasının ulaştırmış olacağını düşünürler. Zabitanın Yusuf Ağa'yı Midilli'ye gönderdiği haberi gelir. Olaydan iki gün önce Râsih, zabıtaya gider ve Yusuf Ağa'nın gönderilmesi için sebepleri anlatır. Yusuf Ağa, Midilli'de Sâniha ve Tosun'un mektuplarını ulaştırdığı için gönderildiğini, kendisine bir iş temin edildiğini öğrenir.

Sâniha, bir gün Râsih'in işe gitmemesini ve birlikte sohbet etmeyi ister. Venüs ve Minerva heykelleri hakkında konuşurlar. Akşam yemeğine gelen Tosun, piyano çalmak isteyince hanımın istemediğini öğrenir ve evden ayrılır.

Herkes uyurken Peyker, Râsih'e bir zarf getirir. Sâniha, Tosun'a yazdığı mektubu Peyker'e verir ve bu mektuptan kimseye bahsetmemesini ister. Peyker'i tehdit eder. Râsih mektubu alır. Sâniha, Tosun'u reddettiği bir mektup yazar:

"(...) Maahaza size son defa olmak üzere işte şu satırları dahi yazıyorum. Söz anlayarak benimle muhaberenize hitam vermelisiniz ve bir daha konağımıza ayak atmamalısınız.

(...)" (Ahmet Midhat Efendi, 2018: 129)

Sâniha, mektubunda Tosun'un aşkını reddeder. Konağa gelmemesini ister.

Râsih, mektup parçalarını bulamaz. Bu mektup için Sâniha'ya teşekkür etmek ister ancak onun gururuna dokunacağını düşünür. Tosun'a mektubu vermek için gider. Yazılanları bildiğini söyler. Peyker kaybolan mektup parçalarını Dilhayat'a sorar. Sâniha ile kâhya hanımın mektup parçalarını aldığını söyler. Peyker öğrendiklerini Râsih'e anlatır.

Sâniha, Râsih'e mektubu nasıl götürdüğünü sorar. Mektup parçalarını kendisinin aldığını anlatır. Mektubu yazarken oğlunun sesini duyduğunu, oğluna ve kocasına karşı kötü bir durumda olmak istemediği için bu kararı verdiğini açıklar.

Sonuç olarak, kahramanın red cevabı aldığı mektuplar hayal kırıklığına ve çaresizliğe sebep olur. Red cevabını kabullenmeyen kahraman husumet ilan eder. *Yeryüzünde Bir Melek*, *Dürdane Hanım* ve *Taaffüf*'te aşk mektuplarına red cevabı verilir. Şefik, Arife'nin aşkını anlattığı ve davet mektubuna red cevabı vererek içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulmayı planlar. Ancak Arife'nin aldığı red cevapları düşmanlığa sebep olur. Dürdane ise Mergub'un evlilik teklifini reddetmesi üzerine intikam planı yapar. Red cevabının Dürdane üzerindeki

tesiri ölümle sonuçlanır. Sâniha'nın Tosun'un aşkını reddettiği mektup ise onun ailesine döndüğünü kanıtlar. Hata yapan Sâniha, red cevabıyla hatasını telafi etmek ister. *Felâtn Bey ile Rakım Efendi*, *Cellat* ve *Hayret*'te ise kahramanların isteklerinin reddedilmesi mektuplarla açıklanır. Rakım'ın gelmesini istemeyen Ziklas ailesi kızlarını düşünerek red mektubu yazarlar. André'nin askerlik görevini reddetmesi sırlarının olduğunu açıklar. Azmi ise Mihriban'ın isteğini reddederek mektuplardaki hitaplardan bahseder. Romanlarda yer alan red mektupları olay örgüsünde düşmanlık ve intikam içerir. Böylelikle olay örgüsünde entrika unsurunu sağlar.

3.7. Tehdit, Düşmanlık, İntikam Mektupları

Mektuplar yazılma amaçlarına göre pek çok başlığa ayrılır. Yazar, insanoğlunun hislerine ve düşüncelerine romanlarda yer vererek gerçeklik yaratır. Bu konuları tesirli ve özel bir şekilde okuyucuya sunmak için mektup anlatım tekniğinden yararlanır. Mektuplar okuyucuda merak ve heyecan uyandırması sebebiyle kahramanın hislerini anlatmasına imkân tanır. Ancak mektuplar her zaman duygusallığı ve mağduriyeti ele almaz. Kahramanın kötü niyeti ve düşmanlığı romanın olay örgüsünde kırılmalara sebep olur. Bu kırılmalar okuyucuda gerçeklik hissi yaratır. Kahraman isteklerini yaptırmak, emirlerinin yerine getirilmesi, aşkına karşılık bulmak vb. konularda muhatabını bilgilendirmek maksadıyla mektupları kullanır. İsteklerine karşılık bulamayıp red cevabı aldığı ilk olarak tehditlere başvurur. Yüz yüze görüşmede söyleyeceklerini unutma, ciddiyeti sağlayamama, belki de o kişiye karşı acıma duygusu yaşama ihtimali sebebiyle mektup tercih edilir. Tehdit mektupları kahramanda korku, şaşırma, çaresizlik gibi hislere sebep olur.

Tehditlere boyun eğmeyen muhatap, düşmanlıkla karşılaşır. Öfke, nefret ve hırs la düşmanlık ilan edilir. Dönemin haberleşme ihtiyacını karşılayan mektuplar, pek çok sırrı içinde barındırdığı gibi insanlar arasındaki husumetleri de içine alır. Husumet içeren mektuplar muhatapta korku, iç sıkıntısı ve çaresizlik yaratır. Ayrıca okuyucunun ilgisini çeken bu mektuplar, husumetin sebeplerini ve etkilerini anlatmayı amaçlar.

Husumetin ilan edilmesi muhatapta herhangi bir etki yaratmayıp, istekler reddedilirse artık intikam mektupları devreye girer. Emir ve isteklerin yerine getirilmemesi kahramanda hırs la intikam alma arzusuna sebep olur. Tehdit ve husumetten sonra intikam tek çaredir. Kahraman intikam alacağını mektuplarla açıklar. Mektuba başvurması ise düşmanına karşı gücünü göstermek ve düşmanlığın ciddiyetini bildirmekten kaynaklanır.

Romanlarda kahramanın red cevabı alması muhatabına karşı düşmanlığa sebep olur. İsteklerini yaptırma konusunda ısrarcı davranan kahraman önce tehdit eder. Tehdidin sonuçsuz kalması düşmanlığın artmasını doğurur. Bu husumet mektupta korku yaratmadığında intikam mektupları yazılır. Kötülüğünü kanıtlayan kahramanın intikam arzusu olay örgüsüne de tesir eder. Olayların karmaşık bir hâl almasına sebebiyet verir.

Tanzimat romanı iyi-kötü zıtlığıyla kurgulanır. Tehdit, düşmanlık, intikam mektuplarıyla kötüler ve kötülükler ön plana çıkar. Romanların sonunda iyilerin mükâfatlandırılması ve kötülerin cezalandırılarak okuyucuya bilgi verilmesi olay örgüsünü etkiler. Olayların çözülmesiyle kötüler cezasını bulur.

İncelemede ele alınan *Yeryüzünde Bir Melek*, *Karnaval*, *Dürdane Hanım*, *Vah*, *Arnavutlar Solyotlar*, *Taaffüf* romanlarında tehdit, düşmanlık ve intikam içerikli mektuplarla karşılaşırız.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Yeryüzünde Bir Melek* romanında Şefik, doktorluk vazifesini icra etmek amacıyla Arife'nin evine gitmeye karar verir. Sohbet esnasında Arife, Şefik'in evli bir kadını sevdiğini öğrenir. Evliliğinin ilk zamanlarında Abdülkerim'den aldığı mektupları Şefik'e verir ve yaşadıklarını öğrenmesini arzu eder. Şefik, ikisi hakkında karar vermek için zaman ister. Raziye'yle cumba altındaki sohbetleri esnasında Arife'yi istemediğini anlar. Arife'ye red kararını bildirmesi üzerine Arife'nin kendisinden intikam alacağını öğrenir. Şefik ve Raziye cumba altında sohbet ederken Arife'nin uşağı Şakir Ağa tehdit içeren bir mektup getirir:

“Doktor efendi hazretleri!

Şu anda gerek zatınız ve gerek o sevdiğiniz melek hanım yani asıl doğru ismi olan Raziye Hanım ikiniz dahi yed-i intikamında bulunduğunuzu anladınız mı? (...) Şimdi bu mektubu Raziye Hanımefendi hazretlerine gösterip artık kendisini terk eylediğinizi haber verirsiniz, sevdiğinizi benim pençe-i intikamımdan kurtarmış olursunuz. Eğer mumaiylehayı terk ettikten sonra gelip benim muhabbetimi kabul ederseniz kendinizi de pençe-i intikamımdan kurtarırsınız. Ve illâ ikinizin dahi mahvı mukarrerdir.

Arife” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 159-160)

Arife, mektubunda Şefik ve Raziye'nin buluşmalarını öğrendiğini bildirir. Şefik, muhabbetini kabul etmezse intikam alacağını söyler. Şefik, Raziye'ye yaşananları anlatır ve Arife'den kurtulmak için çare bulmaya çalışır. Tahtakale'de²¹ bir ev tutan Şefik, Raziye'yle mektuplaşıp Arife'den kurtulmanın çaresini düşünür. Arife'den tehdit mektubu alır:

²¹ Tahtakale, Eminönü'nde bulunur. Liman içi bir semt ve önemli ticaret iskelelerinin bulunduğu bölgedir. Bizans ve Osmanlı dönemleri ile günümüzde ticaret, iş bölgesi olma özelliğini sürdürür. Osmanlı Devleti'ne ait kale dışı yerleşmeler vardır ve “Tahte'l kal'a” (Kale altı) isminden gelir.

“Ey Şefik! Verilen üç gün mühlet dahi bitti. Bundan sonra artık mühlet vermek imkânlarını da geçti. İşin içinde bir intikam vardır ki mutlaka alınacaktır.

(...)” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 164)

Arife, mektubunda Şefik’e tanıdığı mühletin bittiğini ve aşkına karşılık vermediği için intikam alacağını bildirir. Şefik’i tehdit eder. Şefik, Raziye’yle mektuplarını ulaştıran bohçacı kadının Arife’ye mektuplarını gösterdiğini öğrenir. Raziye, Nimetullah’a her şeyi anlatır. Arife, Raziye’ye de tehdit mektubu gönderir:

“Hanımefendi hazretleri,

(...) Her ümitler bitti. Yalnız intikam sırası geldi. (...) Şefik’e her ne fenalık yapsam yüreğim acımayacaktır. Sizi mahvedişim dahi Şefik’e olan gazabımdan neşet eyleyecektir. Eğer siz kendinize acırsanız, Şefik’i yanınıza uğratmayınız. Ondan kaçınız. O hâlde tabii pençe-i kahrımdan kurtulursunuz.

Arife” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 166-167)

Arife, mektubunda Raziye’nin Şefik’ten ayrılmasını ister ve istediği yapılmazsa ondan da intikam alacağını bildirir. Raziye’yi tehdit eder. Raziye, mektubu Şefik’e gösterir. Şefik, hastaları evinde kabul edince Raziye’yle de görüşebileceklerini düşünür. Raziye, Şefik’in evine gider ve sohbet etmeye devam ederler. Ancak Arife, bu görüşmeleri öğrenir. Şefik eczaneye gittiğinde Arife’den tehdit mektubu alır:

“Dünkü mülâkattan haberdarım.” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 172)

Arife, mektubunda görüşmelerden haberdar olduğunu bildirerek tehdit eder. Şefik’i takip ettiğini açıklamış olur. Arife, bu mektubun aynısını Raziye’ye de gönderir. Şefik ve Raziye, Arife’nin rahatsız edeceğini anlarlar ve çare düşünürler. Şefik, Raziye’yi korumak için ondan ayrılır ve Arife’yle görüşmeye başlar. Ancak Raziye olanlardan habersiz Şefik’i görmeye gidince Arife’ye yakalanır. Şefik ve Raziye’nin mektuplarını Neşe ulaştırır. Mektupları Arife’ye gösterir. Şefik ve Raziye, Neşe’nin evinde buluştukları bir gün her şeyi öğrenirler. Şakir Ağa, mahalle halkına buluşmayı anlatır. Şefik ve Raziye yakalanır. Raziye kocasından ayrılır, Şefik ise üç yıl Vidin Kalesi’nde küreğe konur. Şefik, Arife’den intikamın alındığını bildiren bir mektuba ulaşır:

“Şefik Efendi Hazretleri,

Olan işlerin günahı kimin boynuna olmak lazım gelirse olsun! Fakat ben emelime muvaffak oldum. (...) Emelim, melek Raziye’yi dahi kendim gibi nazarınızdan ifritlik menzilesi olan bir menzile-i mel’ûneye indirmektir. Ona muvaffak oldum.

(...)

Arife” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 224)

Arife, mektubunda intikamını aldığını bildirerek Raziye'nin düştüğü durumu anlatır. Arife'nin Raziye hakkında söylediği yalanlar Şefik üzerinde tesir eder.

Arife aşkının reddedilmesi üzerine tehdit ve intikam mektupları yazar. Şefik'in aşkını kabul etmesi için yazdığı bu mektuplar cevapsız kalır.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Karnaval* romanında Madam, hizmetçisi Mariyanko'ya Resmi'ye olan aşkını anlatır. Bu sırrın açığa çıkmaması için ona altın verir. Mariyanko sadakatini göstermek için Zekâi'nin mektubunu getirir. Zekâi bu mektubu Mösyö Hamparsun'a yazar:

“Mösyö Arslangözyan! Aziz dostunuz olmak beni bir vazifeyle muvaffaz ediyor. İsminizi taşıyan kadın hakkında birçok mahfilde neler söylendiğini bilseniz bir tedbir ittihazına kendinizi mecbur addeylerdiniz. Dostluk bana yalnız bu kadar söyletebilir.

Zekâi” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 222)

Zekâi, mektubunda Mösyö'nün Madam hakkında söylenenlerden dolayı tedbir almasını ister. Böylelikle Resmi ve Madam'dan intikam almayı planlar. Madam, mektubu yanlışlıkla kendisinin aldığını söyleyerek Mösyö'ye verir. Mösyö mektupta yazılanlar ve Zekâi'yle buluşmalarından sonra Madam hakkında şüphe duyar. Zekâi de bu mektupla amacına ulaşmış olur.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Dürdane Hanım* romanında Acem Ali Bey, Mergub'dan intikam almak ister. Akşam Acem Ali Bey, Sohbet Ağa, Papazoğlu ve beş adamla beraber Mergub'un evine giderler. Acem Ali Bey, Mergub'u tehdit eden bir mektup gönderir:

“Kılınıza bile hata gelmemeyi deruhde eyleyerek sizi bu gece Dürdane Hanım'ın yalısına davet ederim. Gerek benimle, gerek Dürdane ile cereyan etmiş olan münasebetiniz bu davete icabetinizi asla men etmez. Fakat icabet etmeyecek olursanız yarına kadar bile selâmetinizin devam edemeyeceğinden emin olunuz.

(...)

Ulviye

-Nam-ı diğer-

Acem Ali Bey” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 149)

Acem Ali Bey, mektubunda Mergub'u tehdit ederek onu Dürdane'nin evine götürür. Mergub, çocuğunu görür. Dürdane ise Mergub'dan intikam almak için kendisini zehirler. Mergub, Acem Ali Bey ve Sohbet oradan ayrılırlar. Sohbet, Mergub'u öldürmek ister ancak Acem Ali Bey, Dürdane'nin ölmesini istemediği adamı öldürmeyi kabul etmez. Acem Ali Bey'in tehdit mektubu, Dürdane'nin Mergub'dan intikam almasını sağlar.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Vah* romanında Despino, Ferdane ve Necati'nin mektuplarının ulaştırılmasını sağlar. Ferdane'nin Necati'yle görüşmek istediğini bildiren

mektubu Necati'ye götürür. Necati ise bu mektuba buluşacakları yeri yazar. Despino mektubu alıp buradan Behçet'in evine gider. Behçet, Despino'nun mektupları kendisine göstermesini ister. Despino kabul etmez. Ancak yanındaki mektubu ve fotoğrafı düşürür. Behçet fotoğrafları sanatını öğrenir. Ferdane Hanım'a mektup getiren çocuk bir saat sonra cevabı almaya geleceğini bildirir. Zarfın üzerinde "İffetli, ismetli Samurkaş Ferdane Hanımefendi Hazretlerine arıza-yı bendegânemdir" yazılıdır. Talat Bey'in karısına Samurkaş olarak hitap ettiğini ev halkından başka bilen olmadığı için hanım mektubu merak eder. Zarfın içinden kendi fotoğrafı ve Necati'nin davet mektubu çıkar. Behçet de bir mektup gönderir:

"Efendimiz! Despino'nun nasılsa bizde düşürmüş olduğu resim ile mektubu mazrufen takdim ediyorum. Mukayesemde hata yoksa iki üç çocukla tulumbacılar gibi kavgadan ziyade şu gencine-i esrarı yine size iade etmek bir hizmet addolunur." (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 182)

Behçet, mektubunda sırları öğrendiğini ve Necati'ye yapılan hizmetten istediğini tehdit ederek anlatır. Ferdane fotoğrafın kopya edildiğini anlar. Behçet'in gönderdiği mektupları geri gönderir. Behçet ise hanımın kendi yazdığı mektubu göndermeyi unuttuğunu düşünür. Despino'dan hanımın mektup yazmadığını öğrenir. Bunun üzerine Behçet, Ferdane'yi tehdit ettiği bir mektup daha gönderir:

"Güzel Hanım! Vakıta pek zekisiniz. Lakin karşınızdaki Behçet dahi ahmak değildir. (...) Fakat Necati gibi bir budala derecesinde olsun bahtiyar olmadığımı görürsem elbette ben de elimden gelenleri yaparım. İşte size ahvali mertçe arz eyledim. Her hâlde emrinize muntazırım."

Behçet" (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 219-220)

Behçet, mektubunda Necati gibi bahtiyar olmak istediğini belirtir. İsteddiği yapılmazsa düşmanlığın devam edeceğini anlatır. Ancak Despino'ya mektubu değiştirerek okur.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Arnavutlar Solyotlar* romanı 1888 yılında yazılır. Roman, tarihî bilgiler veren kurmaca-eleştiri niteliğinde bir eserdir. Yazar, bu romanında Osmanlıcılık fikrinin savunuculuğunu yapar ve tarihî gerçekleri yansıtır.

Roman, bir vadiyi ve bu vadide bulunan binanın tasvirini anlatarak başlar. Eftimi, Paşa'nın huzuruna gider ve Rüstem'in ölmediğini öğrenir. Rüstem'le konuşurken, içine sakladığı bıçak Eftimi'yi yaralar.

Yazar, bu kısmı anlattıktan sonra olayın yaşanma zamanına gider. Romanda geriye dönüş tekniğini kullanarak olayları anlatır.

1754-1755 yıllarında Arnavutların hücumuna karşı koyamayan Hamko, düşmana esir düşer. Hamko'nun Hanice isminde bir kızı ve Ali isminde bir oğlu vardır. Ali, firar eder ve vurup kıran serseriliğiyle tanınır. Bir gün define bulur ve Tepedelen kasabasına baskın yapar. Eski makamlarını geri kazanır ve Delvino Sancak Beyi Selim Bey'in kızıyla evlenir. Ali Paşa

Rumeli vali kaymakamı olur. Yanya valiliğinin kendisine tevcih olunmasıyla Arnavut beyleri arasında kanlı mücadelelerin olmayacağını İstanbul'a gönderdiği mektuplarda bildirir. İstanbul bu isteği kabul etmezse de Ali Paşa uydurma bir fermanla Yanya Kalesi'ne vali olarak yerleşir. Ali Paşa'nın diplomatik ilişkileri anlatıldıktan sonra Eftimi ve Rüstem'in buluşmalarının Paşa için mühim olduğundan bahsedilir.

Ali Paşa, Rüstem'i sadakatli olmasıyla evladı gibi sever ve politik konularda önde olmasını beğenir. Solyotları kendi milletlerinin içine dâhil etmek isteyen Ali Paşa, Rüstem'e görev verir. Rüstem, Papaz Samuel'e mektup yazarak Solyotlarla birlikte ittifak yapmak istediklerini bildirir. Ali Paşa, Soli'yi fethetmek ister ve Çavillas'ın oğlu Fotos'u rehin alır. Rüstem, Fotos'un vatanını korumak için ölümü beklediğini öğrenir. Çavillas, Paşa'ya gönderdiği mektupta ona düşmanlığını anlatır:

“Ali Paşa! Senin gibi hud'a-kârı aldattığım için memnunum! Buraya gelişim mahza, vatanımı senin gibi bir hayduttan müdafaa içindir. Biliyorum ki oğlum ölecektir. Fakat ben dahi ölmezden evvel elbette oğlumun intikamını alabileceğimi ümit eyliyorum. (...) Haydi, ilerle bakalım ey gaddar! İntikam için sabırsızlık ateşleri içinde yanyorum!

Ben ki senin yeminli düşmanın Çavillasım” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 69)

Çavillas, mektubunda vatanını kurtarmak için oğlunu feda ettiğini ve oğlu öldüğünde intikam alacağını yazar. Paşa'ya düşmanlık ilan eder.

Ali Paşa, Solyotlarla savaşa başlar. Arnavutlar eşyalarını bırakıp Yanya'dan ayrılırlar. Rüstem'in isteğiyle Fotos ve yanındaki neferler serbest bırakılır. Barış ve ittifak yapılmasını isteyen Rüstem, Paşa tarafından kovulur ve Fotos'la Solyot halkına katılır. Halk, Rüstem'in casus olduğunu düşünür.

Fotos ve Maryola'nın nişanlanmasıyla Rüstem ile Eftimi arasında kardeşçe münasebet başlar. Fotos ve Maryola'nın düğününden sonra Çavillas ölür. Rüstem'in casus olduğunu düşünen ileri gelenler bir meclis kurarlar. Rüstem, Fotos ve Boçaris'in gitmesini isterler. Papaz Samuel bu konuyu onaylamaz ve meclisten ayrılır. Papaz Samuel, Dimo ve Trandefil Ak Çağlayan'da meclisteki kararları konuşurlar. Rüstem, Eftimi'yi beklerken konuşmaları dinler ve tehlike içinde olduklarını öğrenir. Boçaris, Soli'den ayrılır. Ali Paşa ise gizli seyahatler yapar. Paşa ve Rüstem, Rum çoban aracılığıyla haberleşirler. Paşa, Boçaris'in yanında olmasını istediği mektubu gönderir. Boçaris, Paşa'nın teklifini kabul eder. Rüstem ve Eftimi'nin herkesten gizledikleri Mükrim adında çocukları olur. Bu çocuğa Kır Dadı adındaki bir kadın mağarada bakar. Rüstem ve Paşa'nın görüşmelerini öğrenen gözcüler bulunur. Rüstem takip edildiğini anlayınca Papaz Samuel'e Paşa'yla görüşmelerini açıklar. Ali Paşa, Solyotlarla savaşa başlar. Rüstem ve Fotos, Paşa'dan gizli Hüsi nöbet tutarken

yaşlıları ve çocukları kurtarırlar. Hüsi'nin nöbet tutmasını isteyip askerleri kendi taraflarına götürürler ve savaş başlar. Paşa, olayı öğrenince Hüsi'yi öldürür. Rüstem ve Eftimi'nin kızları olduğu duyulunca Fotos'u suçlu bulurlar ve onun Soli'den ayrılmasını isterler. Bu esnada Mükrim'e'yi öldürürler. Paşa, Rüstem'e yazdığı mektupta intikam almak istediğini bildirir:

“(...) Lambro Çavillas'ın oğlu Fotos'un ahiren dehaletine pek ziyade memnun kalmıştıysam da müteakiben kızın Mükrim'e'nin Solyotların elinde maktuliyetine dair bir haber daha alarak ziyadesiyle kederlendim. İşte bu Solyotlar böyle barbar heriflerdir. (...) İşte sana efkârımı tafsil edeyim de el birliğiyle o yolda çalışarak düşmanlardan Mükrim'e'nin intikamını alalım. (...) Bir son gayret daha ederek Fotos'un kabilesiyle barışmaktan maada şu Papaz Samuel'i dahi bizim tarafa dehalet ettirebilirsen maksat hasıl demektir.

(...)

Ali” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 253-254)

Paşa, mektubunda Mükrim'e'nin intikamını almak istediğini belirtir. Solyotlarla olan savaşı da bitirmek için Papaz Samuel'i yanlarına çekmeyi amaçlar.

Papaz Samuel, Paşa'nın yanında hareket edeceğini bildirir. Boçarıs ve Fotos'a Paşa'nın yanında yer alacağını açıklar. Rüstem, Papaz'ın amacını anlayınca bu durumu Paşa'ya bildirir.

Şehsüvar Bey'in fırkası Arnavut'a gelir. Solyotlara savaş açar. Paşa, Şehsüvar Bey'in Rüstem olduğunu anlar. Paşa, Solyotlarla savaşırken Rüstem de onlara katılır ve yaralanır. Fotos ve Maryola, Eftimi'yi kurtarmaya manastıra giderler. Fotos, Paşa'ya vatanını koruyacağını anlatır. Zervas'a da vatanını korumak istediğini açıklar. Rüstem'den yardım ister. Ancak Paşa, Rüstem'e Fotos'un mektubunu vermez, haber almasını istemez. Eftimi, Rüstem'in naaşını aramaya gider. Kendisini öldürmek isteyenlerden Paşa'ya gideceğini söyleyerek kurtulur. Paşa'nın oğlu Veli Paşa manastırı kuşatır. Manastırı patlatırlar ve burada bulunanlar ölür. Rüstem ile Eftimi aylar sonra iyileşirler ve düğün yaparlar.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Taaffüf* romanında Sâniha, Tosun'a yazdığı mektubu ulaştırması için Peyker'e verir. Peyker de mektubu Râsih'in görmesini ister. Sâniha, Tosun'a yazdığı mektupta onu tehdit eder:

“(...)

Bu son sözü dahi kabul etmeyerek o hâlde devam edecek olursanız bilmiş olunuz ki mektuplarınızı Râsih Efendi'nin önüne koyarım. İşin encamını nerelere kadar müncer olacağını da nazar-ı ehemmiyet ve takdirinize havale ederim. Sizin nezdinizde bulunan benim mektuplarımı her kimin nazar-ı mütalâasına arz etmek isterseniz muhtarsınız. Zira bunlarda hâl-i iffetimin sektedar olduğunu gösterebilecek hiçbir kelime yoktur.

(...)” (Ahmet Midhat Efendi, 2018: 129)

Sâniha, mektubunda Tosun’u görmek istemediğini bildirir. Tosun’un konağa gelmesi durumunda Râsih’e söylemekle tehdit eder. Tosun’a yazdığı mektupları birinin görmesinden korkmadığını yazar ve Râsih’in onu affedeceğini bilir.

Sonuç olarak romanlarda yer alan mektuplar, kahramanların aşklarına karşılık bulamamaları, isteklerinin yerine getirilmemesi durumunda yazılırlar. Mektuplarda kahraman önce tehdit eder, tehditleriyle istekleri yerine gelmediğinde düşmanlık ilan eder. Düşmanlık muhatabın korkmasına sebep olmadığına intikam planları yapar. Olay örgüsünü düşmanlıklar şekillendirir ve olayların akışını sağlar. *Yeryüzünde Bir Melek, Karnaval, Vah, Taaffüf* romanlarında aşkına karşılık bulamayan ve aşktan vazgeçen kahramanların mektuplarına rastlanır. Aşkına karşılık bulamadıklarında tehdit ederek isteklerinin yapılması arzulanır. Ancak tehditlerin karşılık bulamaması intikam planlarının yapıldığını gösterir. Kahramanın aşktan vazgeçme ve istemediğini bildirme şekli de tehditlerle olur. *Dürdane Hanım* romanında kahraman tehdit ederek aşığının isteklerini yerine getirmeyi arzular. Ancak bu tehdit mektubu kahramanın intikam almak için ölümüne sebep olur. *Arnavutlar Solyotlar* romanında ise savaş ve vatani koruma amacıyla düşmanlık bildirilir. Mektupların tehdit, düşmanlık ve intikam bildirmesi olay örgüsünün değişmesinde yardımcı olur. Olayların bu değişimini entrika unsuru sağlar.

3.8. Pişmanlığı Dile Getiren Mektuplar

Tanzimat dönemi Türk romanında yazar, mektup tekniğini kullanarak kahramanlar aracılığıyla pişmanlık duygusunu anlatmaya çalışır.

Mektup, insanlar arasında haberleşmeyi sağlamasının yanı sıra iç dökme, itiraf etme amacıyla da kullanılır. Pişmanlığın itiraf edilmesi ise insanın zorlandığı durumlardan biridir. Hatasını kabullenen kahraman pişmanlığını içten duygularla açıklama gereğinde bulunur. Pişmanlığın yarattığı vicdan azabı ve huzursuzluktan kurtulmak ister. Mektup anlatım tekniği, muhatap dışında kimsenin bilmesini istemeyeceği pişmanlık hissini samimi olarak anlatmayı sağlar. Mektubu oluşturan pişmanlık kapalı zarfın açılmasıyla okuyucuya da tesir eder.

Turfanda mı Yoksa Turfa mı?, *Taaffüf* romanlarında pişmanlık duygusunun açıklandığı mektuplar yer alır.

Mehmed Murad’ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanında Mansur, Salih Efendi’nin konağında misafir olur ve evdeki hastaları tedavi eder. Zehra ise onunla aynı evde olmaktan rahatsızlık duyar. Mansur, Zehra’ya geçmişte yaptığı hatalardan dolayı ve onu rahatsız etmesi sebebiyle pişmanlığını bildirecek bir mektup yazar:

“Hemşirem Hanımefendi,

Çocukluk hâliyle size karşı icra etmiş bulunduğum terbiyesizliğim kadar dünyada hiçbir şey kalbimi mustarip etmemiştir. On seneden beri vicdanımda ukde bulunan bu mahcubiyetten kurtulmak üzere damen-i affınıza sarılmak en birinci emelim iken bugün dahi terbiye görmemiş mektep çocuğu gibi bilmeyerek diğerini icra etmiş bulundum.

(...)” (Mehmed Murad, 2016: 152-153)

Mansur, mektubunda Zehra’ya karşı çocukluğunda yaptığı hatalardan dolayı pişmanlık duyduğunu açıklar. Pişmanlıklarını Zehra’yla yüz yüze konuşamayacağını düşünerek mektup yazmayı tercih eder. Mansur’un pişmanlıklarına karşılık Zehra, mektuba cevap vermeyerek onun mahcubiyetinin artmasına sebep olur. Zehra cevap olarak Fransızca yazdığı mektubu yırtarak Mansur’u cevapsız bırakır. Fransızca bildiğini ve aldığı eğitimi Mansur’un öğrenmesini istemez. Böylelikle çocukluklarında mektebe giderken yaşadıkları çekişmelerle Mansur’un üzüntü duymasını ister.

Ahmet Midhat Efendi’nin *Taaffüf* romanında Sâniha yazdığı mektubu Peykere’e vererek ondan, Tosun’a ulaştırmasını ister. Peyker ise mektubu Râsih Efendi’ye verir. Sâniha mektupta Tosun’a cevap verdiği için pişmanlık duyduğunu anlatır:

“Beyefendi, şimdiye kadar vuku bulan muhâcemat-ı âşıkânenize karşı müdafaâta kalkışmaklığım meğer aynı hata imiş. Bir kadının asıl müdafaası o yoldaki muhâcemata hiç cevap vermeyip, fütursuzlukla mukabele eylemekmiş. Ama bu yolda tecârib-i adîdesi sebk etmiş kadınlardan olmadığım için bilememişim. Sizi besbelli söz anlar bir adam sanmışım ki şimdiye kadar tekrar eylediğiniz teklifâta cevâb-ı red vermek zahmetini de almışım. Siz ise benim tarafımdan her cevap gittikçe onu yeni bir hücumla vesile ittihaz eylediniz.

(...)” (Ahmet Midhat Efendi, 2018: 129)

Sâniha, mektubunda Tosun ile münasebeti olduğu ve mektuplarına cevap verdiği için pişmanlık duyar. Pişmanlığını anlatarak hatasını fark ettiğini Tosun’u reddederek açıklar. Tosun’un mektuplarını ve konağına gelmesini istemez. Aldığı kararlarla pişmanlığını telafi etmeyi amaçlar. Râsih ise mektubu okuyunca Sâniha’nın pişmanlığını görüp samimiyetini anlar. Sâniha mektubu Peyker’e vererek Râsih’in mektubu okuyacağını amaçlar. Râsih’e pişmanlığını anlatamayacağını düşünür. Bu sebeple mektubu içten ve samimi bir biçimde yazar. Râsih’in samimi olduğunu mektubu okuyunca anlamasını ister.

Sonuç olarak, pişmanlıkların anlatıldığı mektuplar yüz yüze konuşmada çekingen tavırların olacağı düşüncesiyle tercih edilirler. Mektuplarla pişmanlık içten ve samimi olarak anlatılır. *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanında Mansur, geçmişte yaptığı hatalara yenilerini dâhil ettiği için üzüntü yaşar. Pişmanlığını kanıtlamak ister. Tanzimat yıllarında kadın erkek ilişkilerinin yaygın olmaması ve yüz yüze görüşmenin imkânı bulunmadığından mektup tercih edilir. Zehra’ya karşı utanma duygusu artan Mansur, pişmanlıklarını anlatarak iç dökmek ister. *Taaffüf* romanında Sâniha mektubun Râsih’e ulaşmasını amaçlar.

Pişmanlığını daha içten hissettirmek amacıyla mektubu tercih eder. Râsih'e yüz yüze anlatamayacağı pişmanlık hissini Tosun'a yazdığı mektuplarla açıklar. Pişmanlığın anlatılması korku ve utanma hissi sebebiyle mektupla açıklanır. Böylece kahraman, muhatabın pişmanlığını samimi olarak görmesini ve mektuba dökülenlerle anlamasını sağlar.

3.9. Hile, Kandırma, İftira ve Suçsuzluğun Açığa Çıktığı Mektuplar

Tanzimat dönemi Türk romanı, 18. yüzyılda ortaya çıkan Romantizm akımının etkisinde kalır. Bu etkiyle insanlar, duygu ve akıl çatışmasını, karşılık bulamadıkları aşklarını, hasretlerini dile getirirler. 18. yüzyılda Fransa'daki soylu ve kültürlü kadınların oluşturduğu salon edebiyatı, dönemin anlayışını yansıtır. Bu dönemde yaşanan aşklar, yapılan dedikodular, kültür, moda gibi toplumu ilgilendiren her şey salon edebiyatının gelişimini sağlar. Böylelikle Romantizm ve salon edebiyatının etkisiyle yazılan eserlerde entrika önemli bir unsura dönüşür.

Entrika unsurunun romana dâhil edilmesi kahramanların hile, kandırma, iftira atma gibi yollara başvurmasını sağlar. Ayrıca sahte mektuplar yazılarak da entrika sağlanır. Bunun yanı sıra suçsuzluğun açığa çıkması olay örgüsünde kahramanlar arasında hile yapıldığını gösterir. Olay örgüsünün ilerlemesi amacıyla yapılan planlar, oynanan oyunlar ve hile yapmak amacıyla kandırmaya yönelik yazılan mektuplar, entrika unsurunun parçalarıdır. Kahramanlar husumetli oldukları muhatapları kandırmak için mektup anlatım tekniğini tercih ederler. Hile yapmak ve kandırmak için mektubun kullanılması muhatabın korkmasını sağlamak, onu tehdit etmek ve çaresiz hissettirmek gibi maksatlar taşır.

Tanzimat dönemi Türk romanı, entrikanın dâhil olmasıyla farklılık gösterir. İyi ve kötü gibi zıtlıklardan meydana gelir. Kötülerin oyunları, planları romandaki gerilimi artırır ve okuyucuyu heyecanlandırır. İftira, suçlama ve yalan gibi ahlaka aykırı durumların dâhil edilmesi romanı tekdüzelikten kurtarır. Okuyucunun merakla okuduğu iftira, suçlama ve yalan içerikli mektuplar toplumu ahlakî açıdan bilgilendirmeyi de amaçlar. Suçların açığa çıkmasıyla mektup, okuyucuyu şaşırtmaya devam eder. Kapalı zarfın içinden çıkan mektup, muhatabı ve okuyucuyu tesiri altına alarak kötülerin cezalandırılacağı fikrini verir.

Mektuplar hile yapılarak muhatabın kandırılmasına, iftira atılarak olay örgüsünün değişmesine sebep olur. Suçsuzluğun açığa çıkması da yine mektuplarla sağlanır. Böylelikle sahte mektupların kahramanlar üzerindeki etkisi görülür.

İncelemede ele alınan *Süleyman Muslî, Karnaval, Vah, Arnavutlar Solyotlar, Turfanda mı Yoksa Turfa mı?, Hayal ve Hakikat, Muhadarat, Zehra* romanlarında hile, kandırma, iftira ve suçsuzluğun açığa çıktığı mektuplar görülür.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Süleyman Muslî* romanında Süleyman, Mısırlı kumandanın yaptığı imtihandan geçerek askerlik görevine başlar. Mısır kumandanıyla Baalbek'e gider ve Melik Salih'in Sadeddin Dımışkî'ye karşı hile yapmasını sağlar. Nablus güvercinleriyle Baalbek güvercinlerini değiştirip Sadeddin Dımışkî'ye gelen mektuplardan haberdar olması fikrini verir. Mısır'a gittikten 3-4 ay sonra Salih kumandanından bir mektup alır:

“An-Dımışkü’ş-Şam.

Ba'de's-selam inha olunur ki maiyetinizde bulunan Süleyman Muslî'nin tedbiri bi-inayetihi Teala müsmir oldu. Sadeddin Dımışkî yanında bulunan Nablus güvercinlerinden kendi yanıma alıp onun yanına dahi kendi sarayım güvercinlerinden koydum. Bu hâlde Sadeddin'in güvercinlerinden birisinin kanadına bağladığı mektup doğruca saraya geldi. Okudum. Tamamıyla benim aleyhimde ve Eyyub'u iğzap edecek suretteydi. Mektubu değiştirip kendimin salah üzere olduğuma ve sevda-yı hükûmette bulunmadığıma dair bir cevapname yazarak Nablus güvercinine bağladım, gönderdim. (...) Bu muvaffakiyeti evvela Allah'tan ve saniyen Süleyman Muslî'nin hüsn-i tedbirinden bilirim. Kendisine mahsusen selam ederim. Her ne zaman hizmetinin mükâfatını benden isterse edasına hazırım.

El-malum

Melik Salih” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 127)

Salih kumandan, mektubunda Süleyman'ın güvercinleri değiştirme fikrini uygun bulduğunu ve Şam'a yürüyerek yönetimi ele geçirdiğini anlatır. Süleyman'ın hile yöntemiyle savaşı kazandığını açıklar. Ona teşekkür eder. Salih kumandan, Süleyman'ın anlattığı savaş hilesiyle Şam'ı ele geçirir. Bu hile savaşın kazanılmasını sağlar.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Karnaval* romanında Zekâî, Resmi'den intikam almak ister. Mösyö'ye gönderdiği mektupta Madam hakkında yalanlar söyler. Mösyö şüphelenir ve Mariyanko'dan bildiklerini anlatmasını ister. Madam, Zekâî'nin aşk mektubunu açıklar ve suçsuzluğunu kanıtlar. Mösyö, Zekâî'nin Madam'ı suçladığını öğrenir ve bir mektup yazar:

“Beyefendi Hazretleri!

Madam hakkında bendenize vuku bulan ifadatınızı hakikaten azîm bir dostluğa haml etmiştim. Hâlbuki ondan daha önce madama yazmış olduğunuz aşk beyannamesini de görünce bu iftiralarından maksadınız ne olduğunu tamamıyla anlamakta tehhür etmedim. Bereket versin ki iftiralarınıza tamamıyla inanmayarak karım hakkında dahi ona göre davranmamıştım. Eğer tamamıyla inansaydım evimden, barkımdan ve melek gibi karımdan olacaktım.

(...)” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 235-236)

Mösyö, mektubunda Zekâî'nin Madam'a iftira attığını ve yalan söylediğini dile getirir. Zekâî'ye inanmadığını ve Madam'ın suçsuz olduğunu anlatır. Zekâî'nin yalanlarına inansaydı evini ve Madam'ı terk edeceğinden bahseder. Madam hakkında söylenen yalanların açığa çıkmasıyla Mösyö her şeyi öğrenir.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Vah* romanında Behçet, Ferdane'nin fotoğrafları üzerinde değişiklik yapar ve bunları Necati'ye gönderir. Necati'nin Ferdane'ye şüphelerinden oluşan bir mektup göndermesiyle olayları Talat Bey öğrenir. Necati'nin mektubunu gören Talat Bey, Ferdane'yle boşanır. Bunun üzerine Ferdane yazıcıya yazdırdığı mektubu Necati'ye gönderir:

"Necati!

Kalem tutmaya iktidarım olmayacak kadar hasta olduğumdan şu mektubumu Üsküdar iskelesinden celb eylediğim bir yazıcıya imla ettirdim. Zaten ketmi lazım gelecek bir sır kalmadığı cihetle yazıcı efendiden dahi hiç hayâ etmedim.

(...)

Resim aldirmek cihetiyle mahkûm olan Ferdane bu ciheti yalnız bir kerecik ihtiyar etmiştir. O resim dahi Despino'nun buradan sirkatle size gösterdiği resimdir. Sonra bu resim ahabınızdan Behçet Bey'in eline düşmüştür. Bu tafsilatın hepsine Despino vâkıf olduğu cihetle istediğiniz yerleri istizah edebilirsiniz.

(...)

Beyoğlu'ndan aldığınız maskara resimleri de Behçet Bey'in eser-i mahareti olacağından hiç şüphe edemem.

(...)

Ferdane" (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 253-255)

Ferdane, mektubunda Behçet'in attığı iftiraları açıklar. Resminin kopyalandığını anlatır. Behçet'in düşmanlık ilan ettiğini ve kendisini suçladığını belirtir. Ferdane yaşananları anlatarak suçsuzluğunu kanıtlar. Bunun üzerine Necati, Ferdane'nin suçsuzluğuna inanır ve Behçet'in suçunu açığa çıkarır.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Arnavutlar Solyotlar* romanında Çavillas'ın oğlu Fotos rehin alınır. Paşa, Çavillas'ı Soli'ye fetih için gönderir. Çavillas, Paşa'ya bir mektup yazar:

"Ali Paşa! Senin gibi bir hud'a-kârı aldattığım için memnunum! Buraya gelişim mahza, vatanımı senin gibi bir hayduttan müdafaa içindir.

(...)

Ben ki senin yeminli düşmanın Çavillasım" (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 69)

Çavillas, mektubunda Paşa'yı kandırdığını açıklar. Vatanını korumak için Paşa'ya hile yaptığını ve düşmanlık ilan ettiğini anlatır.

Rüstem'in Solyotlara katılmasından sonra Paşa, gizli seyahatler yapar. Paşa ve Rüstem, Rum çoban aracılığıyla haberleşirler. Solyotlar ile birleşmek isteyen Paşa, Rüstem'in verdiği bilgilerle Soli'den ayrılan Boçarıs ve 200 adamını yanında çalıştırmak ister. Rüstem'in yanından ayrılıp kaleye dönen Paşa, kâtime Rumca bir mektup yazdırır ve Boçarıs'e gönderir:

"Ba'de's-salam inha olunur ki Solyotların en kahraman rüesasından Kiryorgi Boçarıs hemşehrileri ile muhalefetlerinden dolayı vatanından çıkıp Parga'ya gelmiş olduğunu yine Parga'dan gelen adamlar tarafından istihbar eyledim. (...) Arnavutlarla Solyotlar bir kandan öz kardeşirler. Bense cümlesinin

babası demeğim. İleride Boçaris'i hemşehrileriyle barıştıncaya kadar masarifine yardım etmek isterim. Yanında iki yüz adam varmış ki bunlardan hangilerini nefer ve hangilerini çavuş yazmak kendisince münasipse öyle kaydedip kendisini de kaptan yani yüzbaşı tayin edeceğim. Ve maaşlarını çift olarak vereceğim. Ama buraya gelsinler, bana hizmet etsinler demiyorum. Canları nerede isterse orada otursunlar.

Ali.” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 152)

Paşa, mektubunda Boçaris'e dostluk içeren bir mektup yazar. Boçaris ve adamlarına kendisiyle ittifak yapmaları için teklifte bulunur. Solyotları rütbe ve maaşla kendisine bağlamak ister. Paşa, Boçaris'e yazdığı mektupla savaşı kazanmak için hile yapar ve dost gibi görünerek yanına çekmek ister. Böylelikle savaş hilesi açıklanır.

Paşa ve Fotos, görüşmeleri esnasında Mükrim'e'nin ölüm haberini alırlar. Paşa, Rüstem'e bir mektup yazar:

“(...) Lambro Çavillas'ın oğlu Fotos'un ahiren dehaletine pek ziyade memnun kalmıştıysam da müteakiben kızın Mükrim'e'nin Solyotlar elinde maktuliyetine dair bir haber daha alarak ziyadesiyle kederlendim. (...) Boçaris'le Fotos elimizdedir. (...) Bir son gayret daha ederek Fotos'un kabilesiyle barışmaktan maada şu Papaz Samuel'i dahi bizim tarafa dehalet ettirebilirsen maksat hasıl demektir. Fotos'un rivayetine göre yine senin himmetinle Samuel dahi bize meyyalmış.

(...)

Ali” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 253-254)

Paşa, mektubunda Mükrim'e'nin ölüm haberini duyunca intikam almayı amaçlar. Rüstem'e üzüntüsünü anlatırken Fotos ve Boçaris'in kendi yanında hareket edeceğini bildirir. Papaz Samuel'i yanlarına çekmek ister. Böylelikle savaş hilesini açıklar.

Papaz Samuel de yaşananlardan dolayı Paşa'ya bir mektup yazar:

“Ali Paşa! Rüstem Bey'e gönderdiğiniz adamla görüştüm. Rüstem Bey'e yazdığınız mektup Türkçe yazıldığı cihetle asıl ne yazmış olduğunuzu anlamak mümkün olmadıysa da Rüstem Bey'in bana ettiği tercümeyle göre nahiyez içindeki ecnebi müşevviklerine kapılarak cümlemizin başında bir bela olup kalan birkaç edepsizi terbiyeyle nahiyezimizin ıslahına himmet arzusunda bulunduğunuz anlaşıldı. Biz dahi bu arzudayız. (...) Lakin evvel-be-evvel Boçaris'le Fotos'u buraya göndermeniz lazım. Vakia onlar gelmek istemezlerse de şu mektubu onlara gösterir ve leffen gönderdiğim diğer mektubu da kendilerine verirsiniz buraya avdet için vuku bulacak emirlerinizi mutlaka kabul ederler.

(...)” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 259-260)

Papaz Samuel, mektubunda Paşa'nın yanında yer alacağını bildirir. Paşa'nın isteklerini yerine getirmeye hazır olduğunu açıklar. Ancak bu mektubu Paşa'yı kandırmak ve ülkesini korumak için gönderir. Boçaris ve Fotos'a ek olarak bir mektup yazar:

“Ey Boçaris! Ey Fotos! İşte Ali Paşa Efendimiz cümlemizin düşmanlarımızdan intikam alacaktır. Nahiyezimizi ıslah edecektir. (...) Siz dahi gelip beraber bulunmalısınız ki paşa efendimizin arzularına muvafık hizmetlere muvaffak olabilelim.

(...)” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 261)

Papaz Samuel, mektubunda Boçaris ve Fotos'tan düşmana karşı birlikte hareket etmeyi ister. Paşa'nın yanında yer almayı tavsiye eder. Ancak Paşa'yı aldatarak vatanını

kurtarmayı amaçlar ve onlardan itaat etmelerini ister. Rüstem, Papaz'ın itaat ederek Paşa'yı kandırma amacını anlar. Paşa'ya bir mektup yazar:

“Velinimetim paşa efendimiz hazretleri! Mektub-ı şeriflerinizi aldım. Mucibince hareket eyledim. Bu mektubu papaza tercüme eyledim ama Solyotların kökünü kesmek ve tozlarını havaya savurmak tarzında esrardan olan cihazları matluba muvafık bir surette tercüme edeceğim derkârdır. Kendisi zaten sizin politikanıza meyyal olduğu cihazla teklifatınızı derhâl kabul eyledi. (...) Mahdumunuz Veli ve Muhtar Paşalar hazeratının mahsusen eteklerini öperim.” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 261-262)

Rüstem, mektubunda Papaz'ın teklifi kabul ettiğini yazar. Papaz Samuel'i kandırarak onları yanlarına çektiklerini açıklar. Paşa'yla yaptıkları hileden bahseder. Bu hileyle ilerlediklerini ve amaçlarına ulaşacaklarını belirtir.

Mehmet Murad'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanında Mansur, 93 Harbi'ne katılır. Zehra'ya gönderdiği mektuplarda cepheden, askerlerin durumundan haberler verir. Mansur, cephe değiştirdiğini ve yaralandığını anlatır. Kumandan, Mansur'un casus olduğunu düşünür. Kendisi hakkındaki düşünceleri öğrenen Mansur, mektubunda Zehra'ya bildirir. Mansur'un Zehra'ya gönderdiği mektup “Mansur Beyden Zehra Hanıma” başlığıyla verilir:

“Meğer Müşir Paşa, benim Gabrova sözlerimden gücenmiş, üçüncü Liva kumandanıyla olan münasebetini çekememiş. Tahkik edemediğim bazı isnadattan bile çekinmemiş. Biz beşinci ordu dairesine yani Şam'a cebren izam olunuyoruz. Elbette ihkak-ı hak etmek zamanı gelir de saye-i şahaneden namusumun ikmalini talep ederdim. Sakın, güzelim mefakta bulunma. İnsan hâlidir. Günün iyisi de kötüsü de bulunabilir. Hüner katlanabilmektir.” (Mehmed Murad, 2016: 345)

Mansur, mektubunda cephe değiştirdiğini ve Müşir Paşa'yla olan tartışmanın sebebinin öğrendiğini açıklar. Müşir Paşa'nın Mansur'a gücendiğini ve üçüncü Liva kumandanıyla münasebetini kıskandığını anlatır. Mansur, casus olmadığının açığa çıkmasıyla suçsuzluğunu kanıtlar ve Zehra'ya durumu bildirir.

Ahmet Midhat Efendi ve Fatma Aliye Hanım'ın birlikte yazdıkları *Hayal ve Hakikat* romanında Vedat, Vefa'nın hayalini görerek ölür. Bunun üzerine bir gazetede Vedat'ın ölüm haberi yapılır. Vefa, bu gazeteye bir mektup yazar:

“Muharrir Efendi Hazretleri!

Merhume Vedat Hanım hakkındaki, gazetenizde münderiç olan fıkra üzerine, ... semtindeki kabristana giderek, ağlaya ağlaya kabir-i pür-nûrunu ziyaret eyledim. (...) Bu ibretin tamami-i husulü için dahi bir kere de beni söyletmek iktiza eder. İşte ben de söylüyorum:

Pederim Hüseyin Sabri Efendi kendi asrına göre tahsil görmüş bir adamdı. Filvaki Vedat'ın pederiyle karındaşı gibi görüşürlerdi. Vedat'ın pederi gereği gibi hâlli vakitli bir adam olup, pederimin onun kadar değilse de yine kendi tabirince ‘namerde muhtaç olmayacak kadar’ geçinir giderdi.

Beni de cahil bırakmamak gayretinde kusur etmedi.

(...)

Vedat'ın hikâyesini yazan muharrir-i fazılânın dediği gibi biz on yaşına kadar Vedat ile beraber büyüdük. Mekteb-i iptidaiye beraber gittik. Bizi görenler karındaşı zannederlerdi. (...) Fakat aramızda hiçbir hiss-i sevdâ yoktu.

(...)

Benim Vedat ile delikanlılık zamanımda ilk ve yegâne ve son mülakatım, bir gün pederimin beni onların hanesine götürdüğü zaman vukua geldi. (...) Namahrem olduğu ve örtüsüz bulunduğu için edeben arkamı dönmüştüm. Kızın oradan tebaüd eylediğine delalet edecek bir ayak sesi işitmediğim için gençlik merakına mağlup olarak süratle başımı çevirerek bir kerecik dönüp bakmışım. Bundan başka hiçbir şey yapmamışım. Vakıa da yapmadım. Bu bir kerecik bakış Vedat'a ispat eylemiş ki o beni on senedir severmiş.

(...)

Hâlâ işte benim dahlim var mı? Ama babam bu teati olunan nazarları görmüş de memnun dahi olmuş. Arzusuna muvafık olduğu için elbette memnun olur.

Nihayet muharrir-i fazılanın hikâye ettiği veçhile bizi nişanladılar ki işte meseleye benim de iştirakım bundan başlamış oldu. Fakat nasıl nişanladılar? Benim namuma kıza bir nişandır gönderildi. Ama nasıl gönderildi? Bunu bana sordular mı idi? İşte şimdi biçare Vedat'ın vefatına benim vefasızlığım sebep olmuştur diye bu mesuliyet altında kaldığım için bir de cevabımı vermeliyim!

(...)

İşte bu derecesini pedere anlatmak kabil olamaz ki daha ilerisini de anlatayım. Evet! Daha ilerisini de anlatayım ki Mekteb-i Sultani'den çıkan bir tabip dörtten altı seneye kadar da Mekteb-i Tıbbiye devam eyledikten sonra eğerçi tabip olursa da ait olduğu meslekte mümtaz olabilmek için ondan sonra dahi Avrupa'ya giderek birkaç sene de orada ikmal-i tahsil etmeli! Bihakkın taallüm, bihakkın iftihar böyle olur. Fakat bunu bizim pedere anlatmak nasıl kabil olur?

(...)

Nişanlandıktan sonra Vedat ile aramızda sebk eden şeyleri muharrir-i fazıla yalnız Vedat'ın hâlinde anlayabildiğine göre yazmış. Sokaktaki tesadüfleri arayan ben değilim. Vedat'a hiçbir vakitte zevcem olmuşçasına bir muamelede, bir sözde bulunmadım. Evet, 'muhibb-i vefa-şiarım' diye birkaç mektup yazdımsa da onun fevkalade âşıkane olan mektuplarından pederim haberdar olduğu cihetle yine pederimin icbarıyla yazdım.

(...)

Hatta pederim yine bu hastalıktan vefat eylediği esnada kendi vefatı düşünümüzün icrasını tehire sebep olmamasını vasiyet etmesi dahi benim teehhül sevdasında bulunmadığımı bildiğinden neşet etmiş bir tedbirdi. Onun vefatından sonra ben teehhül etmem hafıyla beni bu suretle bağlamak istedi.

Bereket versin ki Vedat düşünün biraz teehhürünü istedi. O biraz teehhürü istediği halde benim bütün bütün de teehhürünü istemekliğim için yol açılmış oldu. O sırada seyahate çıkacağım sahihti. Tahsil için Avrupa'ya gidecektim. Fakat Avrupa'dan evvel burada tababeti bir dereceye kadar tahassulum ciheti, bazı nasihler tarafından tavsiye olundu da Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyeye girdim.

(...)

Son sözüm:

Vedat'ı helak eden ben miyim yoksa kendisinde mevcut olan ve ettibaca 'isteri' denilerek bazı kadınları cinnette takrib eden hâl mi olduğunu bir şaire değil, bir hekime sormalı.

(...)” (Ahmet Midhat Efendi ve Fatma Aliye Hanım, 2017: 33-40)

Vefa, mektubunda Vedat'la yaşadıklarını anlatır. Vefa'ya sormadan Vedat ile nişanlanır. Vefa, sultaneye Vedat'ı istemediğini anlatır ancak yaşlı kadın söylenenleri farklı şekilde aktarır. Vedat'ın hystérie hastalığından dolayı öldüğünü düşünür. Vefa, yaşananları anlatır ve Vedat'ın ölümünde suçunun olmadığını açıklar.

Tanzimat dönemi Türk romanının kadın sanatçılarından Fatma Aliye Hanım'ın *Muhadarat* romanı 1896 yılında yazılır. Roman, ahlakî öğütler verir. Toplumda kadının yer edinmesini ele alır.

Roman, Fazıla ve Fevkiye'nin gittikleri düğünün anlatılmasıyla başlar. İki arkadaşın konuşmalarından hayatlarıyla ilgili bilgiler edinilir. Fazıla ve Mukaddem'in evlenmeleri üzerine konuşurlar.

Fazıla'nın babası Sai Efendi dürüst ve bilgili bir adamdır. İlk evliliğinden Fazıla ve Şefik adlı çocukları vardır. Fazıla'nın annesi ölünce Sai Efendi, Calibe Hanım'la evlenir. Calibe Hanım, amcasının oğlu Süha'yı sevse de zengin bir adamla evlenmeyi tercih eder ve iki çocuğu olur. Fazıla ve Şefik, Calibe'nin kötü davranışlarıyla karşılaşır. Mukaddem Bey ise annesi Münevver Hanım'la yaşar. Münevver Hanım, Fazıla ve Şefik'e ilgi gösterir, onları Calibe'den korumak ister. Calibe'nin kardeşi Nabi ve Süha, babalarının memuriyete gitmesiyle Sai Efendi'nin evinde yaşamaya başlarlar. Calibe'yle aynı evde yaşamaya başlayan Süha, onun aşkını reddeder. Bunun üzerine Calibe, bir yazının imlasını yapamadığını bildirerek Süha'ya kendi yazısıyla mektup yazdırır:

“Paraları size teslim ettikten sonra bir cevabınızı alamadım. Benim tembihim veçhile bin lirayı sekize taksim ile ayrı ayrı bankalara teslim ettiniz mi? Tembihimi tutup da sakın hepsini birden bir mahalle vermeyesiniz. Serian cevabına muntazırım” (Fatma Aliye Hanım, 2014: 73)

Süha'ya yazdırılan bu mektupta Sai Efendi'den onun para çaldığını ve bu paralara yapılacaklar hakkında bilgi verilir. Calibe, Süha'yı kandırarak yazdırdığı bu mektupla onu tehdit eder ve aşkına karşılık vermesini ister. Süha, Calibe'nin aşkına karşılık verir.

Süha, Calibe'den intikam almak için Fazıla'ya kendisini sevdirmeye karar verir. Calibe, Fazıla ve Mukaddem'in evliliğine karşı çıkar. Nabi ise Fevkiye'yi evlilik için uygun bulur. Fevkiye'nin zengin olması Nabi'nin dikkatini çeker. Ayrıca evdeki hizmetçi Reftar'a da âşık olur. Bu aşkı bilen Calibe, Fazıla ve Mukaddem'i ayırmak için bu durumu kullanır. Fazıla ve Mukaddem'in düğününe iki ay kalınca, Sai Efendi ailesiyle Büyükkada'ya gider. Mukaddem, onları ziyarete gittiğinde, içki içtiği ve Reftar'la görüştüğü yalanını söyleyip, Fazıla'dan ayırırlar. Fazıla bu yalanlara inanmaz. Fakat Sai Efendi'yi ikna etmeye çalışsalar da ayrılıklarına karar verilir. Nabi ve Fevkiye de evlenirler.

Süha, Fazıla'ya aşkını anlatır ve red cevabı alır. Fazıla, Süha ve Calibe'nin aşkını öğrenir. Bunun üzerine Calibe, Fazıla ve Mukaddem'in mektuplaştıkları yalanını söyler. Süha, Mukaddem'in adını kullanarak bir mektup yazar:

“Kavl ü kararımız veçhile fırarınız için her türlü esbap tehyie edilmiştir. Hemen siz bize yevm ve saatini bildiriniz ki emir buyurmuş olduğunuz mahâlde bekleyelim.” (Fatma Aliye Hanım, 2014: 163)

Süha, mektupta Fazıla ve Mukaddem'in kaçacaklarına dair bilgi verir. Mukaddem'in yazmadığı bir mektubu ona ait olarak gösterir. Böylelikle Sai Efendi'yi kandırmayı amaçlarlar.

Süha ve Fazıla'nın evlenmesini uygun bulurlar. Ancak Fazıla bunu kabul etmez.

Sai Efendi, Fazıla ve Mukaddem'in kaçacağını bildiren sahte mektubu Calibe'den alır. Fazıla, mektubu Süha'nın yazdığını anlar. Sai Efendi, Fazıla'yı döver, bu esnada Şefik hastalanır. Şefik'i Mekteb-i İdadiye gönderirler. Fazıla da Remzi Bey'le evlenir. Remzi Bey, pek çok kadınla ilgilenir ve Fazıla'yı sevmediğini söyler. Sai Efendi, Fazıla'yı evine kabul etmez. Fazıla, Remzi'ye iki cariye verir ve çocuğunun olmasını ister. Ancak Remzi eğlence âlemine devam eder. Remzi'nin başka bir kadınla evlenmek istemesi üzerine Fazıla, cariyelerine azat kâğıdı yazar. Mukaddem ise verem olur.

Roman bu kısımdan sonra Muhterem Efendi ve ailesini anlatmaya başlar.

Muhterem Efendi, oğlu Şebip Bey, kızları Enise ve Rûveyde ile Beyrut'ta yaşar. Şebip Bey, ticaretle uğraşır ve Avrupa'ya gider. Kızların dadılığını Peyman Hanım yapar. Enise, Peyman'a âşık olduğu Mukaddem Bey'i gösterir. Mukaddem, Peyman'ı görünce Fazıla'nın ölmediğini anlar. Mukaddem gelen mektup sayesinde Fazıla'yla görüşür. Fazıla, Peyman adında bir cariye olduğunu açıklar. Fazıla intihar etmekten vazgeçtiğini ve Beyrut'a cariye olarak geldiğini anlatır. Mukaddem, Calibe ve Süha'nın iftiraları sebebiyle ayrıldıklarını öğrenir. Fazıla, Mukaddem'i Enise ile evlenmesi konusunda ikna eder.

Şebip, Avrupa'dan ayrılır ve Beyrut'ta yaşamaya başlar. Fazıla'yla evlenmek ister. Mukaddem ve Enise İstanbul'a giderler. Fazıla'ya ailesinin iyi olduğu haberini verir. Mukaddem'in Bedriye adında kızı olur. Şebip, Fazıla'yla evlenmek istediğini bildirir. Fakat Fazıla, Remzi'den boşanmadığı için bu evliliği uygun bulmaz. Şebip'in intihar edeceğini öğrenen Fazıla, onu bu kararından vazgeçirir. Şebip bir gazete haberinde Remzi'nin karısının aşığı tarafından vurulup öldüğünü okur. Mukaddem, Enise'den boşanıp Fazıla'yla evlenmek istese de red cevabı ile karşılaşır. Bu esnada Mukaddem, arkadaşından bir mektup alır:

“Birader! Eğer yazacağım havadis sizi müteessir eyleyecek zannelemiş olsam, ondan hiç bahsetmezdim. Fakat yazın seni İstanbul'da pek şen ve bahtiyar gördüğüm cihetle, artık geçmişlerin sence bir tesiri kalmadığını hükmeyletiğim için yazıyorum! Sai Efendi'nin başına gelen felaketleri elbet duymuşsunuzdur. Bîçare adama bu felaketin sebebiyle nüzul isabet eyledi. (...) Geçen felaketin vukuatı esnasında zevcesiyle birlikte olan bir cariye her cürmü ve hatta bunlarla beraber evvelce geçen vukuatı ikrar ve itiraf eylemiş. Bunların meyanında sizin müteveffa kerimesi ile namzetliğinizin bozulması esrarı da faş olunmuş. Sizin tamamıyla bî-günah olduğunuz, Sai Efendi nezdinde tahakkuk eylemiş. Zavallı adam vefat etmezden evvel sizden af talep eylemek arzusunda bulunuyor.

(...)” (Fatma Aliye Hanım, 2014: 365-366)

Mukaddem, arkadaşından aldığı mektupta Sai Efendi'nin hastalığını ve cariyenin yaşananları itiraf ettiğini öğrenir. Mukaddem'in suçsuzluğu açığa çıkar.

Fazıla, Şebip'e mektup bırakıp Mukaddem'le İstanbul'a gider. Calibe'yi seven adamlar, onu döverek yüzünü yaralarlar. Reftar ise kör olur. Fazıla ve Mukaddem, onların başlarına gelenleri öğrenirler. Sai Efendi ile Calibe boşanırlar. Calibe'ye Süha bakar. Şefik yüzbaşı olur. Fazıla'nın ölmediği açığa çıkar. Şebip, İstanbul'a gelir, Fazıla'yla evlenir ve bir oğlu olur. Şefik de Rüveyde'yle evlenir.

Nabizade Nazım'ın *Zehra* romanında Suphi, Ürani'yle eğlence âlemine başlar. Sırrıcemal'e mektup gönderir:

“Makriköy, Suphi Bey'in hanesine,

Bu gece gelemeyeceğim pek işim var. Merak etme.

Fi 5 Şubat sene ... Suphi” (Nabizade Nazım, 2015: 94)

Suphi, mektubunda eve gidemeyeceğini Sırrıcemal'e haber verir. Sırrıcemal, Suphi'nin işi olduğunu düşünür. Suphi günlerce eve gitmez. Ürani'yle eğlenmek için işi olduğu yalanını söyleyerek Sırrıcemal'i kandırır ve ona gerçekleri anlatmaz.

Sonuç olarak, hile, kandırma, iftira ve suçsuzluğun açığa çıktığı mektuplar olayların gelişimine göre gerçeklerin anlatıldığını gösterir. Olay örgüsünde entrika unsuru sağlanır. Gerçeklerin açığa çıkması da mektuplar aracılığıyla olur. *Süleyman Muslî, Arnavutlar Solyotlar, Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanlarında savaş, cephe gibi konularda yapılan hileler açığa çıkar. *Karnaval, Vah, Hayal ve Hakikat, Muhadarat, Zehra* romanlarında kadın erkek ilişkileri ve aileler arasında birbirini kandırma, suçsuzluğun açığa çıkması gibi durumlar anlatılır. Mektuplarla hile yapıp, muhataplar kandırılsa da gerçekler açığa çıkar.

3.10. Asker ve Devlet Hakkında Bilgi Veren Mektuplar

Tanzimat dönemi Türk romanı aşk, hasret, iç dökme gibi bireysel konuların yanı sıra siyasî, sosyal ve askerî alanlarda toplumu ilgilendiren konulara yer verir. Toplumu ilgilendiren konulardan bahsederken okuyucuya bilgi vermeyi amaçlar. Romanlara ordu, asker, cephe, vatanperverlik, savaş gibi tarihî ve siyasî konular girer. Osmanlı'nın siyasî yapısı, Balkan ve Kafkasların durumu gibi devleti ilgilendiren konulardan bahsedilir. Siyasî hamleler, savaş ve cephe, devlet sırları romanlarda hayalî unsurlarla birleşir.

Özellikle tarih içerikli eserlerde devleti kurtarma amacıyla itaat eden kahramanlara rastlanır. İtaat “boyun eğme, dinleme; alınan emre göre davranma” (Devellioğlu, 2012: 536) anlamına gelir. Böylelikle kahraman, düşmana itaat ederek devletini ve vatanını koruma uğruna verilen emri yerine getirmek üzere hareket eder. Yüksek mevkiide bulunan insanlardan alınan emirler yerine getirilerek itaat edilir. Kahramanın barışı sağlamak amacıyla

düşmana boyun eğdiği görülür. Esir düşme ve savaşı kaybetme korkusu itaati mecburî hâle getirirse de kahraman vatanını korumak için canını vermeye hazırdır. Böylelikle itaati kabul etmeyerek düşmana karşı çıkar.

Devlet sırlarının açığa çıkması, itaat, ordu, asker ve cephe gerisinin anlatıldığı mektuplar genel anlamda vatanperverliği de beraberinde getirir. Türk ve İslam tarihi ile yapılan savaşları anlatan romanlarda kahramanlar hayalî unsurlarla ele alınır. Dönemin önemli mücadeleleri eserlere konu olur. Osmanlı-Rus Savaşı gibi mücadeleler Osmanlı Devleti için önemli olan siyasî ve askerî hareketliliklere yer verilir. Roman kahramanlarını Hasan Sabbah, dönemin paşaları ve dünya tarihinde yaşamış kişiler oluşturur.

Osmanlı'nın savaşlardaki gücü, hamleleri, asker ile ordunun durumu, Osmanlı'ya bağlı Kafkas ve Balkan topraklarında yaşayan halk, romanların konusunu oluşturur. Cephe arkasında yaşananlar, komutanlar arasındaki anlaşmazlık, askerlerin canları uğruna vatani koruma istekleri ve vatanperverlikleri anlatılır.

Tanzimat yıllarının yaygın haberleşme aracı olan mektup, romanlarda asker, cephe, devlet sırları, vatanperverlik ve itaat gibi pek çok konuda haberleşmeyi sağlar. Askerlerin savaş anında ve cephe gerisinde yaşananlardan bahsettiği neredeyse tek kaynak bu romanlardır. Ailesine, dostuna mektuplar aracılığıyla cephede olan biteni anlatan mektuplar, okuyucuyu ve muhatapı merak içinde bırakır.

İçten ve samimi duyguların, hasretlerin dile getirildiği bu mektuplar savaş edebiyatının bir parçası hâline gelir. Asker ocağından gelen mektuplar kahraman ile muhatap arasında yazılsa da okuyucuya vatanperverliği anlatır. Okuyucuyu duygulandıran asker mektupları dönemin savaş, devlet sırları ve vatanperverlik konuları hakkında bilgi verir.

İncelemede ele alınan *Kafkas*, *Cellat*, *Arnavutlar Solyotlar*, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanlarında asker, ordu, cephe, devlet sırları ve vatanperverlik hakkında bilgi veren mektuplara yer verilir.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Kafkas* romanında Mösyö dö Brano'nun katıldığı bir meclis kurulur. Bu mecliste Kafkasların ahvali ve Rusya hükümetine dâhil edilmesi hakkında görüşme yapılır. Pesimanof, meclise hükümetten gelen mektuptan bahseder:

“Sohumkale hükümet-i askeriye ve mülkiyesine.

Osmanlı ile açtığımız muharebede galebemiz şüphe yoksa da Kafkasya'nın bazı taraflarından gelen haberlere göre orası Rusya hükümeti için endişeyi mucip olacak bir hâldeymiş. Bunun için gayet mütebassirane hareket ederek tedkikata girişmeli. Her nerede zerre kadar isyan emaresi görünürse erbabını derhâl tutup en eziyetli ölümlerle öldürmeli. (...) Cümleden ziyade çalışacak şey Müslüman

beylerini ele almak olup bunun için ne kadar para lazımsa vaat etmeli. Hangi rütbe iktiza ederse, vermelidir. Beyler elde oldukça Kafkasya yerinden kımıldanamaz.

(...)” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 93)

Rusya hükümeti, mektubunda Osmanlı ile yapılan muharebede dikkatli davranılmasını ister. İsyan edenlerin eziyetle öldürülmesini emreder. Müslüman beylere savaşta Rusya ile hareket etmeleri için para ve rütbe teklif eder. Kafkasya’nın isyan etmemesi ve iç güvenliği hususunda her şeyin yapılmasını isterler. Böylelikle mektupta Kafkasya’yı devlete dâhil etmek için yapılması gerekenler anlatılır ve devlet sırrı açığa çıkar.

Ahmet Midhat Efendi’nin *Cellat* romanında Tonak ailesi, gittikleri bir müsamerede André’nin gelmesiyle Léon ile yapılan kavgayı konuşur. Burada bulunan gençler ve André, Stéphanie ile dans ederken, Paul Tonak bu gece dalgın bulunur. Napolyon, Elbe Ceziresi’nden hareket etmeden 15 gün önce Tonak’a mektup gönderir:

“Aziz Paul!

Eski dostluğu tecdide hükm-i zaman ihtiyaç gösterdi. Bonapartistler size ale'l hesab olarak iki milyon frank verecekler. Akdeniz sahilinden beş bin kişilik olarak hareket edecek olan fırkamızın yolda büyüye büyüye Paris’e bin kişilik ordu hâlinde girebilmesini temin için hangi menzillerde ne cins ve miktar erzaka ihtiyaç varsa generallerimiz size bildirecekler. En ziyade itina edilecek şey, vaktinden ve lüzumundan evvel suret-i hareketimizin kimse tarafından haber alınmaması ve anlaşılmasındır. Bu hizmete sizden daha ehil, daha muktedir kimseyi tanımadığım için size zahmet verdim.” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 82)

Napolyon, mektubunda Paul Tonak’ı Paris’e gelecek olan ordunun erzaklarını karşılaması için görevlendirir. Bu konuda Paul Tonak’a eski dostu olmasından dolayı güvenerek parayı teslim eder. Bu mektupla Napolyon’un yapacağı savaş ve hileleri açığa çıkar.

Ahmet Midhat Efendi’nin *Arnavutlar Solyotlar* romanında Ali Paşa, Fotos’u rehin alır. Çavillas, Soli’ye fetih için gönderilince Paşa’ya bir mektup yazar:

“Ali Paşa! (...) Fakat ben diyorum ki eğer sen bizim dağlarımıza malik olsaydın oğlumu da familyamı da bütün vatandaşlarımı da öldürecektin ve ben dahi bunların intikamlarını alamayacaktım. (...) Oğluma gelince kendisi her ne kadar gençse de vatani için öleceğinden dolayı elbette memnun olur. Ve illâ hayata ve benim oğlum olmaklığa layık addolunmaz. Ölüme kemal-i cesaretle tahammül edecektir. (...)” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 69)

Çavillas, mektubunda Ali Paşa’yı aldattığını ve vatanını korumak için oğlunu feda ettiğini açıklar. Bu mektupla Paşa’dan daha korkusuz olan bir komutanın vatani için ölümü düşündüğünü gösterir. Çavillas, vatan sevgisini de göstermiş olur.

Paşa, Mükrimen’in ölümünden sonra Solyotlardan intikam almak ve vatanlarını ele geçirmek için Rüstem’e mektup yazar. Papaz Samuel’i yanlarına çekmeyi amaçlar. Papaz Samuel de Boçarıs ve Fotos’a mektup yazar:

“Ey Boçaris! Ey Fotos! İşte Ali Paşa Efendimiz cümlemizin düşmanlarımızdan intikam alacaktır. (...) Biz burada asıl dostlarımızdan mürekkep bir heyet teşkil eyledik. Siz dahi gelip beraber bulunmalısınız ki paşa efendimizin arzularına daha muvafık hizmetlere muvaffak olabilelim.

(...)” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 261)

Papaz Samuel, mektubunda Boçaris ve Fotos’un Paşa’ya itaat etmelerini ister. Bir meclis kurduklarını ve onlara ihtiyaç duyduklarını anlatır. Bu mektupla Papaz Samuel, Paşa’ya itaat etmeyi savunsa da hile yapma amacındadır. İtaati savunarak vatanını kurtarmayı planlar.

Rüstem, Mükrime’nin ölümüyle Solyotlardan intikam almak ister. Şehsüvar Bey’in fırkası Solyotlara savaş açar. Paşa, Şehsüvar Bey’in Rüstem olduğunu anlar. Paşa ve neferleri de savaşa katılır. Rüstem de 200 neferle katılır ve yaralanınca Paşa’ya götürürler. Fotos ve Maryola, Eftimi’yi kurtarmak için manastıra giderler. Fotos, Paşa’ya bir mektup yazar:

“Paşam! Teşvikat-ı ecnebiyeye kapılmış olan ahmak vatanperverler hakkındaki şiddetinizi ez-dil ü can tasdik eylerim. Fakat unutmayınız ki ben Lambro Çavillas’ın oğluyum! Cellatlığı hiçbir âciz hakkında tecviz edemeyeceğim gibi sizin hesabınıza kendi hemşehrilerim aleyhinde hiç de cellatlık edemem. Bana darılmayınız! Hakikaten sizin için kalbimde pek büyük bir hiss-i tazim ve terkim vardır! Lakin o kalp muhabbet-i vataniyeyle malamaldır.

(...)” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 301)

Fotos, mektubunda vatani için savaşımaya devam edeceğini bildirir. Paşa’nın tarafında yer alamayacağını açıklar. Fotos, vatan sevgisini ve vatanperverliğini anlatır.

Fotos, Zervas’a da bir mektup yazar:

“Arkadaş! Ali Paşa’ya dehaletin için seni asla tayib edemem. (...) Ben dahi senin gibi Ali Paşa’ya dehalet etmek isterdim. Fakat ne yapayım bende bir hastalık derecesine varmış olan vatanperverlik ve biraz da kibir ve gurur buna mâni oldu. (...) Fakat son saatte vatanım benden feda-yı canı isterse onu da diriğ etmeyeceğim.” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 301-302)

Fotos, mektubunda Zervas’ın Paşa’nın tarafında olmasına karşı çıkmadığını açıklar. Fotos, vatani için canını feda etmeye hazır olduğunu belirtir.

Mehmed Murad’ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanında Mansur, Doktor Mehmed Efendi’ye 93 Harbi’nin başladığını mektup göndererek haber verir:

“Çoktan beri uğraşmakta olduğum iplik fabrikasını lütf-ı Huda ile küşad edebildim. Yün, pamuk bizden Avrupa’ya gidiyor.

(...)

Muhabere ihtimalatı tezayüt ediyor. Tüfek patlayınca yerimin ön karakolda olacağı derkârdır. Zehra’yı size gönderiyorum.

(...)” (Mehmed Murad, 2016: 337-338)

Mansur, mektubunda savaşı haber verirken cepheye katılacağını da bildirir. Zehra’yı arkadaşlarının yanına gönderir. Avrupa’daki iplik fabrikasını açtıklarından bahseder. Bu mektup savaşın başladığını haber verir.

Mansur, cepheye katıldıktan sonra Zehra'ya mektup yazar:

“Şimdiye kadar sana mektup yazmaya vakit bulamadım. Rusçuk'tan gelirken Şıpka fırkasının ziyadesiyle tabiplere muhtaç olduğunu söylemişlerdi. Hakikaten ihtiyaç pek ziyade olup gece gündüz hep mecruhlar ve hastalarla uğraşıyordum. (...) Düşmanın Yanya boğazı bozgunluğu pek müthişti. Bozulup kaçan askerle önünde binlerce Bulgar kaçakları bulunmuş. Düşman dar boğazda bunları çiğneyip geçmekten başka bir çare bulamamış. (...) Saatlerce imdat eden bu boğaz yolu insan etiyle elbisesinden yoğrulmuş bir çamur hâlindeydi. Taaffün, kalp ıstırapı, vehim ve vahim fikirler zihni perişan ediyor.

(...)

Zehracığım! Karadağ'dan gelen askeri bir kere görsen, harp görmüş Osmanlı askeri ne demek olduğunu anlarsın. Üzerlerinde elbise var, ama asker elbisesini andırır bir şey yoktur. Renkleri bozulmuş, biçimleri değişmiştir. Baş örtülerinin fese benzer yeri kalmamıştır. Ayaklarında çarık, bellerinde kuşaklar peyda olmuş. Kâffe-i levazım bu kuşaklardadır.

Lakin vücutları boğa gibi.

(...)

Zaten Müşir Paşa'nın hakkımda teveccühü yoktur. Bazı neşriyatım cihetiyle Hüseyin Paşa'nın beni muzır adamlardan saydığını Mektep Nazırı iken işitmiş imiş. Benim Moskoflara casusluk edeceğimden korkuyormuş!

(...)

Ben? Moskof casusu? Müşir Paşa bunun ne kadar uzak olduğunu ihata etseydi, kim bilir ne derecede mahcup olurdu!” (Mehmed Murad, 2016: 338-340)

Mansur, mektubunda cephenin durumu ve yaralılar hakkında bilgi verir. Müşir Paşa'nın kendisini Moskof casusu olarak gördüğünden bahseder. Ancak Mansur vatani için savaşmaya gittiğini, casus olmadığını açıklar.

Mansur, cephe değiştirdikten sonra Zehra'ya bir mektup daha yazar:

“Lakin güzelim, ben Çerkes Ahmet Bey'in iddialarına külliye kapıldım. Kumandandan bir tabur piyade ile yarım batarya topu alamamış bulunan Ahmet Bey'in sair Çerkes ümerasıyla bil-müzakere üçyüz kadar Çerkes muavenesiyle serkeşane Gabrova'ya hücum etmeye karar verdiğini haber alınca duramadım, ben de katıldım.

Gabrova'ya beraber gittik. Kasabanın Ruslar tarafından acele tahliye olduğunu gördük. (...) Ahmet Bey'in istediği taburla toplanarak beraberimizde olsaydı Gabrova'yı geri vermemek üzere almış gitmiştik.

(...)

Zehracığım! Beni affet! Seni meraktan kurtarmak için bir şey yazmadım: Kolumdan ve bacağımdan cüzi yaralanmıştım. Ciddi söylüyorum: Ehemmiyet verilecek bir şey değildi. Yemin ediyorum. Şimdi üzerlerine bez bağlamaya bile hacet kalmamıştır.

(...)” (Mehmed Murad, 2016: 340-345)

Mansur, mektubunda cephe değiştirdiğini ve yaralandığını açıklar. Savaşta askerlerin durumundan bahseder.

Fatma Hanım, Mansur'un durumunu öğrenmek için bir mektup yazar:

“Aziz Kardeşim!

Şıpka kahramanlığından hakkınızda gelen şikâyet tahminimizin fevkinde imiş. Sizi casusluk ve ifsat ile itham etmek istemişler. Feleğin ne de tuhaf şiveleri var!

(...)

Kardeşim! Sizin düşmanlarınız çoktur. Vaka-i müellimeye alenen izhar-ı esefle feryat çıkarmanızı hâlâ unutamayanlar eksik değildir. En büyük canileri ceza-yı sezalarını buldular ise de bazıları henüz mevki-i iktidardadırlar. Ezcümle sizin tebaüdünüze sebep olan dahi onlardandır.

(...)” (Mehmed Murad, 2016: 346)

Fatma Hanım, mektubunda Mansur’un casus olduğu iddialarını öğrendiğini anlatır. Mansur’un casus olmadığından ve vatanperverliğinden bahseder. Düşmanlarının çok olduğunu açıklar.

Fatma Hanım, Mansur’a bir mektup daha yazar:

“Aziz kardeşim!

(...)

Şimdi ihya-yı mülk ve devlet emri mühimini sahib-i meşruu pazu-yı himmet ve iktidarına almıştır. Memalik-i mahrusanın en baid bir köşesinde bulunan bir çiftçi, bir bîvaye bile posta ve telgrafla Bab-ı Hümayun’a müracaat etmek üzere mezun kılınmıştır. Bu babda her tarafa resmen tebligat vaki olmuştur.

(...)

Zehra Hanım’ın gözlerinden bus ederim. Mini mini Mahmut Bey’in ise pembe yanaklarını, tombul ellerini okşarım.” (Mehmed Murad, 2016: 347-348)

Fatma Hanım, mektubunda İstanbul’da posta ve telgrafın gelişmesinden bahseder. Devletin gelişen sistemlerini ve toplumsal gelişmeleri anlatır.

Zehra Hanım, Mansur’a Tüccar İbrahim aracılığıyla mektup gönderir:

“Mansur’um!

... Süleyman Paşa muhakemesinde birkaç defa ismin zikrolunmuş idi. İş bu kere her nasılsa manzur-ı âli buyurularak ‘Mansur Bey’ denilen adamın İstanbul’da fukara için muayenehane ve Beyrut’ta hususî mektep küşad eden adam olup olmadığı sorulmuş.

(...)

Padişahımız Efendimiz hazretlerinin ulviyet ve merhametlerini layıkıyla tavsif için söz bulunamıyor. Kibar ve sigar, şehirlî ve köylü hep bir ağızdan temadi-i ömür ve afiyetine duahan oluyorlar.

(...)” (Mehmed Murad, 2016. 349-350)

Zehra, mektubunda Mansur’un yaptırdığı muayenehane ve mekteplerden bahsedildiğini açıklar. Mansur’un İstanbul’a gelmesinin emredildiğini aktarır. Halkın padişaha dualar ettiğini bildirir. Devlet için yapılan ideallerden bahseder.

Sonuç olarak, asker ve devlet hakkında bilgi veren mektuplar dönemin savaş anlayışını, askerlerin, cephenin, komutanların durumunu açıklar. Askerden gelen mektuplar devlet ve savaş anlayışı hakkında bilgi verir. *Kafkas, Cellat, Arnavutlar Solyotlar, Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanlarında asker, ordu, cephe, devlet sırları ve vatanperverlik konularında yazılan mektuplar yer alır.

3.11. Eğitim, Resim, Sanat, Kültür Hakkında Bilgi Veren Mektuplar

Tanzimat dönemi Türk romanı topluma bilgi vermeyi, onu eğitmeyi amaçlar. Yazarlar, dönemin eğitim anlayışını, resim, müzik, sanat ve kültürünü eserlerinde kahramanların hayatları içinde ele alır. Tanzimat yıllarında Fransız kültürü ön plandadır. Fransa'nın kültürünü, resim, müzik gibi sanat anlayışını yansıtan Tanzimat dönemi Türk romanı, her konuda bilgi vererek mektep görevi görür. Kadının eğitimini vurgularken ev işleri ve çocuk bakımı hakkında bilgi verir. Sosyal hayatta belli bir konuma sahip olması arzulanan kadının tarih, felsefe gibi alanlarda eğitim görmesi daha sonra da iş hayatına katılması amaçlanır. Kadın ve erkek yazarlar, kadının mektep eğitiminden geri kalmamasını, özel hocalardan pek çok ders almalarını vurgular ve eserlerinde bu konuyu kahramanları aracılığıyla yansıtır.

Mektup kelimesinin mektep ile aynı kökenden geldiği düşünülürse, eserlerdeki mektupların okuyucuyu bilgilendirme amacı taşıdığı anlaşılır. Mektuplar eğitim, sanat, kültür gibi toplumu ilgilendiren her konuyu içine alır. Okuyucunun bilmediği konular hakkında bilgi sahibi olması amaçlanır.

İncelemede ele alınan *Sergüzeşt*, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*, *Refet* romanlarında kadının eğitimi ve iş hayatına katılması, resim, sanat ve kültür anlayışını ele alan mektuplar bulunur.

Samipaşazade Sezai, eğitimin konaklarda alan ve zengin çevrede yaşayan yazarlardandır. *Sergüzeşt* romanı en çok tanınan eseridir.

Sergüzeşt, 1888 yılında yazılır. Yazar, devrindeki esirlik kurumunu ele alır. Tanzimat devrinde yaşanan esir ticaretini eleştirmek amacıyla yazar. Dilber adındaki esir kızın Batum'dan İstanbul'a getirilmesi, yaşadıkları, çevrenin ona karşı davranışları ve genç kızın hisleri anlatılır.

Roman, esirci ve yanında getirdiği esir kızların tasviri ile başlar. Tophane'ye²² yaklaşan bir vapurdan uzun boylu, eli kırbaçlı bir Çerkes, yanında üç cariyeyle iner. Hacı Ömer isimdeki bu esir tüccarı yazar göre, "bir hanendenin sesiyle bir kızın ağlamasını, bir sazın sedasıyla bir hüsn-i bî-bahanın istirhamını" (Samipaşazade Sezai, 2017: 3) ayırmayan vicdansız bir adamdır. Yazar, esir kızların en küçüğü olan zayıf, bakımsız, renksiz yüzündeki hüznü gözlerinin etrafındaki siyah halkalarla tasvir eder. Bir gün Hacı Ömer kızı 40 liraya satar. Yeni sahibi, merhametsiz kadın, esir kızın hemen ev işlerine başlamasını ister. Bu kadın kendi kızından başka hiçbir çocuğu sevmez ve çalışanlarına zulmeder. Taravet isimli Arap

²² Tophane, Beyoğlu'nda boğaz kıyısında bulunur.

cariyeyle birlikte kalır. Adını Dilber koydukları esir kız erkenden kalkar, verdikleri hizmetleri yapar. İşi bitince evin kızıyla mektebe gider. Dilber evde gördüğü kötü muamelelere dayanamayarak bir gece vakti arkadaşı Latife'nin verdiği bebek, bir elma ve iki yüzüğü bohçasına koyarak evden kaçır. Gecenin karanlığında annesinin suretini gören Dilber bayılır. Kendisini arkadaşı Latife'nin evinde bulur. Evin hanımı Dilber'i satın almaya gider ancak merhametsiz kadın onu vermek istemez. Ailenin reisinin Erzurum'a kaymakam olarak tayin edilmesiyle Dilber, esirciye 65 liraya satılır. Okuma-yazma ve ud çalmadaki marifeti sayesinde 150 liraya başka bir köşke satılır.

Köşkün sahibi Asaf Paşa, bulunduğu memuriyetlerden sonra Moda Burnu²³ taraflarında bir ev inşa ettirir. Evin hanımı Zehra Hanım ise görgülü bir kadındır ve Dilber'in eğitimiyle ilgilenir. Celal Bey evin oğludur ve Paris'te bulunduğu yıllarda ressamlık sanatını icra eder. Paris'te katıldığı bir yarışmada seçilmiş heyet, Celal Bey'e bir mektup gönderir:

“Dikkatle bakılsa ukul-ı beşerin mâfevkinde uçuşan mahlukat-ı ulviye gözle görülecek kadar şeffaf olan bir sema-yı nuranînin zir-i sefasındaki şarkın bir ruz-ı ruşeninde hiçbir rengin mübalağa edilmesi kabil olamayacağından bahis ile eser-i ber-güzidesini ‘salona’ kabul ettirmek bahtiyarlığına muvaffak olmuştur.” (Samipaşazade Sezai, 2017. 26)

Seçilmiş heyet, mektubunda Celal Bey'in resmi eleştirilmiş olsa da heyet tarafından başarılı bulunduğunu açıklar. Bu mektuptan sonra Celal Bey, sanatından başka hiçbir güzele, aşka, sevdaya gönül vermez. Mektup, resim sanatının Celal Bey üzerindeki etkisini gösterir.

Dilber'in güzelliğini fark eden Celal Bey, onu “oyuncağı” (age, s. 29) olarak görür. Resimlerini yapmaya başlar. Bir gün Dilber'i yırtık kıyafetle resmederken kızın ağladığını görür. Birkaç gece Dilber'i düşünen Celal Bey, kız uyurken yanında kendi resmini bulur. 23 yıllık hayatında ressamlıktan başka hiçbir aşkı tanımayan evin beyi günlerce Dilber'i düşünür ve mesleğine olan aşkı beşerî bir aşka dönüşmeye başlar.

Bir gece yıldızların altında oturan Celal ve Dilber, sevdiğine kavuşamayan genç bir kızın mezarını görürler. O gece Zehra Hanım, Celal ve Dilber'in odalarında olmadıklarını fark eder ve iki gencin aşkını anlar. Bu aşka mâni olur. Celal'in amcasının daveti üzerine Boğaziçi'ne gitmesiyle Dilber evden gönderilir. Celal Bey döndüğünde her şeyi Çaresaz'dan öğrenir. Dilber'in gitmesiyle hastalık geçiren Celal, dolaşmaya çıktığında bir ameleden birkaç gün önce esir kızın mezar başında ağladığını öğrenir. Celal bu esir kızın Dilber olduğunu düşünüp nereye gittiğini öğrenmek ister ve her gittiği yerde onu arar, her gördüğüne onu sorar. Yorgun düşüp hasta olur. Zehra Hanım yaptığı hatanın farkına varır ancak hiçbir yerde Dilber'i bulamazlar.

²³ Moda, Kadıköy'e bağlıdır. 19. yüzyılda Rum ve Ermenileri barındıran semt, alafranga Türklerin ilgisini çeker.

Dilber ise Mısır'da diğer esir kızlar gibi Cevher'in yanındadır. Cevher, Dilber'in derdini öğrenir ve İstanbul'a kaçması için plan yaparlar. Dilber'in bulunduğu odanın penceresine kaçması için bir merdiven dayanır. Dilber kaçarken Cevher, merdivenden düşerek ölür. Dilber İstanbul'a gidemeyeceğini düşünür ve Nil Nehri'ne gider. Celal'i sevdiğini düşünen Dilber kendisini Nil'in soğuk sularına bırakır. Nil, bu bedbaht esiri ölüm denen "hürriyetine" (Samipaşazade Sezai, 2017: 78) götürür.

Mehmed Murad'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanında Mansur, Manisa'ya gider. Zehra'yla evlendikten sonra burada yaşar ve köye mektep açar. Mansur, köye açılan bu mektebi anlatmak için Doktor Mehmed Efendi'ye bir mektup yazar:

"Kardeşim,

(...)

Burada tesis ettiğim mektebin üç sene zarfındaki terakkiyatını görsen gözlerine inanamazsın. Esasen maksadım köyde imzalarını okumaya muktedir birkaç adam yetiştirmek iken bizim köy çocuklarının istidat ve iştahlarını görünce arzularımı tevsi etmekten kendimi alamadım. Çocuklar şimdi okuyup yazdıktan başka hesap, coğrafya, tarih fenlerinin mebadisini bile öğrendiler.

(...)

Mektep ziraat mektebi olunca yanında bir numune çiftliği dahi lazım olacaktır. Eski mandırayı numune çiftliği itti haz ettim. Felemenk'ten bir çiftlik müdürü getirttim. Mektep binası bitmek üzeredir. Ziraat derslerine Eylülde bed'a edebileceğiz.

(...)" (Mehmed Murad, 2016: 333-337)

Mansur, mektubunda köye açtığı mektebi ve ziraat mektebi için yaptıklarını anlatır. Dönemin eğitim anlayışını açıklar. Mekteplere ihtiyaç duyulduğundan ve meslekî eğitime verilen önemden bahseder.

Fatma Aliye Hanım'ın *Refet* romanı 1896 yılında yazılır. Kadın sorunlarını ele alırken, dönemin sosyal hayatı, cariyelik gibi konularından da bahseder. Yazar, toplumdaki fakir ailelerin yaşamlarını ele alır. Kadının çalışarak kendi ayakları üzerinde durması fikrini Refet üzerinden anlatır.

Hayati Efendi, İstanbul'dan Binnaz'ı cariyeye olarak taşraya götürür ve Refet adında bir kızı olur. Taşradaki eşi ve çocukları Binnaz ile Refet'i kabul etmezler. Hayati Efendi'nin ölümüyle İstanbul'a dönen Binnaz ve Refet, akrabalarının yanında yaşarlar. Refet hasta olduğu için akrabaları tarafından istenmez. Mürüvvet Hanım'ın evine giderler. Refet tedavi görür, Binnaz da ev işlerine bakar. Refet, mektebe başlayınca arkadaşlarının el işlerini yaparak derslerinden geçer. Mürüvvet Hanım'ın kocası iş için taşraya gider. Refet mektebi bırakmak istemez ve ucuz bir ev tutarak yaşarlar. Refet'in arkadaşlarının evinde kalmayı düşünürler. Ancak cariyelerin hırsızlık yapıp Refet'e suç atmaları ve görenlerin Refet'in

yapmadığını açığa çıkarmasıyla vazgeçerler, bir ev tutarlar. Bu evde yaşarken Nezaket Hanım'ın kocasının öldüğünü öğrenirler ve onunla yaşamaya başlarlar.

Refet, Darülmuallimat'a başlar. Şahap Hanım'la arkadaşlık yapar. Şule ise Refet'e derdini ve çektiği acıları anlatır. Refet'in evine hırsız girince Nezaket Hanım köye gider. Refet ve Binnaz da kendilerine bir oda tutarlar. Şule annesinin vefatıyla Refet'le yaşamaya başlar ve durumu anlatmak için dayısına mektup yazar. Mektebe başlamadan önce dayısından iptidai dersleri ve rüştiyede okuyacakları dersleri öğrenir. Dayısından aldığı eğitimle mektebe başlar. Şule'ye dayısından bir mektup gelir:

"Sevgili kızım!

Mektubunun verdiği haber-i yeis hakkında sana uzun söz söylemek istemem. Zira bize borç olan seni oyalamak seni tesliye etmektir, derdini kurcalamak değil!

(...)

Bana ilim ve fazla olan aşkıdan bahsediyorsun. (...) Validen seni muallime etmek hevesine düşerek İstanbul'a mektebe götürdüğü vakit benden istizan eyledi. O zaman ondan diriğ edemediğim müsaadeyi senden bugün nasıl esirgerim! Hususıyla bunda senin üç senelik de emeğin var. Mesele şimdi senin iaşene kâfi bir maaş tedarikine kalıyor. Rahat yaşamak için ayda beş yüz kuruşa muhtaç bulunduğunu hesap ettim. Evet, yavrum, ben senin rahat geçinebilmekliğin için ayda beş yüz kuruş tedarikini çok düşündüm. Lakin mümkün değil! Her ne kadar idaremden, kendi harçlığımdan kessem buna muvaffak olamayacağımı gördüm. Mahiyen sana üç lira gönderebileceğim. (...) Yine evlatlarımdan biri olan sen 'Çalışacağım, okuyacağım, adam olup meydana çıkacağım.' dersin ben sana ne diyebilirm kızım!

Yanında bulunacağın ana kızın ahvalini geçen sene sizin tarafınızdan gelen bir kimseye sordum. Tam senin dediğin gibiymiş.

(...)

Dayın" (Fatma Aliye Hanım, 2012: 116-117)

Şule'nin dayısı, mektubunda mektebi bitirmesini ister, ona biraz para gönderir. Mektup dayısının eğitime verdiği önemi ve evlatlarının okumalarında gösterdiği gayreti anlatır.

Bir gün Binnaz hastalanır ve doktor zatürre olduğunu, iyi bakılması gerektiğini anlatır. Şule, Şahap'a hastalıktan bahseder. Şahap kardeşi Cazibe Hanım'a durumu bildirir ve her gün doktorun Binnaz'ın tedavisini yapmasını ister. Binnaz tedaviyle iyileşir ve çalışmaya başlar. Refet ve Şule'yi sınava giderken mektebe bırakır. Arkadaşları Faize ve Sabıka, Binnaz'ı hizmetçi zannederek Refet'i üzecek bir şiir yazarlar. Refet'in sınavda eğitimle ilgili yazdıkları, Faize ve Sabıka'ya ders olur ve ondan af dilerler.

Refet ve Şule yaz tatilini Şahap ve Cazibe'nin köşkünde geçirirler. Refet'in sıhhati iyileşir ve Cazibe'yle bilmediği konular hakkında konuşur, kitap okur. Mektebe başladıklarında kızlardan birinin halasından İhya-yı Ulum ve Hafız okutması için ders alırlar. Binnaz'ın hastalanmasıyla Refet aldığı dersleri çocuklara öğretmek için para kazanır. Binnaz ve

Refet, amcazadeye giderek yardım isterler. Amcazade onlara yardım etmez. Binnaz'ın hastalığı ilerler ve doktor birkaç ay yaşayacağını söyler. Refet'in sınavlara çalışması için Binnaz, bir süre akrabasında kalır. Binnaz'ı akrabaları hastaneye götürürler. Refet, Nezaket Hanım'dan borç para alarak annesini eve getirir. Ev sahipleri Binnaz'a bakar ve Refet sınavlara çalışır. Refet birinci, Şule ikinci olur. Refet, Binnaz'a mektebi bitirdiğini haber verir. Şule de dayısına mektup yazar:

“Dayıcığım!

Himmet senden olduğu için telgrafla bildirmiş olduğum veçhile sınıfın ikincisi olarak aliyyülâlâ diplomasına nailiyetinden dolayı asıl şayan-ı tebrik sizi görürüm. (...) Senin yanında yaşamak, senin bulunduğun memleketteki mektebe muallime olmak ne büyük bahtiyarlık! İyi biliniz ki bu gün inayetlerinizin kıymetini takdir eden Şule ilanihaye bu minnettarlıkta bulunacak ve senden gördüğü lütufların teşekkürünü sana pek muti ve layık bir evlat olmaktan ayrılmamak ile ifaya çalışacaktır.

(...)

Kızınız Şule” (Fatma Aliye Hnım, 2012: 178-179)

Şule, mektubunda mektebi bitirdiğini ve ikinci olduğunu anlatır. Muallime olarak dayısının memleketine gitmek ister. Mektebi bitirmesindeki başarısının dayısı sayesinde olduğunu açıklar.

Binnaz'ın hastalığında Refet ve Şule ona iyi bakarlar. Refet diplomasını aldıktan iki gün sonra Binnaz ölür.

Amcazadesi Mucip, Refet'i almaya gelir. Refet, Binnaz'ın hasta olduğu zaman yapılan konuşmayı düşünerek Mucip Efendi'yle gitmek istemez. Mucip, ticaretle uğraşır ve hesap bilen biriyle evlenmek istediği için Refet'i götürmek ister. Berrak Hanım, Şule'den bahseder ancak Şule, Mucip'i kabul etmez.

Şule dayısının memleketine, Refet de babasının memleketine yakın bir yerde çalışmayı isterler. Refet, babasının parası olmadan akrabalarına okuduğunu göstermek ister.

Sonuç olarak, eğitim, resim, sanat, kültür hakkında bilgi veren mektuplarda kadının eğitimi, iş hayatına katılması, dönemin mektepleri ve Fransız modasının etkisi anlatılır. *Sergüzeşt* romanında resim sanatı ve Fransız kültürü ele alınır. *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanında köy mektepleri, eğitim sistemi ve meslekî eğitimin öneminden bahsedilir. *Refet* romanında ise kadının eğitimi ve iş hayatına katılması, sosyal hayattaki çabası anlatılır. Mektuplar, kahramanlar aracılığıyla eğitim, resim, sanat, kültür hakkında bilgi vermeyi amaçlar. Özellikle kadının eğitimi ve Fransız kültürünün yansımaları yer alır.

3.12. Aile Mektupları

Tanzimat dönemi Türk romanında muhtevayı aile birliği, aile içi sorunlar, kölelik, cariyelik, eş seçimi, çocuk yetiştirme, evlilik gibi toplumu ilgilendiren konular da oluşturur. Tek eşli evliliğin yanı sıra zengin ailelerin çok eşli evlilikler yaptıkları görülür. Aile bireyleri arasında sevgi, saygı, bağlılık gibi konular örneklerle anlatılır. Aile birliği önemli bir yer tutar. Yazarlar aile birliğini savunsalar da aile içi sorunlardan bahsederek okuyucunun ders çıkarmasını amaçlarlar. Evlilik, eş seçimi gibi konularda da beraberlik anlatılır. Özellikle kadının eğitime önem veren yazarlar, kadınların aldığı eğitimle çocuk yetiştireceklerini açıklarlar. Ayrıca toplumdaki köle ve cariyeye alım satımı da romanların konusunu oluşturur. Zengin aileler küçük yaşlarda aldıkları köle ve cariyelerin eğitimiyle ilgilenirler. Ev işlerinin yanında okuma-yazma, müzik, resim gibi dersler alıp kültürlü bireyler olarak yetişmeleri sağlanır. Köle ve cariyeye alım satımının yasaklanmasına karşın bunun toplumda gizlice devam ettiği görülür. Köle ve cariyelerin haksızlığa uğramaları, haklarını kazanmak için verdikleri savaş ele alınır. Ayrıca ailelerin isteğine göre yetiştirdikleri cariyeleri evin beyine odalık olarak aldıkları da görülür. Ancak bu durum cariyenin isteğinden ziyade ailelere bırakılır.

Aileleri ilgilendiren mahrem konuların anlatılmasında mektupların tercih edildiği görülür. Aileyi ilgilendiren konularda yüz yüze iletişimde çekingenliklerin olması, mektubun bireysel konularda tercih edilmesi mektup kullanımını yaygınlaştırır. Mektuplar, hasretleri dile getirmek amacıyla samimi olarak yazılırlar.

İncelemede ele alınan *Bir Çiçek Demeti*, *Hayret*, *Bahtiyarlık*, *Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikaye*, *Bikes*, *Levayih-i Hayat* romanlarında aile mektuplarına yer verilir.

Mustafa Reşid'in *Bir Çiçek Demeti* romanı Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamid, Ali Sedad ve Samipaşazade Sezai'nin eser hakkında görüşlerini bildirmesiyle başlar. Mustafa Reşid, "hanım kızlara" seslenir ve eserin onlara hitaben yazıldığını belirtir. Roman bu kısımdan sonra "Bir Büyük Valide Tarafından Hafidesine" başlıklı mektupla olayları anlatmaya başlar. Mektupta valide, torununa evlilik hakkında nasihatlerde bulunur:

"Kızım,

Mektubunu aldım. Geçen hafta birinci derecede icazetnâme alarak mektepten çıktığını tebşir ediyorsun. Memnun oldum. Fakat bilir misin, şimdi daha mühim bir mektebe girdin. Çalış ki o mektepten de güzel bir icazetnâme alasın. Bu mektepte 'hikmet-i hayat' okuyacaksın.

(...)

Şimdi birtakım genç, güzel, süslü beyler seni takip edecektir. Bunlardan bin türlü âşıkane sözler işiteceksin. Sakın inanma! Çünkü yüzde doksan dokuzu yalandır. Tedkik et; anlarsın.

Öyle bir zevc intihap et ki ahlak-ı hamidesi her dakika esbab-ı mesudiyetini tezyide gafil olsun. Bu meseleyi hâl ettikten sonra ‘valide’ unvanını alacaksın. Bu unvan ile beraber pek mühim bir vazife deruhte edeceksin ki o da mini mini bebeklerini bizzat büyütmekten terbiye etmekten ibarettir.

(...)

Ben çocukların mutlaka valideleri tarafından terbiye edilmesi reyinde musirrim.

Fakat bizde valideler de terbiyeye muhtaç! Anın için en evvel validelerin yani kızların terbiyesine ihtiyaç vardır.

(...)” (Mustafa Reşid, 2012: 19-21)

Valide, mektubunda torununa evlenme, eş seçimi ve valide unvanını aldıktan sonra çocuklarını yetiştirme konularında nasihatlerde bulunur. Eğitim almasının öneminden bahseder. Bu eğitimle çocuklarını yetiştireceğini belirtir. Valide, nasihatlerde bulunarak aile içinde kadının önemini anlatır.

Bu mektupta sonra Lam Hanım ve Nun Hanım arasındaki mektuplaşma başlar. İki arkadaşın hayatları anlatılır. Mektup “Lam Hanım Tarafından Nun Hanım’a” başlığını alır:

“Kıymetli Kardeşim;

(...)

İlk defa olarak dün gördüğüm bir bey akşama kadar bizi takip ederek harf endazlığa ve sair güne tecavüzata cüret etti. Nihayet arabamızın penceresinden içeriye bir kâğıt parçası attı.

(...)

Kâğıdın mealini valideme anlattım. Babasının taravetçe şöhreti hasebiyle muvafakat imasını emr eyledi. Ben de derhal infaz ettim. Filvaki beyefendi bizi hanemize kadar takip etti.

Beyefendi her ne kadar çirkin ve otuzu geçkin ise de mevki ve sureti beni mesud edebileceğini validem ile beraber herkes temin ediyor. Bugün yarın görücülerin vüruduna muntazır. İşte benim hâl-i hazırım bundan ibarettir.

(...)” (Mustafa Reşid, 2012: 22-24)

Lam Hanım, mektubunda Kâğıthane gezisi esnasında bir beyden aşk mektubu aldığını anlatır. Bu beyi tetkik ettiklerinde mevkii ve suretinin mesut edeceği düşüncesiyle teklifi kabul eder. Evliliğe bakış açısının zenginlik olduğunu yazar bu mektupla göstermek ister. Böylelikle evlilikteki yanlış seçimleri anlatır.

Nun Hanım ise “Nun Hanım Tarafından Lam Hanım’a” başlıklı mektubunu yazar. Lam Hanım’a nasihatlerde bulunur:

“Sevgili çocuk,

Mektubunu aldım. Memnun değil müteessif oldum. Çünkü hayatın en mühim vukuatından olan tezvice pek bıkaydane, hafif meşrebane, daha doğrusu mecnunane bir nazarla bakıyorsun. Kardeşim, çocukluk etme. Aklını başına topla! Evlenmek, mezara kadar sürebilir, bir yolculuktur. Bu cihetle kendine iyi bir refik intihap etmeye çalış. Acele etme. Sonra pişman olursun, son pişmanlık ise faide vermez.

(...)

Zengin bir koca elbette arzu olunur. Ama suretini hüsn-i istimal ve muhafazaya kifayet edecek edeb ve terbiye sahibi olmak şartıyla.

(...)

Bu dağ başında oturmaktan en lezzet adlığını soruyorsun. Böyle dağ başlarında, تنها, sükûn-ı adab yerlerde kuvve-i mefkûre ve mahilenin ne derece terki ve tusi ettiğini, ruhun ne kadar mütelezziz olduğunu bilsen bir gün bile şehirde oturmazdın.

(...)” (Mustafa Reşid, 2012: 25-31)

Nun Hanım, mektubunda Lam Hanım’a evlilik konusunda nasihatlerde bulunur. Kâğıthane gezilerinin rezaletinden bahseder. Lam Hanım’ın burada eş seçimi yapmasının yanlış olduğunu belirtir. Eş seçiminde ahlakın öneminden bahseder. Nun Hanım, dağda gezi yaptığı esnada bir çiçek demeti bulduğunu ve bu demetin içinde evlilik teklifi aldığı bir mektup bulduğunu belirtir. Lam Hanım ise bu iki mektuba “Lam Hanım Tarafından Nun Hanım’a” başlıklı mektup yazar:

“Kardeşim,

Geçen hafta mektubunu almış idim. Şimdiye kadar cevap yazmak istediğim hâlde muvaffak olamadım. Afv et. Düşün telaşıyla hiçbir şey yazamıyorum.

Tehil meselesine dair yazdığın mütalaalarını birkaç kere okudum. Bu meseleyi pek bıkaydane telakki ettiğini söylüyorsun. (...) Sen de işe pek feylosofça bakarsın. Mektubunu birkaç kişiye okudum.

(...)

Hasılı bu babdaki mütalaatının sevab olmadığını maatteessüf beyan eylerim.

... ile izdivacın bahsine gelince bu intihap arzu ki tamamıyla muvafık olduğun için hilafında söz söylemeyi münasıb göremem.

(...)” (Mustafa Reşid, 2012: 35-36)

Lam Hanım, mektubunda Nun Hanım’ın evlilik hakkındaki düşüncelerini uygun bulmaz. Nun Hanım’ın evliliğe feylosofça baktığını düşünür. Bu mektuptan dört sene sonra Lam Hanım, “Lam Hanım Tarafından Nun Hanım’a” başlıklı bir mektup yazar:

“Sevgili Hemşireciğim,

Eyyvah! Dört sene evvel haber verdiğin musibet geldi çıktı. Üç senden beridir hayatı bir azap elim olmak üzere telakki etmekteyim.

(...)

Beyefendi iki odalıkla da iktifa etmedi. Ala Frengi çalgı çaldırmak, dans ettirmek bahanesiyle eve birçok Frenk kızları getirtti götürttü. Hasılı Beyoğlu’nda kadın kıyafetinde ne kadar haydud varsa hepsi birer ikişer hanemize girip çıktılar. Beyin mallarını yağma ettiler.

Hakikat-i mevsukaya nazaran beyin bunlardan başka üç tane de kapatması varmış!

(...)

Evet hemşireciğim, kumar dahi fahişelerle ittifak ettiğinden servetimiz gayet hazin bir surette bize veda eyledi. Bir haftadan beridir on bin lira kadar borçlu olduğumuz tahakkuk etti.

(...)” (Mustafa Reşid, 2012: 37-39)

Lam Hanım, mektubunu dört sene sonra yazar ve yaşadıklarını anlatır. Nun Hanım’ın bahsettiği sorunları evliliğinde yaşadığını belirtir. Evliliğindeki sorunlardan, kocasının hatalarından bahseder. Nun Hanım, Lam Hanım’ı evine davet eder. Bunun üzerine Lam Hanım “Lam Hanım Tarafından Nun Hanım’a” başlığında bir mektup yazar:

*“Vefa-yı mücessem,
Mektubun geldi. Şu halimle bana teselliyet bahş oldu.*

(...)

Ey vefa-yı mücessem,

Bu âlem riya içinde senin gibi hakiki bir dosta mesadif olanlar tebriğe şayestedir.

Beni köşküne davet ediyorsun. Teşekkür ederim. Lakin bir aydan evvel davetine icabet edemeyeceğim!...

Çünkü Burusa’daki işlerimizin tesviyesi için yarın İstanbul’dan infıkaka mecburum.

(...)

İmza

Lam” (Mustafa Reşid, 2012: 42-43)

Lam Hanım, mektubunda kocasının kalan borçlarından bahseder ve bunları ödemek için Bursa’ya gideceğini bildirir. Nun Hanım’ın daveti için teşekkür eder ve işlerini bitirince gitmeyi ister. Lam Hanım, evliliğindeki sorunları anlattığında yardım aldığı için arkadaşı Nun Hanım’ın vefalı bir dost olduğunu belirtir. Evliliğinde sorunları olsa da Nun Hanım’ın dostluğunu kaybetmediğine sevinir ve mektubunda ailesi hakkında bilgiler verir.

Roman, Nun Hanım ve Lam Hanım’ın mektuplarından oluşur. Bu mektupları desteklemek maksadıyla “Bir Büyük Valide Tarafından Gelin Olacak Hafidesine” başlıklı mektup yer alır:

“Kızım,

Bu hafta pederinin hanesinden çıkıp el evine gidiyorsun.

Orada pederinin hanesinde gibi bıkaydane değil, kemalane, devr-i endişane hareket lazımdır.

(...)

Daima zevcinin amal ve efkârına meylet göster. Hiçbir hususta inat ve ısrar etme.

(...)

Zevcinin haz ettiği şeylerden mahzuz olmasan bile âsâr-ı nefret gösterme. İdare-i beytiyye hususunda tasrife riayet et. İsraftan sakın.

(...)

Velhasıl gerek ruhunu gerek cismini sevdirecek şeylerden pek ziyade itina etmelisin nur-ı aynım.”
(Mustafa Reşid, 2012: 51-54)

Bir valide, mektubunda gelin olacak kızına evlilik hakkında nasihatlerde bulunur. Kocasına karşı yapması gerekenleri anlatır ve evliliğinin devamı konusunda tavsiyelerde bulunur.

Bu mektuptan sonra bir pederin “Bir Büyük Peder Tarafından Gelin Olacak Hafidesine” başlıklı mektup yer alır:

“Hanım kızım,

Düğün hediyesi olmak üzere sana bir dikiş takımı gönderiyorum.

Erkekler için yazı takımı ne kadar mühim ise kadınlar içinde dikiş takımı o mertebe mühimdir.

(...)

İşte sen hem dikiş bildiğin, hem de fenn-i idare-i beytiyyeyi tatbikatıyla beraber tahsil aldığın için takdire şayansın.

56) *Senin gibi bir zevceye malik olan zevc de bahtiyardır; tebrike sezadır.”* (Mustafa Reşid, 2012: 55-56)

Bir peder, mektubunda gelin olacak kızını dikiş ve tahsil bildiği için takdir eder. Evliliğinde dikiş bilmesini ve ev işleri yapmasını tavsiye eder. Eğitimi ve ev işlerine karşı bilgisinin olmasının kocasını mutlu edeceğini bildirir.

Bu mektubu desteklemek için Jean Jacques Rousseau’nun “Hakim-i Meşhur (Jan Jak Ruso) nun Bir Tezkiresi” başlıklı yazısı ele alınır. Jean Jacques Rousseau, yazı işlerine ara verir ve dönemin modası olan dantelacılıkla para kazanmaya başlar. Gelin olacak hanımlara gelinlik için şerit imal eder. Bu gelinliklerin şeridini takdim ettiği kızlardan birine bir mektup gönderir:

“Azizem hanımefendi,

Emir buyurulan şeridi takdim ediyorum.

(...)

Binaenaleyh anın zevcinizi bahtiyar edecek rabıta-i sadık evfa peyda etmenizi ve evlad sahibi olduğunuz zaman dahi vezaif-i maderaneyi hatırdan çıkarmamanızı halisane ihtar ederim.

İmza

Şimdiki hâlde kadınca mecbur teyiş olan

Jan Jak Ruso” (Mustafa Reşid, 2012: 57-58)

Jean Jacques Rousseau, mektubunda genç kıza evlendikten sonra kocasını bahtiyar edip, ona sadık olmasını ve valide olduğunda da vazifelerini yerine getirmesini nasihat eder. Evlilik hakkında genç kızın yapması gerekenleri anlatır.

Ahmet Midhat Efendi’nin *Hayret* romanında Azmi, Mösyö Sanço’nun yanında çalışmaya başlar. Azmi hokkabazlık yaptığı için ailesi onu reddeder ve onunla görüşmeyi istemezler. Azmi, ailesine bir mektup yazar:

“(...) Merhamet ediniz. Beni böyle dilhuras mektuplarla meyas etmeyiniz. Benim bir hokkabaz çırağı oluşum vakıa pek büyük bir ayıpsa da ben İstanbul’da değilim ki vücudum size ayıp olsun. Şân-ı kudsiyyet-i uhuvvete hürmeten aralıkta bir bana mektup yazınız da dünyada benim de bir hemşirem bir eniştem olduğumu dünyada benim de kimsesiz bulunmadığımı görerek duçar olmuş bulunduğum felâketlere sefaletlere karşı ben de biraz müteselli olabileyim.” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 302)

Azmi, mektubunda ailesiyle görüşmeyi, onlardan haber almayı arzu eder. Aile bağlarının kopmaması için çaba gösterir. Ancak Azmi’nin bu mektubuna ailesi karşılık vermez. Azmi ise mektubuna karşılık alamadığı için Mösyö Sanço’yu ailesi olarak görür.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Bahtiyarlık* romanı 1885 yılında yazılır. Köy romanlarının ilk örnekleri arasında yer alır. Osmanlı toplumunun bu dönemdeki sorunları ve çözüm yollarından bahseder. Köy hayatına özenen ve köy zenginliklerini ortaya çıkarmak için çaba gösteren bir aydının mecaralarını anlatır. Yazar, romanında “köylü olmayı” vurgular.

Roman, Mekteb-i Sultanî’de okuyan Senai ve Şinasi’nin şehir hayatıyla ilgili düşüncelerinin anlatımıyla başlar. Senai, köy ağasının oğlu olup şehirde eğitim ve terbiye görerek memuriyetlerde çalışmak ister. Şinasi ise şehirde yaşayan ve bahtiyarlığın şehirde olmadığı nasihatleri veren bir babanın oğludur.

Senai, Yamalı Musa adıyla tanınan zengin bir köylünün oğlu olarak anlatılır. Musa Ağa, köylüye haksızlık yaparak pek çok araziye ele geçirir. Oğlu Osman Kâmil ise babasının paşa olma isteğini yerine getirmek için annesiyle Bursa’ya yerleşip eğitimine başlar. Musa Ağa ikinci eş getirir. Osman Kâmil adını Senai olarak değiştirir.

Şinasi’nin babası ise şehirde yaşayan ve memuriyetlerde bulunan Semih Efendi’dir ve daha çok Afif ismini kullanır. Şinasi’ye bahtiyar olması için köyde yaşaması gerektiğini anlatır.

Senai, Beyoğlu’ndaki Flâmme kumarhanesine Rüzat’i dinlemeye gider. Senai, Fransızca mektuplarda “S. De Berrakpınar” imzasını koyar. Frenklikten başka hiçbir şeyi beğenmeyen genç kendisinde ise Osmanlı olarak doğmanın dışında bir kusur bulamaz.

Şinasi, mektebi bitirince Anadolu’yu gezip görerek icra etmek istediği meslek hakkında bilgi toplamak ister. Senai, arkadaşıyla vedalaşırken babasına mektup gönderir. Musa Ağa okuma-yazma bilmediği için mektubu Şinasi’ye okutur. Şinasi’nin köyde yaşama isteğine karşı çıkar. Şinasi, Bozok kasabasına gider ve bir tarla alır. Tarlasının yanına bir kulübe yapar ve adını “bahtiyarhane” koyar. Çiftliğini büyötmeye başlar ve durumu bildirmek için babasına bir mektup yazar:

“(…)

Bahtiyarlığın mutlaka köylü âleminde bulunacağı hakkında mütalâalarımız sıhhat ve isabetini ispat eylediler. (...) Burada insanın ihtiyacı yalnız karın doyurmayadır. İki aba pantolonla üç tane yelken bezi gömlek ve iki çift yemeni insana bir senelik elbise olmak üzere kifayet ediyor. Buranın eğlenceleri köylülükçe muvaffakiyet semeratından şeylerle iftihara münhasır olduğundan gönöl eğlendirmek için asla masârif-i zâideye lüzum ve ihtiyaç yoktur. (...) Hayvanatça mahsulâtımın yekünü elli beş piliç on sekiz hindi on dört kaza balığ olmuştur. (...) Mahsulât-ı zer’iyyeye gelince dip mahsulünden olan tohumlar ayarlandıktan maada iki yüz okka kuru bakla ve iki yüz yirmi okka kuru fasulye yetmiş okka patates üç yüz koçan kuru mısır yüz okkadan mütecaviz kuru soğan iki büyük hevenk sarımsak beş dizi biber yirmi tane bal kabağı dokuz tane köy kabağı der-anbar edildikten maada kışlık taze sebze olmak üzere dahi beş yüz lâhana fidanı ve bin beş yüz pırasa ve bir miktar ıspanak ekmişimdir.

(...)” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 31-32)

Şinasi, mektubunda kümesçilik ve tarla ekip biçme işlerini anlatır. Ailesine bu işlerdeki başarısını gösterir ve bahtiyarlığından bahseder. Para artırdığını ve harcamaya ihtiyaç duymadığını, eğlenmek için bile buna gerek duymadığını belirtir. Yaptığı işten duyduğu bahtiyarlığı ailesine anlatır.

Musa Ağa'nın ikinci karısından kızı olur. Senai, hukuk eğitimi almak için Paris'e gider. Paris'in eğlence hayatı ve kumarhanelerinde günlerini geçiren Senai, eğitimine zaman ayıramaz. İtalya'ya gider, haydutlara parasını kaptırır ve İstanbul'a zorluklarla döner.

Roman, bu kısımdan sonra Abdülcabbar Bey'i ve ailesini anlatır.

Abdülcabbar Bey, oğlu Mansur Bey ve kızı Nusret Hanım'ın Madam Terniye adında bir muallimeden eğitim almalarını ister. Çocuklar Fransızca öğrenirler ve Fransız kültürüyle yetişirler. Madam Terniye'ye mektup gönderen genç, Nusret'le evlenmeyi diler. Senai, Nusret'e gönderdiği mektupta zengin bir avukat olduğunu yazar. Nusret ve Senai, Frenklere benzedikleri için birbirlerini çok beğenirler.

Şinasi, Musa Ağa'yı ziyaret eder ve kızı Zeliha'yı görür. Senai bir hafta içinde borçlu bir alafranga düğün yaparken, Şinasi ve Zeliha köy düğünü yaparlar.

Senai elindeki paralarla kendisini Abdülcabbar Bey'e kanıtlar. Şinasi'ye yazdığı mektupta ailesini çiftlikte misafir etmesini ister ve aldığı cevapta kusursuz bir şekilde misafir edileceklerini öğrenir. Senai dışındaki bütün ev halkı Şinasi'nin köyüne giderler. Abdülcabbar Bey, çiftliğin damadına ait olduğunu, Şinasi ve Köse Muhtarı da burada çalışanlar olarak düşünür. Senai'nin annesi ve Zeliha'nın annesi gerçekleri anlatmaya karar verirler. Abdülcabbar Bey ve ailesi çiftliğin Senai'ye ait olmadığını öğrenirler. İstanbul'a dönünce ev eşyasının satıldığını ve Senai'nin borçlarını Abdülcabbar Bey'e devrettiğini öğrenirler. Senai, Şinasi'ye yazdığı mektupta her şeyi itiraf eder ve kendisinin İsviçre'ye gittiğini anlatır. Bu mektuptan sonra Senai'den haber alınamaz.

Tanzimat döneminin kadın yazarlarından Emine Semiye, Ahmet Cevdet Paşa'nın kızıdır ve Fatma Aliye'yle birlikte evde özel bir eğitim görür. Arapça, Farsça, Fransızca'yı bilir ve politikayla ilgilenen ilk Türk kadınları arasında yer alır.

Emine Semiye'nin *Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikaye* romanı 1895 yılında yazılır. Toplum, kadın ve çocuk eğitimini konu alır. Yazar bu eserinde kahramanları ortak olan üç ayrı hikâyede çocuk terbiyesinden bahseder.

Zelali Bey, zengin ve asil biridir. Eşi Hanife Hanım'ın eski görüşlere sahip olmasını hoş görür. Mutekid isimli oğulları, Zevkiyar dadıya emanet edilir. Dadı, çocuğu umacılarla korkutur. Mutekid'i mağaraya götürüp cin ve peri masalları anlatır. Çocukta nevroz ve daha sonra espazmuz zuhur eder. Ağa da anlattığı hikâyelerle Mutekid'i korkutur, aşk kısmıyla da Zevkiyar'ı etkilemek ister. Mutekid, çiçek hastalığına yakalanır. Hanife Hanım'ın Fevziye isimli bir kızı olur ve kız, Feraset kalfaya emanet edilir. Memnune Hanım evde kilercidir ve mektepte okuyan bir oğlu bulunur. Zevkiyar, konağın işlerine bakan Ağa'yla evlenir. Ağa, cin ve perilerden bahsederken bunlara inanmaya başlar, hastalanıp ölür. Memlekette Beşir adındaki oğlu gelir ve Zevkiyar'ın evini alır. Zevkiyar konağa döner.

Mutekid'e geçirdiği hastalıktan dolayı kız veren olmaz. Kibarlık düşkün bir beyin kızıyla nişanlanır. Kızın, Mutekid'in yüzünü görmesiyle nişan atılır. Sulukule'de²⁴ Hoca Penbe Hanım'ın evlatlığı Safdil'i münasip gören Hanife Hanım ve Memnune, evlenmelerini isterler. Fevziye'yi, Cedit Bey'in kız kardeşi Mücedded Hanım beğenir. Fevziye ve Safdil'in düğünleri olur.

Cedit Bey, Sultaniye Mektebi'nde eğitim görür. Fevziye'nin ahlakındaki kusurları düzeltir, ona ilim öğretir. Mutekid'in Fatina isminde kızı olur. Hanife Hanım, Cedit Bey'i ve kız kardeşi Mücedded'i sevmez. Mücedded'in kızı Muhsine'ye kötü davranır. Fevziye'nin de Mihri ve Dürri adında kızları olur. Fatina hastalık geçirir ve ameliyat olur. Mihri ve Dürri'ye görücü gelir. Beşaret Hanım'ın komşusu, yeğeni Sabri Bey için Fatina'ya görücü gider. Sabri Bey ve Fatina evlenirler. Fevziye'nin oğlu Sırrı, Fatina'nın terbiyeli olmasını ister. Fatina'nın çocuğu ölür. Sabri Bey'i istemeyen evdeki kadınlar, Zelali Bey'e Fatina'nın kocasını istemediğini söylerler. Sabri Bey evi terk eder. Cariyeler, Eşref Nene'yi korkutmak isterken Mutekid'i korkuturlar. Mutekid'in ölmesiyle cariyeler evden atılır.

Yazar, bu kısımdan sonra geriye dönüş tekniğini kullanarak Mücedded ve Cedit'in hayatını anlatır.

Mücedded ve Cedit, vali paşanın yanında büyürler. Hidayet ile Mücedded evlenirler ve İstanbul'da alafranga hayat yaşarlar. Hidayet, amcasının oğlu Kahraman ve Cedit'in eğitimiyle ilgilenir. Mücedded'in Muhsine adında kızı olur. Muhsine, Kahraman'ı sever. Fatina'nın hastalığını konuşur ve Memnune, bunları Fatina'ya anlatır. Fatina, Muhsine'den intikam almak ister.

²⁴ Sulukule, Fatih'te bulunur.

Muhsine'nin arkadaşı Behiç Bey, güzel ve terbiyeli biridir. Muhsine'yi sever. Muhsine, Kahraman'ın serveti için kendisini sevdiğini düşünür. Behiç'in aşkına karşılık verir. Kahraman, hizmetçilerden evde olanları öğrenir. Behiç, Muhsine'nin Kahraman'la evleneceğini öğrenince Muhsine'yi terk eder. Bu esnada Mihri evlenir. Muhsine başına gelen felaketi saklayamaz. Kahraman onunla evlenmek istemez. Mücedded, Kahraman'ı ve Muhsine'yi evden kovar. Muhsine üç aylık evli olduğu hâlde çocuğu doğar ve yaşadıkları karşısında verem olur. Fatina, Muhsine'yi görünce ondan intikam aldığı için sevinir. Mücedded kızını hasta olarak gördükten sonra Muhsine ölür.

Yazar bu kısımdan sonra Müeyyed Bey'i ve ailesini anlatır.

Müeyyed iyi bir eğitim alır. Müeyyed ve Mihri evlenirler. Dürri ve Şecii Bey evlenir. Mihri, çocuğu olmayınca cariyeleri, Müeyyed'e bırakmak ister. Müeyyed, bu sözleri latife olarak anlar. Mihri, Müeyyed'e bir mektup yazar:

“Benim efendim. Pek haklı olduğunuz bir husustan dolayı cariyem hemdemi size hibe ettim. Ben bir hafta kadar pederimin hanesinde kalacağım.” (Emine Semiye, 2019: 144)

Mihri, mektubunda cariyesini Müeyyed'e bırakır. Müeyyed'in çocuğunun olmasını ister. Mihri bu mektupla evden ayrıldığını haber verir.

Müeyyed, Mihri'den af diler. Dürri'nin kızı olur. Mihri hastalanır. Bir kız bir oğlu olur. Müeyyed ve Şecii, çocuklarını nasıl büyüteceklerini sorarlar. Cedid Bey, yaşananlardan sonra dindar, ilim ve fünunla büyümelerini ister.

Emine Semiye'nin *Bikes* romanı 1896 yılında yazılır. Romanın ilk kısmı iki arkadaşın birbirine gönderdikleri mektuplardan oluşur.

Roman, Müstefid'in Müstakim'e yazdığı mektupla başlar:

“Aziz biraderim.

Bu defa gönderdiğin mektupta on iki senelik iştiağın çare-i definden bahsetmişsin. Bunu ben de arzu ederim.

(...)

İstanbul'a gelip seni görelim tamam on iki sene oldu. Oğlunu ve kızını da al gel. Şu kaç senelik nişanlıları artık karıştıralım! Tuçe gittikçe güzelleşiyor. Muti' zevce olmağa kesb-i liyakat için okumağa da iştia ile çalışıyor!

(...)

Çiftlikli Yunus

Müstefid” (Emine Semiye, 2019: 7-9)

Müstefid, mektubunda arkadaşıyla kızlarını ve oğullarını nişanladıklarından bahseder. Müstefid'in oğlu Raci, Müstakim'in oğlu Muti' ile kardeş gibi olup birlikte okumak isterler. Raci ise Müstakim'e layık bir damat olmak için çok çalışır.

Birbirinden uzakta bulunan iki arkadaş eğitimlerini tamamladıktan sonra memleketlerine dönerek evlenirler. Müstakim, yanaşma bir kızla evlenirken Müstefid, kendisine uygun bir eş seçer. Çocuklarını daha küçük yaşta nişanladıklarını mektuplarında anlatırlar. Müstakim evliliğinde huzursuzluk yaşar. İki arkadaş yaşamlarından mektuplarında bahsederler. Müstakim, Müstefid'in huzursuz giden evliliğini öğrenir ve bir mektup yazar:

“İnsaniyet perverim,

Bu defaki mektubun inan ki ızdırabatımı tahfife medar oldu. Kendim için artık pek lakaydım! Beni düşündüren yalnız Me'mune'nin istikbalidir.

(...)

Cevahir'e acımamak elimden gelmez. Onu bir diğerine tezevvüc ederseniz meselede hayf edilecek bir cihet kalmaz.

(...)

Fi 25 Kânunuevvel

Müstakim bin Hicabi” (Emine Semiye, 2019: 15)

Müstakim, mektubunda aile sorunlarından bahseder. Me'mune'yi düşündüğünü bildirir. Cevahir'in hastalığına duyduğu üzüntüyü anlatır.

Müstakim'in Gülşen'le evliliğinden olan çocuklarından Te'yise, Te'miye'nin ölümüne sebep olur ve suçu annesinin isteğiyle Me'mune'ye atar. Bunun üzerine Me'mune evden kaçır. Müstefid ise yeğeni Cevahir'in hastalığı ve yeğeninin oğlu Raci ile evlenme isteği karşısında çaresiz kalır. Müstefid gönderdiği üç mektuba cevap alamaz. Bunun üzerine Muti bir mektup yazar:

“Efendim Hazretleri

Üçüncü defa olarak pederime irsal buyurulan inayet namenizi bu kere cevap vermek cüretinde bulunmamış olsaydım yine karşılığını alamayacaktınız.

(...)

Şu dakikada zavallı babacığım melül olmuş büzüldüğü köşede yazdığım mektubu kendisine okumamı beklemekte bulunmuştur.

(...)

Beni apansız getirttiler. Yalıya muvasalatımda pederimi münzül buldum! Küçük hemşirem denize düşerek boğulmuş! Pederim cenazesini bütün gece kucağında tutarak ayılacak diye beklemiş! Validemiz Me'mune'nin Te'miye'yi kasten denize attığını görmüş olduğunu iddia etmiş.

(...)

Fi 18 Mart

Muti” (Emine Semiye, 2019: 19-20)

Muti, mektubunda Te'miye'nin ölümüyle Müstakim'in felç geçirdiğini anlatır. Me'mune'nin suçlandığı için evden kaçtığını açıklar. Muti, mektupta aile içi sorunları anlatarak haber verir. Müstakim de Müstefid'e bir mektup yazar:

“Ah Müstefid!

Senden üst üste mektup alıyorum. Cevap vermek elimden gelmiyor.

(...)

Evvelsi gece komşuya gider gibi haneden çıktım. Te'miye'yi öğretmiştim. Bana kayıkthane kapısının gizlice açtı. (...) Hemen kapıyı kapayarak istihmam için istimal olunan kayıkhaneye muttasıl ufak harem kapısını şiddetle açarak beyazlar giyinmiş bir kadını yakaladım! (...) Bu Me'mune idi. (...) Gülşen üstümdeki kan lekelerini görünce titremeye başladı!

(...) Bütün hataları Me'mune'ye tahmil etti!

(...)

5 Mart

Müstakim bin Hicabi” (Emine Semiye, 2019: 20-21)

Müstakim, mektubunda aile içinde yaşadıkları sorunları anlatır. Yapılan bu hataların Me'mune'ye atıldığından bahseder. Mektubu gönderme konusunda kararsız kalır.

İki arkadaşın aile sorunlarının anlatıldığı mektuplardan sonra oğulları Raci ve Muti ölüm haberlerini verir. Me'mune'nin suçsuzluğu ortaya çıkar.

Mektuplaşma bittikten sonra olay örgüsü yazar tarafından anlatılır.

Me'mune, Bîkes adını alarak cariyelik hayatı sürdürür. Raci, Cevahir'in hastalığının iyileşmesi için onu hava değişimine götürür. Cevahir, Bîkes'in Me'mune olduğunu anlar ve ondan yanında çalışmasını ister. Cevahir'in ölümüyle Bîkes ve Raci evlenirler. Raci'nin zulümlerine dayanamayan Bîkes, kendisini ırmağa atar. Bîkes'i, kardeşi Muti kurtarır. Raci'nin iki kardeşi sevgili zannetmesiyle memleketlerine giderler. Me'mune'nin bulunduğunu Raci'ye haber verirler. Raci, Bîkes'in gerçek kimliğini öğrenir. Muti ve Teveccüh'ün evlenmesiyle roman son bulur.

Fatma Aliye Hanım'ın *Levayih-i Hayat* romanı 1898 yılında yazılır. Kadın kahramanları ve onların hikâyelerini anlattığı bu eserde evlilik kurumu ile kadının toplumdaki yerini ele alır. Kadın ve genç kızların evlilik hakkındaki farklı bakış açılarını yansıtır. Yazar, kadın sorunlarına değinirken mücadele eden, kendi parasını kazanan, meslek sahibi kadınları ve kaderine boyun eğmiş kahramanları farklı yönleriyle anlatır. Kadının eğitilmiş ve meslek sahibi olmasını vurgular. Romandaki 11 mektup kadın kahramanların evlilikteki sorunlarını açıklarken genç kızlara yol gösterir.

Roman, Mehabe, Fehame, Sabahat, Nebahat ve İtimat isimli kadın kahramanların mektuplarından oluşur. Aile, evlilik, eşler arasında sevgi, saygı, sadakat, eğitim gibi konuları kapsar. Evliliklerindeki sorunları anlatan kadın kahramanlar hayal kırıklıklarından ve sadakatsiz eşlerinden bahsederler. Kadınların evliliğe bakış açılarını yansıtan romanda topluma kadının sesini duyurması amaçlanır.

Mehabe, zengin, kültürlü biridir ve kendisiyle aynı eğitimi almış, aynı şartlarda yetişmiş biriyle evlenir. Evliliğinde mutlu olan bir kadındır. Akıbası Fehame'ye "Mehabe'den Fehame'ye" başlıklı bir mektup yazar:

"Kardeşim!

(...)

Ah, mümkün olsa da yekdiğerimizi daha sık görsek. Bu hususta beni itham edemezsin ya! Zira biraz sıkça gidince kayınvalidenin yüzü ekşiyor. Bu bence bir şey değil. Ben seni sıkça görmek için ondan çok şeylere de tahammül ederim. Lakin sonra da sana çehre etmesi, seni hırpalaması mülâhazası benim hayatımı kırıyor. Ah, Fehame! Avan-ı tufuliyet ve şebabetimiz hep bir surette, bir hâlde cereyan eylediği hâlde bu sonraki izdivaç âlemlerimiz de yine bir örnek olsaydı. Sen de benim gibi bahtiyar ve mesut bulunaydın.

(...)

Kendi elimle başını ateşe yaktığım kardeşçığım Rezın için de ne kadar üzüliyorum. (...) Zavallı çocuk ne zahmetler çekiyor.

(...)

İşte bu cihetlerle muaşaka-i zevciye hiçbir şeye benzemez. (...) Biraz da cihanın zevkini sürmeye çalış ki bunun esası da muhabbet-i zevciyedir.

Hemşiren Mehabe" (Fatma Aliye Hanım, 2012: 29-33)

Mehabe, mektubunda Fehame ve Rezın'ın evliliklerindeki sorunlardan bahseder. Evlilikte eşlerin birbirine muhabbetlerinin olmasını savunur. Ancak Fehame ve Rezın'ın bu muhabbete sahip olamadıklarını, sorunlarının onları mutsuz ettiğini anlatır. Bu mutsuz evliliklerinden dolayı üzüntüsünü açıklar. Fehame, "Fehame'den Mehabe'ye" başlıklı mektubu gönderir:

"Sevgili Mehabeçığım!

Hediyelerin ile mektubunu aldım. Teşekkür ederim. (...) Senin tamamı-yi bahtiyarine nakısa veren bir şey varsa o da benim bahtiyar olamamaklığım olduğunu söylüyorsun. Benim de mesudiyyetten bir hisse-i nasibim varsa, o da seni bahtiyar görmekliğimden ibarettir kardeşim. (...) Evvela sizin âleminizde izdivaçta aranılan başlıca şey, muhabbet-i zevciye bahtiyarlığıdır ki esas mesele budur. Bu türlü izdivaçlarda aranılan mizaçların imtizacı, yekdiğerine muhabbet ve sadakatidir ki bu suretle izdivaç eden bir zevce kocasından hem muhabbet hem de sadakat bekleyebilir. Bunlar, yekdiğerini bahtiyar etmek için almışlardır. Fakat kardeşim biz bu suretle izdivaç edenlerden değiliz. Sizin izdivacınız bahtiyarlık mukavelesi, bizimkisi bir taayyüş kontratosudur. (...) Rezın burada bulunaydı, hiç olmazsa, evet büyük ninemin işine mani olamasa da, benim suret-i izdivacıma mutlak müdahale ederdi.

(...)

Benim aradığım artık refik-i hayat, can, canan değildi. Eve bir erkek, çocuklarıma bir pederdi. Kendime bir eş, yoldaş makamında görmekliğime asla cesaret verilmeyen bir adamı bari bir velinimet makamında görerek sevmek ve ona o suretle olsun hürmet etmek için ne kadar çok çalıştım bilsen! (...)

Şu görülen ahvalden bu zavallı yavrucakların badbahtlığı benim bedbahtlığımı unutturmuştur. Bütün gece, her birine uzanan sarhoş sillelerine siper olan sinem, o yumrukların, sillelerin darbesinden ziyade, emin ol ki bu türlü endişe ve elemelerin zahmetinden mustariptir.

(...)

Kayınvalidemin bence olacak muamelesini beni sıkça görmeye gelmekliğe mâni addetme. (...) Geçinmek için benim onların emirlerine tabiyete, haklı haksız hükümlerine inkıyada mahkûmum!.. Ah bu ne zillet!.. Fakat evlatlarım!..

Kardeşin Fehame” (Fatma Aliye Hanım, 2012: 34-39)

Fehame, mektubunda Mehabe’yle akraba olduklarını ve büyük ninesinin isteğiyle evlendiğini açıklar. Zengin ve görgüsüz biriyle evlendirilir. Evliliğindeki sorunları, çocuklarının yaşadığı sıkıntıları anlatır. Evliliğinin devam etmesini geçimini sağlamak için gerekli görür. Kocasıyla aynı şartlarda olmadığından bedbaht bir evlilik sürdürür. Mehabe “Mehabe’den Fehame’ye” başlıklı mektup yazar:

“Benim sevgili Fehameciğim,

Benim güzel kardeşçğim! Mektubun beni o kadar müteessir eyledi ki işte o teessür üzerimde, yaşlar gözlerimde olduğu hâlde hemen cevabını yazmaya başlıyorum. (...) Sen acılarından bahsederken benim yüreğimin acıdığını, âdeta sızladığını hissediyorum. Ne olur benim bahtiyarlık hislerim de sana öyle tesir eylese. (...) İnsan denilen şey âdi makineler gibi yalnız esbab-ı maddiye ile idare olunur bir şey değildir. Bunun bir de manevi ciheti vardır. (...) Senin kalbini tanıdığım hâlde seni layık olduğun bu mertebede görmek arzusunu yenememiş olduğum için sana o kâğıdı yazmıştım.

(...)

Kardeşin Mehabe” (Fatma Aliye Hanım, 2012: 39-45)

Mehabe, mektubunda Fehame’nin evliliğindeki sorunlarına, yaşadıklarına karşı duyduğu üzüntüyü açıklar. Evlilikte maneviyata önem verir. Fehame “Fehame’den Mehabe’ye” başlıklı mektubunu yazar:

“Kendi gibi kalbi de güzel olan kardeşim!

(...)

Eğer senin hakkımdaki muhabbetin, teveccühün de olmasa öyle bir şey bulunduğu dahi şüphede kalabilirdim. Zira sair taraflardan acı acı zehirler yutturulmaktan başka türlüünü görmüyorum. (...) O adam beni yedirmek ve giydirmek kavliyle almıştır ki şimdiye kadar aç ve çıplak bırakmamıştır. Bundan ziyade olarak beni memnun etmek, arzu ve heveslerime hizmet eylemek yolunda sarfıyata da bir mecburiyeti var mıdır? (...) Zevcimde gördüğüm bir mertlik varsa o da kendisinin bana karşı olan şu hâlidir ki beni aldatmamış ve hiçbir vakit beni sevdiğine dair bir şey söylememiş, temin-i muhabbet hususunda birtakım ahd ü peymanda, vaat ve teminatta bulunmamıştır. (...) Benim kendi büyük ninem bana böyle çevrelediği hâlde gayrı zevcimden gördüğüm çevre karşı ne diyeyim?.. Sen teehhül ettikten, kendine eş, yoldaş bulduktan sonra büyük ninem beni kendi yanına götürdüğünde çektiğim mihnetlerden, o koca konağın içinde hepsi boş olan odaların hiçbirine sığdıramayıp, bastığım suç, kımıldadığım kabahat, sustuğum meskenet olduğu zamanlarda bu türlü dertlerimi kimseye dökemezdim.

(...)

Kardeşin Fehame” (Fatma Aliye Hanım, 2012: 45-52)

Fehame, mektubunda evliliğindeki sorunlardan bahseder. Büyük ninesinin çektiği acılardan dolayı sevmediği bir adamla evlendiğini açıklar. Mehabe “Mehabe’den Fehame’ye” başlıklı mektubu yazar:

“(...)

Bana yazdığın mektubu zevcinin görmemesi için o gelmeden evvel kilitlemek, gizlemek ne için?.. Bilakis sen onu orada bırakmalıydın. Hirpalamış olduğu yüreğin aksini orada görmeli, orada açtığı yaraların ıstırahatını anlamalı, nalelerini, eninlerini dinlemeliydi! Ne kadar küçük şeyler için ne büyük işler yapmakta olduğunu görmeliydi!

(...)

Aşk ve sevdâ hakkındaki mütalatına gelince işi bütün bütün maddiyata döküyorsun güzelim! Aşkı ancak bir maraz suretinde anlayabileceğini gösteriyorsun.

(...)

Mehabe” (Fatma Aliye Hanım, 2012: 52-55)

Mehabe, mektubunda evlilikte Fehame’nin ve Rezin’in sorunlarını anlatır. Evlilikte aşk ve sevdâyâ önem verir. Fehame “Fehame’den Mehabe’ye” başlıklı mektubu yazar:

“Mehabeciğim!

Geçenki mektubumu zevcimden gizlediğimden dolayı itirazatta bulunuyorsun. (...) Bendeki haslet, fıtrat, terbiye başka, bunlar başka türlü insanlar! Zevcimin hemşiresi biçare kadıncağz işte o türlü insanların içinde büyümüş olduğu hâlde dahi yine üzüntüden kendini yiyip bitiriyor. (...) Sevmek için evet Mehabe, bence sevmek için sevillecek adamın sevmeye layık olması lazımdır.

Fehame” (Fatma Aliye Hanım, 2012: 55-61)

Fehame, mektubunda evliliğinden bahseder. Sevillecek bir adamı sevmeyi savunur. Hayat tarzlarının farklılığından sorunların yaşandığını açıklar.

Sabahat, varlıklı ve kültürlü bir kadındır. Severek evlendiği kocasıyla yaşadığı sorunları anlatır. Sabahat “Sabahat’ten Fehame’ye” başlıklı mektubu yazar:

“Hemşire-i azizem

(...)

Ben ise hâlâ bende gözü olmayan bir adamı yola getirmek ümidiyle uğraşıyorum. Daha doğrusu beni istemediği, beni sevmediği birçok ahval ve efsaliyle anlaşılmakta olan bir adamla hâlâ oturmak gibi irtikab-ı zillette bulunuyorum. Fakat Fehame bu hâl artık devam edemeyecek. (...) Ben senin gibi cihana küsmüş, dünyasından vazgeçmişlerden değilim. Bu dünyaya bir kere daha geleceklerden değilim. Sen ömrünü fedakârlıkla geçirmeye kail olmuşsun. Lakin ben dünyayı da severim, hayatı da severim. Fedakârlığı beni seven adama edeyim.

(...)

Bu düşünmek neticesinde daima kendi nefsim hakkında medar-ı teselli şeyler buluyorum. Zira bu adamın hep adi, bayağı şeylerden hoşlandığını, zihin ve mide kabul etmez şeyler ile iştiğal eylediğini görerek bana ehemmiyet vermemesi, beni sevmemesi bir kıymetim olmadığından değil belki aks-i suretini ibraz eyliyor.

(...)

Sabahat” (Fatma Aliye Hanım, 2012: 61-65)

Sabahat, mektubunda evliliğinde yaşadığı sorunlardan bahseder. Kocasının onu aldattığını ve sevmediğini açıklar. Ondandır boşanmaya karar verir. Bu kararını Fehame’ye anlatır. Fehame “Fehame’den Sabahat’e” başlıklı mektubu yazar:

“Hemşirem!

(...)

Çocuklarınızı istediğiniz gibi beslemeye, talim ve terbiyeleri için lazım gelen sarfiyata kudretiniz vardır. Onlar pederlerinin yanından çıkarıldıktan sonra bulundukları maişetten aşağı bir suret-i maişete düşmeyeceklerdir.

(...)

Her zaman bu hususta bana sitemler fırlatmak senin mutadındır. (...) Zevcin yüzünden olan uygunsuzluklar ile sen bedbaht olabilirsin ama biçare değilsin!

(...)

Fehame” (Fatma Aliye Hanım, 2012: 65-69)

Fehame, mektubunda geçimini sağlayamadığı için boşanamadığını açıklar. Çocuklarının geleceğini düşünür. Sabahat “Sabahat’ten Fehame’ye” başlıklı mektubunu yazar:

“Mektubunu ne kadar acip mürur eden bir günün akşamında aldım. Evvela bugünkü sergüzeştimizi anlatayım da sonra senin mektubuna geliriz. Dün akşam yine yalnızdım, gelmedi. Macide o akşam bizdeydi. Sabahleyin erkenden Ada’ya gitmeyi, o günü orada geçirip son vapurla avdet etmeyi düşündük, öylece de karar verdik.

(...) ‘Ma...’nın penceresinden gördüklerimden biri ise benim zevcimdi. Onun yüzünden olacak teessüf ve mahcubiyet de bana ait oluyordu!.. Yanındaki karı ise kamarada huzuruyla bizi sıkışmış olan karıydı. Düşünüyordum. Bu dalgınlık ile beraber yanımdaki iki genç kızın hâlleri nazarıma çarpmamak kabil değildi.

(...)

Sabahat” (Fatma Aliye Hanım, 2012: 69-74)

Sabahat, mektubunda Ada’ya gittiklerini ve burada dört kişi güzel vakit geçirdiklerini anlatır. Ada’da kocasını başka bir kadınla görür ve aldatıldığını öğrenir. Kız kardeşi ve görümcesinin bu durumu görünce yaşadıkları üzüntüden bahseder. Büyüklerinin hatalarını gören kızların evlilik düşüncelerinin değiştiğini anlatır.

Nebahat, Sabahat’ın kız kardeşidir. Sabahat’ın evlilik hayatını görünce düşünceleri değişir. İtimat da Sabahat’ın görümcesidir. Onun da evlilik hakkındaki düşünceleri değişir ancak anne olmayı arzu eder. Nebahat “Nebahat’tan İtimat’a” başlıklı bir mektup yazar:

“İtimat, güzel kardeşim!

(...) Güzel elbiseler ile oyuncaklar ile memnun ve mahzuz edecek yavrular olmazsa serveti ne yapayım? Lakin bulacağım refik-i hayat birçoklarını gördüğüm gibi çıksa öyle refakat-ı hayatın mahsullerine ben şimdiden acırım. Gelinliğin tellerinden, pullarından başkasını düşünmeyen, kocaların boylarından poslarından, kaşlarından, gözlerinden, hülasa hüsnücemallerinden başka şeyleri hatırlarına gelmeyen kızlar ne bahtiyardırlar. (...) ‘Zevç’ ne kadar düşünülecek şey!.. Bir hayal-i hoş-endam ve hıram nerede, bu nerede?..

Nebahat” (Fatma Aliye Hanım, 2012: 75-76)

Nebahat, mektubunda evliliğe bakış açısının değiştiğini anlatır. Anne olmak istediğini ancak eş seçiminin önemli olduğunu açıklar. İtimat, Nebahat’a bir mektup yazar:

“Güzelim!

Mektubunu aldım.

(...)

Müeyyet'i bilirsin. Bunun hâli benim için hakikaten mühim bir ders-i ibret olmuştur. (...) İçinde yaşadığım evi barkı, bu maişet-i zevciyei gördükçe bazen izdivaçtan nefret ettiğim gibi bazen de gözlerimin önüne öyle bir ev bark geliyor ki buna arzu-keş olmamak kabil olamıyor. Hayalhanemde hiç de biraderime benzemeyen bir zevç görüyorum.

(...)

İtimat” (Fatma Aliye Hanım, 2012: 76-80)

İtimat, mektubunda Sabahat'ın evlilik hayatına duyduğu üzüntüyü anlatır. Geçimini Sabahat ve erkek kardeşi karşıladığı için evlenmek ister.

Kadın kahramanlar iyi bir eş olmayı amaçlar. Geçim derdi olmayan kadın boşanmayı seçer. Evlilik kurumu içinde kadını ele alan roman, dönemin kadınlarının sesi olur.

Sonuç olarak, aile mektupları aile birliğini, aile içi sorunları, evlilik, eş seçimi, çocuk yetiştirme, kadının eğitimi, cariyelik, kölelik gibi konuları ele alır. Yazarlar, aile birliğini savunurken aile sorunlarından bahsederek bunları örneklerle açıklarlar. Aile içinde birliğin olmamasının açacağı sorunları gösterirler. *Bir Çiçek Demeti*, *Hayret*, *Bahtiyarlık*, *Bikes*, *Levayih-i Hayat* romanlarında aile birliği ve aile içi sorunları anlatan mektuplar bulunur. *Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikaye* romanında cariyelik konusunun bahsedildiği mektuba yer verilir. Evlilik kurumunun önemi, eş seçimi, kadının meslek sahibi olması gibi konular okuyucuya anlatılır.

3.13. Davet Mektupları

Tanzimat döneminde toplum yapısı, teknolojinin gelişmediği, birbirinden uzakta yaşayan insanlar arasındaki haberleşmenin bugünkü gibi kolaylıkla sağlanamadığı, kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin yaygın olmadığını gösterir. Yüz yüze görüşmenin yapılmadığı, kadın erkek ilişkilerinde mahremiyet ve çekingenliğin ön planda olduğu toplum, mektubu kullanır.

Mektubun, insanları ilgilendiren pek çok konuda yazılarak haber almayı sağladığı görülür. İnsanlar arasında münasebetin başlamasında, buluşma isteğinin bildirilmesinde ve davetlerde mektuplar kullanılarak haberleşme sağlanır.

Davet, insanların birbirini çağırması anlamına gelir. Davetnâme ise davetin sebebini, günü, saati ve yerinin belirtilmesidir. Toplumda yaygın olarak kullanılan davetnâme, romanlarda kahramanlar arasında da yaygındır.

Kahramanların birbirini davet etmesi, romandaki olay örgüsünün bir parçasını oluşturur. Davet etmek, buluşma isteğini bildirmek ve münasebetin başlaması mektuplar aracılığıyla olur. Kahramanların birbirini davet edip münasebetlerinin başladığı ve buluşmaların gerçekleştiği zamanlarda olay örgüsünü etkileyecek durumlarla karşılaşılır. Böylelikle romandaki entrika davetlerin gerçekleşip, olayların açığa çıkmasıyla sağlanır. Olayların gelişimi tekdüzelikten kurtulur.

İncelemede ele alınan *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*, *Yeryüzünde Bir Melek*, *Felatun Bey ile Rakım Efendi*, *Kafkas*, *Süleyman Muslî*, *Vah*, *Dürdane Hanım*, *Cellat*, *Bir Çiçek Demeti*, *Muhadarat*, *Mükâfat* romanlarında davet mektupları görülür.

Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında Talat, kılık değiştirerek Fitnat'la buluşmaya başlar. Fitnat'ın zengin bir beyle evleneceğini öğrenince kılık değiştirdiğini itiraf eder. Fitnat, evleneceğini öğrenince günden güne zayıflar ve Hacı Baba evlendirmekten vazgeçtiği yalanını söyler. Üsküdar'da birkaç ay geçirecekleri yalanını söyleyerek Ali Bey'in evine götürmeye karar verirler. Bu esnada Talat hastalanır ve Fitnat'ı görmeye gidemez. Talat hastalığını haber verince Fitnat da mektup yazar:

“Râgıbe'm!

Mektubunuzu aldım. Keyifsiz olduğunuza pek çok üzüldüm. (...) Ben sonunda babamı kandırdım, beni evlendirmeyecekler. (...) Râgıbe'm biz yarın –bir-iki ay oturmak üzere- Üsküdar'a gidiyoruz. Oradan size mektup yazacağım ve Şerife Kadın'a vereceğim. Şerife Kadın'dan gönderip almalısın. Mektubumda gideceğimiz evin yer ve numarasını yazacağım, ta ki iyi olduğun gibi gelesin. (...) Mektuplarını Şerife Kadın'a gönderin, o bana getirir.

(...)

Fitnat” (Şemsettin Sami, 2018: 122-123)

Fitnat, mektubunda evlenmeyeceğini anlatır ve birkaç ay Üsküdar'da kalacaklarını bildirir. Üsküdar'daki evin adresini Şerife Kadın'la göndereceğini yazar ve Talat'ın oraya gitmesini ister. Buluşmak için adresini bu mektupla bildirir.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Yeryüzünde Bir Melek* romanında Şefik, Arife'nin hastalığı sebebiyle evine gider ve onu tedavi eder. Arife, Şefik'e âşık olduğunu ve onu görmek istediğini bildiren mektup yazar. Şefik, bu aşkı reddeder ancak Arife tekrar mektup gönderir:

“İzzetlü saadetlü efendim Şefik Beyefendi Hazretleri,

(...) Vazifeniz sizden istimdât eden bir hastanın imdadına koşmak olduğuna göre işte bu vazifeyi bugün erkenden yani başka bir hasta nezdine çağrılmadan evvel ihtar için uşağı gönderdim. Cevabınıza değil, teşekkürinize muntazırım efendim.

Arife” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 102-103)

Arife, mektubunda hasta olduğunu bildirerek Şefik'i evine davet eder. Şefik'in cevap yazmasını istemez, evine gelmesini diler. Şefik teşekkürlerini bildirip daveti kabul etmez.

Mektubunda red cevabı verir. Ancak Arife, Şefik'in evine gelmesini ister. Arife bir mektup daha yazar:

"Efendi hazretleri,

(...) Binaenaleyh sizi severim diye korkunuzdan gelmemekte ısrar etmeyiniz. Fakat sahihen hasta olduğum için vazife-i tıbbiyenizi icraya geliniz. Hem şimdiye kadar gerek tababet ve gerek muâlecât hesabını da lütfen tanzim etmenizi rica eylerim!...

Arife" (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 106)

Arife, mektubunda hasta olduğunu bildirir ve Şefik'in doktorluk mesleğini icra etmesi için gelmesini ister. Şefik, mesleğini yapmak için daveti kabul eder ve Arife'nin evine gider. Buradaki sohbetleri esnasında Arife, Şefik'in evli bir kadını sevdiğini öğrenir. Şefik'in Arife'yi kabul etmemesiyle tehdit edilir. Şefik, Raziye'yi korumak için Arife'den af diler. Raziye'nin yaşananlardan haberi olmaz ve Şefik'i görmeye gider. Burada Arife'ye yakalanır. Şefik, Raziye'ye bir mektup yazar:

"İşte Raziyecığım, eğer senin bir mânian olmaz ise yarın akşam Süleymaniye'de mülâkat edebiliriz.

(...)" (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 193)

Şefik, mektubunda Raziye'yi Süleymaniye'ye Neşe'nin evine davet eder. Burada görüşmek istediğini bildirir. Raziye de Şefik'e mektup yazar:

"Şefikim bizi birbirimizden ayırmak iki öz karındaşı ayırmak kadar müşküldür.

(...)" (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 193)

Raziye, mektubunda Şefik'in davetini kabul eder. İkisinin kardeş gibi muhabbetlerinin olduğunu bildirir ve bu görüşmenin samimi olduğunu anlatır. Bu mektuplardan haberi olan Arife, Raziye ve Şefik'in buluştuklarını mahalleliye anlatır. Mahalleli, Raziye ve Şefik'in evlerine gider ve onları suçlar. Bunun üzerine Raziye kocasından boşanır, Şefik de Vidin Kalesi'nde küreğe konur.

Şefik, burada İbrahim Bey'le tanışır. Arife'nin yalan içerikli mektuplarını alır. Bunun üzerine İbrahim Bey, İsmail'e bir mektup yazar:

"(...)

Bade's-selâm inha olunur ki Şefik Efendi'nin bu defa Dersaadet'ten aldığı bir mektupta felâket-i vâkıadan beş beter bir felâket daha haber veriliyor. (...) Eğer ümit eylediğim veçhile bu haber mahza Şefik Efendi'yi bîzar etmek için düzme bir şeyse bunu güzelce tahkik eyledikten sonra o Raziye Hanım'ı hemen derleyip toparlayıp buraya göndereceksiniz. (...) (İbrahim Edhem)" (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 228)

İbrahim Bey, mektubunda Raziye'nin tetkik edildikten sonra gönderilmesini ister. Şefik'in aldığı haberlere üzülmeye sebebiyle Raziye'nin yanında olmasını uygun bulurlar. Raziye için bir davet mektubunu oluşturur.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Felatun Bey ile Rakım Efendi* romanında Rakım, İngiliz kızlara ders verir. Bir gün derse giderken Felatun Bey'i, üzerine mayonez dökülmüş olarak görür. Ziklas ailesinde akşam yemeğine kalır ve aşçıdan mayonezin döküldüğünü öğrenir. Rakım, Felatun Bey'in de akşam yemeğinde olacağını ancak gelemediğini öğrenince şüphe duyar. İkinci gün akşamı Rakım'a bir Frenk mektup getirir:

"Aziz hocamız!

Bu gün pederimiz, Felatun Bey'i görmüş. Geçen akşam bize teşrif etmediği için pek çok sitemler edip yarın akşam behemehâl gelmesini rica eylemiş. O dahi söz vermiş. Biz ise onun muhazarasından, sizin muhazaranız kadar mütelevviz olamadığımızdan yemek vaktinden evvelce teşrifinizi mutlaka rica ederiz. Zannederiz ki sevdiğiniz iki şakirdinizi iç sıkıntısından kurtarmak için bu ricamızı kabul edersiniz.

Margaret-Jean" (Ahmet Midhat Efendi, 2018: 62)

İngiliz kızlar, mektubunda akşam yemeğine Felatun Bey'in geleceğini, Rakım'ın da bulunmasını istediklerini bildirirler. Rakım'ı akşam yemeğine davet ederler. Rakım daveti kabul eder ve Ziklas ailesine gider. Aşçı, Rakım'ı Felatun zannederek üstüne mayonez dökmemesini söyleyince her şeyi itiraf eder. Aşçı ve Felatun arasında yaşananları Rakım bu davetle öğrenmiş olur.

Rakım'ın evini ziyaret eden İngiliz aile, Canan'ın cariye olduğunu görür. İngiliz kızlar, Canan'a verilen değeri görünce kıskanırlar. Jean, bu durum sebebiyle hastalanır. Doktor Z. ve Ziklas, Rakım'ın Jean'la evlenmesini isterler. Ancak Rakım, Canan'la evli olduğu için kabul etmez. Jean, tatildayken Margaret'ten mecmua ister ve mektup gönderir:

"Rakım Efendi aralıkta bir kendisini yoklamaya gelirse memnun olacağını dahi (...)"
(Ahmet Midhat Efendi, 2018: 157)

Jean, mektuplarına hamış olarak Rakım'ın kendisini ziyaret etmesini istediğini bildirir. Rakım'ı davet eder.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Kafkas* romanında Mösyö dö Brano, Kaplan Bey ile Katerina'nın evlenmek istediklerini öğrenir. Kafkasya'yı almak için Kaplan Bey'in yanlarında yer almasının Katerina'nın isteğiyle olacağını düşünür. Bir gün Mösyö dö Brano'ya bir asker Sohumkale kumandanından mektup getirir:

"Hürmetli Gospodin dö Brano Hazretleri.

Petersburg'dan alınan telgraf emirlerinde Kafkasya'nın ahval-i hazırısı Sohum hükûmetinin nazar-ı ehemmiyetine tavsiye ediliyor. Bunun için bugün hükûmet konağında bazı havastan mürekkep bir komisyon-ı mahsus akd olunacak. Hem vaktimizi hoşça geçirmek için eğlenilecek hem de Kafkas hakkında bazı mertebe idare-i eşkâr edilecek. Sizin dahi Kafkas hakkında mücerreb ve müsellemler olan malumat-ı vefireniz icabınca eğer teşrif buyurulursa cümlece müşerref olur ve malumat-ı mevcudenizden istifade dahi ederdik.

İmza" (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 67)

Sohum hükümeti, mektubunda Kafkasya'nın ahvalini görüşmek ister. Mösyö dö Brano'nun bilgisinden yararlanmak için davet eder. Mösyö dö Brano ailesiyle birlikte katılır. Katerina'nın Kaplan Bey'i yanlarına çekmesine karar verilir.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Süleyman Muslî* romanında Şeyhülcebel, Süleyman'ın Margerit'i bulup getirmesini ister. Süleyman, Mariya'yı kurtarmak için Margerit'i bulur. Margerit'i Teodar'a götürme bahanesiyle Şeyhülcebel'in yanına getirir. Onu getirmenin karşılığında Mariya'yı köyüne götürmek için yola çıkar. Süleyman, Mariya'yı köyüne bıraktıktan sonra Şeyhülcebel'in yanına dönmek üzere ayrılır ancak Konya'ya yerleşirler. İki yıl geçtikten sonra Şeyhülcebel'den bir mektup gelir:

“Fazilet ve dirayet sahibi Süleyman Muslî Hazretleri,

Şu mektubu sizin buradan hareketinizin bir sene altı ay ve on beşinci günü yazdım. Size ne zaman ve nerede vasil olabileceğini bilemem. (...) Hesapça şimdiye kadar kale-yi Alamut'a avdet ve muvasalatınız lazım gelirdi. Bunun için ne mâni zuhur eylediğini bilemem. (...) Bizim Konstantiniye melikesi Margerit ise bir iltifatname yazdı. Leffen irsal eyledim. Cevap yazarsanız elbette memnun olacaktır. Fakat ben cevap yazmanızı istemem. Avdetinize çar çeşm ile intizar etmekteyim.

İmza

Hand Alaeddin Şeyhülcebel” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 302)

Şeyhülcebel, mektubunda Süleyman'ın Alamut Kalesi'ne dönmesini ister. Kaleye davet eder. Mariya'nın da isterse gelebileceğini yazar ve onu da davet etmiş olur. Süleyman, Margerit'in mektubunda Şeyhülcebel'in ahlaksızlığını öğrenir ve bir mektup yazar. Kaleye sağlık durumu iyileştikten sonra geleceğini bildirir.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Vah* romanında Ferdane, Millet Bahçesi'nde kendisini rahatsız eden adamlarla karşılaşır. Necati, hanımı bu adamlardan kurtarır ve kavga ederler. Necati mahkemeye çıkar ve şahitlerin sayesinde serbest bırakılır. Bu olaydan sonra Ferdane Hanım, Necati'ye bir mektup yazar:

“Beyefendi Hazretleri!

Bir kadının henüz hiç tanımadığı bir erkeğe mektup yazması âdâb-ı mahsusamıza tatbik kabul edemeyeceğini bilirim. Fakat bundan dolayı beni tayip edeceğinize ihtimal veremem.

(...)

Henüz aramızda bir kelime bile teati olunmadı. Yüzünüzü dikkatlice değil hemen hiç görmemiş bir hâlde bulunduğumdan nasiye-i hâlinizden dahi ahlak-ı âliyenizi istidlâle muktedir olamam. Lâkin o günkü tavır ve hareketiniz o kadar fevkalade bir şeydi ki ne cevherde adam olduğunuzu bana tanıttırmak için bu hâlin delâleti kırk yıllık muarefelerden dahi ziyadedir.

(...)

Ferdane” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 114-115)

Ferdane, mektubunda Necati'yi görmediği, tanımadığı hâlde kendisini rahatsız eden adamlara davranışından dolayı teşekkür eder. Bu mektupla Ferdane ve Necati arasındaki

mektuplaşma ve münasebet başlar. Necati, kavgada yer aldığı için af dilediği bir mektup yazar. Bu mektupla münasebeti bitirmek ister. Ancak Despino, Necati ve Ferdane'nin buluşmalarını ister. Ferdane bir mektup daha yazar:

“Beyefendi Hazretleri!

(...)

Efendimiz! Dünyada mugayir-i âdâb olan ahvalden müteneffir olduğu kadar muvafık-ı de'b-i insaniyet olan vezaîfin icrasını seven bir kadın cidden ve hakikaten minnettârı olduğu bir zat-ı kemalat-sıfatın yüzünü görmek istiyor. Şu cüretimi şayan-ı istigrah bulmakta muhtarsınız da taraf-ı âlinizden bir cevab-ı red olmayınca gönlümün bu arzusu yeise münkâlib olmayacak.

(...)

Ferdane” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 132-133)

Ferdane, mektubunda Necati'yi görmek istediğini bildirir. Bu mektupla Necati ve Ferdane'nin görüşmesi başlar. Necati mektubu okurken kadının iffetinden şüphe duyar. Despino, gizlice aldığı hanımının resmini gösterir. Necati, resmin elden ele gezeceğini düşünürken Despino, hanımının haberi olmadığını söyler. Despino, hanımının evliliğindeki kavgaları anlatır. Necati bunlardan etkilenir ve bir mektup yazar:

“Hanımefendi Hazretleri! Mücerret emre imtisal etmiş olmak için önümüzdeki Cuma günü tamam saat sekizde yine Bağlarbaşı'nda Millet Bahçesi'nde bulunacağım. Şöyle bir mektup ağıyar olduktan sonra ne kadar emniyetli bulunursa bulunsun hiçbir kimsenin elinde bulunmayı tecviz edemediğinden ariza-i cevab-namemi zeylen yazdım ki mektup dahi size avdet etsin diye!

Necati” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 138)

Necati, mektubunda Ferdane'yle görüşmeyi kabul eder. Ferdane'nin gönderdiği mektuba ek olarak bir mektup yazar. Mektupta buluşacakları yeri ve saati bildirir. Ferdane'nin görüşmek istediği mektuba davet mektubunu ekler.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Dürdane Hanım* romanında Ulviye Hanım, Sohbet'in şık bir bey olmasını arzu eder. Böylece Mergub Bey'le görüşmesini ister. Onun hakkında malumat toplamasını diler. Sohbet dört hafta sonra Ulviye'ye mektup gönderir:

“Bu akşam Beyoğlu'nda (...) Hotel'de bulunacağım.” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 121)

Sohbet, mektubunda otelde olacağını bildirir. Ulviye'yi davet etmiş olur. Mergub Bey ve Memduh Bey hikâyesini anlatarak onların hakkında topladığı malumatları bildirir.

Dürdane, Mergub'la evlenmek ister ancak red cevabı alır. Bunun üzerine Mergub'dan intikam almayı tasarlar. Ulviye Hanım kılık değiştirerek Sohbet Ağa'yı bulur. Acem Ali Bey, Sohbet Ağa, Papazoğlu ve beş adamla beraber Mergub'un evine giderler. Acem Ali Bey bir mektup gönderir:

“Kılınıza bile hata gelmemeyi deruhte eyleyerek sizi bu gece Dürdane Hanım’ın yalısına davet ederim. Gerek benimle, gerek Dürdane ile cereyan etmiş olan münasebetiniz bu davete icabetinizi asla men etmez.

(...)

Ulviye

-Nam-ı diğer-

Acem Ali Bey” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 149)

Acem Ali Bey, mektubunda Mergub’u Dürdane’nin yalısına davet eder. Bu daveti Dürdane’yi ve çocuğunu görmesi için yapar. Mergub çocuğunu görür. Dürdane intikam almak için kendisini zehirler ve ölür. Davet mektubu Dürdane’nin intikam almasını sağlar.

Ahmet Midhat Efendi’nin *Cellat* romanında Léon, André’yi vurur. Tonak ailesi onu tedavi için evlerine götürürler. Simon Garas’a mektup yazarlar:

“Mösyö Simon Garas!

Oğlunuz Mösyö André Gaujaphau bir hadiseyle tehlikesizce yaralanarak hanemizde yatıyor ve tedavi ediliyor. Sizi görmeyi arzu ettiğinden ... sokağında ... numarada vaki hanemizi teşrifiniz rica olunur.

Tonak Familyası” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 268)

Tonak ailesi, mektubunda André’nin vurulduğu haberini verirler. Adresi vererek Simon Garas’ı evlerine davet ederler.

Mustafa Reşid’in *Bir Çiçek Demeti* romanında Lam Hanım ve Nun Hanım arasında mektuplaşma başlar. Lam Hanım “Lam Hanım Tarafından Nun Hanım’a” başlıklı mektubunu yazar:

“Kıymetli Kardeşim,

(...)

Rica ederim itiraz etme. Mutlaka gel! Bu hafta Kâğıthane’de şüphesiz daha ziyade kalabalık olacaktır. Her hâlde teşrifine muntazırım kıymetli kardeşim.” (Mustafa Reşid, 2012: 22-24)

Lam Hanım, mektubunda Nun Hanım’ı Kâğıthane gezisine davet eder. Buradaki kalabalığın güzelliğinden bahseder ve arkadaşıyla birlikte vakit geçirmek istediğini bildirir. Lam Hanım ve Nun Hanım aldıkları evlilik tekliflerini birbirlerine anlatırlar. Lam Hanım, Nun Hanım’ın evlilik teklifi aldığını mektubundan öğrenir. Lam Hanım “Lam Hanım Tarafından Nun Hanım’a” başlıklı bir mektup yazar:

“Kardeşim,

(...)

... ile izdivacın bahsine gelince bu intihap arzu ki tamamıyla muvafık olduğu için hilafında söz söylemeyi münasib görmem. İnşallah düğününüzde bulunmak saadetine nail olurum. Fakat evvelini mektubumda haber verdiğim ... beyle bu perşembe günü resmî izdivacımız ahra olunacağından o gün validen hanım ile beraber fakirhanemize teşrif buyurmanızı bilvekal vebal isale rica ederim sevgili hemşireciğim.” (Mustafa Reşid, 2012: 35-36)

Lam Hanım, mektubunda arkadaşını ve annesini düğününe davet eder. Düğünün yapılacağı günü bildirir. Arkadaşının yanında olmasını ister. Bu mektuplardan sonra Lam Hanım ve Nun Hanım evlenirler. Lam Hanım evlendikten dört sene sonra Nun Hanım’a evliliğinde yaşadığı sorunları anlatan bir mektup gönderir. Nun Hanım “Nun Hanım Tarafından Lam Hanım’a” başlıklı mektubu gönderir:

“Zavallı kardeşim,

Mektubunu dün akşamüstü aldım. Sabaha kadar ağladım.

(...)

Düştüğün darika-i sefaletten kurtulmak için ne yapmak lazım geleceğini soruyorsun. Ne yapılabilir? İş işten geçmiş!...

Dostlarını mesudiyet içinde görmek ve bahusus onlarla birlikte vakit geçirmek musibet zegan için en güzel bir teselli olacağından hemen köşkümüzü teşrif buyurmanı rica ederim.

Gel sevgili kardeşim gel!

(...)

Seni ta iskeleden istikbal etmek için hangi gün teşrif buyurabileceğini eşarını rica ederim sevgili kardeşim.” (Mustafa Reşid, 2012: 40-41)

Nun Hanım, mektubunda Lam Hanım’ı ve çocuklarını köşküne davet eder. Ailesindeki bahtiyarlığını görmesini ister. Lam Hanım, kocasının borçlarını ödedikten sonra daveti kabul edebileceğini açıklar. Lam Hanım “ Lam Hanım Tarafından Nun Hanım’a” başlıklı mektubu gönderir:

“Kardeşim,

İstanbul’daki işlerimiz bitmiş. Buradaki işlerimiz de yoluna girdi... Felek bizi sefalete mahkûm etmiyor!

(...)

Gelecek haftaya kadar işlerimiz bitecekmiş. Bu hâlde on gün sonra seni öpmeye muvaffak olacağımı düşünerek seviniyorum.

(...)

İmza

Lam” (Mustafa Reşid, 2012: 44-45)

Lam Hanım, mektubunda Nun Hanım’ın davetini kabul eder. Buluşacakları günü bildirir.

Fatma Aliye Hanım’ın *Muhadarat* romanında Fazıla, Beyrut’a gider. Muhterem Efendi’nin kızlarının dadılığını yapar. Enise gördüğü bir gence âşık olur. Bu gencin Mukaddem olduğunu Fazıla’ya gösterir. Mukaddem ölen birini gördüğünü söyler ve bayılır. Fazıla karşısında Mukaddem’i görünce ona bir mektup gönderir:

“Saat sekizde Masidbi’nin nihayetindeki kumluğa geliniz.” (Fatma Aliye Hanım, 2014: 263)

Fazıla, mektubunda Mukaddem'i Masidbi'ye davet eder. Mukaddem, Fazıla'dan yaşadıklarını öğrenir ve onun ölmediği açığa çıkar. Davet mektubu gerçeklerin açığa çıkmasını sağlar.

Mehmed Celâl'in *Mükâfat* romanında Ahmet Bey ve komşuları Şevket Bey aileleriyle Taşdelen'e yemeğe giderler. Yemek esnasında Şevket ve Hâdiye'nin birbirine bakışlarını gören Ahmet Bey bu duruma çok kızar. Edibe Hanım da bu bakışları görür ve bundan Fâzıl Bey'e bahdeser. Fâzıl Bey, Ahmet Bey'e bir mektup gönderir:

“Biraderim efendim, yarın bizi teşrîf buyurmalarını rica ederim, Taşdelen âleminde ettiğimiz istifade gibi Büyükada'nın letâfetinden de müstefid olmak istiyoruz. İhmal etmemenizi istirhâm eylerim. Bekliyoruz.

Fâzıl” (Mehmed Celâl, 2014: 149)

Fâzıl Bey, mektubunda Ahmet Bey'i ve ailesini Büyükada'ya davet eder. Bu davette Edibe Hanım, Ahmet Bey'den Hâdiye'yi ister. Ahmet Bey bu evliliğe izin vermez ve kendi evine gelir.

Sonuç olarak, romanlarda yer alan davet mektupları insanlar arasındaki haberleşmeyi, buluşmanın gününü, saatini belirtir. Bu mektuplarla romandaki olayların gelişimi değişir. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat, Yeryüzünde Bir Melek, Felatun Bey ile Rakım Efendi, Kafkas, Süleyman Muslî, Vah, Dürdane Hanım, Cellat, Bir Çiçek Demeti, Muhadarat, Mükâfat* romanlarında buluşma isteğini, yerini, saatini bildiren mektuplar bulunur. Bu mektuplar kahramanlar arasında münasebetin başlamasını da sağlar.

3.14. İntihar Haberi Veren Mektuplar

Tanzimat döneminde yazarlar arasında intihar vakalarına rastlanır. Fikir adamlarının intiharları topluma tesir eder. Böylelikle insanlar arasında intiharın yaygınlık kazandığı görülür. Yazarlar kendi hayatlarını ve çevrelerinde yaşananları eserlerine yansıtırlar. Sanatçılarda görülen intihar olaylarını da eserlerine dâhil ederler.

Durkheim, intiharın bireysel görünmesine karşın toplumsal bir sorun olduğundan bahseder. Her toplumda görülen intihar eğilimini psikolojik sorunlarla açıklar. İntihar tiplerini dört grupta inceler. Bireyin sosyal uyumsulukları bencil intiharı, intiharın toplumda yiğitlik ve saygınlık göstergesi olması elcil intiharı, ekonomik sorunların sebep olduğu kuralsızlık intiharı, sosyal ve bireysel kontrolün neden olduğu fatalist/kaderci iniharı ele alır. (Şeker, 2019: 90-110)

Durkheim'ın intihar anlayışı ve intihar tiplerinden yola çıkılarak eserlere yansımaları ele alınır. Kahramanların intihar sebepleri arasında ekonomik sorunlar yer almaz. Daha çok

sevdiğine kavuşamama, amansız hastalığa yakalanma ve toplumda kendine yer edinememe gibi sebepler intihara yol açar. Kahramanlar intiharı bir çıkış yolu, kaçış olarak görürler. İntihar etme sebeplerini ve haberini mektuplar aracılığıyla açıklarlar. Mektubu vazgeçme ve ikna edilme gibi durumlarla karşılaşmamak maksadıyla tercih ederler. Muhatabı ve okuyucuyu heyecanlandıran, merak ettiren intihar mektubu, romandaki gerilimi artırarak olay örgüsünü etkiler.

Yazar, toplumda yaygınlık kazanan intihar olaylarına mâni olmak için bu mektupları örnek verir. Bu sebeple eserlerinde intiharın dinen yasaklandığını açıklarlar. Toplumda yaygınlık kazanmaması için eserlerinde intihar mektuplarına ve bu mektupların intiharı engellemesinden bahsederler.

İncelemede ele alınan *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat, Bir Çiçek Demeti, Muhadarat* romanlarında intihar mektupları bulunur.

Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında Saliha mektepten ayrıldıktan sonra Rıfat'la görüşemez. Gülzar vasıtasıyla mektuplaşırlar. Saliha, ailesinin isteğiyle Ahmet Bey'le evlendirilmeye karar verilir. Saliha ve Rıfat, birbiriyle evlenemezlerse kendilerini telef edeceklerine dair bir sözleşme imzalarlar. Saliha, başkasıyla evlendirileceği haberini Rıfat'a bildirir. İki genç birbirine kavuşamayacaklarını düşünürler. Rıfat, Saliha'ya bir mektup yazar:

“Ah!.. Saliha'm.. Ah!..

Bu son defadır ki sana yazıyorum. (...) Bizi birleştirmek istemiyorlar imiş. Seni nişanlamışlar imiş. Bir zengine, bir bilmem kime verecekler imiş. Evlendirecek kızları yoğmuş artık. (...) Hemen bu dünyadan kurtulalım Saliha'm! Benim hançer önümde duruyor. Sözleşmemizi ve senin gönderdiğin mektuplar koynumda duruyor ki onlar dahi kan ile boyansınlar. (...) Bir daha o güzel elinle yazılmış yazıyı göreyim de sonra kendimi telef edeyim.

(...)

Sevdiğin

Rıfat” (Şemsettin Sami, 2018: 38-39)

Rıfat, mektubunda Saliha'ya kavuşamadığı için kendisini öldüreceğini yazar. Saliha ile sözleşmelerinde yazdıkları gibi intihar edeceğini bildirir. Rıfat, Saliha'ya kavuşamadığı için çaresiz kalır ve intiharı seçer. Saliha, Rıfat'a mektup yazar:

“Ah!.. Rıfat'ım... Ah!..

Ecelimizin ve ecelden müşkül olan ilelebet ayrılığımızın haberini getiren mektubunuzu aldım. (...) Ben dahi mukavelemiz üzere, kendimi telef edeceğim... Başka vasıtam yok. Ancak kendimi kuyuya atıvereceğim.

(...)

Sevdiğin

Saliha” (Şemsettin Sami, 2018: 40)

Saliha, mektubunda Rıfat'a kavuşamadığı için intiharı tercih eder. Öldükten sonra Rıfat'la kavuşacaklarına inanır. İntiharı çaresiz kaldığı için seçer. Saliha'nın annesi, Gülzar'ın elindeki mektupları görür. İki gencin intihar edeceğini öğrenir ve buna engel olur. Ailelerin müsaade etmesiyle Saliha ve Rıfat evlenirler. Talat adında çocukları olur.

Talat, Hacı Baba'nın Fitnat adındaki üvey kızına âşık olur. Fitnat'la kılık değiştirip görüşürler. Fitnat'ın Ali Bey'le evleneceğini öğrenen Talat, kılık değiştirdiğini açıklar. Hacı Baba, Fitnat'ı kandırarak kızını Ali Bey'le evlendirir. Fitnat durumu öğrenince Talat'a mektup yazar:

“Talat’ım...

Ah! Talat diyeceğim. (...) O ümitler yalan imiş. Beni aldattılar. Beni aldatarak ecelin pençesine teslim ettiler. Yazlığa gidiyoruz, diyerek beni nikâh kıymış oldukları herifin evine getirdiler. (...) Bana Ali Bey'in karısı derler. Gelin çağırırlar. (...) Ben onun karısı değilim. Onun yüzünü bile görmemişim. (...) Talat'ım ben böyle yaşayamam. (...) Ben kederden ve yemeksizlikten, uykusuzluktan öleceğim. Öleceğim ama bir daha seni görmeden canım çıkmaz. (...) Kız kılığına gir. Yine Râgibe Hanım kıyafetiyle gel.

(...)

Fitnat” (Şemsettin Sami, 2018: 139-141)

Fitnat, mektubunda kandırılarak Ali Bey'le evlendirildiğini anlatır. Ali Bey'in karısı olmadığından bahseder. Talat'a kavuşamadığı için onu görüp ölmek istediğini bildirir. Fitnat bu mektupla intihar edeceğini haber verir.

Mustafa Reşid'in *Bir Çiçek Demeti* romanında Lam Hanım ve Nun Hanım evlendikten dört sene sonra birbirlerine mektup göndermeye başlarlar. Lam Hanım “Lam Hanım Tarafından Nun Hanım'a” başlıklı mektubunu gönderir:

“Sevgili Hemşireciğim,

(...) Üç seneden beridir hayatı bir azap elim olmak üzere telakki etmekteyim. Birkaç kere intihara karar verdim. Lakin ciğerparelerimin üvey ana elinde kalacakları, kemal-i sefaletle helak olacakları mütalaası icra-yı karara mâni oldu.

(...)” (Mustafa Reşid, 2012: 37-39)

Lam Hanım, mektubunda kocasıyla yaşadığı sorunlardan dolayı intihar etmeyi düşündüğünü bildirir. Ancak çocuklarının üvey anne elinde sefaletle büyüyeceklerini düşünerek vazgeçer. Nun Hanım'a mektubunda intihar kararı almasının sebeplerini anlatır.

Fatma Aliye Hanım'ın *Muhadarat* romanında Fazıla, Remzi'nin kendisini aldattığını öğrenir. Babası Sai Efendi'nin evine dönmek ister ancak Calibe bu duruma karşı çıkar. Fazıla, ailesinin kendisini istemediğini düşünür. Şefik'e bir mektup yazar:

“Kardeşim! Şefik'çiğim!

Bu mektubu eline aldığın zaman, metanet ve gayreti de ele almalısın! Zira bunun sana öğreteceği şeyler de acıklı şeylerdir.

Beni intihara mecbur eden esbabı sana nakl ile zaten yaralanacak olan yüreciğini daha beter sıızlatmak istemem. Fakat seni bırakıp gittiğimden dolayı bana vefasızlık isnat eylemekliğini de hiç istemediğim için, buna mecburiyetimi biraz olsun sana anlatmak isterim.

(...)

Kardeşim! Zevcim beni hanesinden tard etti! Pederim hanesine kabul etmedi!

(...)

İşte görüyorsun ya! Kardeşim, çaresiz kalmayınca ben seni terk etmemişim.

(...)

Vidanimda kendimi müttehem bulmadığım için müsterih olarak ölüyorum. Pederime itaatten, zevcime sadakatten ayrılmadım.

(...)

Kardeşim! İnsanlardan daima muhteriz bulun. Calibe'yi gözünün önüne getirip kadınlardan kork! Remzi'yi hatırından çıkaramayıp erkeklerden kork! Teehhül etmek istediğin vakit, Münevver Hanım'a müracaat et.

(...)

Hemşireniz Fazıla” (Fatma Aliye Hanım, 2014: 224-226)

Fazıla, mektubunda intihar kararı aldığını belirtir. Şefik’e intihar kararının sebeplerini açıklar ve nasihatlerde bulunur. Kendisini denize atmaya gider. Şefik, deniz kenarında Fazıla’yı bulamaz. Fazıla ise intihar etmekten vazgeçer ve Beyrut’a cariye olarak gider. Ailesi ise Fazıla’nın öldüğünü düşünür.

Fazıla, Beyrut’ta Muhterem Efendi’nin kızlarına dadılık yapar. Muhterem Efendi’nin Şebip Bey adında oğlu vardır ve Fazıla’ya âşık olur. Mukaddem ve Enise evlenirler. Şebip Bey, Fazıla’ya olan aşkını anlatır. Fazıla, Remzi’yle evli olması sebebiyle Şebip’in aşkını kabul edemez. Bunun üzerine Şebip, Fazıla’ya bir mektup yazar:

“Bir kadın tarafından beğenilmeyip reddolunmak bana pek acı geldiği hâlde yine hâlâ o kadını sevmekte ve ondan vazgeçmemekte olduğumu görünce o hâl-i zillette yaşamak istemiyordum. Söz geçiremediğim gönlüme bir tabanca kurşunu geçirmekle, beni bu hâl-i zillete getirmiş olan gönlümden ahz-i sar etmek ve bu cihetle vakar ve haysiyetimi muhafaza ederek ölmek istedim. (...) Tekmil servetimi sana hibe eyledim. Bilmem şimdi beğenebilecek misin? Parayı pek çok severdim. Onu sana feda etmekle, seni ne kadar sevdiğimi göstermek istedim.

(...)” (Fatma Aliye Hanım, 2014: 347-348)

Şebip, mektubunda Fazıla’ya olan aşkına karşılık bulamadığı için intihar etmek istediğini bildirir. Şebip, parayı çok sevdiği için bütün varlığını Fazıla’ya bağışlar. Böylelikle ona olan aşkını görmesini diler. Fazıla mektubu görünce Şebip’e engel olmayı düşünür. Şebip tabancayı eline alınca Fazıla yanına giderek vazgeçmesini sağlar. Fazıla, Şebip’e sırrını açıklayacağını bildirir.

Sonuç olarak, intihar mektupları romanlarda kahramanın çaresiz kaldığı durumları gösterir. Kahraman intiharı çıkış yolu, kaçış olarak görür. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat, Bir Çiçek Demeti, Muhadarat* romanlarında kahramanlar sevdiklerine kavuşamadıkları durumlarda

intiharı seçerler. Kadınların ailelerinde ve evliliklerinde yaşadıkları sorunlar sebebiyle intiharı tercih ettikleri görülür. Ancak romanlardaki kahramanlar intihar kararı aldıktan sonra bundan kendi istekleri veya yakınlarının engel olmasıyla vazgeçerler. İntiharın dinen yasaklanması ve toplumda yaygınlık kazanmaması için romanlarda engel olduğu görülür. Yazarlar intihara mâni olmaya çalışırlar.

3.15. Sırları Açıklayan Mektuplar

Tanzimat döneminde insanlar mehremiyetlerini, çekingenliklerini ve sırlarını toplumdan saklamak isterler. Sırları, duygu ve düşünceleri anlatamadıklarında mektup yazarak iç dökme ihtiyacını karşılarlar. Mektubu göndermeyecekmiş gibi sırlarını anlatırlar.

Tanzimat dönemi Türk romanı aile birliğine önem verir. Aile içi ilişkiler ve bu ilişkilerin gelişmesi eserlerde örneklerle açıklanır. Aile bireylerinin birbirinden sakladıkları sırlar, anlatamadıkları her konu okuyucuyu merak ettirir. Aile arasındaki sırların meydana getireceği kötü sonuçlar vurgulanmak istenir. Böylelikle okuyucunun bilgi alması amaçlanır.

Romandaki düğüm noktasını bu sırlar oluşturur. Mektubun açığa çıkmasıyla sırların düğümü çözülür ve gerçekler açıklanır. Bir sırların açıklanacağını haber veren mektuplar ise muhabatın ve okuyucunun heyecanını artırır.

İncelemede ele alınan *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*, *Muhadarat*, *Bîkes* romanlarında sırları açıklayan mektuplara yer verilir.

Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında Fitnat kandırılarak Ali Bey'le evlendirilir. Fitnat, Ali Bey'in evindeyken Talat'ın gelmesini bekler ve ölümü düşünür. Ali Bey, Fitnat'ın yanına gittiğinde boynundaki muskayı merak eder ve okumaya başlar. Fitnat'ın annesi Zekiye'nin yazdığı mektubu bulur:

“Kızım Fitnat!

Ah zavallı kızcağızım, ne kara bahtın var imiş. Ne siyah talihin var imiş. (...) Babanı benden başka kimse bilmez. Ev halkı babanı ölmüş bilirler. Sana da öyle söyleyecekler. Lakin öyle değil, baban ölmemiş, hâlâ yaşıyor. (...) Yalnız yazıyorum ve bu mektubu bir muska şekline koyarak boynuna asarım ve Emine Kadın'a ısmarladım ki on sekiz yaşına bastığın gibi bu muskayı açıp sana okutsunlar. (...) İsmi Ali Bey'dir. Evi Üsküdar'da, Toptaşı'ndadır. Evinin numarası ... 'dır. Ara, bul.

(...)

Şefkatli annen

Zekiye” (Şemsettin Sami, 2018: 146-148)

Fitnat'ın annesi Zekiye, mektubunda evliliğini anlatır. Fitnat'ın hayatıyla ilgili bilmesi gereken sırları açıklar. Bu mektubu Fitnat'ın 18 yaşına gelince okumasını ister ve ona babasıyla ilgili gerçekleri anlatır. Fitnat, Ali Bey'in kızıdır. Ali Bey, mektubu okuduktan

sonra Fitnat'ın yanına gider. Kızını kanlar içinde bulur. Talat da kılık değiştirerek gelir ve hastalanır. İki genç de ölürlür. Ali Bey ise çıldırır, altı ay sonra ölür.

Fatma Aliye Hanım'ın *Muhadarat* romanında Mukaddem, arkadaşından aldığı bir mektupta gerçeklerin açığa çıktığını suçsuz olduğunu öğrenir. Sai Efendi'nin hastalığından bahseder. Fazıla'nın öğrenmesiyle ailelerinden gizli İstanbul'a gitmeye karar verirler. Fazıla, Şebip'e bir mektup yazar:

“Velinimetim efendim,

Esrarımı size tamamıyla söyleyeceğim, zevceniz olmaya hazır olduğumu bildireceğim bir anda fevkalade bir vukuat, hemen benim buradan ayrılmaklığımı icap ettirdi. Şu vukuat bizim izdivacımızı tehir değil, belki tesri eleyecektir. Epeyce bir zaman sabredilmek lazım gelecek zannında bulunduğumuz hâlde size teklif eylediğim sabrın müddeti pek çabuk tamam olmuştur. Yakın vakitte tercüme-i hâlimi ve beni bulmak üzere geleceğiniz mahalli size yazacağım.” (Fatma Aliye Hanım, 2014: 368)

Fazıla, mektubunda Şebip'e evliliği kabul ettiğini açıklayacağı esnada bir olay olduğu için gitmesi gerektiğini bildirir. Bu mektupta bir sırrı olduğunu ve bunu açıklayacağını anlatır. Şebip, mektubu okuyunca merak eder. Mukaddem ve Fazıla'nın kaçtığını düşünür ve İstanbul'a gider. Şebip, Fazıla'dan gerçekleri öğrenince evlenirler.

Emine Semiye'nin *Bîkes* romanında Müstakim, Te'miye'nin ölümünden sonra hastalanır. Müstefid'e ailesindeki sorunları hastalığından sonra anlatamaz. Muti babasının vasiyeti üzerine Müstefid'e mektup yazar:

“Efendim hazretleri,

Bu mektubu pederimin vasiyeti üzerine tahrir ediyorum. Yoksa diğer pederim olan zat-ı alilerini garik-ı derya-ı keder eylemek istemezdim!

(...)

Te'miye vefat ettikten pederim menzul olduktan sonra Me'mune'nin gaybubeti de Gülşen'in işine yaramıştı!

(...)

Gözlerim görmesin diye ikmal-i tahsil bahanesiyle Avrupa'da ömür geçiriyordum. (...) Gülşen ettiklerine nadim olmayarak bir gece pederimin kasasını soyup sevgilisiyle firar eder! Te'yise validesinin kendisini terk etmesinden adeta aklını şaşırdı!

(...)

Bu hal on sekiz gün devam etti! Bir de Bulgurlu taraflarında bir cinayet icra edildiği ve maktulenin koynundan bazı evraktan kim olduğu temin ettiği haber verildi. Te'yise'yi alarak mahal-i vakaya gittim. Gülşen'in parçalanmış olan vücudunu sevgili kızına gösterdim!

(...)

22 Nisan

Muti” (Emine Semiye, 2019: 22-24)

Muti, mektubunda Gülşen'in paraları alıp sevgilisiyle kaçtığını, Te'yise'nin yaşadığı üzüntüyle her şeyi itiraf ettiğini anlatır. Gülşen, sevgilisi tarafından öldürülür. Müstakim,

Me'mune'den af dilemek ister ancak ölür. Muti bu mektupta ailesindeki sırları anlatır ve bunları Müstefid'in bilmesini ister. Mektupta yazılanlar Müstefid'in de ölümüne sebep olur. Raci, babasının ölüm haberini verir.

Sonuç olarak, sırları açıklayan mektuplar aileler ve insanlar arasındaki bilinmeyen olaylardan bahseder. Bu mektuplarla muhatap ve okuyucu sırları öğrenirler. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*, *Muhadarat*, *Bîkes* romanlarında aile içi sırlar açıklanır. Aile arasındaki sırların sebep olacağı kötü sonuçlar okuyucuya anlatılır. Muhatap, mektupları merak içinde okur. Sırlar olay örgüsünün gelişimini de etkiler.

3.16. Çaresizlik ve Teselli Bildiren Mektuplar

Tanzimat döneminde insanlar aşk, acı, hasret gibi duygu ve düşüncelerini anlatma ihtiyacında bulunurlar. Bu hisleri mektuplarla anlatıp iç dökerler. Yaşadıkları olaylar karşısında kendilerini etkileyen durumlar çaresiz ve kimsesiz hissetmelerine sebep olur. Mektuplarında yaşadıkları olayları anlatıp muhataplarından teselli isterler.

Romanlardaki iyi ve kötü zıtlığı olay örgüsünün gelişmesini ve entrikayı sağlar. Mektup, çaresizlik ve kimsesizlik hislerini anlatmak, iç dökmek, yardım istemek, içinde bulunduğu durumdan kurtulmak amacıyla yazılır. Kahraman içinde bulunduğu durumdan kurtulmak, bu durumu unutmak maksadıyla muhatabından teselli mektupları ister. Muhatabın mektubunu çıkış yolu olarak görür. Muhatap üzüntülü durumu, kederi unutturmak amacıyla tesliyetnâme yazar. Tesliyetnâme, arkadaş, dost gibi yakınlarla gönderilen, onlara teselli vermek, acılarını, üzüntülerini, sıkıntılarını hafifletmek maksadıyla yazılan mektuplara denir.

İncelemede ele alınan *Yeryüzünde Bir Melek*, *Hayret*, *Bîkes* romanlarında çaresizlik ve teselli bildiren mektuplar yer alır.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Yeryüzünde Bir Melek* romanında Şefik, Tahtakale'de bir ev tutar ve Neşe adındaki Arap aşçı ile birlikte yaşar. Şefik ve Raziye, bir bohçacı aracılığıyla mektuplaşırlar. Arife'nin tehditlerine karşı çıkış yolu bulmak isterler. Raziye, Şefik'e bir mektup yazar:

“Şefikim! Bu gece gözüme hiç uyku girmedi. Sen işimize tedbir buldun mu?” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 163)

Raziye, mektubunda çaresizliğini anlatır. Arife'nin tehditlerinden dolayı çıkış yolu bulmak ister. Şefik'in tedbir bulmasıyla bu çaresizlikten kurtulmayı ister. Şefik de Raziye'ye bir mektup yazar:

“Ben de siz hâldeyim. Henüz bir şey düşünemedim. Bakalım Mevlâ-yı Müteâl ne gösterir?” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 163)

Şefik, mektubunda bir çare bulamadığını belirtir. Arife’den kurtulmanın yolunu arar. Ancak Şefik de çaresizlik içinde kalır. Bir gün Arife’den intikam mektubu alırlar. Arife’nin tehditlerine çare bulamazlar ve aylar geçer. Şefik, hastaları evinde kabul etmeye başlar. Raziye’ye bir mektup gönderir:

“(…) Saniyen bir doktorun hanesine yüzlerce kadın müracaat edebildiği hâlde siz dahi müracaat edebilirsiniz. Binaenaleyh her zaman beni ihya buyuracak olursanız bilâ-muhâbere ve lâ-karâr teşrif edebilirsiniz.” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 170)

Şefik, mektubunda Raziye’yle görüşmenin çaresini bulur. Hastalara evde baktığı için Raziye’nin de hasta olarak evine gelmesini ve görüşmeyi düşünür. Şefik’in bu mektubu Raziye’ye teselli verir. Raziye mektubu alınca Şefik’in evine gider ve eski günlerde olduğu gibi sohbet ederler. Bir gün Şefik, eczaneye gider ve Arife’nin bu görüşmelerden haberdar olduğunu öğrenir. Raziye’ye de aynı mektup gönderilir. Raziye, bu durumu öğrenince Şefik’e mektup yazar:

“Şefikim! Bu sabah bir uşağın getirmiş olduğu mektubu leffen gönderdim. Yerin dibine geçsek bu kadın orada dahi bizi bulup rahatsız edecek. Tedbirin nedir? (Raziye)” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 173)

Raziye, mektubunda Arife’nin görüşmelerden haberdar olduğunu anlatır. Şefik’in tedbir bulmasını ister. Bu mektup Raziye’nin çaresizliğini gösterir. Şefik de bir mektup gönderir:

“Raziyem! Sana gelen mektubun bir aynı da bana geldi. Mülâkatımızdan haberi varmış demek. Fakat bize bir fenalık yapmağa cüreti olsaydı onu dün yapardı. Bir tabibin hanesine herkes gelebileceğinden sana bir düşmanlık edeceğini anlayıp yalnız bu kadar rahatsız etmekle iktifa eylemiş demektir. Binaenaleyh varsın o hasedinden kahrolsun sen asla merak etmeyip zevkinde ol derim. (Şefik)” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 173)

Şefik, mektubunda Arife’nin intikam almayacağını düşünür ve buna çare bulur. Arife’nin kötülük yapmayıp amacının rahatsız etmek olduğuna inanır. Raziye’nin üzülmemesini ister. Ancak Arife, Neşe’yi kandırarak mektupları alır. Şefik ve Raziye’nin buluştukları bir gün uşak mahalleliyi evlerine getirir. Onların suçlu olduklarını anlatır. Bunun üzerine Raziye kocasından boşanır, Şefik de Vidin Kalesi’nde küreğe konur. Şefik hapisshanedeyken İsmail mektup gönderir:

“İzzetlü, saadetlü karındaşım Şefik Beyefendi Hazretleri!

(…) Böyle felâketler dahi insan evladı içindir. Herkes cezasını çekecektir. Senin gibi kabahatsiz olduğu hâlde cezasını çekenlerse mutlaka ileriki bir mükâfat için bu cezalara duçar olurlar. (...) Aralıkta bir mektup yazarak sıhhat haberinizi diriğ etmemenizi rica ederim. Baki selâmette olasınız efendim. (İsmail)” (Ahmet midhat Efendi, 2000: 217-218)

İsmail, mektubunda Şefik'in suçsuz olduğunu, suçluların cezasını çekeceğini bildirir. Şefik'i teselli etmek için bu mektubu gönderir. Ancak Arife de Şefik'e intikamını aldığını bildiren mektuplar atar. Raziye'nin kötülükler yaptığını öğrenir. Arife, yalanlarıyla Şefik'i kandırmak ister. Şefik de durumu öğrenmek için Raziye'ye mektup gönderir:

“Raziyem!

Ah! Hâlâ sana ‘benim Raziyem’ diye hitap edebilmek mümkünse bu hitabı kabul et. Bazı taraftan aldığım mektuplara göre artık ben sana ‘benim Raziyem’ diyemeyecekmişim. Şimdi sen herkesin Raziyesi olmuşsun. (...) Bunlar yalandır, iftiradır. Değil mi Raziyeciğim? Sen iffet ve ismetin kadrini o derecelerde takdir eylemişsindir ki herkesin Raziyesi olmaktansa ölmeyi tercih edersin. (...) (Senin Şefikin)” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 229-230)

Şefik, mektubunda Raziye'nin hakkında öğrendiklerini anlatır ve bunların yalan olduğuna inanır. Raziye'den teselli mektubu ister. Arife'nin yalanları karşısındaki çaresizliğini gösterir.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Hayret* romanında Azmi, ailesinden ayrılır. Mösyö Sanço adındaki hokkabazın yanında çırak olur ve tercümanlık yapar. Mösyö Sanço, Paris'te sokakta bulduğu Anj ismindeki bir kızı yetiştirir. Azmi ise Mösyö Sanço'dan ayrılmak istemez ve bir mektup yazar:

“Ben Paris'te bulunduğum müddet ayda yüz frank maaşımı istemem. (...) Yalnız karnımı doyurursanız iktifa ederim. Bu hâlde en büyük kârım dahi lütf-i terbiyenizden mahrum kalmamış olmak olur.” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 299)

Azmi, mektubunda Mösyö Sanço'dan ayrılmak istemediğini bildirir. Bu mektupla çaresiz ve kimsesiz kaldığını anlatır. Mösyö Sanço da Azmi'yi oğlu olarak yanına alır.

Tanzimat dönemi Türk romanının kadın yazarlarından Emine Semiye'nin *Bîkes* romanında Müstefid ve Müstakim mektuplarında hayatlarını anlatırlar. Bu mektuplarda, aile içi ilişkileri, Müstefid ve Müstakim'in çocuklarının birbiriyle nişanlı olduğu öğrenilir. Ailelerindeki sorunları anlatırlar. Müstefid, Müstakim'e bir mektup yazar:

“Zavallı Müstakim!

Dertli mektubun beni de dertli etti! Bu derece felaketzede olduğunu bilmiyordum! Evladını sevmeyen bir valide! (...) Oğlum Raci ne derece kıymetli ise Teveccüh de aynı surette kıymetlidir! Zevcem buralarını biliyor Teveccüh'e hakaret etmez Raci de öz kardeşinden farklı bilmez.

(...)

Bir kederim daha var! Cevahir'i eşraftan birinin oğluna verecektik ‘ben Raci’den başkasını istemem’ demiş. Eniştem ve hemşirem ‘Me’mune Raci’yi unuttu bile: on iki sene evvel çocuktular. Cevahir birlikte büyüdü. İlla alacaksın’ diye ısrar ediyorlar. Şaşırdım kaldım!

(...)

Fi 20 Teşrinievvel

Çiftlikli Yunus Beyzade:

Müstefid” (Emine Semiye, 2019: 12)

Müstefid, mektubunda çocukları Raci ve Teveccüh'ü birbirinden ayırmadığını anlatır. Cevahir'in Raci'yle evlenme isteği sebebiyle çaresiz kaldığını bildirir. Müstakim'den teselli bekler ve çıkış yolu ister.

Sonuç olarak, çaresizlik ve teselli bildiren mektuplar kahramanların sorunlarını anlatır. Kahramanlar sorunlarını anlatarak iç dökmek, yardım istemek, içinde bulundukları durumlardan kurtulmak istediklerini bildirirler. *Yeryüzünde Bir Melek*, *Hayret*, *Bîkes* romanlarındaki mektuplar kahramanların çaresiz ve kimsesiz kaldıklarını gösterir. Kahramanlar muhataplarından teselli isterler.

3.17. Tedbir Bildiren Mektuplar

Tanzimat dönemi Türk romanı iyi ve kötü gibi zıtlıkları ele alır. Kahraman yapılan kötülöklere karşı tedbir almak ister.

İncelemede ele alınan *Yeryüzünde Bir Melek*, *Karnaval* romanlarında tedbir bildiren mektuplar vardır.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Yeryüzünde Bir Melek* romanında Arife'nin intikam alacağını öğrenen Şefik ve Raziye çaresiz kalırlar. Arife'den kurtulmanın bir yolunu ararlar. Bunun üzerine Şefik, Raziye'ye bir mektup yazar:

“Beni hanenize celp etmeniz ve orada mülakat etmekliğimiz her hâlde tehlikeden hali kalamayacağına göre benim tertip eylediğim şu suret her şeyden daha emindir. (...) Saniyen bir doktorun hanesine yüzlerce kadınlar müracaat edebildiği hâlde siz dahi müracaat edebilirsiniz. (...)” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 170)

Şefik, mektubunda Raziye'yle görüşmenin yolunu bulur. Raziye'nin hasta olarak evine gelmesini ister. Arife'nin tehditlerine karşı Raziye'nin hasta gibi evine gelmesiyle görüşmenin dikkat çekmeyeceğini düşünür. Arife'ye karşı Şefik'in evinde buluşarak tedbir bulurlar.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Karnaval* romanında Resmi ve Madam, Hamparsun Ağa'dan gizli baloya gitmeye karar verirler. Madam mor kadifeden bir kıyafet giyer. Zekâi ise Madam'ın gizli olarak baloya gideceğini ve mor kadife bir elbise giyeceğini öğrenir. Hamparsun Ağa'ya bir mektup gönderir:

“Madamanız bu gece mor kadifeden mamul gayet güzel bir balet kıyafetiyle Rumların balosuna gidiyor. Teşrif ederseniz re'yi'l-ayn görürsünüz.” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 257)

Zekâî, mektubunda Madam'ın baloya gideceğini haber verir. Bu mektupla Hamparsun Ağa'nın tedbir bulmasını ister. Madam'ın gizli olarak gideceği bu baloyu haber vererek intikam almayı düşünür. Ayrıca Hamparsun Ağa'nın Madam hakkında tedbir bulmasını tavsiye eder. Hamparsun Ağa, baloya gider ve mor kadife kıyafetli kadının Madam olmadığını görür. Resmi, Mariyanko'ya emniyet etmediği için Madam'ın balo kıyafetini değiştirir ve onu korumuş olur.

Sonuç olarak, tedbir bildiren mektuplar olaylara karşı kahramanın önlem alması gerektiğini anlatır. *Yeryüzünde Bir Melek* ve *Karnaval* romanlarında tedbir bildiren mektuplar kahramanları uyarmak için yazılır. Kahramanı uyarırken intikam almayı da amaçlar. *Yeryüzünde Bir Melek*'te Arife'nin düşmanlığı karşısında bir çıkış yolu olarak tedbir alınırken, *Karnaval*'da Hamparsun Ağa'nın kandırıldığını göstermek için yazılan mektuplar bulunur. Ancak bu mektuplar olayların gelişimini değiştirir. Olayların entrika hâlini almasını sağlar.

3.18. Gerçek Olmayan Haberler Veren Mektuplar

Dönem romanlarında kahraman duygu, düşünce ve yaşanan olayları aktarırken her şeyi olduğu gibi anlatır. Romanın gelişiminde entrika unsuru yer alacağından yaşanan olaylar gerçek hâliyle anlatılmayabilir. Mektuplar, kahramanlar arasındaki yalan haberleri verir. İçeriği gerçek olmayan bu mektuplar, kahramana karşı hile yaparak, onu kandırmak maksadıyla yazılırlar.

İncelemede ele alınan *Yeryüzünde Bir Melek*, *Çengi*, *Karnaval*, *Bîkes* romanlarında gerçek olmayan haberleri veren mektuplar bulunur.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Yeryüzünde Bir Melek* romanında Şefik, Vidin Kalesi'ne gönderilir. Hapishanede bulunduğu zamanlarda Arife'den bir mektup alır:

“Şefik Efendi Hazretleri!

Olan işlerin günahı kimin boynuna olmak lâzım gelirse olsun! Fakat ben emelime muvaffak oldum. Emelim, sizi Vidin'e göndermek değildi. Bundan dolayı size pek acııktayım. Emelim, melek Raziye'yi dahi kendim gibi nazarınızdan ifritlik menzilesi olan bir menzile-i mel'ûneye indirmektir. Ona muvaffak oldum. Daha şimdiden nam ve şöhretçe beni geçti! Size o kadar ismet satan bir kadının ne kolay yola geldiğini görseydiniz şaşar ve onun için çektiğiniz mahrumiyetlere, felâketlere gerçekten acırdınız. (...) Zira o sizi artık düşünmüyor bile. Hanımın ahval ve idaresini sual ederseniz vücudu pek ziyade sıhhat ve afiyette olup vakıa Süleymaniye vakâsı üzerine zevci kendisini tard eylediği zaman malından hiçbir şey vermeyerek hanım dahi üstündeki üstünde, başındaki başında olarak çıkmış ise de dostlar sayesinde yine bir sıkıntı çektiği yoktur!... (Arife)” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 224)

Arife, mektubunda Raziye'nin Süleymaniye vakasından sonra kocasından boşandığını ve durumunun iyi olduğunu haber verir. Raziye'nin dostları sayesinde sıkıntı çekmediği ve Arife'den daha çok şöhrete sahip olduğu yalanından bahseder. Arife, Raziye hakkında verdiği

yalan bilgilerle Şefik'i kandırmak ister. Şefik, aldığı bu habere çok üzülür. İbrahim Bey'e Raziye hakkında söylenenlerden bahseder. İsmail'in Raziye'nin durumunu araştırmasını isterler. Bu haber üzerine İsmail, Raziye'nin durumunu tetkik eder ve Şefik'e bir mektup gönderir:

"Birader! Gerek sizden gerek İbrahim Bey'den aldığım emirler üzerine Raziye Hanım hakkında tehkikata giriştim. Arife'nin verdiği haber doğru olduğunu anladım. (...) O Cevriye hınzırı da bana o hıyaneti etti.

(...)" (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 233)

İsmail, mektubunda Raziye hakkında söylenenlerin doğru olduğunu anlatır. Aldığı bilgiler yalan olsa da buna inanır. Şefik'in yalan bilgilere inanmasını sağlar. Kendisinin başına da aynı derdin geldiğinden bahseder. İsmail'in bu mektubu Arife'nin yalanlarını doğrular niteliktedir ve gerçek olmayan bilgiler verir. İsmail, Raziye hakkında daha teferruatlı bilgileri İbrahim Bey'e yazdığı mektupta anlatır:

"Aldığım emriniz üzerine işi gücü bırakıp Raziye Hanım'ın ahvalini tahkike başladık. Kocasını bıraktıktan sonra bir gece misafir kalacak yer dahi bulamamış. (...) Bunun üzerine bir aralık adı sanı batmıştı. Sonra meydana çıktı. Meğer o Arife dedikleri karı ile birleşmiş. Zaten Arife'nin de aradığı bu değil mi ya? (...) Gerçek söylüyorum ki gerek Arife gerek Raziye İstanbul'un en namlılarından olmuşlardır. Hiçbir sarhoş meclisi, hiçbir çapkın cemiyeti yoktur ki bunların isimleri söylenmesin.

(...)" (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 233-234)

İsmail, mektubunda Arife ve Raziye'nin birleşip birlikte çalıştıkları haberini verir. Ancak bu haber Arife'nin yalanlarından biridir. Raziye'ye çok benzeyen Cevriye'yle çalışan Arife, bu yalanlarla herkesi kandırır. İsmail de yalanlara inanır ve gerçek olmayan bu haberleri mektubunda yazar.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Çengi* romanı 1877 yılında yazılır. Bu eseriyle fantastik roman türüne yaklaşır. Yazar, çocukları yanlış terbiye etme ve gerçek üstüne kapılmanın sonuçlarını yansıtır. Romanda Dâniş Çelebi ile Don Kişot'un gerçekliği algılayış biçimini birbirine benzetilir.

Roman, Don Kişot'u tanıtarak başlar. Don Kişot'un tuhaflıklarından bahseder. İstanbul'da ise bu tuhaflıklar Dâniş Çelebi'de görülür. Dâniş Çelebi'nin annesi Saliha Molla, bilgili bir kadındır ve cin, şeytan, sihirle uğraşır. Dâniş Bey cin ve sihir hikâyeleriyle büyür, okuma-yazma öğrenir. Saliha Molla, oğluna sihirli mühür verir. Bu mühür Dâniş Bey'in mecnunluğuna sebep olur. Dâniş Bey, cin ve peri hikâyelerine benzettiği olaylar karşısında kabga eder ancak bu hikâyelere inanmaya devam eder. Engürûsîzade Nafiz Efendi, cin ve peri sohbetlerini sever. Bir gün Dâniş Bey'e oyun oynarlar. Peri kızı olduğunu söyledikleri bir kızı Dâniş Bey'in gördüğünü kendilerinin görmediklerini söylerler. Dâniş Bey buna inanır ve kızı satın alır. Peri kızından Cemal adında oğlu olur. Peri eğlence âlemine başlar. Eve çengiler,

çalgıcılar gelir. Dadı Dilferah, Dâniş Bey'e Peri'nin yalanlarını anlatır. Peri'yi öldürmesini ister. Peri bunları öğrenir ve kendi yatağına dadıyı yatırır. Dâniş Bey, dadısını öldürür ve 11 yıl sonra da kendisi ölür.

Roman bu kısımdan sonra Canbert Bey'i anlatmaya başlar. Canbert Bey, Mısır'da yaşarken valiyi şüpheye düşürür. Bunun üzerine vali, Canbert Bey'in öldürülmesi için emir verir. Canbert Bey, İstanbul'a kaçar ve Ak Arap Hesna ile evlenir. Ak Arap, beyin genç bir kızla evlenmesini uygun bulur ve onu Hüveyda'yla evlendirir. Melek adında kızı olur. Bu esnada Hüveyda ölür. Canbert Bey, Melek'i yanından ayırmaz. Melek'in pencereden bir gençle konuştuğunu görür ve genci tabancayla vurmak ister. Genç, Melek'i görmeye gelince ona bir mektup verir:

“Gerçekten melek gibi büyümüş olan Melek Hanım!

Seni ne kadar sevdiğimi şimdiye kadar gördüğüm ahval ve etvâr-ı sadıkânemle anlamış olacağından ve zaten bu misillü aşıkâne teminatın vakti sırası şu zaman olmadığından, bu yolda tafsilâta ihtiyaç göremem. Asıl emelim şu hakikati bildirmektir ki: Senin babamdır diye takdis eylediğin Canbert Bey, hiç baban değildir. Validenin eski düşmanı bir heriftir. O, sana güya validen vefat etmiştir diye haber verdiğini biz biliriz. Lâkin validen vefat etmemiştir. Hayattadır. Senin hasretinle gece gündüz ağlıyor. Bir vakit bu Canbert Bey denilen herif senin validene âşık olmuştu. Validen onun aşkına istediği gibi muvafakat etmediği için herif gazabından ne yapacağını bilemediği sırada seni kapıp kendi hanesine götürdü. O zaman sen üç yaşında idin. Seni hiçbir gün sokağa çıkartmadı. Çünkü sokağa çıkar isen validen tarafından tayin olunan adamlar seni kapıp kurtaracaklarını bilirdi. Hâlâ seni bir tarafa çıkarmamasının sebebi budur.

Eğer beni dost bilir isen şu sözüme tamamıyla emniyet edersin. Ve eğer şefkatli valideni görmek istiyorsen bu herifin evinden çıkıp benimle beraber kaçarak validenin hanesine gelirsın.

(...)” (Ahmet Midhat Efendi, 2018: 107-108)

Genç, mektubunda Melek'in babasının Canbert Bey olmadığını, annesinin vefat etmediğini haber verir. Bu mektup Melek'in hayatıyla ilgili yalan bilgiler verir. Melek'in annesi olduğunu söyleyen kadının yalanlarına inanan genç, Melek'i kurtarmak için bu yalanlardan bahseder.

Melek bu yalanlara inanır ve annesinin ölmediğini öğrenince evden kaçar. Canbert Bey, kızının kaçtığını görür ve iki saat sonra ölür.

Roman bu kısımdan sonra Sünbül Hanım'ı anlatır. Sünbül Hanım yanındaki genç ve güzel bir kızla Bağlarbaşı'ndaki²⁵ eğlenceye katılır. Dâniş Bey'in oğlu Cemal Bey de eğlencelerde yer alır. Sünbül Hanım'ın yanındaki genç kız Canbert Bey'in kızıdır ve evden kaçıp annesi zannettiği Sünbül'le yaşar. Melek Hanım'ın annesi doğum esnasında ölür. Sünbül Hanım, bu bilgiyi hileye çevirir ve kendisini annesi olarak tanıtır. Sünbül Hanım, Cemal'e mücevher aldırır. Cemal'in parası azalınca Melek'in Osman Bey'le görüştüğü

²⁵ Bağlarbaşı, Üsküdar'da bulunur.

yalanını söyler. Cemal, Sünbül'ü öldürmeyi düşünür. Bir sandalcı ona iş bulur, kahvede çalışır. Tulumbacılarla yaşar. Tulumbacılar Sünbül'ün eğlencesine giderler ve Melek'in çocuğu olduğunu anlatırlar. Sandalcı, Cemal'in hırsızlık yapmasını teklif eder. Ancak Cemal kabul etmez. Cemal, Sünbül'ün konağına gider. Başına gelen felaketleri Sünbül'ün yaptığını öğrenir. Osman Bey adında birinin olmadığını, yalan söylediklerini anlatırlar. Sünbül, Melek'in annesi olmadığını, Cemal'in annesi olduğunu açıklar. Cemal'den aldığı paraları ona geri verir. Cemal, Dâniş Bey konağını alır ve buradaki saklı mücevherleri bulur. Sünbül de kendi konağında yaşarken ölür.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Karnaval* romanında Resmi, Madam Küpeliyan'la sohbet ederken Madam hakkında bir sır öğrenir. Bu sırrı kimseye söylememe kararı alır. Madam'a karşı duyduğu sevgiyi düşünür ve bir mektup yazar:

“Aziz ve muhterem Madam Hamparsun Arslangözyan Hazretleri!

(...)

O gün Madam Küpeliyan ile birkaç saat konuştuğumuz cihetle Zekâi Bey ile zatıaliniz arasındaki münasebet-i mevhumeye dair ne söylemiş olduğumu şimdi tahattur edemiyorsam da herhâlde böyle bir söz dahi olduğunu inkâr edersem yalancılardan madut olurum. (...) Zira sevdiğim bir kadının esrarını faş edip de hiçbir kimseye darılmak şanından olmayan bir kadını kendi hakkımda darılmaya hiç de muktedir olmayacak bir hâl ve mevkide bulundurmuş oldum.

(...)

Madam! Sizi mutmain ve müsterih etmek için yemin ederim ki ben hafayanıza asla vâkıf değilim! Hakkınızda herkesten işittiğim sözler hüsn-i ahvalinize şehadet ederler. Zekâi için Madam Küpeliyan'a söylediğim iki söz ise mübahase arasında bir zan, bir vehim beyanından ibarettir. Zaten Zekâi daha bana hiçbir şeyi söylememiştir. Hem söylemez de! Zekâi gençlerimiz meyanında hüsn-i ahlâkına, terbiyesine en ziyade itimat olunacak bir adamdır.

(...)

Pardon! Hakkı-ı âlinizde ‘sevdiğim bir kadın’ diye tabir etmek cüretini bana yine siz verdiniz. Maahaza sevdiğim bir kadın olmanızı sizin için şeyn addetmek mümkün olsaydı bu cüreti de kabul edemezdim. Fezail ve meziyatınız cihetiyle cihanın takdir ettiği, sevdiği bir kadınsınız!

(...)

Bendenize olan dargınlığınıza sarahaten beyan için cevabınıza muntazır değilim. Sizi böyle bir cevap yazmaya mecbur etmek bir kat daha sıkılamak demektir. Şu arizam üzerine yalnız sükût etmeniz benim için cevab-ı şaî olabilir. Bir daha Resmi, sizi hiç taciz etmez!” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 132-134)

Resmi, mektubunda Madam Küpeliyan'la sohbeti esnasında Madam hakkındaki sırları öğrendiğini düşünür. Ancak böyle bir sırrın olmadığını bilmez. Gerçekte olmayan bir sırrı ifşa etmeyeceğini bildirir. Madam ise Resmi'nin gerçekte olmayan bir sırrı bildiğini düşündüğünü açıklamaz.

Emine Semiye'nin *Bîkes* romanında Müstakim, Te'miye'nin ölümünden sonra hastalanır. Müstefid'e, oğlu Muti, aile içinde yaşadıklarını anlatır. Müstakim de Müstefid'e bir mektup yazmak ister. Aile sorunlarından bahsettiği mektuba haşiye yazar:

“Haşıye- Ah mahvoldum! Te’mine emrimi infaz için kayıkthane taraflarında dolaşıyorken validesinin ve Te’yise’nin iddiasına nazaran Me’mune tarafından arkasından habersizce iterek denize düşürülmüş. (...) Ah melek sandığım bu kız meğer canı imiş.

3 Mart

Müstakim bin Hicabi” (Emine Semiye, 2019: 21-22)

Müstakim, ek olarak yazdığı mektubunda Me’mune’nin Te’miye’yi denize atıp ölmesine sebep olduğunu yazar. Ancak bu yalanı Gülşen ve Te’yise söyler. Mektupta yalan haber verilir.

Sonuç olarak, gerçek olmayan haberler veren mektuplar romanda kahramanları kandırmak için yazılır. Bu mektuplarla olay örgüsü değişir ve tekdüzelikten kurtulur. *Yeryüzünde Bir Melek, Çengi, Karnaval, Bikes* romanlarında yalan bilgilerden oluşan mektuplar yer alır. Kahramanların yanlış bilgi almaları veya isteyerek söyledikleri yalanların sonuçları anlatılır. Aile ve dostlar arasında söylenen yalanların sebep olacağı sonuçlar okuyucuya örneklerle açıklanır. Olayların incelenmemesi, söylenen yalanların araştırılmaması sonucunda kahramanların başına gelen felaketlerden bahsedilir. Mektup, muhatap ile okuyucunun merak ve heyecan duygusunu artırır ve içeriğinin gerçek olmayan bilgilerden oluşması, romanlardaki olay örgüsünü etkiler.

3.19. Gerçeküstü Varlıklara Yazılan Mektuplar

Türk edebiyatı, Tanzimat’ın ilanıyla Batı’nın edebî anlayışından etkilenir. Özellikle Fransız edebiyatı ve modası toplumda yaygınlık kazanır. Böylelikle edebî eserler de örneklerini Fransa’dan alır. Ancak Tanzimat edebiyatı Batılı etkilenmelerin yanı sıra Doğu’ya ait unsurları da içinde barındırmaya devam eder. Masal ve halk hikâyelerini Batılı roman anlayışıyla harmanlayıp okuyucuya sunar. Romanlar gerçek hayatta okuyucunun karşısına çıkabilecek kahramanları ve olayları yansıtır. Ancak Doğu ve Batı kültürü senteziyle de eserler verilir. Masal ve halk hikâyelerindeki gerçeküstü kahramanlara romanlarında yer veren yazarlar, gerçeklik unsurunu bırakırlar. Eseri başka bir boyuta taşıyarak Doğu’nun nesir özelliklerinden yararlanarak Batı’ya geçişi sağlarlar.

Kahramanların gerçeküstü varlıklara inanmaları gelenekten gelir. Batı’dan alınıp yeni tanışılan bir tür olan romanda gerçeküstü varlıklarla haberleşme mektuplarla sağlanır. Böylelikle okuyucu yeni bir tür olan romanla tanışırken geleneğin izleriyle de karşılaşır.

İncelemede ele alınan *Hayret* romanında gerçeküstü varlıklara yazılan mektuba yer verilir.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Hayret* romanında Azmi, Hintli aileyle Paris'e gider. Burada medyumluk sanatını icra eder. Tiyatroda Anj'ın hikâyesini anlatacağını bildirir. Azmi'nin ruhlarla konuşması dikkat çeker ve tiyatro başladığında komite oluşturulup ruhlara sormak istediklerini bildirirler. Komite ruhlara bir mektup yazar:

“Ey ruh! Sana isnat olunan bunca acayip ve garaib bir hakikat-i fenniye midir yoksa safi bir şarlatanlık mıdır? Bunu bize şerh et.

(...)” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 374)

Komite, mektubunda ruhların varlığını sorgular. Yazdıkları mektubu ruhların okumasını isterler. Ruhlar mektubu okurlar ve yaptıklarının şarlatanlık olduğunu açıklarlar. Azmi vantrilok sanatını icra ettiğinden ruhların konuştuğu yalanını söyleyerek komiteyi kandırır. Tiyatroya Anj'ın ruhunun geldiğini bildirerek başlar.

Sonuç olarak, gerçeküstü varlıklara yazılan mektuplar insanların hayatta göremedikleri ancak inandıkları varlıklara yazdıkları mektuplardan oluşur. Bu mektupla insanların merak duygusu giderilmek istenir. *Hayret*'te komitenin yazdığı mektubu Azmi, vantrilokluk sanatını icra ederek okur ve buna cevap verir. Gerçek hayatta olmayan varlıkların geldiğini söyleyerek insanları kandırır ve sanatını icra eder. Bu mektupla ruhlarla iletişime geçmek isteyen insanların gülünç durumları yansıtılır. Gelenekten gelen gerçeküstü varlıklara yer veren nesir özellikleri yeni tür olan romanın boyutunu değiştirir. Okuyucunun romana hazırlanmasında gelenekten yararlanır. Romanın medyumluk ve vantrilok sanatı üzerine kurulmasıyla gerçeküstü varlıkların olmadığı okuyucuya yansıtılır.

3.20. İtiraf Mektupları

Tanzimat dönemi Türk romanında insanların duygu, düşünce, hasret, acı, sevinç gibi hislerini paylaştığı mektuplarla karşılaşırız. Bunun yanı sıra hile yaparak kandırmak, suç işlemek gibi insanoğlunun hatalarından da bahseder. Olay örgüsünün gelişimine göre bu konulara yer verilir. Ancak romanlar iyilerin mükâfatlandırılması ve kötülerin ceza çekmesiyle sonlandırılır. Böylece okuyucuya bilgi verilirken olay örgüsündeki entrika unsuru da açıklanır. Kahramanlar hile, kandırma ve suç işleme gibi yaptıkları her şeyi itiraf ederek düğüm noktasını çözerler. İtiraf sırasında zorluk yaşanması, utanma, çekinme gibi durumlarla karşılaşılması sebebiyle mektup tercih edilir. Mektup, iç dökme gibi mahremiyetin bahsedildiği yazılı bir araçtır. Böylelikle itirafların mektuplarla yapılması mahremiyet ve çekingenlikten kaynaklanır.

İncelemede ele alınan *Vah*, *Cellat*, *Hayret*, *Bahtiyarlık*, *Cinli Han* romanlarında itiraf mektuplarına yer verilir.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Vah* romanında Necati, Ferdane'nin alafranga fotoğrafını aldıktan sonra ona bir mektup gönderir. Ferdane'nin alafranga fotoğraflarından dolayı iffetinden şüphe duyduğunu açıklar. Bu mektubu okuyan Talat Bey, Ferdane'den boşanır. Bunun üzerine Ferdane, yazıcıya imla ettirdiği bir mektubu Necati'ye gönderir:

"Necati!

(...) Zaten ketmi lazım gelecek bir sır kalmadığı cihetle yazıcı efendiden dahi hiç hayâ etmedim.

Resimlerini duvarlarda, resimci dükkânlarında gördüğünüz kadınlar için ne kadar tahkiratta bulunursanız haklısınız. Bunlardan ben de istikrah ederim. Fakat Ferdaneciğiniz hakkındaki tahkiratınızla min gayr-i taammüd hatta bilâ-ihhtiyar büyük bir cinayet işlemiş oldunuz. Zira bir bıçare adamı ölüm yatağına serip, bir bıçare kadını dahi manevi bir ölüme duçar eylemiş oldunuz.

O kadar layık-ı tevbih gördüğünüz Ferdane şimdiye kadar beraat-i zimmetini davaya, ispata tenezzül etmemiş olduğundan dolayı ihtimal ki bazı vicdanlarda eser-i kibr ü azamet göstermiş sayılsın. Lakin bugünkü günde o beraat-i zimmeti yalnız kendim için değil, kocam Talat Bey için ispata cidden mecburum.

(...)

Behçet Bey sizinle olan münasebetimizi, beni her zaman mahcup edebilecek münasebet-i hiyanetkâraneden sanıp aklınca o dahi bu cinayete iştirak hevesine düşmüştür. (...) Sizin bu taraftan gönderilmiş zannıyla güya bana iade eylediğiniz büyük ve alafranga resmi Behçet Bey benim resmimden istihrac suretiyle tasni etmiştir.

(...)

Ferdane" (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 253-255)

Ferdane, mektubunda Behçet'in eline geçen fotoğrafları sebebiyle iffetsizlikle suçlandığını itiraf eder. Kendisinin suçlu olmadığını Behçet'in tehditlerine karşılık vermediği için hile yapıldığını anlatır. Behçet'in kendisinden isteklerini belirterek suçsuzluğunu kanıtlamak ister. Ayrıca Behçet'in, kendisini tehdit ettiğini itiraf eder.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Cellat* romanında Simon Pankar, hafiyeleri, André'yi bulmakla görevlendirir. André, bir süre babasının yanında kalır. Yakalanmamak için sabaha karşı Stéphanie'yi görmeye gider. Ona babasının cellat olduğunu anlatır. Paul Tonak, bu konuşmalarını duyar. André, evden ayrıldıktan sonra ona bir paket ve bir mektup gönderir:

"Oğlum, azizim André!

Stéphanie ile muhaveratınızı kâmilten dinledim, hem ikinizi de kalben hayır dualarımla takdis ettim. İzdivacınıza mâni yalnız pederinizin sıfat ve sanatıysa, benim gibi tam Bonapartist olan adam, 'Evlat babanın günahından mesul olur' kaide-i taassubkârisine asla riayet etmeyeceğini bilirsiniz. Bundan kat'-ı nazar, benim ellerim dahi bilküllüye pak değildir. Babanız icra-yı adalet-i kanuniye için ellerini kana boyamışsa, ben tervic-i maksad-ı siyasiye uğrunda irtikâb-ı suikast etmiş adamım. Mücerret kızımın bahtiyarlığı için müddet-i ömrümdede hiçbir papaza bile işfa etmemiş olduğum esrarı işte size işfa ediyorum. Elinizdeki paket bu esrarın mahfazasıdır.

(...)

Paul Tonak" (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 244)

Paul Tonak, mektubunda André'nin babası gibi kendisinin de suçlarının olduğunu itiraf eder. Papaza bile itiraf etmediği suçlarını André'ye anlatır ve gönderdiği paketin suçlarının kanıtı olduğunu açıklar. Siyaset uğruna suikast yaptığını itiraf eder. André ise bu paketi yakar ve Stéphanie ile evlilik kararını kutlamak için Tonak ailesinin evine gider. Bu evlilik kararını babasına açıklamak isterken Léon tarafından vurulur. Simon Pankar'ın evine giden Léon, André'yi vurduğunu açıklar. Simon Pankar bu haberi Zaptiye Nezareti'ne bildirmek için bir mektup yazar:

“Zaptiye Nezaretine,

Bu sabah ... sokağında vuku bulan katil maddesi bendenizi suret-i mahsusada müteessir eyledi. Zira katil olan adam, kendisiyle muarefem olan bir zattır ki her ne kadar muarefemiz biraz sathi ise de bu müteellim vakadan sonra gelip haneme iltica etmek istedi. (...) Hemen kuvvet yetiştiriniz.” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 260-261)

Simon Pankar, mektubunda Léon'un suçunu açıklar. Zaptiye Nezareti'ne bildirerek yakalanmasını ister.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Hayret* romanında Azmi, hapishanede bulunan Sarpson hakkında bilgi almaya gider ve onunla görüşür. Sarpson, ona idamdan kurtulacağını anlatır. Azmi ise ona zehir vererek ölmesini ister. Sarpson, zehri alır ve Azmi'ye bir mektup verir. Mihriban, Sarpson'un konuşmalarından etkilenir. Azmi, mektubu Mihriban'a verir:

“Ceza-yı sezâmı verecek olan zehir şişesi bir elde ve son hiss-i nedâmet dilde olduğu hâlde itiraf eylerim ki İsmail Azmi'nin aleyhimde hükümet-i adliyyeye ihbar eylediği cinayetin kâffesi sahihtir. Bunlardan maada daha birçok cinayatin da mürtekibi ben olduğumdan, en büyük işkencelerle cezâ-yı i'dâma bin kere istihkak ispat etmişimdir. Bu zehri içişim, istintak ve muhakemede hey'et-i adliyyeyi ve amelîyyât-ı i'dâmiyyenin icrasıyla cellâtları yormamak içindir. Son nefesimde veda için yalnız bir zatın ismini kâle almak ister idiysem de itiraf ederim ki o isim dahi benim ağzıma lâyük esamiden değildir.” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 497-498)

Sarpson, mektubunda işlediği cinayetleri itiraf eder. Suçlarını açıklayarak Azmi'nin haklı olduğunu gösterir. Bu mektuptan sonra hapishaneye giderler ve Sarpson'un içtiği zehrin etkisiyle Anj'ın ismini sayıklayarak öldüğünü öğrenirler.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Bahtiyarlık* romanında Senai ve Nusret evlenirler. Senai zengin olduğunu Abdülcabbar Bey'e kanıtlamak için ailesini Şinasi'nin çiftliğine gönderir. Abdülcabbar Bey, çiftliğin damadına ait olduğunu düşünürken, Şinasi ve Zeliha'nın anneleri çiftliğin Senai'nin olmadığını açıklarlar. Bunun üzerine Abdülcabbar Bey, ailesini alarak İstanbul'a döner. Evdeki eşyaların satıldığını ve Senai'nin borçlarını Bey'e devrettiğini öğrenirler. Senai, paraları alarak kaçır. Böylece Bey ve ailesi, Senai'nin borçlarını ödemek durumunda kalırlar. Senai, yaşadıklarını ve içinde bulunduğu durumu anlatmak için Şinasi'ye mektup gönderir:

“Azizim Şinasi Efendi:

Medeniyet ve bedeviyet hakkında daha mektepteşken ettiğimiz mübahesâtın neticesi bu defa fiilen ve maddeten istintaç olunmuştur. Siz bedavet âleminde bahtiyar oldunuz. Zira gösterdiğiniz gayret yüz binde bir adamın göze alamayacağı gayret-i fevkalâdedir. Ben dahi medeniyet âleminde sizin bu bahtiyarlığınıza muadil olabilecek bir bahtiyarlık kazanmak için yine sizin gayretinize muadil gelebilecek bir cürete muhtaç olduğumu gördüm. Ve o cüret sayesinde on yedi bin nuktla İsviçre’ye kapağı attım. (...) Zira bu miktara yakın bir sermayeyi batıran acemi Senai hiç olmazsa şu servet-i sâniyesini muhafazaya muktedir olacak kadar tecrübe sahibi olmuştur. (Senai)” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 77-78)

Senai, mektubunda borçlarını ve kaçtığını itiraf eder. Bu borçlardan kurtulmak için elinde olan parayla İsviçre’ye kaçtığını açıklar. Mektuptan sonra Senai’den hiç haber alınamaz.

Ahmet Midhat Efendi’nin *Cinli Han* romanı 1885 yılında yazılır. Roman, cin gibi gerçeküstü varlıklardan bahseder.

Hikâye Fransa’da bir köyde geçer. Etien Salpêtre’nin oğlu Grégoire Salpêtre askere giderken sevdiği kızıdan ayrılacağı için üzülür. Salpêtre’nin sevdiği kız Joséphine ahlaklı, güzel bir kızdır ve Salpêtre’yle birbirlerini bekleyeceklerine söz verirler. Joséphine, annesine bakar ve pek çok işle uğraşır. Zengin olma hayalleri kurar. Salpêtre gittikten üç ay sonra mektupçuların yazdıkları onar paralık mektuplardan gönderir. Hazır yazılmış olan bu mektuplar gönderilecek kişiye göre değişiklik gösterir. Altı ay sonra okuma-yazma öğrenen Salpêtre kendi yazdığı mektupları göndermeye başlar. Joséphine de papazlardan okuma-yazma öğrenir.

Salpêtre, gideli iki yıl olur ve hasretlerini gidermek için birbirlerine mektup gönderirler. Joséphine zengin olma hayallerini gerçekleştirirken bir ahır sahibi olur ve bundan Salpêtre’ye bahsetmez.

Asil bir soydan geldiği bilinen De Laroche, Joséphine hakkında söylenenleri duyar ve ona karşı sevgi duyar. Evine gidip onunla evlenmek istediğini söyler ancak red cevabı alır. De Laroche, Papa Brasill’e olanları anlatır. Joséphine’yi kaçırma planları yaparlar.

Salpêtre, birkaç ay boyunca Joséphine’den mektup alamaz. Bu esnada babasının ölüm haberini alır. Köyüne dönerken Joséphine’nin kaçırılma haberini duyunca çok üzülür. Kendisinin kızlarla tanıştığı yalanı yüzünden Joséphine’nin başkasıyla kaçtığını öğrenir. Jandarmada kumandan olarak görev alıp her gittiği yerde Joséphine’nin izini aramayı düşünür. De Laroche, Joséphine’nin sevdiğine kaçtığı yalanını söyler.

Salpêtre, tetkik için gittiği yerde Cinli Han adıyla şöhret almış, insanların gitmekten korktuğu bu hana yağmurun yağmasıyla sığınır. Geceyi handa geçiren Salpêtre, cinlerin

danslarını izlerken kapalı kapının açılmasıyla korkar. Cine attığı kurşunlar kendisine döner. Cini kovalarken insan olduğunu anlar. De Laroche'nin getirdiği kadının hapis olduğunu öğrenir. Salpêtre kadını kurtarmaya gittiğinde bunun Joséphine olduğunu görür ve genç kız başından geçenleri anlatır. Köye döndüklerinde Papa Brasill'in evindeki yaşlı çift onlara mektup verir:

“Bizi beyhude aramayınız! Cinler sırta kadem bastılar. Savmaada ne kadar eşya varsa Joséphine'ye hibe ettim. O dahi kendisine vermiş olduğumuz zahmetlerden dolayı bizi affetsin. İkinize de aferin! Siz ne kadar cesur bir adammışsınız Joséphine dahi o kadar afif ve kahraman bir kızmış. Allah birbirinize bağışlasın!” (Ahmet Midhat Efendi, 2018: 81-82)

Papa Brasill, mektubunda af diler. Joséphine'yi kaçıranların kendileri olduğunu itiraf eder. İtirafardan oluşan bu mektupla, Salpêtre ve Joséphine kandırıldıklarını öğrenirler.

Bu mektupla cin sandıkları Pierre Sangar isimli adamın kendilerini kandırdığını öğrenirler. Cinli Han, Uğurlu Han olarak isim değiştirir ve karakol olarak kullanılmaya başlanır.

Sonuç olarak, itiraf mektupları, kahramanların işledikleri suçları, cinayetleri, suçsuzluklarını açıkladıklarını gösterir. Bu mektupların açığa çıkmasıyla olay örgüsündeki düğümler çözülür. *Vah, Cellat, Hayret, Bahtiyarlık, Cinli Han* romanlarında itiraflar yer alır. Kahramanların işledikleri suçlar açığa çıkar. İtiraf edilen bu olaylarla kahraman kaçmayı veya ölmeyi tercih eder. Romanların sonunda iyilerin mükâfatlandırılması ve kötülerin cezalandırılması durumu gerçekleşir. İtiraf mektupları olay örgüsündeki düğümün çözülmesinde etkili olur ve gerçekler açığa çıkar.

3.21. Çöpçatanlık İşlevi Gören Mektuplar

Tanzimat dönemi Türk romanında entrika unsuru, kadın ve erkekler arasındaki ilişkileri düzenlemek, değiştirmek maksadıyla kullanılır. Dönemin haberleşme araçlarından olan mektup, bu ilişkilerde çöpçatanlık işlevi görür. Kadın ve erkekler arasında bağ kurulmasında başka bir kahramana ihtiyaç duyulur. Ancak bu kahramanın olmadığı durumlarda mektuplar çöpçatanlık görevini üstlenirler.

İncelemede ele alınan *Karnaval, Mükâfat* romanlarında çöpçatanlık işlevi gören mektuplar bulunur.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Karnaval* romanında Zekâî, Bahtiyar Paşa'nın konağındaki kadınlara ilgi duyar. Muallime Mirsak'a ve Hesna'ya ilgisini gösterir. Şehnaz'a iltifatlarda bulunur. Muallime Mirsak, Zekâî ve Şehnaz'ın evlenmesiyle evde konumunun yükseleceğine inanır. Zekâî, Hesna'ya ilgisini göstermek için bir mektup yazar:

“Gönlümün hissiyatı artık men’i kabil olamayacak dereceye vardı, ömrümü ömrünüze katmazsam bu cihanda mesut olamayacağım tahakkuk eyledi. İşte hâk-ı pay-ı ulyanıza her şeyi arz ederek merhametinizi temenni ediyorum. Her neye karar verirsiniz kulunuzca makbuldür.

(...)” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 160-161)

Zekâî, mektubunda Hesna’ya olan aşkıdan bahseder. Hesna’nın aşkını kabul etmesini ister. Mektubu Hesna’ya ulaştırması için Sofi’ye verir. Mektubun Resmi’den geldiğini bildirir. Hesna, Resmi’den aldığı bu aşk mektubuna çok sevinir. Mektubun sonunda Zekâî’nin imzasını görünce şaşırır. Resmi’ye aldığı mektubu ve üzüntüsünü anlatır. Mektupta muhatap adının olmaması sebebiyle Resmi, mektubun Şehnaz’a verilmesini ister. Zekâî’nin aşk mektubu Şehnaz’a verilir. Şehnaz’la evlenmek istemeyen Zekâî, yanlış anlaşılmayı açıklamak istese de Bahtiyar Paşa’nın isteğiyle evlenirler. Zekâî’nin Hesna’ya yazdığı bu aşk mektubu, Resmi’nin dikkatiyle muhatap değiştirir ve çöpçatanlık işlevi görmüş olur.

Mehmed Celâl’in *Mükâfat* romanında Ahmet Bey ve komşuları Şevket Bey aileleriyle Taşdelen’de yemekte bulunurlar. Hâdiye ve Şevket’in birbirine bakışlarını aileleri fark eder. Şevket’in ailesi Ahmet Bey’i Büyükkada’ya davet ettikleri bir mektup gönderir:

“Biraderim efendim, yarın bizi teşrîf buyurmalarını rica ederim, Taşdelen âleminde ettiğimiz istifade gibi Büyükkada’nın letâfetinden de müstefid olmak istiyoruz.

(...)

Fâzıl” (Mehmed Celâl, 2014: 149)

Fâzıl Bey, mektubunda Ahmet Bey ve ailesini Büyükkada’ya davet eder. Ahmet Bey, Hâdiye ve Şevket arasındaki münasebetten dolayı bunu kabul etmek istemez ancak kızının isteğiyle giderler. Fâzıl Bey ve Edibe Hanım, bu mülakatı Hâdiye’yi istemek için tertip ederler. Ahmet Bey’den kızı Hâdiye’yi isterler. Mektubun amacı ise davet mektubu olmasının yanında Hâdiye ve Şevket’in evlilik meselelerinin konuşulması olduğundan çöpçatanlık işlevi görür.

Sonuç olarak, çöpçatanlık işlevi gören mektuplar insanların konumuna geçerek konuşan bir varlık olarak görev alır. *Karnaval*, *Mükâfat* romanlarında çöpçatanlık işlevi gören mektuplar kahramanların yerini alır. Bu mektuplar kahramanın kandırılmasıyla ulaştırılır. Mektupların muhatap değiştirmesi, verilme amacının dışına çıkılması, amacından farklı olarak kullanılması sebebiyle olay örgüsüne katkıda bulunur. Romanın düğüm noktasını oluşturduğu da görülür. Bu durumlarda olay örgüsüne etki ederek kahramanların hayatlarına müdahalede bulunur.

3.22. Yardım ve Dostluk Mektupları

Tanzimat dönemi Türk romanında, birbirinden ayrı yaşayan insanların, dostlarından yardım bekledikleri görülür. Olay örgüsünde iyi ve kötü savaşından dolayı birbirinden yardım bekleyen kahramanlara yer verilir. Kahramanlar arasındaki yardımlar dostlukları gerektirir. Yardım istemek ve dostlukları bildirmek için mektuplar tercih edilir. Mektup mahremiyet, çekingenlik ve mahcubiyetten dolayı seçilir. Kahramanın bu sebeplerle yazdığı mektuplar samimi ve içten duygularını gösterir.

İncelemede ele alınan *Süleyman Muslî, Vah, Bir Çiçek Demeti, Arnavutlar Solyotlar, Mükâfat* romanlarında yardım ve dostluk mektupları vardır.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Süleyman Muslî* romanında Süleyman, Şeyhülcebel'in verdiği emri yerine getirir. Margerit'i bulur ve Şeyhülcebel'e teslim eder. Mariya'yı da köyüne götürmek üzere kaleden ayrılır ve Konya'ya yerleşirler. İki yıl sonra Şeyhülcebel'den davet mektubu alır. Margerit de bir mektup gönderir:

“Sinyor Süleyman!

Şeyhülcebel'in bana ilk gösterdiği riayet meğer pek muvakkatmış. Sizin müfarakatinizden üç ay sonra Şeyhülcebel'de benim için pek büyük bir kayıtsızlık görmeye başladım. (...) Şimdiki hâlde siz burada iken tertip eylediği ziyafette raks eden cariyelerden benim hiçbir farkım kalmadı gibidir. Bir imparator sarayından çıkan bir imparatoriçe için bu ahvalin ne kadar tahammül-güzar olduğunu mülâhaza etmelisiniz. Bazı kere kendimi yokluyorum da kendimin dahi pek çok cihetlerde tahvil-i ahlak etmiş olduğumu görüyorum. (...) Hiç şüphe etmem ki benim böyle bir hâl içinde bulunuşumdan memnun olmazsınız. Buraya avdet ederseniz kendimi daha başka bir hâlde bulurum itikat ediyorum.

(...)

İmza

Margerit de la Roka” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 303-304)

Margerit, mektubunda Şeyhülcebel'in ahlaksızlığından bahseder. Kaleden kaçmak ister. Süleyman'ın yardım etmesini ve kaleden kurtarmasını bekler.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Vah* romanında Ferdane, tiyatroya gider. Burada bazı şık beyler Ferdane'yi rahatsız eder. Tiyatroda Necati de bulunur. Ferdane'nin Millet Bahçesi'ne gitmesiyle şık beyler orada da onu rahatsız ederler. Necati bu duruma karşı çıkar ve beylerle kavga eder. Bunun üzerine kavga edenler hapis haneye götürülür. Necati, bulunduğu durumu anlatmak için Behçet'e mektup gönderir:

“Azizim! Kaza ve kader beni Üsküdar'da Paşakapısı'nda mahpus bulunduruyor. İstiane ve istimdat için sizden başka müracaat edecek dostum yoktur.” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 78)

Necati, mektubunda hapishanede olduğunu bildirir. Behçet'ten kendisini kurtarması için yardım ister. Behçet mahkemeye gider, Ferdane'nin vapurda gördüğü kadın olduğunu ve Necati'nin de onun için kavga ettiğini öğrenir.

Mustafa Reşid'in *Bir Çiçek Demeti* romanında Lam Hanım ve Nun Hanım evlendikten dört sene sonra mektuplaşmaya başlar. Lam Hanım "Lam Hanım Tarafından Nun Hanım'a" başlıklı mektubunu gönderir:

"Sevgili Hemşireciğim,

(...)

Evet hemşireciğim, kumar dahi fahişelerle ittifak ettiğinden servetimiz gayet hazin bir surette bize veda eyledi.

(...)

Şimdi düştüğümüz darika-i sefaletten kurtulmak için, ne yapmak lazım gelirse beyan et. İcrasına hazırım. Hiç olmazsa bir tesliyetnâmene muntazırım." (Mustafa Reşid, 2012: 37-39)

Lam Hanım, mektubunda evliliğinde yaşadığı sorunları anlatır. Eşinin eğlence âleminde servetini tükettiğinden bahseder. Nun Hanım'dan kendisine yol göstermesini ister. Ondan yardım bekler.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Arnavutlar Solyotlar* romanında Fotos, vatanını kurtarmak için Ali Paşa'nın yanından ayrılır. Solyotlara katılır. Paşa ile Zervas'a vatanı için yapacaklarından bahseder ve Solyot halkına yardım eder. Fotos, Rüstem'e de bir mektup yazar:

"Kardeşim Rüstem! Vukuat-ı ahire aramızda münakid bulunan kardeşliği hiçbir vakitte ihlal etmeyeceğinden emin olabilirsiniz! (...) Eftimi'nin en büyük cinayeti sizinle olan macerası sayılıyor. (...) Babam müteveffa Lambro Çavillas'ın gayet kıymetli bir hançeri Eftimi'nin yanındaymış. (...) İhtimal ki cüzice mecruh olmuş olsun. (...) Zira biz burada kendimizi mahsur hâlinde addetmekteyiz!" (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 302-303)

Fotos, mektubunda Rüstem'le olan dostluklarından bahseder. Dostluklarının bitmeyeceğini bildirir. Eftimi'yi bulamadıklarını ve yardıma ihtiyaç duyduklarını anlatır.

Mehmed Celâl'in *Mükâfat* romanında Ahmet Bey, Hâdiye'nin yokluğunda kendisini öldürmek için içkiye başlar. Şevket, Fatin'e görev verir. Ahmet Bey'in yanında bulunması ve ona yardım etmesini ister. Durumu bildirmek için Fâzıl Bey'e bir mektup yazar:

"Efendim!

Hâdiye'nin kabahatini affettirmek için gerek sizin tarafınızdan, gerek başkaları tarafından gösterilen vesâtatın semeresiz kalmadığını nazar-ı teessüfle gördüm. (...) Fatin nâmında zeki bir adam Ahmet Bey'in her halini teftiş ve tetkik ediyor. (...) Herhalde, Hâdiye'ye teselli vermek pederinin teessüründen ona hiç bahseylememek lâzımdır.

(...)

Şevket" (Mehmed Celâl, 2014: 162)

Şevket, mektubunda Ahmet Bey'in durumunu bildirir. Fatin'in yaptığı yardımları, tetkikleri aktarır. Ahmet Bey'i korumak için yardımlarını anlatan Şevket, Hâdiye'yi affettirmeyi ister. Bir gün Ahmet Bey'e mektup gelir:

“Beyim Efendim!

Dükkânınızı isticâr ettiğim günden beri mevkiinin ehemmiyetinden, gerek zât-ı âlinizle olan alış verişmeden pek memnunum. Fakat her ay dükkânın kirası olan, iki lirayı vermekten ise, bunu senelik olarak, isticâr etmeyi daha münâsib gördüm. Bundan dolayı bir senelik kirası olan yirmi dört lirayı – sene başı olmak münâsebetiyle- taraf-ı âlinize gönderdim. Kabul buyurulursa minnettarınız olurum.

Çarşı içinde mukîm Kirkor” (Mehmed Celâl, 2014: 164-165)

Kirkor, mektubunda Ahmet Bey'in dükkân kirasını senelik olarak gönderdiğini bildirir. Ahmet Bey bunun sebebini sormaya gidince Kirkor, Şevket'in bu adama yaptığı yardımı düşünür. Bu mektup Ahmet Bey'in parasız kalması sebebiyle Şevket tarafından gönderilir.

Sonuç olarak, yardım ve dostluk mektupları kahramanların birbirine karşı yaptığı iyilikleri gösterir. Yardım istemek, yardım yaptığını göstermek ve dostluğun devamını anlatmak için kullanılır. *Süleyman Muslî, Vah, Bir Çiçek Demeti, Arnavutlar Solyotlar, Mükâfat* romanlarında yardımları ve dostlukları gösteren mektuplar bulunur.

3.23. Gerçeklerin Saklandığı Mektuplar

Tanzimat dönemi Türk romanlarındaki olaylarda düğüm noktasının oluşumu hile, kandırma, intikam, tehdit, düşmanlık gibi konularla sağlanır. Gerçeklerin saklanması, sırların açığa çıkmaması da düğüm noktasını ve olaylardaki karmaşıklığı sağlar. Böylelikle bu karmaşıklık okuyucunun dikkatini çeker. Kahraman gerçeklerin saklanması için mektubu kullanır. Mektup mahremiyeti ve çekingenliği içinde barındırır. Gerçeklerin açıklanmaması için mektubun tercih edilmesi kahramanın sakladığı durumlar karşısındaki mahcubiyetini de gösterir. Bu durum olay örgüsünü etkilerken düğüm noktasının çözülemez bir hâl almasında etkili olur. Olay örgüsündeki bu karmaşıklık okuyucunun ilgisini çeker. Romandaki merak ve heyecan unsurunun sağlanmasında etkili olur. Ayrıca romandaki entrika unsuru da bu mektuplarla sağlanır.

İncelemede ele alınan *Vah* romanında gerçeklerin saklandığı mektup yer alır.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Vah* romanında Behçet, Ferdane'nin fotoğrafını ele geçirir. Alafranga bir fotoğraf hâline getirip, Necati'ye gönderir. Necati bu fotoğraf karşısında Ferdane'nin iffetinden şüphe duyar. Onunla olan münasebeti kesmek istediğini mektubunda bildirir. Ferdane, habersiz olduğu bu fotoğrafı kabul ederek mektup gönderir:

“Azizim Necati Efendi!

Size gönderdiğim resmi maa'l-iftihar duvara asarak bir hafifmeşreplikte bulunmanız için göndermemiştim. Yazdığım mektupları birer levha gibi duvarınıza mı asıyorsunuz ki o resmi dahi asasınız!

(...)

Mektubunuzun hatimesinde kusurunuzun affını rica etmeniz pek garip görünüyor. (...) Beni taciz edecek kusur vukua getirmemeye gayret etmek sizi işgal ve it'ab edeceğinden zat-ı devletiniz için bu kadar dahi işgal ve it'ab-ı fikri mucip olmayacak olursam memnun olmağım lazım gelecektir.

Ferdane” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 212-213)

Ferdane, mektubunda fotoğrafı kendisinin gönderdiğini kabul eder. Ancak hafifmeşreplikte bulunmak istemediğini bildirir. Kendisini korumayı amaçlar. Fotoğrafı kendisinin göndermediğini saklar ve Necati'nin suçlamalarını kabul eder.

Sonuç olarak, gerçeklerin saklandığı mektuplar kahramanların sırlarını gizledikleri, açığa çıkmasını istemediklerini gösterir. Bu mektuplarla suçlunun açığa çıkması engellenir ve olay örgüsü karmaşık bir hâl alır. *Vah* romanında Ferdane'nin göndermediği bir fotoğraf karşısında Necati'nin suçlamalarına maruz kalması ele alınır. Gerçeklerin açığa çıkmaması, kahramanın suçu kabul etmesi üzerine olay örgüsü karmaşık bir hâl alır.

3.24. Sitem ve Beddua İçerikli Mektuplar

İncelenen romanlarda kahraman, istemediği bir durumla karşılaştığında tehdit, düşmanlık ve intikam hırsına kapılır. Ayrıca hayal kırıklığına uğrar ve nefretini göstermek için kötü dileklerde bulunur. Bu hislerini beddua içerikli mektuplarla anlatır.

İntibah, *Vah*, *Bîkes* romanlarında sitem ve beddua içerikli mektuplara yer verilir.

Namık Kemal'in *İntibah* romanında Âli Bey, Mehpeyker'den aldığı mektupları cevapsız bırakır. Mehpeyker'in intihar edeceğini haber verdiği mektuba nefretini anlatan bir cevap yazar:

“Hanım! Maşallah adam aldatmakta İblis'e meydan okumaya başladınız. Yapmaktan bahsettiğiniz kararınız doğru olsa bile, gerçekten layık olduğunuz bir cezanın yerine getirilmesinde cellatların görevini gasp etmiş olursunuz. Bana göre zaten varlığınızla yokluğunuzun hiçbir farkı yoktur ki öldüğünüzü, kaldığınızı düşünüyüm. Eğer dünyadan giderseniz maskara örtüsü gibi bir sahte güzelliikle üretli ağlayıcı feryadı gibi yalandan birtakım sadakat delillerinden kendini kurtaramayan namuslu insanlar sevinir. Sevda durumlarını bir tarafa bırakalım da biraz akıllıca düşünelim: Sizinle olan görüşmelerimizde pekâlâ tecrübe ettim ki insanın yılanla iyi geçinmesinin mümkün olmadığı gibi iyi ahlakla kötü ahlakın arasında devamlı bir beraberlik sağlamak mümkün olmayacak. Ben gönlümü verecek masum bir gönül buldum.

(...)” (Namık Kemal, 2018: 117-118)

Âli Bey, mektubunda Mehpeyker'in intiharını uygun bulur. Böylelikle Mehpeyker'in cezasını çekeceğini düşünür. Ona karşı nefretinden bahseder. Dilaşub'a duyduğu sevgiyi anlatır.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Vah* romanında Behçet ve Necati, Beyoğlu'na giderken bir fotoğrafçıda Ferdane'nin alafranga fotoğraflarından birini görürler. İkisi de birer tane alır. Necati, Ferdane'ye bir mektup yazar:

“Allah'tan bulunuz hanım! Cümlemin ceza-yı amelini vermek şan-ı adaletinden olan Cenab-ı Allah elbette sizin dahi ceza-yı sezanızı verecektir. Kendinizi melek gösterip de benim gibi bir bigünahın aklını başından almaya nasıl cesaret ettiniz ki hakikatte en mübtezel kadınların dahi en müptezeliymişsiniz! Ne mal olduğunuzu vaktiyle anlatmış olsaydınız öyle emtia-i mülevveseden daima müteneffir olan gönlüm fi'l-hâl sizden istikrah edeceği cihetle bilahere böyle acınacak hâllere duçar olmazdık.

(...)

Aman yarabbi! Sade-i masumiyet içinde dürr-i ferid-i iffet zannettiğim Ferdane ne kadar bayağı bir karymış!

(...)

Ferdane! Pak ve safi olan kalbim üzerine yüz bin hançer birden vurmuş olsaydın yine beni bu kadar fâci bir surette makhur ve helak edemezdin!

(...)

Bundan sonra kendine layık olan adamlara eda-fürüşluk ediniz hanım! (...) Binaenaleyh sizin gibi bir kadınla her ne surette olursa olsun bir münasebetim olmak bana ar getirir.” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 238-239)

Necati, mektubunda Ferdane'nin iffetsiz olduğunu, aldığı fotoğrafla rezil olduğunu yazar. Ferdane için kötü dileklerde bulunur. Beddua içerikli bir mektup yazar. Mektuba imza atmadan gönderir. Talat Bey'in mektubu görmesiyle Ferdane'yle boşanırlar.

Emine Semiye'nin *Bîkes* romanında Müstakim, aile içi sorunlarından bahseder. Me'mune'nin geleceğini düşünür. Müstefid de bir mektup gönderir:

“Kardeşim.

Bu defa pek geç mektup yazdın! İhmalci değilsin ki seni muaheze edeyim. Bu tevhid-i ıstırahat-ı kalbiyende neşet etmiş olmasını memul ederim.

(...)

Me'mune için hiç düşünme. Vicdanen bahtiyar bir kız imiş!

(...)

Çiftlikli Yunus Beyzade

Müstefid” (Emine Semiye, 2019: 15-16)

Müstefid, mektubunda Müstakim'in geç cevap vermesi sebebiyle sitem eder. İhmalci olmadığını bildirir. Aile sorunlarına duyduğu üzüntüyü anlatır. Müstefid mektubuna cevap alamaz. Müstakim'e bir mektup daha yazar:

“Müstakim

Bana niçin mektup göndermiyorsun? Ben daima seni düşünür ve daima sana nasihat vermeye uğraşırken sen beni unutasin! Bu hukuka hayatımıza yaraşır mı? İşte ben buna dayanamayarak sana yazıyorum!

Cevahir daha fenalaştı.

(...)

Hemşirem kızına çok yüz verir. Eniştem de zevcesiyle kendisinin servet-i cesimesine varis-i yegâne olan bu kızın kusurlarını hoş görüyordu!

(...)

Fi 8 Şubat

Çitflikli Yunus Beyzade

Müstefid” (Emine Semiye, 2019: 16-18)

Müstefid, mektubunda Müstakim’in cevap vermemesine üzülür ve sitem eder.

Mektubuna cevap alamamasını dostluklarına yakıştıramaz. Müstefid bu mektubuna da cevap alamaz. Bir mektup daha yazar:

“Kardeşim.

Maksadın beni merakımdan çatlakmak mı? İki defadır mektup gönderiyorum. Cevap vermiyorsun! Eğer bu üçüncüyü de sükûtle geçiştirecek isen emin ol ki sağ kalmayacağım!

(...)

Artık yazmayacağım. Fi 5. Mart

Çitflikli Yunus Beyzade

Müstefid” (Emine Semiye, 2019: 18)

Müstefid, mektubunda Müstakim’in cevap vermemesine karşı duyduğu üzüntüyü sitem ederek gösterir. Mektubuna cevap alamazsa bir daha yazmayacağını bildirir. Müstefid’in bu mektubuna Muti cevap verir ve babasının hastalığından bahseder.

Sonuç olarak, sitem ve beddua içerikli mektuplar kahramanların kızgınlık, üzüntü ve sitem bildirmek istedikleri durumlarda yazılırlar. Kahramanın hislerini açık ederler. *İntibah, Vah, Bikes* romanlarındaki mektuplar kahramanların üzüntü, şaşırma ve nefret gibi duygularını gösterir. Olaylar karşısında beklenmedik bir durumla karşılaşmaları onların kötü dileklerde bulunmalarına ve sitem etmelerine sebep olur.

3.25. Haberleşmeyi Sağlayan Mektuplar

Tanzimat dönemi Türk romanı dönemin siyasî, sosyal, ekonomik hayatından özellikle Fransız kültür ve modasından etkilenir. Toplumsal hayatta var olan hemen her şeyi eserlere dâhil eden yazarlar, aynı zamanda toplumu bilinçlendirmeye yönelirler. Bu dönemde iletişim kurmak için başka kişilerle haber göndermek veya mektuplarla yazılı olarak bilgi vermek gerekir. Mahrem konuların anlatılacağı düşüncesiyle mektuplar tercih edilir. Nitekim kadın ve erkek arasındaki iletişimin sağlanmasında mektubun, mahremiyeti ve çekingenliği içine almasıyla kullanımı yaygınlaşır. Romanlarda mektubun tercih edilmesi dönemin yaygın iletişim aracını kullanarak gerçeklik duygusu yaratmak ve okuyucunun merakını artırmak

amaçlanır. Yazarlar da toplumda gerçekleşen ve yararlı olan bu iletişim yöntemini eserlerinde kullanırlar.

Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat romanında haberleşmeyi sağlayan mektuplara yer verilir.

Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında Saliha, mektepten ayrılır. Rıfat'la görüşemeyeceklerini düşünür. Bunun üzerine Rıfat, haberleşmenin yolunu bulur ve Saliha'ya bir mektup gönderir:

"Ruhum Saliha'm,

İşte altı ay oldu ki görüşemeyiz. Oldukça hasretim. (...) Ah, o beraber olduğumuz zamanlar! (...) Saliha'm, şimdiden sonra hiç olmazsa mektuplar ile görüşelim. Gülzar ile bu mektubun cevabını gönder. Şimdilik bu kadarla yetinirim.

(...)

Rıfat" (Şemsettin Sami, 2018: 31)

Rıfat, mektuplarla görüşmeyi teklif eder. Gülzar aracılığıyla mektuplaşmayı amaçlar. Saliha, Gülzar'la mektuba cevap gönderir:

"Candan azizim Rıfat'ım,

Mektubunuzu aldım. Dünyalarca memnun oldum. Belki taze hayat buldum. (...) 'Mektuplaşma kavuşmanın yarısıdır' derler. Kavuşmak ne büyük şey, kavuşmak... Ah, mektuplaşma da onun yarısı değil mi ya?

(...)

Saliha" (Şemsettin Sami, 2018: 31)

Saliha, mektubunda Rıfat'ın buluşmak için bulduğu çareden memnun olur. Mektuplaşmanın, birbirinden haber almanın öneminden bahseder.

Sonuç olarak, haberleşmeyi sağlayan mektuplar, kahramanların yüz yüze görüşemedikleri zamanlarda devreye girer. Kadın erkek ilişkilerinin toplumda yaygın olmaması, yüz yüze görüşmenin uygun olmaması üzerine mektuplarla haberleşmeyi sağlarlar. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ta Rıfat ile Saliha, mektuplarla kavuşmayı dilerler.

3.26. Mahremiyet ve Çekingenliği Açıklayan Mektuplar

Tanzimat döneminde teknolojinin gelişmemiş olması insanlar arasındaki iletişimin yüz yüze yapılmasını sağlar. Ancak kadın ve erkekler arasındaki iletişimde yüz yüze görüşme mümkün olmaz. Kapalı toplum yapısı kadını daha çok ev içinde tutar. Okuma-yazma oranının düşük olması özellikle kadının duygu ve düşüncelerini ifade edemediğini gösterir. Tanzimat döneminde kadın yazarların sayısının çoğalması toplumda kadına örnek teşkil eder. Okuma-yazma öğrenen kadının mektup yazması duygu ve düşüncelerini açıklamasını sağlar. Kadın ve

erkek yazarlar mahremiyet ve çekingenliklerini açıklarken mektubu öznel olduğu için seçerler.

İncelemede ele alınan *Bir Çiçek Demeti*, *Hayal ve Hakikat*, *Mükâfat*, *Bikes* romanlarında mahremiyeti ve çekingenliği anlatan mektuplara yer verilir.

Mustafa Reşid'in *Bir Çiçek Demeti* romanında Lam Hanım "Lam Hanım Tarafından Nun Hanım'a" başlıklı bir mektup yazar:

"Sevgili Hemşireciğim,

(...) Üç seneden beridir hayatı bir azap elim olmak üzere telakki etmekteyim.

(...)

Şimdiye kadar çektiğim ezalardan seni haberdar etmemekliğim vaktiyle nasihatlerini dinlemediğim için tesliyetnâmelerine nailiyete kendimde istihkak göremediğimden neşet etmiştir.

(...)

Beyefendi iki odalıkla da iktifa etmedi.

(...)

Hakikat-i mevsukaya nazaran beyin bunlardan başka üç tane de kapatması varmış!

(...)” (Mustafa Reşid, 2012: 37-39)

Lam Hanım, mektubunda evliliğindeki mahrem konulardan bahseder. Kocasının kadınlarla olan eğlencesini anlatır. Evliliğinde yaşadığı mahrem konuları anlatırken çekingen tavırlar içindedir. Nun Hanım, arkadaşının durumunu öğrenince onu köşküne davet eder. Bunun üzerine Lam Hanım "Lam Hanım Tarafından Nun Hanım'a" başlıklı bir mektup daha yazar:

"Vefa-yı mücessem,

(...) Ah hemşireciğim, ahval-i âlem ne garip bir perde ile mestur imiş!.. Musibetin mahuf elleri o perdeyi açmayınca kadar hakikati görmek mümkün olmuyor.

Şimdi anladım ki ekser insanlar iyi gün dostu imişler; dostlukları menfaat ümitlerinin hitam bulduğu noktadan ileriye geçemiyormuş!...

(...)

İmza

Lam” (Mustafa Reşid, 2012: 42-43)

Lam Hanım, mektubunda, evliliğinde yaşadığı sorunlar, kocasının durumu gibi mahrem konuları anlatır. Yaşadıkları karşısında çektiği acılardan ve dostlarından yardım göremediğinden bahseder.

Ahmet Midhat Efendi ile Fatma Aliye Hanım'ın birlikte yazdıkları *Hayal ve Hakikat* romanı, Vedat'ın yazdığı mektupla başlar. Vedat bu mektubu kardeşim diye hitap ettiği kişiye yazar:

“Sevgili Kardeşim!

Şu satırları sana ...'nın tepesinde büyük bir ağaç altında yazıyorum. (...) Memnuniyetini mucip olacağını bildiğim cihetle her şeyden evvel sana sıhhatimi arz ederim. Hamdolsun bir ay evvelki zaafım yoktur. (...) Şu bir anda bütün âlâm ve ekdarımı da unuttuğum. Kendimi tamamıyla birkaç sene evvelki hâl içinde buldum. Bununla beraber inkâr edemem ki keder, mihnet de beni evvelki kadar mustarip etmiyor. Evvelki kadar acı acı şeyler düşünmüyorum, evvelki kadar yüreğim çarpıyor!

(...)

Hemşiren Vedat” (Ahmet Midhat Efendi ve Fatma Aliye Hanım, 2017: 17-18)

Vedat, mektubunda kardeşim diye hitap ettiği kişiye hastalığından bahseder. Bu hastalığın evvelki kadar ileri olmadığını anlatır. Ancak kederlendiğini bildirirken mahrem duygularını açıklar. Geçmişte yaşadığı keder ve mihnetin kendisini üzmediğini anlatsa da eski günlerdeki mahrem duygularından söz açar.

Mehmed Celâl'in *Mükâfat* romanında Ahmet Bey, Şevket ve Hâdiye'nin evliliğine karşı çıkar. Şevket, arkadaşı Fatin'i Ahmet Bey'le ilgilenmesi için görevlendirir. Ahmet Bey'in içki içerek hastalanması üzerine Şevket bir mektup yazar:

“Efendim hazretleri!

Nazarınızda ne kadar menfur olduğumu biliyorum. Fakat nefrete şâyân olduğuma itimâd edemiyorum.

(...)

Hayât-ı beşerîyyede insanı behiştî saflara gark eden bir muhabbetin pîş-i ihtîşâmında çocuk gibi titremek, insan sevdiğini hayatından daha muazzaz bilmek, bu cihân-ı fânîde bir âlem-i lâhûtî gösteren muhabbeti takdîs etmek bir kabahat ise, mücerred bu kabahati affettirmek için size karşı bir izdivâc teklifinde bulunmam. (...) Bir gencin fenâyâb olması sizi tedhiş etmezse ben kuvve-i müfekkireden de kurtulurum.

(...)

Şevket” (Mehmed Celâl, 2014: 168)

Şevket, mektubunda Hâdiye'ye karşı duyduğu mahrem duygulardan bahseder. Ahmet Bey'e karşı çekingen tavırlar gösterir. Bunun üzerine Ahmet Bey, Şevket ve Hâdiye'nin evliliğine izin verir.

Emine Semiye'nin *Bîkes* romanında Müstefid ve Müstakim, mektuplarında aile hayatlarından bahsederler. Müstakim, Müstefid'e bir mektup yazar:

“Sevgili biraderim.

(...)

Seneler geçti fakat o yanaşma kızın yani elan zevcem bulunan Gülşen'in dest-i izdivacına talip olduğum zaman pederime karşı ettiğim serkeşliği unutmak kabil olmadı!

(...)

Ey muhibbi vefadarım! Şimdi beni dinle: Gülşen'i ilk gördüğümüz gün nasıl zinde ve çevik ise yine öyledir! Mürur-ı zaman onu kocatacağına tazeleştirmiş! Zaten izdivacımızdan iki sene geçmişti ki köylülük halini kâmilten terk etmiş beş on sene sonra ise okuryazar bir hanım olmuştur! (...) Üçü kız biri erkek olarak dört evladımız oldu. En büyükleri olan Muti' dirayetli itaatli bir evlattır. Büyük kızım Me'mune cidden ağır başlı ve Yunus Beyzadelere layık bir gelindir. Ve esefa ki ortanca kızım sefil ve ahlaksız bir kızdır. En küçükleri olan (Nayime) büyük hemşiresine benzer.

(...)

Me'mune odasında ağlıyor Nayime validesinin yanında bulunuyordu! İşte o zaman Gülşen'i ıtlak ederek evden çıkarmıştım! Bu hal sana çok merak olmuşsa da hicabımdan cevabı kâfi verememişim! Nayime anasıyla komşuya gitti. Boyunca iki evladımın ricasına ve Nayime'nin bükasına dayanamayarak Gülşen'i tekrar aldım.

(...)

Müstakim bin Hicabi" (Emine Semiye, 2019: 9-11)

Müstakim, mektubunda evliliğindeki sorunları, Gülşen'i boşayıp tekrar evlendiğini ve çocuklarının ahlakını anlatır. Ailesindeki mahrem konulardan bahseder. Müstefid'den çekindiğini, bu yaşadıklarını ve mahremiyetini mektubunda açıklar. Müstefid de kendi hayatından söz açar. Bunun üzerine Müstakim bir mektup daha yazar:

"Sevgili Müstefidim!

Sende de az çok aile rahatsızlıkları var.

(...)

Mamañh azizim Gülşen gibi har-ı zehirnak ile memlu olan bir kadının kızını almamakta mazursun! Beni affet! Buralarını düşünememişim! Cevahir hazine-i ismet olan hemşirenin bir tanecik kızıdır. Raci'ye layıktır cidden. Bu izdivacı tensip ettiğime emin ol.

(...)

Fi 5 teşrinisani

Müstakim bin Hicabi" (Emine Semiye, 2019: 13)

Müstakim, mektubunda Raci ve Me'mune'nin evliliğinin uygun olmadığından bahseder. Me'mune'nin Gülşen'in kızı olması sebebiyle Raci'ye uygun olmadığını anlatır. Evlilik hakkındaki çekingenliğini bildirir.

Sonuç olarak, mahremiyet ve çekingenliği anlatan mektuplar kahramanların hayatlarıyla ve yaşadıklarıyla ilgili olan her şeyi anlatır. Bu mektuplarla mahrem konular çekingen tavırlarla açıklanır. *Bir Çiçek Demeti*, *Hayal ve Hakikat*, *Mükâfat*, *Bîkes*'teki mektuplarda, kahramanların bilmediği konular, aile içindeki sorunlar dile getirilir. Mahrem konuların yüz yüze görüşmede çekingenlikten dolayı anlatılamayacağı düşünülür ve mektup tercih edilir.

3.27. Ölüm Haberi Veren Mektuplar

Tanzimat dönemi Türk romanında ölüm haberini getiren mektuplarla da karşılaşırız.

Bir Çiçek Demeti ve *Bîkes* romanları bu başlık altında dikkat çeker.

Mustafa Reşid'in *Bir Çiçek Demeti* romanında Lam Hanım ve Nun Hanım mektuplarında ailelerini anlatırlar. Lam Hanım, evliliğindeki sorunlardan bahseder. Nun

Hanım, arkadaşını köşküne davet eder. Bunun üzerine Lam Hanım “Lam Hanım Tarafından Nun Hanım’a” başlıklı mektubu yazar:

“Vefa-yı mücessem,

(...)

Zevcimin Beyoğlu’ndaki metreslerinden birinin hanesinde bir gece ziyadece içip helak olduğu elbette mesmun olmuştur. ‘Ez kirve mevta kim bil-hayr’ emrine imtisalen müteveffa hakkında ‘Allah taksiratını afv etsin’ duasını tekrardan başka bir şey diyemem...

(...)

İmza

Lam” (Mustafa Reşid, 2012: 42-43)

Lam Hanım, mektubunda kocasının Beyoğlu’ndaki metreslerinin birinin evinde öldüğü haberini verir. Kocasını için dua eder.

Emine Semiye’nin *Bîkes* romanında Müstefid, Müstakim’e yazdığı mektuplara cevap alamaz. Arkadaşının durumunu merak eder. Bunun üzerine Muti, Müstefid’e mektup yazar:

“Efendim hazretleri.

Bu mektubu pederimin vasiyeti üzerine tahrir ediyorum. Yoksa diğer pederim olan zat-ı alilerini garik-ı derya-ı keder eylemek istemezdim!

(...)

Te’miye vefat ettikten pederim menzul olduktan sonra Me’mune’nin gayubeti de Gülşen’in işine yaramıştı!

(...)

Gözlerim görmesin diye ikmal-i tahsil bahanesiyle Avrupa’da ömür geçiriyordum. (...) Te’yise validesinin kendisini terk etmesinden sonra adeta aklını şaşırdı!

(...)

Bu hal on sekiz gün devam etti! (...) Zavallı babacığım bu dehşetli hallerden tekrar fenalaştı:

-Müstefid’e hepsini yaz! Me’mune’yi ara bul! Ondan af...

Cümlesini ikmale muvaffak olamadan itmam-ı enfas eyledi.

22 Nisan

Muti” (Emine Semiye, 2019: 22-24)

Muti, mektubunda Te’miye vefat edince Me’mune’nin evden kaçtığını anlatır. Bu acılar sebebiyle babasının felç olduğunu ve öldüğünü bildirir. Raci de bir mektup yazar:

“Azizim biraderim.

Sizden gelen ikinci mektubu okur okumaz pederim simsiyah kesildi. Tedavisine pek çok gayret edilmiş ise de hekim kararı tağyire tedbir-i beşer faide veremedi! Beş saat sonra sevgili babacığım da terk-i hayat eyledi.

(...)

Fi 6 Mayıs

Yunus Beyzadelerden

Raci” (Emine Semiye, 2019: 24)

Raci, mektubunda aldıkları haberden sonra Müstefid'in öldüğünü açıklar. Müstefid, arkadaşının ölüm haberi üzerine hastalanır.

Sonuç olarak, ölüm haberi veren mektuplar acı, hüznün gibi duyguları yansıtır. Kahramanların bu haberleri yüz yüze vermelerinde zorluk bulunması dolayısıyla ve haberin hemen ulaşması için mektuplar tercih edilir. *Bir Çiçek Demeti* ve *Bîkes* romanlarında kahramanların ölüm haberleri olay örgüsünün gelişimini etkiler.

3.28. Zaman Kazanmak İçin Yazılan Mektuplar

Bir işin yapılması için verilen süreye mühlet denir. Toplumda insanlar arasındaki ilişkilerde birbirine süre tanınmasına sebep olan olaylar vardır. Bu durum romanlara da yansır. Kahramanlar içinde bulundukları çıkmazdan kurtulmak için plan yaparlar. Bu planların yapılmasında zamana ihtiyaç duyarlar. Bunun üzerine kahraman zaman kazanmak için mektup yazar ve karşısındaki kişiyi meşgul etmek ister. Kahramana karar vermesi maksadıyla mühlet tanıyan düşman, onun çaresiz kalmasını amaçlar.

Yeryüzünde Bir Melek ve *Süleyman Muslî* romanlarında zaman kazanmak için yazılan mektuplar yer alır.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Yeryüzünde Bir Melek* romanında Arife, Şefik ve Raziye'nin cumba altındaki görüşmelerini öğrenir ve onları tehdit eden mektuplar gönderir. Bu tehdit mektuplarına ek olarak bir mektup daha yazar:

“Hâmiş:

Haydi mürüvvet daha edeyim. Size üç gün mühlet daha verdim. Üç gün benden emin olunuz. Dördüncü günü kendinizi koruyunuz.

(...)

Arife” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 160)

Arife, mektubunda Şefik ve Raziye'ye mühlet tanır. Şefik'in Raziye'den ayrılması ve kendisini sevmesi için ona zaman verir. İstediklerinin yapılmaması durumunda intikam alacağını bildirir.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Süleyman Muslî* romanında Süleyman, Margerit'i Şeyhülcebel'in kalesine bırakır. Mariya'yı da köyüne bırakıp dönmek üzere oradan ayrılır. Ancak Süleyman ve Mariya, Konya'ya yerleşirler. Böylece Şeyhülcebel'in onları bulamayacağını düşünürler. Ancak onlar kaleden ayrıldıktan sonra Şeyhülcebel adamlarını gönderir ve onları bulmalarını ister. Şeyhülcebel iki yıl sonra davet mektubu gönderir. Süleyman, yazdığı mektubu Şeyhülcebel'e gönderir:

“Sahibu’l-avatif ve ’l-ihsan Hand Alaeddin-i Azimü’l-cebel tavvelallahu ömrehu!,

Mektub-ı mergub-ı mekârim-mahsubunuz dest-i tekrım u ibcale vasıl oldu. Ve iltifat-ı bi-gayetiniz bizi fevka-ma-yetesavver memnun ve minnettar eyledi. (...) Binaenaleyh iade-i sıhhatim için birkaç vakit daha istirahatime müsaade buyurulmasını niyaza mecburum. Zira kendimi bir kalıb-ı natüvan olarak kale-yi Alamut’ta size musallat etmenin hiçbir manasını görememekteyim. (...) Margerit cenaplarının iltifatından memnun kaldık. Kendisine yazdığımız cevapnameyi merbuten takdim eyledim. Baki beka-yı izz ü ikbal-i efhâmlerine dua etmekteyim.

İmza

Süleyman Muslî” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 306-307)

Süleyman, mektubunda hastalığını bildirerek zaman kazanmak ister. Şeyhülcebel’dan kurutlmak için plan yapar.

Sonuç olarak, zaman kazanmak için yazılan mektuplar kahramanların içinde bulundukları durumdan kurtulmayı amaçladıklarını gösterir. İstemedikleri durumlardan kurtulmak, plan yapmak için zamana ihtiyaç duyarlar. *Yeryüzünde Bir Melek* ve *Süleyman Muslî* buna örnektir.

3.29. Ayrılık Haberi Veren Mektuplar

Tanzimat dönemi iletişim araçlarının yaygın olmadığı yıllara tekabül eder. Mektup ve yüz yüze görüşme iletişimi sağlar. İnsanlar sevinç, acı, ayrılık gibi haberleri mektupları kullanarak ulaştırırlar. Mektup, ayrılık gibi iletişimi bitiren, münasebeti kesen durumu samimi olarak açıklamak amacıyla yazılır. İnsanlar arasındaki iletişimin kesilmesine sebep olan konular mektuplarla açıklanır. Mektubun ayrılık gibi hüüzün veren bir konuyu anlatmak için tercih edilmesi yüz yüze görüşmede çekinilen, açıklanamayan sebeplerin samimi olarak anlatılması içindir.

Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat, *Vah* romanlarında ayrılık haberi veren mektuplara yer verilir.

Şemsettin Sami’nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında Saliha ve Rıfat mektepten ayrıldıktan sonra Gülzar’ın vasıtasıyla mektuplarla haberleşirler. Saliha 16 yaşındayken Ahmet Bey’le evlendirilmek istenir. Evliliği kabul etmeyen Saliha, dadısına Rıfat’la imzaladıkları sözleşmeyi gösterir. Saliha durumu bildirmek için Rıfat’a mektup yazar:

“Rıfat’ım,

Ah, bu mektup ne kara haberler getirecek? Ah, beni evlendirmek istiyorlar. Ah, beni evlendirmek de sana vermemek... Demek olur ki ikimizin canına kastediyorlar. (...) Ben anneme söyledim ki evlenmem. Dadıma sözleşmelerimizi gösterdim. Kendimi telef edeceğimi beyan ettim. (...) Rıfat’ım valide hanımı kandırıp da seni ilk iş olarak iç güveysi girmeye bırakır ise ve anama gelip söyler ise, Hak Teala’dan ümit ederim ki bir şey olur.

(...)

Saliha” (Şemsettin Sami, 2018: 36-37)

Saliha, mektubunda Ahmet Bey’le evlendirileceğini haber verir. Rıfat’la evlenmenin yolunu onun iç güveyi gelmesi olarak bulur. Ancak Rıfat’ın ailesi kabul etmezse kavuşamayacaklarını yazar. Saliha, Rıfat’a kavuşamayacağını düşünerek bu ayrılık mektubunu yazar.

Ahmet Midhat Efendi’nin *Vah* romanında Behçet, Ferdane’nin fotoğrafını alafranga hâle getirir ve Necati’ye gönderir. Necati, fotoğrafı görünce Ferdane’ye iade eder ve mektup yazar:

“Hanımefendi Hazretleri!

Gönderdiğiniz resmin kadr ü meziyetini anlayacak kadar gözsüz ve beyinsiz olmadığımı artık anlamışsınızdır. Fakat bu resmi maa’l-iftihar duvara asacak kadar hafif-meşrep olmadığımı dahi anlamış bulunmanız lazım gelir. (...) Ve bundan böyle sizi taciz edecek hiçbir kusurum vukua gelmeyeceğini dahi kaviyen ve katiyen temin eylerim.

Necati” (Ahmet Midhat Efendi, 2019: 202)

Necati, mektubunda kendisinin hafif-meşrep olmadığını açıklar. Mektupla birlikte Ferdane’nin fotoğrafını iade eder. Ferdane’yle ilişkisini bitirmek istediğini açıklar. Bu fotoğrafı Ferdane’nin gönderdiğine inanır ve hanımın iffetinden şüphe duyar. Bu sebeple münasebetin kesilmesini ister.

Sonuç olarak, ayrılık haberi veren mektuplar kahramanların yüz yüze açıklamak istemedikleri durumlardan oluşur. Kahraman üzüntü veren haberleri iletirken mektubu tercih eder. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*, *Vah* romanlarında ayrılık haberi veren mektuplar bulunur. Bu mektuplar kahramanın içinde bulunduğu çıkmazı gösterir. Onlar çare olarak ayrılığı seçerler.

3.30. Sağlık Durumunu Anlatan Mektuplar

Mektuplar insanlar arasında yaşananları, onların durumlarını anlatmak amacıyla da kullanılır. Yaralanma, hastalık gibi durumlarda haberleşmek için yazılan mektuplarla da karşılaşırız.

İncelemede ele alınan *Yeryüzünde Bir Melek*, *Cellat*, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*, *Mükâfat*, *Bîkes* romanlarında sağlık durumunu anlatan mektuplara yer verilir.

Ahmet Midhat Efendi’nin *Yeryüzünde Bir Melek* romanında Şefik, Vidin Kalesi’ne sürgüne gittikten sonra Arife’den mektuplar alır. Bu mektuplarda Arife, Raziye’nin iffetsizliğinden bahseder. Raziye hakkında yalan haberler verir. Şefik, Raziye hakkında söylenenlere inanmaz ancak öğrendiklerine üzülür. Bunun üzerine İbrahim Bey, Raziye’nin durumunu öğrenmesi için İsmail’e emir verir. İsmail, durumu tetkik ettikten sonra Şefik’e mektup yazar:

“Raziye Hanım hakkında benden malûmat istiyorsunuz. Hâlbuki mezbureye dair ben sizden malûmat istemiş olsam yeri vardır. Vak’adan sonra bir daha Raziye Hanımı kim gördü? Kocas, kendisini derhâl tard eylemiş olduğunu işittik. Birkaç gün ötede beride pek fena hâlde sürünüp hiçbir kimse kendisini birkaç gün misafirlîğe bile kabul etmemiş olduğunu söyledi.

(...)” (Ahmet Midhat Efendi, 2000: 232)

İsmail, mektubunda Raziye’nin kocasından ayrıldığını dostlarının onu kabul etmediğini yazar. Raziye’yi gören olmadığı için iyi bir durumda olduğunu bilmezler. Haber alamadığını bildirir.

Ahmet Midhat Efendi’nin *Cellat* romanında Léon, André’yi vurur. André’nin ölmediğini, yaralı olduğunu görürler. Tonak ailesi onu, tedavi için evlerine getirirler. Simon Garas’a durumu bildirmek için mektup yazarlar:

“Mösyö Simon Garas!

Oğlunuz Mösyö André Gaujaphau bir hadiseyle tehlikesizce yaralanarak hanemizde yatıyor ve tedavi ediliyor. Sizi görmeyi arzu ettiğinden ... sokağında ... numarada vaki hanemizi teşrifiniz rica olunur.

Tonak Familyası” (Ahmet Midhat Efendi, 2017: 268)

Tonak ailesi, mektubunda André’nin yaralandığını bildirir. Simon Garas’a durumunu bildirmek için haber verirler. Evlerine gelmesini isterler.

Mehmed Murad’ın *Turfanda mı yoksa Turfa mı?* romanında Mansur Bey, 93 Harbi’ne katılır. Savaşın, askerlerin ve cephenin durumundan bahseden mektuplar yazarlar. Fatma Hanım’ın mektuplarından İstanbul’daki gelişmeler ve eğitim sistemi hakkında bilgi alır. Mansur, Fatma Hanım’a bir mektup yazar:

“Aziz hemşire!

(...)

Hastalığım biraz kesb-i hıffet etti. Ciğerimden gelen kan eksildi. İyi olmak ümitlerim tazayüd etti.

(...)

Zehra’yı size emanet ediyorum. Ayalinizi alıp getirdiğimden dolayı şikâyet etmenize mahal bırakmamak üzere iyalimi, candan aziz Zehracığımı Mahmud’um ile beraber size terhin ediyorum!

Şu hastalığı def edip edemeyeceğimi henüz bilmiyorum.

(...)” (Mehmed Murad, 2016: 348-349)

Mansur, mektubunda hastalığının durumunu ve iyileşmekte olduğunu bildirir. Zehra ve Mahmud’u onlara emanet eder. Hastalığının geçeceğini ve iyi olacağını düşünür. Bu konudaki ümidinden bahseder.

Zehra ise Mansur’un ülkesi için yaptığı faaliyetlerin konuşulduğunu ve İstanbul’a dönmesinin emredildiğini bildirir. Herkes Mansur’un vatanı için yapmak istediklerini öğrenir. Mansur, Zehra’ya sağlık durumu bildirmek ister. Ona ve oğlu Mahmud’a duyduğu sevgiyi anlatmak için bir mektup yazar:

“Sudan-ı vasatiden henüz avdet ettim. Onun için mektubunu geç aldım.

Sudan’ın havası vücuduma pek vahim geldi. Ben değil, Nuri Bey bile çok sarsıldı.

(...)

Sen başka kadınlara mukayyes değilsin. (...) Şayet maksud-ı İlâhi bu yolda sâdır olursa bilcümle teşebbüsâtımı sana emanet edeceğim evrakımı dahi ciğerpârem Mahmut için muhafaza etmeyi vasiyet ederim.

(...)” (Mehmed Murad, 2016: 350-351)

Mansur, mektubunda cephe değiştirdiğini ve Sudan’a gittiğini haber verir. Sudan’ın havasının ona iyi gelmediğini yazar. İyileşemeyeceğini düşünür ve Mahmut’a evraklarını vermesi için Zehra’ya vasiyet eder.

Mehmed Celâl’in *Mükâfat* romanında Ahmet Bey, Şevket ve Hâdiye’nin evliliğine karşı çıkar. Bunun üzerine Hâdiye’yi bırakıp evine döner ve içkiye başlar. Şevket, Ahmet Bey’le ilgilenmesi için Fatin’e görev verir. Ahmet Bey’in durumunu anlatmak için Fâzıl Bey’e bir mektup yazar:

“Efendim!

Hâdiye’nin kabahatini affettirmek için gerek sizin tarafınızdan, gerek başkaları tarafından gösterilen vesâtatın semeresiz kaldığını nazar-ı teessüfle gördüm. (...) Fatin nâmında zeki bir adam Ahmet Bey’in her halini teftiş ve tetkik ediyor. (...) Herhalde, Hâdiye’ye teselli vermek pederinin teessüründen ona hiç bahseylememek lâzımdır.

(...)

Şevket” (Mehmed Celâl, 2014: 162)

Şevket, mektubunda Ahmet Bey’in durumunu anlatır. Hâdiye’yi affetmediğinden bahseder. Fatin’in onunla ilgilendiğini ve durumunu tetkik ettiğini bildirir. Bu haberin Hâdiye’ye verilmemesini ister.

Emine Semiye’nin *Bîkes* romanında Müstakim ve Müstefid, mektuplarla aileleri hakkında bilgi verirler. Müstakim evliliğindeki sorunları anlatır. Müstefid ise Cevahir’in hastalığından ve Raci’yle evlenme isteğinden bahseder. Müstakim, Raci’ye Cevahir’in layık olduğunu, Me’mune’nin uygun olmadığını ifade eder. Bunun üzerine Müstefid bir mektup yazar:

“Müstakim!

Meseleyi yanlış telakki etmişsin! Ben Gülşen’in değil refik-i sabavetim ve canımdan aziz olan bir kardeşimin kızını almak isterim.

(...)

Me’mune bizim hem gelinimiz hem de öz kızımız makamındadır. Raci arkadaşlarından birine nişanlısına olan muhabbetini itiraf etmiş.

(...)

Bana olan muhabbeti dolayısıyla hemşirezademe de acıyacağını bilirim. Zavallı Cevahir’in kırmızı yanakları günden güne solmaktadır.

(...)

Kardeşim Fi 21 Teşrinisani

Çiftlikli Yunus Beyzade

Müstefid” (Emine Semiye, 2019: 13-15)

Müstefid, mektubunda Raci ile Me'mune'nin evliliğinin uygun olduğundan bahseder. Cevahir'in hastalığına üzülr ve durumunu bildirir. Hastalığın ilerlediğini, Cevahir'in iyileşmediğini açıklar.

Sonuç olarak, sağlık durumunu bildiren mektuplar kahramanlar hakkında bilgi verir. Kahramanların hayatları, durumları ve sağlıkları gibi her konuda yazılır. Savaşlardaki yaralanma, hastalık, iyileşme gibi durumlarından da bahsedilir. Kahramanın isteklerine de yer verir. *Yeryüzünde Bir Melek, Cellat, Turfanda mı Yoksa Turfa mı?, Mükâfat* ve *Bîkes*'te bu türden mektuplarla karşılaşırız.

4. SONUÇ

Arapça “ketebe” kökünden türetilen “yazılı şey, yazı” anlamındaki mektup, haberleşmeyi sağlayan, duygu ve düşünceleri aktaran iletişim araçlarından biridir. Birbirinden ayrı yaşayan insanların haberleşme, duygu ve düşüncelerini aktarma, sevinç ve acılarını paylaşma gibi iletişim kurmalarını sağlayan kaynaklardandır.

Mektup, yazının icadıyla ortaya çıkar. Başlarda dinî, siyasî, toplumsal konularda haber almak için kullanılırken sonraki yıllarda edebî alanda kendini gösterir. Edebiyata farklı bir boyut kazandıran mektup, katı kurallardan uzakta, bireysel, içten, özentiye düşmeden yazılır. Edebiyatçılar mahrem konuları, duygu ve düşünceleri ifade ederler. Roman, tiyatro, hatırat, günlük, şiir gibi diğer edebî türlerde teknik olarak varlık gösterir. Böylelikle eserlere zenginlik katar.

18. yüzyılda Romantizm akımının etkisiyle Salon edebiyatı yaygınlık kazanır. Salonlarda yaşananlar, dedikodular gibi toplumsal hayattan haber vermek ve almak amacıyla yazılan mektuplar tercih edilir. Bu dönemde daha çok kadın yazarların kullandığı bir tür olan mektup, yalnızlıkları, sıkıntıları, bunalımları, çekingenlikleri ve mahrem konuları anlatmak maksadıyla yazılır. Mektup, kadının iç dökme aracı olarak varlık gösterir. Sosyal hayatta geri planda kalan kadın, edebî alanda faaliyet gösterirken mektuplara sığınır. Mektup, kadın için hem itiraf dili hem de itiraz dili olur. Toplumda uyumsuzluk göstermeyen kadının edebî alandaki başkaldırı aracı hâline gelir. Mektuplar, kadın yazarların itiraf dili olur. İtirafların, gizli kalan duyguların ifşa edildiği mektuplar, olayların akışını değiştirerek romanı tekdüzelikten kurtarır. Romana canlılık katarak merakla okuma isteği uyandırır.

Türk edebiyatında ise mektup ilk Türk Devletlerinden başlayıp günümüze kadar kullanılan bir vasıtaadır. Orhun Âbideleri, yöneticilerin halka hitap ettiği açık mektuplardır. Bunları Karahanlı Devleti zamanında yazılan geçiş dönemi eserleri takip eder. Bu eserler yöneticilere ve halka, Türk töresinin anlatıldığı mektuplar olarak karşımıza çıkar. Tasavvuf edebiyatında ise mektuplar “irşat” aracı olarak varlık gösterir. Türk edebiyatında mektubun ilk Türk Devletlerinden günümüze kadar geçen sürede farklı isimlerle adlandırılması türe verilen önemi ve zenginliği gösterir.

17. ve 18. yüzyıllarda Batı edebiyatında gelişim gösteren mektup, dönemin toplumsal ve kültürel hayatından haberler verir. Batı edebiyatına ait olan roman, hikâye, tiyatro, şiir gibi türlerle tanışan Türk edebiyatı alanında zengin örnekler vermeye başlar. Bu türlerden biri de mektup olduğundan edebiyatçılar arasındaki edebî tenkidler söz konusu türle gerçekleşir.

Böylelikle dönemin edebî anlayışı mektuplarla ortaya çıkar. Bu dönemde gazetecilik faaliyetlerinin yaygınlaşmaması mektubun halkı bilinçlendirmek ve eğitmek görevini üstlendiğini kanıtlar. Şehir mektupçularının da toplumdaki her konuyu kapsayan mektuplar yazmaları muhteva açısından zenginliğini gösterir.

19. yüzyılda Tanzimat'ın ilanıyla Batı'yı her alanda örnek alan Osmanlı Devleti tanıştığı edebî türlerle eserler verirken toplumu eğitmeyi amaçlar. Halkın bu türleri benimsemesi maksadıyla içten, samimi ve okuyucuda merak uyandıracak mektup türüne yardımcı unsur olarak yer verilir. Mektup haberleşmeyi sağlamasının yanında yalnızlıkları, bunalımları, çekingenlikleri, mahremiyetleri ve toplum hikâyesini anlatmak maksadıyla da yazılır.

Tanzimat dönemi Türk edebiyatında roman türü içinde yardımcı unsur olarak yer alan mektuplar aşk, af dileme, iç dökme, hasret, emir, red, intikam, pişmanlık, hile, vatanperverlik, eğitim, aile, davet, intihar, sırlar, çaresizlik, yalan haberler, itiraf, çöpçatanlık, ölüm, ayrılık, mahremiyet ve çekingenlik gibi konularda yazılır. Bu mektuplar kahramanların hayat tarzları, duygu ve düşünceleri, toplumsal yaşamları vb. hakkında bilgi verir. Toplum hikâyesi, dönemin siyasi, sosyal, askerî, eğitim alanlarından bahseder.

Tanzimat yıllarında teknolojinin gelişmemesi, telgraf ve telefonun yaygınlık kazanmaması mektubu ön plana çıkarır. Kişiler ve kişiler ile toplum arasında mektubun tercih edildiği görülür. İnsanlık tarihinin temelini oluşturan yazı, mektupla bir araya gelerek insanlar arasındaki haberleşme vasıtasını oluşturur. Mahrem bilgilerin yanında askerî, toplumsal, modernleşme gibi pek çok alana ışık tutar.

Edebiyat ise toplumda yaygınlaşan bu vasıtaya kayıtsız kalamaz. Doğrudan mektup tekniğiyle yazılan romanlar edebiyata dâhil olur. Eserlerinde mektubu tercih eden yazarlar, halkı bilinçlendirmeyi ve eğitmeyi amaçlar. Eserlere bilinçli olarak yerleştirilen bu mektuplar, yazıldıkları konular açısından okuyucuya farklı bir boyut kazandırır. Mektup, romanda bir kahraman, canlı bir organizma olarak yer alır. Böylelikle olay örgüsündeki önemi gösterilir. Roman kurgusunun daraldığı yerlerde aniden ortaya çıkan bu mektuplar, olayların akışını değiştirir. Böylelikle mektubun daralan kurguya tesiri olur.

Bu teze konu olan mektuplar, kahramanların yazarın otoritesinden kurtularak, samimi ve içten duygularını, düşüncelerini ifade ettikleri vasıta olarak yer alır. Saklı kalan duyguların açığa çıkması ve aşkların itiraf edildiği görülür. *Yeryüzünde Bir Melek*, *İntibah*, *Karnaval*, *Bir Çiçek Demeti*, *Mükâfat* romanlarında daha çok aşk mektuplarına rastlanır. Kahramanların yüz

yüze söyleyemeyecekleri bu mahrem hisler mektuplarda yer alır. Kapalı toplum yapısı mektubun yazılmasını zorunlu kılar. Mahrem konuların anlatılmasında ifade alanı oluşturur. Mektubun öznel olması, mahremiyet ve çekingenliklerin açıklanmasında yardımcı olur. Yüz yüze görüşmelerdeki çekingenlikler mektubu yaygınlaştırır. *Bir Çiçek Demeti*, *Hayal ve Hakikat* romanlarında yer alan mektupların mahremiyet ve çekingenlik sonucu ortaya çıktığı görülür. Ayrıca kahramanın iç dünyasının yansıtılmasında, iç dökme aracı olarak ortaya çıkar. *Bir Çiçek Demeti*, *Hayal ve Hakikat*, *Zehra* romanlarında yaşananlar karşısında paylaşılamayan hisler, düşünceler mektuplarla ifade edilir. Yalnızlığını, bunalımlarını paylaşmak isteyen kahraman, mektubun gizliliğinden yararlanır. Yakınlarından ayrı kaldığında hasretinden, içten duygularından mektuplarında bahseder. Aynı zamanda yaptığı hatalardan dolayı duyduğu pişmanlığı, yüz yüze anlatamayacağını düşünüp mektuba başvurur. Pişmanlığını itiraf ederek af diler. *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*, *Kafkas* ve *Zehra*'da sevdiklerine, geçmişe karşı duyulan hasret yer alır. Hataların yapılmasının ardından pişmanlık duygusunu gösteren mektuplar, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*, *Taaffüf* romanlarında açıklanır. Pişmanlık yerini af dilemeye bırakır. *Vah* ve *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanlarında af dilemeye örnek mektuplar verilir.

Mektup aynı zamanda devletler ve askerler arasındaki iletişimi de sağlar. Ordudan, askerin durumundan, cephe gerisinde yaşananlardan, kahramanlıklardan bahseden mektuplar, dönemin siyasi ve askerî yapısı hakkında fikirler verir. Tanzimat yıllarının yaygın haberleşme vasıtası olan mektup, cepheyle iletişimin kesilmemesinde önemlidir. Zira cepheden gelen mektubun kesilmesi, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanında olduğu gibi kahramanın ölümünü gösterir ve romanın sonlandığını açıklar. *Kafkas* ile *Arnavutlar Solyotlar* romanlarında olduğu gibi devlet ve savaş sırları hakkında bilgi verir. Ayrıca emir mektuplarına yer veren *Süleyman Muslî*'de hile, kandırma gibi entrika unsurları da mektuplar aracılığıyla açığa çıkar. *Süleyman Muslî*, *Karnaval*, *Vah*, *Arnavutlar Solyotlar*, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*, *Hayal ve Hakikat*, *Muhadarat*, *Zehra*'da yer alan mektuplar entrika sağlamak amacıyla hile ve kandırmaya yöneliktir.

Toplumdaki bir diğer önemli konu ise *Sergüzeşt* ile *Refet* romanlarında olduğu gibi eğitim, kültür ve sanata gösterilen önemdir. Bu romanlarda yazarların eğitim, kültür ve sanata verdiği değeri göstermesi açısından mektuplar önemli rol alır. Mektubu canlı bir organizma olarak görmek, romanlarda bilgi vererek, okuyucuya yol göstermeyi amaçladığının kanıtıdır. Böylelikle okunan her mektup, yol gösterici özelliğe sahip olur. Mektup, bu öğreticiliğinin yanında aile birliği konusunda da bilgi verir. Aile birliğinin öneminden bahsederken, aile

sırlarının ve sorunlarının açacağı kapanmaz yaralar ele alınır. *Bahtiyarlık, Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikaye* romanları aile birliğine verilen önemi gösteren mektuplar bulundurur. Aile, evlilik, eş seçimi, çocuk yetiştirme ve kadının eğitimi gibi konularda bilgi vermeyi kahramanların kısıtlanmadığı mektuplar aracılığıyla aktarır. *Bîkes* ve *Levayih-i Hayat* romanları aile konusunda öğreticiliği amaçlar. Ayrıca insanlar arasındaki iletişimi sağladığından davet mektupları toplumdaki haberleşmenin kaynağıdır. Buluşma yerinin ve saatinin bildirilmesinde de mektuplar kullanılır. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat, Yeryüzünde Bir Melek, Felatun Bey ile Rakım Efendi, Dürdane Hanım* gibi romanların pek çoğunda davet mektuplarına rastlanır.

Mektuplar aynı zamanda intihar ve ölüm haberlerinin verilmesinde etkili olur. Kahramanın hayatını sonlandıracağını ve öldüğü haberini veren mektuplar, *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat, Bir Çiçek Demeti, Muhadarat, Bîkes* romanlarında çaresizliği ve acıları gösterir. Kahramanın özellikle aşkına karşılık bulamayarak ölümü tercih etmesi onun içinde bulunduğu çıkmazı ve çaresizliği gösterir. Ayrıca anlatamadığı sırları paylaşma ihtiyacı duyduğunda mektup yazmayı tercih eder. Böylelikle *Vah, Cellat, Hayret, Bahtiyarlık, Cinli Han* gibi romanlarda itiraflar yer alır. Okuyucunun karşılaşabileceği bu durumları eserlerde görmesi de onun edebî eserleri merak ve heyecanla okumasını sağlar. Ayrıca sırlar, gerçek olmayan haberler gibi durumlarda olay örgüsünün karmaşık bir hâl almasına sebep olur. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat, Muhadarat, Bîkes* sırları açıklayan mektuplarla olayların sonucunu verir. *Yeryüzünde Bir Melek, Çengi, Karnaval, Bîkes*'te gerçek olmayan haberler veren mektuplarla olaylar karmaşık bir hâl alır. Böylece romandaki merak ve heyecan duygusu artar. *Vah* romanında gerçeklerin saklandığı mektuplara yer verilerek olay örgüsü gelişir. Yazar bu mektubu olayları geliştirmek için romana dâhil eder.

Romanlarda mektubun farklı işlevlerde kullanılmasının olay örgüsüne yansıdığı görülür. Mektuplar, romanın akışını değiştiren, kurgunun daralmasıyla onu tekdüzelikten kurtaran ve esere canlılık katan yardımcı unsur olarak görev yapar. Eserde gerektiği yerde veya eserin tamamının mektuplarla anlatılması yazarın tercihi olur. Bu mektuplarla okuyucuya bilgi vermeyi amaçlar, kapalı zarfın içindeki mektuplarda yazılanların bilinmemesiyle merak ve heyecan oluşmasını sağlar. Böylece mektup, romanda bir karakter olarak varlık gösterir. Mektubun görevlerine bakıldığında kahramanlar arasındaki haberleşmeyi sağladığı görülür. Mektup dönemin yaygın kullanılan haberleşme aracıdır. Kahramanlar arasındaki mahremiyeti barındırır. Mektup karakter olarak romanlarda yer alır. Canlı, iradesi olan kahraman özelliği gösterir. Böylelikle olayların akışının değişmesini sağlar. Toplumun geleneksel yapısı içinde, somut ve maddî bir unsur olarak yer alan mektup,

karakteri kurtarıcı olarak yer alır. Olay örgüsünün gelişmesinde, okuyucuya bilgi verilmesinde, kahramanların geleneğin baskısıyla kendini saklaması sonucu mektubu tercih ettikleri görülür. Teknolojinin gelişmemesi, Osmanlı'nın son dönemlerinde kapalı toplum yapısı mektubun yaygınlaşmasını sağlar.

Sonuç olarak, mektup birbirinden ayrı yaşayan insanların haberleşme aracıdır. İnsanların duygu ve düşüncelerini paylaştığı, karşısındakine iç döktükleri yazıları oluşturur. Merak ve heyecanla yazılan bu mektuplar, isteğe göre gönderilmediklerinde, yazarın muhakeme yapmasını amaçlar. Ayrıca yazarak rahatlamasını sağlar. Anlatıcıyı aradan çıkararak hislerin doğrudan ve içten anlatılmasına da yardımcı olur. Okurun ilgisini çeker, merak uyandırır. Mahrem konulardan bahsederek duyguları ifşa eder. Edebî eserin, okuyucunun beğenmesi, duygudaşlık ve sıra dışılık şartlarına uygun olması gerekir. Duygudaşlığa göre okuyucu kendinden bir şeyler bulduğu eseri beğenir. Sıra dışılığa göre ise daha önce görmediği çarpıcı olayları görmek ister. Buna göre mektuplarda kendini bulan ve çarpıcı olaylarla karşılaşan okuyucu eseri merakla okur. Mektup, insanın iç dünyasını paylaştığı bir araçtır. İnsan, ruhunun derinliklerinde gizlediği özelliklerini mektup gibi okur. Kadın ise ruh derinliklerinde gizlediği, paylaşamadığı, söyleyemediği, anlaşılmadığını düşündüğü mahrem duygularını mektuplarda saklar. Mektup kahramanların itiraf dili olduğu kadar itiraz dilini de oluşturur ve aynı zamanda sessiz çılgınlıklarının duyulmasını sağlar. Yüz yüze söylenemeyen, ifade edilemeyen hislerin, iç dünyasının, sırlarının ifşa edildiği kaynaklardır.

KAYNAKÇA

- Abak, Ş.** (2006). “Mektuptan e-Postaya”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 106-108.
- Ahmet Midhat Efendi** (2017). *Arnavutlar Solyotlar*. (Haz.) Halef Nas, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Ahmet Midhat Efendi** (2000). *Bahtiyarlık*. (Haz.) Nuri Sağlam, TDK Yayınları, Ankara.
- Ahmet Midhat Efendi** (2017). *Cellat*. (Haz.) Semih Doğan, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Ahmet Midhat Efendi** (2018). *Cinli Han*. (Haz.) Necati Tonga, TDK Yayınları, Ankara.
- Ahmet Midhat Efendi** (2018). *Çengi*. (Haz.) Erol Ülgen, TDK Yayınları, Ankara.
- Ahmet Midhat Efendi** (2017). *Dürdane Hanım*. (Haz.) M. Fatih Andı, TDK Yayınları, Ankara.
- Ahmet Midhat Efendi** (2018). *Felâhî Bey ile Rakım Efendi*. (Haz.) Ahmet Aydemir, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Ahmet Midhat Efendi; Fatma Aliye Hanım** (2017). *Hayal ve Hakikat*. (Haz.) Semih Doğan, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Ahmet Midhat Efendi** (2000). *Hayret*. (Haz.) Nuri Sağlam, TDK Yayınları, Ankara.
- Ahmet Midhat Efendi** (2017). *Kafkas*. (Haz.) Necati Tonga, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Ahmet Midhat Efendi** (2019). *Karnaval*. (Haz.) Necati Tonga, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Ahmet Midhat Efendi** (2019). *Süleyman Muslî*. (Haz.) Necati Tonga, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Ahmet Midhat Efendi** (2018). *Taaffüf*. (Haz.) Ali Şükrü Çoruk, TDK Yayınları, Ankara.
- Ahmet Midhat Efendi** (2019). *Vah*. (Haz.) Semih Doğan, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Ahmet Midhat Efendi** (2000). *Yeryüzünde Bir Melek*. (Haz.) Nuri Sağlam, TDK Yayınları, Ankara.
- Ahmet Rasim** (1912-1913). *Şehir Mektupları*. (Haz.) Ahmet Kabaklı, Devlet Kitapları.
- Aktaş, Ş.** (1998). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yayınları.
- Altay, E.** (2008). “Rus Yazınında Mektup”, *Türk Dili Dergisi Mektup Özel Sayısı*, C. XXX, S. 274, ss. 579.

- Alver, K.** (2006). “Mektubun Sosyo-Politiği Üzerine Bir Deneme”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 73-75.
- Andı, M. F.** (1996). İnsan Toplum Edebiyat, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Argunşah, H.** (2016). *Kadın ve Edebiyat Babasının Kızı Olmak*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Argunşah, H.** (2006). “Kadın Olarak Yazmanın Başında Mektuplar”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 222-229.
- Ay, A.** (2006), “Mektup Üzerine”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 124-126.
- Aytür, N.** (1964). “İngiliz ve Amerikan Mektupları”, *Tercüme Dergisi Mektup Özel Sayısı*, C. XVI, S. 77-80, ss. 341.
- Ayvazoğlu, B.** (2013). *Yahya Kemal Eve Dönen Adam*, Kapı Yayınları. İstanbul.
- Basiretçi Ali Efendi** (2017). *İstanbul Şehir Mektupları*. (Haz.) Nuri Sağlam, Erdem Kültür Kitapları.
- Beyatlı, Y. K.** (2010). *Aziz İstanbul*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları. İstanbul.
- Çağan, K.** (2006), “Toplumsal Değişim Metaforu Olarak Mektup”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 92-102.
- Çakır, Ö.** (2005), *Türk Edebiyatında Mektup*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çakır, Ö.** (2006), “Türk Mektup Geleneğinde Âdâb ve Kurallar”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 21-29.
- Çetin, N.** (2017), *Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Çıkla, S.** (2006). “Muallim Naci- Beşir Fuad Mektuplaşması: İntikâd”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 256-266.
- Daşcıoğlu, Y.** (1995). *Mehmet Celâl’in Romanları ve Popüler Edebiyat Geleneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Demiray, K.** (2008), “Tanzimattan Günümüze Değın Mektup”, *Türk Dili Dergisi Mektup Özel Sayısı*, C. XXX, S. 274, ss. 88-97.

- Dereli, B.** (2010). *Mektup-Roman ve Kadın Yazarlar: Fstma Aliye, Halide Edip Adivar ve Şükûfe Nihal Başar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Devellioğlu, F.** (2012). *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Emine Semiye** (2019). *Bîkes*, IQ Yayınları, İstanbul.
- Emine Semiye** (2019). *Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikaye*, IQ Yayınları, İstanbul.
- Erdem, M. D.** (2006). “Edebî Mektupların Yapısal ve Anlambilimsel İncelenmesi”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 135-141.
- Ergin, M.** (2003). *Orhun Âbideleri*, *Hisar Dergisi*.
- Ermumcu, Z.** (1964). “İtalyan Edebiyatında Mektup”, *Tercüme Dergisi Mektup Özel Sayısı*, C. XVI, S. 77-80, ss. 51-52.
- Fatma Aliye Hanım** (2012). *Levayih-i Hayat*. (Haz.) Ayşe Demir, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Fatma Aliye Hanım** (2014). *Muhadarat*. (Haz.) Fazıl Gökçek, Özgür Yayınları, İstanbul.
- Fatma Aliye Hanım** (2012). *Nisvan-ı İslam*. (Haz.) Hülya Argunşah, Kesit Yayınları
- Fatma Aliye Hanım** (2012). *Refet*. (Haz.) Şahika Karaca, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Göktürk, A.** (2008). “Amerikan Yazınında Mektup”, *Türk Dili Dergisi Mektup Özel Sayısı*, C. XXX, S. 274, ss. 565.
- Göktürk, A.** (2008). “İngiliz Yazınında Mektup”, *Türk Dili Dergisi Mektup Özel Sayısı*, C. XXX, S. 274, ss. 513-516.
- Gökyay, O. Ş.** (2008). “Tanzimat Dönemine Değın Mektup”, *Türk Dili Dergisi Mektup Özel Sayısı*, C. XXX, S. 274, ss. 17-23.
- Günaydın, Y. T.** (2006). “Tasavvuf Edebiyatında Mekûbât”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 151.
- Gürbüz, M.** (2013). “Büyük Selçuklular Devrine Ait Münşeât Mecmûalarında Yer Alan Bir Belge Türü: ‘İhvâniyat’”, *Tarih Okulu Dergisi*, S. XV, ss. 43-55.
- Haksever, H. İ.** (2006), “Eski Türk Edebiyatında Mektup”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 37-47.
- Hızlan, D.** (2006). “Mektubun Hazin Sonu”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 116- 119.

- İrzık, S.; & Parla, J.** (2014). *Kadınlar Dile Düşünce Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet*, İletişim Yayınları. İstanbul.
- Issı, A. C.; & Bolat, T.** (2018). *Hikaye Kuran Nesneler*, Hece Yayınları. Ankara.
- Kahraman, Â.** (2006), “Mektup”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 127-128.
- Kaplan, E.** (1999). *Bir Edebî Tür Olarak Mektup ve Türk Edebiyatında Yeri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Karaca, Ş.** (2010). *Emine Semiye Hayatı-Fikir Dünyası-Sanatı-Eserleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Karahan, A.** (1948). Fuzulî'nin Mektupları, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 11, S. 3-4, ss. 244-266.
- Karabulut, M.** (2008). *Batılılaşma Açısından Tanzimat Dönemi Türk Romanı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Karabulut, M.** (2016). Osmanlı İmparatorluğunda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum, *Mecmua Uluslar Arası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, ss. 49-65.
- Karaçengel, E.** (2015). *Ahmet Midhat Efendi'nin Roman ve Hikâyelerinde Kadın*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Kaya, V.** (2006). “Yitik Bir Medeniyet: Mektup Medeniyeti”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 103- 105.
- Kaymaz, K.** (2009). *Gölgedeki Kalem Emine Semiye*, Küre Yayınları, İstanbul.
- Kefeli, E.** Romanda Kadının İtiraf Dili Olarak Mektuplar.
- Kefeli, E.** (2002). *Anlatım Tekniği Olarak Mektup*, Kitabevi 180, İstanbul.
- Koç, M.** (2012). “Üdebâ-yı Nisvânın Yardımcısı” Ahmet Midhat Efendi ve Fatma Aliye Hanım, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (TAEB)* 48.
- Kollar, B. Z.** (2019). *Pakize*, Koç Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Korkmaz, F.** (2010). *Ahmet Midhat Efendi'nin Romanları ve Romancılığı (1874-1884)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.

- Köktürk, Ş.** (2006). “Halk Edebiyatında Mektup”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 48.
- Kurnaz, Ş.** (2013). *Osmanlı Kadınının Yükselişi 1908-1918*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Kutluk, İ.** (2008). “Münşeatlar ve Günümüze Dek Gelen Mektup Betiikleri Üzerine”, *Türk Dili Dergisi Mektup Özel Sayısı*, C. 11, S. 3-4, ss. 367-378.
- Kütükçü, T.** (2018). *Hayatın Dinamiklerinden Yazınsal Metne Tanzimat Romanı (Sosyolojik ve Anlatıbilimsel Bir İnceleme)*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Madame de Sevigne.** “Madame de Grignan’a” (Çev: Ayşe Sarıgöllü), *Tercüme Dergisi Mektup Özel Sayısı*, C. XVI, S. 77-80, ss. 215-217.
- Mehmed Celâl** (2014). *Mükâfat*. (Haz.) Nurcan Şen, Kurgan Edebiyat, Ankara.
- Mehmed Murad** (2016). *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*. (Haz.) Oğuzhan Karaburgu, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Mert, N.** (2006). “Mektup Nerede Biter? Edebiyat Nerede Başlar?”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 129-134.
- Mustafa Reşid** (2012). *Bir Çiçek Demeti*, İstanbul Matbaası.
- Moran, B.** (2015). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1: “Felâton Bey ile Rakım Efendi”*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Nabizade Nazım** (2015). *Zehra*. (Haz.) Nedret Kurudere, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Namık Kemal** (2018). *İntibah*. (Haz.) Osman Sevim, Bilge Kültür Yayınları, İstanbul.
- Narlı, M.** (2006). “Bir Jöntürk’ün Mektubu”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 267-278.
- Okay, M. O.** (2004). “Mektup”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, ss. 17-18.
- Okay, M. O.** (1992). “Batılılaşma”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 5, ss. 167-171.
- Okay, M. O.** (2014). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Okay, M. O.** (2017). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Okay, M. O.** (2006), “Mektuba, Mektuplaşmaya ve Kartpostala Dair”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 30-36.

- Onaran, M. Ş.** (2006), “Postacı Kapıyı Çalmaz Oldu”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 121-123.
- Özarslan, E.** (1994). *Ara Nesil Edebiyatçısı ve Gazeteci Mustafa Reşid Bey Hayatı ve Eserleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Özgü, M.** (1964). “Alman Edebiyatında Mektup”, *Tercüme Dergisi Mektup Özel Sayısı*, C. XVI, S. 77-80, ss. 107-108.
- Özgül, M. K.** (2006). “Çıkın-Mektup Yahut ‘Bir Mâniniz Yoksa...’”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 7-20.
- Öztürker Özdemir, G.** (2015). Kıskançlığın Romanı “Zehra”da Yapı, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, C. 4, S. 11, ss. 129-139.
- Parla, J.** (2018). *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları. İstanbul.
- Sağlık, Ş.** (2006). “Şiire Düşen ‘Mektup’ İmgesi: Modern Türk Edebiyatında Mektup-Şiir İlişkisi”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 230-247.
- Samipaşazade Sezai** (2017). *Sergüzeşt*. (Haz.) Zeynep Kerman, TDK Yayınları, Ankara.
- Sevim, G.** (2016). İntibah Romanında Yapı ve İzlek, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 2, ss. 73-97.
- Sinanoğlu, S.** (1964), “Lâtin Edebiyatında Mektup”, *Tercüme Dergisi Mektup Özel Sayısı*, C. XVI, S. 77-80, ss. 38.
- Sinanoğlu, S.** (1964). “Yunan Edebiyatında Mektup”, *Tercüme Dergisi Mektup Özel Sayısı*, C. XVI, S. 77-80, ss. 1.
- Sis, N.** (2016). Fuzulî’nin Türkçe Mektuplarında Bir Söz Varlığı İncelemesi, Volume: 2, Issue: 1, ss. 413-438.
- Stanzel, F. K.** (1997). *Roman Biçimleri* (Çev.) Fatih Tepebaşı, Çizgi Kitabevi.
- Şeker, A.** (2019). Durkheim’in Sosyolojisinde İntihar ve İntiharla Mücadelede Sosyal Hizmetin İşlevi, *Mavi Atlas*, 7(1)2019: 90-110.
- Şemsettin Sami** (2018). *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*. (Haz.) Osman Sevim, Bilge Kültür Yayınları, İstanbul.

Tanpınar, A. H. (2013). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları. İstanbul.

Tansel, F. A. (1964). “Türk Edebiyatında Mektup”, *Tercüme Dergisi Mektup Özel Sayısı*, C. XVI, S. 77-80, ss. 386-413.

Taşdelen, V. (2006). “Felsefi Bir Söylem Biçimi Olarak Mektup”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 76-91.

Taşdelen, V. (2006). “Türkü ve Mektup”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 178-188.

Tekin, M. (2015). *Roman Sanatı Romanın Unsurları*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Tekin, T. (1998). *Orhon Yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk, Simurg* Yayınları. İstanbul.

TDK (Türk Dil Kurumu), *Güncel Türkçe Sözlük*

Tosun, N. (2006). “Aşk Mektupları Neyi Söyler?”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 189-199.

Tuncel, B. (2008). “Mektup Türüne Giriş” *Türk Dili Dergisi Mektup Özel Sayısı*, C. XXX, S. 274, ss. 9-13.

Tuncel, B. (1964). “Fransız Edebiyatında Mektup”, *Tercüme Dergisi Mektup Özel Sayısı*, C. XVI, S. 77-80, ss. 210-214.

Üstünova, M. (1998). *Namık Kemal’in Özel Mektuplarında Edebî Konular*, Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Varınlıoğlu, G. (2008). “Roma Yazınında Mektup” *Türk Dili Dergisi Mektup Özel Sayısı*, C. XXX, S. 274, ss. 392-393.

Yetiş, İ. (2006). “Fransız Edebiyatında Mektup”, *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, Yıl: 10, S. 114-115-116, ss. 109-115.

Yılmaztürk, M. (2011). *Tanzimat Romanında Erkek Narsizmi*, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.

